

HUGO GROTIUS
Groot de H. de
VERITATE
RELIGIONIS
CHRISTIANÆ.

Cum Notulis

JOANNIS CLERICI;

Accesserunt ejusdem

*De eligenda inter Christianos dissentientes Sententia,
& contra Indifferentiam Religionum,*

LIBRI DUO.

Editio novissima, ex collatione optimorum exemplarum emendata.

LONGINI,
Apud JOANNEM NOURSE.
MDCCLV.

VERITATIS ET VIRTUTIS

AMANTIBUS

S. P. D.

JOANNES CLERICUS.

VOBI S solis, si verum hic dicendum sit, quemadmodum omnino puto; vobis, inquam, solis scriptus est & dicatus liber Summi Viri *Hugonis Grotii*, qui Veritatem ac Virtutem amatis. Sine eo amore, non potest placere hoc opus, quod eo tendit ut Veritatem Evangelicam, ab omnibus partibus ac factionibus alienam, in clara luce collocet; idque eum in finem, ut Virtutem, eamque itidem Evangelicam in animis pariat. Verum ut vis earum probe sentiatur, oportet animum antea amare id quod verum & rectum est; qui enim men-

D E D I C A T I O.

dacii amici sunt, & vitio addicti, non possunt ejusmodi cognitionibus adfici. Alioquin aurei libelli lectio prorsus est inutilis. *Estate factores Verbi*, ait Jacobus Ep. Cap. I. 22. & seqq. & non auditores tantum, fallentes vosmet ipsos; quia si quis auditor est Verbi & non factor, hic comparabitur viro consideranti vultum nativitatis suæ in speculo; consideravit enim se, & abiit, & statim oblitus est qualis fuerit; qui autem perspexerit in legem perfectam libertatis & permanserit in ea, non est auditor obli-
viosus factus, sed factor operis; hic beatus in facto suo erit. Qui legit hoc Opus de Veritate Religionis Christianæ, ejusque dogmata & præcepta perspe-
xit, nec tamen melior fit; is in dete-
riore statu est, quam si numquam le-
gisset. Eo enim non spectat ut nos tantum doctiores, sed potissimum ut

me-

D E D I C A T I O.

meliores faciat. *Epīctetus*, Stoicæ
fectæ decus, homini qui se in Philo-
sophia profecisse putabat, cupiebatque
ab *Epīcteto* interrogari de doctrina,
quæ erat in Libro *Chrysippi* de Ad-
petitu, ut videret quam adtente eum
librum legisset, hoc responsum dedit:
Mancipium, non id quæro, sed quomodo
persequaris & fugias (bona ac mala)
quomodo adpetas atque averseris? quo-
modo res adgrediaris, ut adsentiaris &
te præpares? naturæne convenienter, an
contra? si convenienter quidem, ostende
mibi, & dicam te proficere; sin minus,
discede. *Dissert. Lib. I. c. 4.* Sic &
quisquis legerit hoc Grotii opus, &
quæ ei sunt ad calcem adjecta, melior-
que factus fuerit, is demum profe-
cisse jure censebitur; sin vero maneat
in pravis habitibus doctrinæ Evange-
licæ hic traditæ contrariis, nihil pro-
fecisse

D E D I C A T I O.

fecisse merito judicabitur, & indignus
qui talia legeret; quæ non tantum eo
spectant ut doctiores ab eorum lectio-
ne homines abeant, sed potissimum ut
meliores fiant, atque ad ultimum us-
que halitum maneant. Quod Lectori-
bis nostris, non secus ac mihi, opto
& voveo. Valete.

*Dabam Amstadolami Calendis
Martii Anni à C. N. MDCCXXIV.*

20 MA 59

L E C-

LECTORI

S. P. D.

JOANNES CLERICUS.

Ceperat Bibliopola consilium de recudendo
hoc opere Grotiano, cum eum monui
multa & gravia esse menda, in prioribus edi-
tionibus relicta, praesertim in testimoniosis Ve-
terum; quæ è re ejus erat emendari, & pau-
cula, non sine fructu, in Notis addi posse;
nec fore ingratum aut inutile Lectori, si sub-
jungeretur libellus, quo ostenderetur ubi inve-
niatur quam purissima Christiana illa Religio,
cujus veritatem demonstravit Vir summus.
Ille vero continuo me orare, ut hoc in ejus
gratiam praestare vellem; quod & pro obser-
vantia, qua Grotii memoriam colo, & prop-
ter rei utilitatem, non illibenter suscepi.
Quomodo autem praestiterim, tui erit, LEC-
TOR CANDIDE, judicii. Per multa vitia
Typothetarum emendavi, pluraque forte emen-
dassem, si potuisset omnia loca invenire.
Notulas per breves addidi, quod satis uberes
jam essent subjectæ, nec plures postulare à me

P R A E F A T I O.

res ipsa videretur. Eas à Grotianis nomen
meum distinguet. Denique libellum Grotianis
adjeci, de eligenda inter dissentientes Christi-
anos sententia, Ecclesiaque; in quo spero me
nibil, præter mentem magni viri, aut certe
præter veritatem protulisse. Argumentis usus
sum quæ cuivis paullo prudentiori probarentur,
facilibus, nec longe accersitis; atque ita statui
gerere se in hoc negotio Christianos oportere,
quemadmodum in gravissimis vitæ negotiis
prudentissimi quique sese gerere solent. Absti-
nui ab omni acriore controversia, dictisque
quibusvis acerbioribus; quæ abesse debent ab
omnibus nostris de Religione judiciis, si modo
per adversarios liceat. Stylo simplici, nec
calamistris ullis inusto, animi mei sensa expo-
sui, prout in re tam seria fieri oportere cen-
sebam; ubi pondus argumentorum, non leno-
cinia verborum, queruntur. Qua in re,
Grotium meum sum imitatus, & imita-
buntur, ut puto, quicumque serio & animo
argumenti gravitate perculso de ejusmadi rebus
scribere adgredientur.

Dum autem hæc meditarer, misit ad me
litteras eas, quas ad calcem videbis, Amplis-
simus juxta ac Doctissimus vir & cuius sin-
gulari humanitati multum debeo, à Serenif-
sima

P R A E F A T I O.

sima Magnæ Britanniæ Regina ad Regiam
Celsitudinem Sereniss. Etruriæ Magni Ducis
extra ordinem missus. Eas, cum bona ejus
venia, commodum edi posse ad finem hujus
voluminis judicavi, ut liqueret quid Grotius
de Ecclesia Anglicana senserit; quæ quidem
gratias ei babebit, ringentibus licet nonnullis
hominibus, qui pugnantia inter se dogmata,
Socinianismum, Papismum, imo & Atbeismum
longe doctissimo & religiosissimo viro obji-
ciunt; ne, ut opinor, immortalia ejus Scripta
legantur, quibus inania eorum dogmata fun-
ditus evertuntur. Qua in re, ut in multis
aliis similibus, frustra aliorum luminibus offi-
cere adbuc conati sunt. Sed iis Deus ignoscat
(aliud enim nihil imprecor) & meliores eorum
animis cogitationes injiciat; ita ut Veritatis
& Pacis amore omnes tandem conjungamur,
& in unum ovile, sub uno pastore Christo,
conveniamus! Hoc te etiam, OPTIME LEC-
TOR, vovere & exoptare nobiscum decet; &
sic tibi sane Deus, tuisque omnibus adsit,
prout rem, qua licebit, promovebis & omni
ope adjuvabis! Vale.

Dabam Amstelodami Calendis Martii
Anni MDCCIX. 20 MA 59

E I D E M

P R A E F A T I O.

E I D E M . S. D. J. C.

Iis quæ ante octo annos dicebam nihil
est, quod nunc adjiciam, nisi me, in hac
secunda mea *Grotii* Editione, aliquot No-
tulas addidisse, & plura menda è Veterum
testimoniis sustulisse. Vale.

*Dabam Amstelod. Calendis Juniiis Anni
MDCCXVII.*

IDE M de hac tertia etiam intellectum ve-
lim; cui etiam addidi Libellum, quo eo-
rum sententiam oppugnavi, qui perinde esse
putant in quacumque Christiana secta vi-
vant. Vale.

Ibidem Calendis Martiiis Ann. MDCCXXIV.

Nobi-

Nobilissimo Amplissimoque Domino,
D. HIERONYMO
BIGNONIO,
ADVOCATO REGIO
In summo Auditorio Parisiensi.

Vir Nobilissime & Amplissime,
P *Eccem in Justitiam ipsam, si tempora ei in*
augustissimo loco exercenda debita alio di-
vertam. Sed audacem me facit Religionis Chri-
stianæ tutela, pars Justitiæ tuique muneris magna.
Neque Justitia sinit, ut accessio hæc ad quemquam
prius perveniat, quam ad eum, ex cuius nomine
magnam tituli superbiam liber præfert. Non di-
cam me partem poscere de otio tuo, quod tibi tam
late diffusa muneris functio non concedit. Sed
cum occupatis pro otio sit negotiorum mutatio,
rogo ut forenses curas harum chartarum lectione
distinguas. Ne sic quidem longe abibis ab actibus
soltis. Audies testes, vim testimoniorum expen-
des, judicium feres. Ego judicatum faciam. Vale
Vir Maxime. Lutetiae 27. Augusti, c^{lo} I^oc
XXXIX.

HUGO GROTIUS.

A N A-

ANACEPHALÆOSIS

eorum

Quæ singulis quibusque libellis ab Auctore, in hoc
Opere de VERITATE RELIGIONIS CHRISTI-
ANÆ, tractantur.

LIBER PRIMUS.

- I. Occasio operis, Pag. 1
- II. Probatur Deum esse, 3
- III. Deum esse unum, 6
- IV. In Deo esse omnem perfectiō-
nem, 7
- V. Et quidem infinitam, 8
- VI. Deum esse æternum, omni-
potentem, omniscientem, &
omnino bonum, ibid.
- VII. Deum esse causam omnium,
ibid.
- VIII. Occurritur objectioni de
mali causa, 15
- IX. Contra eos differit qui duo
principia flatuunt, 16
- X. Afferitur universum à Deo
regi, ibid.
- XI. Etiam sublunaria, ibid.
Etiam singularia, 17
- XII. Quod demonstratur ex con-
servatione Imperiorum, ibid.
- XIII. Et ex miraculis, 19
- XIV. Præsertim autem apud Ju-
daos, quibus fides adstruitur
ex duratione religionis, ibid.
- XV. Item ex Mosis veracitate,
& antiquitate, 21
- XVI. Et ex testimoniis extraneo-
rum, 23
- XVII. Probatur idem, quod ju-
pra, ex prædictionibus, &
argumentis aliis, 66
- XVIII. Solvitur objectione, quod
miracula nunc non conspici-
antur, 70
- XIX. Et quod tanta sit scelerum
licentia, ibid.

- XX. Ita ut saepè opprimantur
boni, 72
- XXI. Retorquetur hoc ipsum, ad
probandum animos superesse
corporibus, ibid.
- XXII. Quod confirmatur tradi-
tione, ibid.
- XXIII. Et quidem tali, cui nulla
ratio repugnet, 75
- XXIV. Multa favent, 78
- XXV. Unde consequitur, finem
bominis esse felicitatem post
hanc vitam, 79
- XXVI. Ad quam comparandam
indaganda est vera Religio,
ibid.

LIBER SECUNDUS.

- I. Ut probetur titulum vere
Religionis competere Chri-
stianæ Religioni, 80
- II. Ostenditur Iesum vivisse, ib.
Item eundem morte ignomi-
niosa effectum, 81
- III. Et tamen post mortem ada-
ratum, etiam à viris sapien-
tibus, 82
- IV. Ostenditur ejus adorationis
causam aliam esse non potu-
isse, quam miracula ab ipso
edita, 83
- V. Atque hoc miracula non na-
turali efficaciæ neque diabo-
licæ potentiae adscribenda,
sed omnino à solo Deo pro-
fecta esse, 84

- VI.** Probat auctor, de ipsius
Jesu resurrectione constare
testimonis fide dignis, 86
VII. Solvit objectionem sumptam
ab eo, quod resurrectio vide-
atur impossibilis, 90
Docet resurrectione Jesu po-
sita, evinci dogmatis verita-
tem, 91
VIII. Ostenditur Christianam re-
ligionem praestare aliis omni-
bus, 92
IX. Idque à præmii propositi ex-
cellentia, ibid.
X. Hinc solvitur obiter objectio
inde sumpta, quod disoluta
corpora restitui nequeant, 96
XI. A præceptorum eximia sanc-
titate circa Dei cultum, 99
XII. Circa ea officia humanitatis
quæ proximo debemus etiam
læsi, 103
XIII. Circa maris et fœminæ con-
junctionem, 106
XIV. Circa usum temporalium,
 109
XV. Circa jusjurandum, 112
XVI. Circa facta alia, ibid.
XVII. Occurrunt objectioni ex
controversiis, quæ sunt inter
Christianos, 113
XVIII. Probatur porro præstan-
tia religionis Christianæ ex
præstantia ipsius magistri,
 114
Ex admirabili propagatione
hujus religionis, 118
Præcipue si consideretur in-
firmitas ac simplicitas eorum,
qui eam primis temporibus
docuerunt, 122
XIX. Et maxima impedimenta,
quæ homines retraberent ab
ea amplectenda, aut à pro-
fitenda deterrenter, 123
Obiter respondetur bis, qui
plura aut validiora argu-
menta requirunt, 126

LIBER TERTIUS.

- I.** *A* Dscritur auctoritas li-
brorum Novi Fæderis,
 Pag. 129
II. Docetur libros qui nomina
præscripta habent, eorum
esse, quorum nomen præfe-
runt, 130
III. De libris olim dubitatis sub-
latam esse dubitationem, 131
IV. Libris sine nomine constare
anctoritatem, ex qualitate
scriptorum, 132
V. Probatur hos scriptores vera
scripsisse, quia notitiam ba-
babant eorum, quæ scribe-
bant, ibid.
VI. Et quia mentiri solebant,
 134
VII. Adstruitur quoque inde
scriptoribus fides, quod mi-
raculis illustres fuerint, 135
VIII. Et in scriptis eorum multa
sunt, quæ eventus comproba-
vit divinitus revelata esse,
 137
IX. Tum etiam ex cura, quam
decebat à Deo suscipi, ne
falsa scripta subjicerentur,
 138
X. Solvitur objectio, quod multi
libri à quibusdam rejeoti
fuerint, ibid.
XI. Refutatur objectio quasi bis
libris contineantur impossibi-
lia, 141
XII. Aut à ratione diffona, ibid.
XIII. Solvitur objectio illa, quod
bis libris quedam inter se
repugnantia contineantur,
 143
XIV. Solvitur alia ex testimo-
nii extrinsecis: ubi ostendi-
tur ea magis esse pro bis li-
bris, 145
XV. Denique solvitur illa de im-
mutata scriptura, 146
XVI.

XVI. Probatur denique auctoritas librorum veteris Fœderis, 149

LIBER QUARTUS.

I. Refutantur specialiter religiones à Christiana discrepantes, 161

II. Ad primum quidem Paganismus; ostenditurque unum tantum esse Deum, Mentes vero creatas bonas esse, aut malas. Bonas non colendas, nisi ad præscriptum summi Dei, 162

III. Probatur males spiritus à Paganis adoratos, et quam id sit indignum, 164

IV. Disputatur contra cultum exhibitum hominibus vita functis in Paganismo, 166

V. Contra cultum astrorum et elementorum, 167

VI. Contra cultum brutorum animalium, 168

VII. Denique contra cultum earum rerum, quæ substantiae non sunt, 169

VIII. Solvitur objecatio Paganorum, sumpta à miraculis apud ipsos, 171

IX. Et ab oraculis, 174

X. Rejicitur Paganica religio ex eo, quod sponte defecerit, simul ac humana auxilia defuerunt, 177

XI. Respondetur iis, qui ortus et interitus religionis astrorum efficacie adscribunt, 178

XII. Denique ostenditur præcipua Christianæ religionis probari à sapientibus Pagorum; ac si quid est in ea difficile creditu, paria apud Paganos reperiiri, 181

LIBER QUINTUS.

I. Judaismus refutatur, 187

II. Ostenditur Judæos debere

miracula Iesu babere pro sufficienter probatis, 188

III. Solvitur quod objiciunt miracula bæc facta ope dæmonum, 189

IV. Aut vi vocum, 190

V. Ostenditur divina fuisse Iesu miracula, quod is docuerit cultum unius Dei, qui mundi opifex est, 191

VI. Solvitur objecatio sumpta ex discrepancia, quæ est inter legem Moysis & Iesu: ostenditurque aliam perfectiorem dari potuisse legem Moysis, 192

VII. Ab Iesu in terris observata fuisse legem Moysis, et nulla alia præcepta poena fuisse abolita, nisi ea, quæ intrinsecam bonitatem non habebant, 194

VIII. Ea fuisse Sacrificia, quæ numquam per se Deo placuerunt, 198

IX. Item ciborum discrimen, 202

X. Et dierum, 207

XI. Ac circumcisionem externam, 209

XII. Et tamen in his quoque tolerandis faciles fuisse Apostolos Iesu, 211

XIII. Argumentum sumitur contra Judæos ex eo, quod in confesso sit promissum exi-
mum Messiam, ibid.

XIV. Ostenditur eum venisse ex præsignificatione temporis, 212

XV. Solvitur id, quod objiciunt, dilatum adventum ob peccata populi, 215

XVI. Item ex statu præsenti Ju-
dæorum collato cum his quæ lex promittit, 216

XVII. Probatur Iesum esse Mes-
sim ex his, quæ de Messia prædicta fuere, 219

XVIII. Solvitur id, quod di-
cuntur quædam non impleta, 221

XIX.

- XIX. Item quod opponitur de
humili statu et morte Iesu,
223
- XX. Et quasi viri probi fuerint,
qui eum morti tradididerunt,
227
- XXI. Respondetur ad objectionem,
plures Deos à Christianis
nisi colli, 230
- XXII. Item humanam naturam
adorari, 233
- XXIII. Absolutio bujus partis
cum precibus pro Iudeis,
235
- III. Agitur adversus Mabume-
tistas, ex libris sacris He-
breorum et Christianorum,
probaturque eos non esse cor-
ruptos, 242
- IV. Comparatur Mabumetes cum
Christo, 243
- V. Item facta utriusque, 244
- VI. Illis etiam, qui primi utram-
que religionem receperunt,
245
- VII. Modi itidem, quibus lex
utraque propagata est, 246
- VIII. Denique praecepta inter se,
247
- IX. Solvitur id quod objiciunt
Mabumetistæ de Dei filio,
248
- X. Recensentur absurdâ plurima
ex libris Mabumeticis, 249
- XI. Peroratio totius Operis atte-
xitur ad Christianos, qui ex
occasione antedictorum officii
sui admonentur, 250

LIBER SEXTUS.

- I. Refutatur Mabumetismus,
et breviter ejus origo in-
dicatur, 236
- II. Evertuntur fundamenta ejus-
dem Mabumetismi, quod non
liceat ibi in religionem in-
quirere, 241

J. C.

J. C. LIBER

De eligenda inter dissentientes Christianos Sententia.

I. Q	Uærendum ubi sit vera Christi doctrina,	264	VIII. Cur Deus inter Christianos diffidia et errores nasci passus sit,	
II.	Iis adbærendum, qui Christianorum nomine dignissimi sunt,	267	IX. Quinam purissime profite- antur Evangelium,	284
III.	Christianorum nomine dignissimi esse, qui purissime pro- fissentur doctrinam, cuius ve- ritatem probavit Grotius,	270	X. Cum iis Eucharistiam cele- brandum,	285
IV.	De consensu & dissensu Christianorum,	271	XI. De Disciplina Ecclesiastica,	288
V.	Unde Christianæ Religionis cognitionem baurire oporteat,	275	XII. A Grotio magno in pretio habitam antiquam Discipli- nam, sed sine alterius dam- natione,	290
VI.	Aliud Christianis non impo- nendum, præter id quod ex N. T. baurire possunt,	277	XIII. Parænesis ad dissentientes Christianos, ne capita ulla doctrinæ, præter ea quæ quiris in Novo Testamento videt, suntque semper cre- dita, à se invicem exigant,	291
VII.	De conservatione doctrinæ Christianæ,	279		

20 MA 59
E J U S D E M L I B E R

Contra indifferentiam Religionum.

I. A	Mari oportere veritatem, præsertim in rebus magni momenti,	294	non possit; adeo ut nemo eorum, qui eos admittunt misericordiam à Deo consequi- possit; nec tamen fas esse profiteri nos credere quod non credimus, aut facere quod damnamus,	302
II.	Nibil esse majoris momenti quam Religionem,	295	V. Deo gratum esse posse erran- tem, atque ex errore delin- quentem, simulatorem non posse,	305
III.	Indifferentiam esse illicitam, legibus divinis et humanis	298		
IV.	Non facile dissentientes dam- nandos, quasi reos erroris, aut cultus illiciti, cum qui- bus salus æterna confistere			

H U G O

HUGO GROTIUS
DE
VERITATE
RELIGIONIS
CHRISTIANÆ

Ad Virum Amplissimum,

HIERONYMUM BIGNONIUM,

Advocatum Regium

In summo Auditorio Parisiensi.

LIBER PRIMUS.

§ I. *Occasio Operis.*

QUærere identidem ex me soles, Vir & de patria tua, & de literis, &, si id adjici pateris, de me quoque optime merite, **HIERONYME BIGNONI**, quod argumentum sit eorum librorum, quos pro Religione Christiana, patriæ meæ sermone, scripsi. Neque id quærere te miror. Non enim ignoras, ut qui omnia legi digna, & quidem tanto cum judicio legeris, quantum excoluerint istam

A maet-

2 H. G R O T I U S D E V E R I T.

materiam, philosophica subtilitate, ¹ Ræmundus Sebundus, dialogorum varietate Ludovicus Vives, maxima autem cum eruditione, tum facundia vestras Philippus Mornæus. Quam ob causam videri potest magis ex usu fuisse, alicujus illorum in sermonem popularem versio, quam inchoatio novi operis. Sed quid alii hac de re judicaturi sint, nescio: te quidem, tam benigno ac facili judice, facile spero me posse absolvvi, si dicam, me lectis non illis tantum, sed & Judæorum pro Judaïca vetere, & Christianorum pro Christiana Religione scriptis, uti voluisse meo qualicumque judicio, & animo dare negatam, cum id scriberem, corpori libertatem. Existimabam enim pro veritate certandum, & quidem tali, quam ipse animo approbarem: frustra enim daturum me operam, ut persuaderem aliis, quæ non ante mihi persuasssem. Itaque selegi, ex veteribus ac novis, quæ mihi se probabant maxime, omisis argumentis, quæ parum mihi ponderis habere videbantur, & auctoritate eorum librorum, quos subditios esse aut certo sciebam, aut merito suspicabar. Quibus autem ipse assentiebar, ea & ordine certo disposui & exposui, quam potui maxime populariter, & versibus inclusi, quo rectius memoriae mandarentur. Propositum enim mihi erat omnibus quidem civibus meis, sed præcipue navigantibus, operam navare utilem, ut in longo illo marino otio impenderent potius tempus, quam, quod nimium multi

¹ Ræmundus Sebundus, &c] imitati, & interdum etiam expilarunt. Quare prima tam piæ & tam necessariæ scriptioris gloria ad eum redundant. Ceterum ii, quos nomine appellat, nondum præclarum hoc argumentum concoxerant, quamvis pio animo scripserint. Clericus.

faciunt,

faciunt, fallerent. Itaque sumpto exordio à laude nostræ gentis, quæ navigandi sollertia cæteras facile vincat, excitavi eos, ut hac arte, tanquam divino beneficio, non ad suum tantum quæstum, sed & ad veræ, hoc est, Christianæ Religionis propagationem, uterentur. Neque enim deesse materiam, cum per loginqua itinera passim incurrerent, aut in Paganos, ut in Sina & Guinea; aut in Mahometistas, ut sub imperio Turcæ, Persæ, & Poenorum; tum vero Judæos, & ipsos jam Christianissimi professos hostes, dispersos per maximas partes terrarum orbis: Neque deesse impios, qui abditum metu venenum, ex occasione, apud simplices prodant: adversum quæ mala optare me, ut recte armati sint nostrates, & qui ingenio præstant, incumbant pro virili revincendis erroribus, cæteri saltem id caveant, ne ab aliis vinctantur.

§ II. *Deum esse.*

Ac primo quidem libro, ut ostendam non esse rem inanem religionem, ab ejus fundamento ordior; quod est, Numen esse aliquod. Id autem probare sic aggredior. Res aliquas esse, quæ esse cœperint, sensu ipso & confessione omnium constat. Eæ autem res sibi non fuerunt causa ut essent: nam quod non est, agere non potest; nec ipsa res esse potuit, antequam esset. Sequitur igitur, ut aliunde habuerint sui originem: quod non tantum de illis rebus, quas ipsi aut conspicimus, aut conspeximus, fatendum est; sed & de iis, unde illæ ortum habent, ² donec tandem ad aliquam causam

² Donec tandem, &c.] Quia rum, quæ cœperunt, aut nulla; dari non potest progressio, ut si quæ sit prima causa, Deus loquuntur, in infinitum. Est est; si ulla prima causa esse enim causa aliqua prima, eo- negetur, oportebit nullam esse omnino

causam perveniamus, quæ esse numquam cœperit, quæque sit, ut loqui solemus, non continenter, sed necessario. Hoc autem, qualecumque tandem sit, de quo mox agemus, id ipsum est, quod Numinis, aut Dei voce significatur. Alterum argumentum, quo probamus, Numen esse aliquod, sumitur à manifestissimo consensu omnium gentium, apud quas ratio & boni mores non plane extincta sunt, inducta feritate. Nam cum, quæ ex hominum arbitratu veniunt, nec eadem sint apud omnes, & sæpe mutentur; hæc autem notio nusquam non reperiatur, neque temporum vicissitudine mutetur, 3 quod ipsi etiam Aristoteli notatum, homini ad talia minime credulo: omnino causam ejus aliquam dari convenit, quæ se ad omne genus humanum extendat: quæ alia esse non potest, quam aut oraculum Dei ipsius, aut traditio, quæ à primis humani generis parentibus manarit; quorum prius si admittimus, constat de quo quæritur: si posteriorius, nulla sane ratio assignari poterit idonea, cur primos illos parentes credamus falsum aliquod in re momenti maximi ad omnes posteros prodiisse. Accedit quod, sive olim cognitas, sive nuper repertas orbis partes spectemus, ubi modo, ut diximus, aliquid est omnino causam rerum, quæ καὶ φιλοσοφίας καὶ πάλιν φεύγεσσι cōperunt, ac proinde eas per se exstissem, seu e nihilo produisse, quod est absurdum.

Clericus.

3 Quod ipsi, &c.] *Metaphys.*
Lib. xi. c. 8. Ubi memoratis fabulis de Diis, ita loquitur: ὃν εἰ τις χωρίσας αὐτὸν λάθοι μένεις, καὶ ταῦτα τὰς δόξας ἔκεινον οὐοι λαίφα τηρίσσο-
σθαι μέχει τῷ νῦν: quorum si quis, distinctione facta, hoc tan-
tum sumat quod primum fuit, quod Deos esse putarent primas substancialias, divine dicta existimet, & ut credibile est, sæpius inventa, quoad licuit, omni arte & philosophia & iterum desperdata, basce illorum opinione, quasi reliquias, ad hæc tempora servatae fuisse. Clericus.

humana-

humanitatis, exserit se hæc notitia; cum apud gentes sapientia, aut ingenio valentes, tum apud stupidiores alias; quarum nec illas omnes decipi potuisse, nec has reperisse, quo alii alios deciperent, ullo pacto credibile est. Nec est, quod opponat hic quisquam paucos, in multis sæculis, qui Deum esse aut non crederent, aut non credere se profiterentur. Nam & paucitas ipsa, & quod statim intellectis argumentis rejecta universum est eorum opinio, ostendit, non provenire hoc ex usu rectæ rationis, quæ hominibus communis est; sed aut ex studio novitatis, quali tenebatur, qui nivem atram esse contendebat; aut ex mente corrupta, sicut vitiato palato res, non ut sunt, ita sapiunt: præsertim cum & historiæ, & alia scripta doceant, quo quisque fuit probior, eo diligentius ab ipso custoditam de Deo notitiam. Atque adeo à pravo ingenio eorum maxime, quorum interest, ne quis sit Deus, id est, humanarum actionum judex, venire hanc à tam recepta antiquitus sententia discessionem, vel hinc appareat, quod quicquid illi ponunt, sive generum successionem absque ullo primordio, sive atomorum concursum, sive aliud quidvis; 4 id non minores, si non maiores, habere difficultates, neque eo, quod receptum est, magis esse credibile cuivis ad rem mediocriter attendentis, satis appetit. Quod enim obtendunt nonnulli, quia non videant Deum, eo se nec credere; si

4. *Id non minores, &c.]* Potuisset Grotius, sine ulla temeritate, dicere, multo maiores esse difficultates in eorum sententiis, qui volunt Mundum æternum esse, semperque fuisse, qualis est, vel sponte sua e nihilo produisse, vel atomorum fortuito concurso esse conflatum; quæ sententiæ ple-

næ sunt apertis repugnantissimæ, ut multi, à tempore Grotii, accuratius demonstrarunt; inter quos suo merito eminent vir doctissimus Rudolfus Cudworthus, in Opere Anglo de Systemate Intellectuali Universitatis Rerum: suntque etiam alii præstantissimi Theologi & Physici Angli. Clericus.

quid vident, satis vident, quam hoc sit homine indignum; qui modo mentem habere se credat, quam nec ipsam videt. Nec si capere Dei naturam nostro ingenio non possumus, ideo talem esse naturam negandum est. Est enim id inferioris cuiusque proprium, ut quæ se superiora atque excellentiora sunt, capere non possit. Ne bestiæ quidem, quid homo sit, capiunt; multoque minus sciunt, qua ratione homines resplicas instituant, ac regant, astrorum cursus metiantur, mare navigent. Hæc enim omnia ipsarum captum superant. Atque ex hoc ipso homo, quippe supra bestias nobilitate naturæ constitutus, idque non à se, inferre debet id, à quo superior bestiis est constitutus, non minus se superius, quam ipse sit bestiis; ideoque esse aliquam naturam, quæ, ut-pote excellentior, sui captus modum excedat.

§ III. *Deum esse unum.*

Eviēto Numen esse aliquod, restat ad Attributa ejus veniamus; quorum primum hoc occurrit, non plures esse Deos, sed unum Deum. Hoc inde colligitur, quod Deus, ut supra jam dictum est, est id, quod est necessario, sive per se: necessario autem, sive per se, quidque est, non qua in genere consideratur, sed qua actu est: ⁵ actu autem sunt res singulæ. Quod si plures Deos ponas, jam in singulis nihil invenias, cur necessario sint: nihilque cur magis duo quam tres, aut decem quam quinque credantur. Adde quod multiplicatio rerum singularium congenerum est ex causarum fœcunditate, pro qua plures ipsæ res ena-

⁵ *Actu autem sunt res singulæ.]* hoc argumentum omitti forte, Sed res plures singulæ sunt indi- fine bonæ causæ detimento, viduæ plures naturæ. Ideoque potuit. *Clericus.*

scuntur,

scuntur, aut pauciores. Dei autem nec origo, nec causa ulla est. Tum vero in singulis diversis sunt quædam proprietates singulares, quibus inter se discriminantur: quas in Deo, qui natura est necessaria, ponere non est necessarium. Neque vero usquam signa deprehendas Deorum plurium. Nam tota hæc universitas unum facit mundum: in eo ⁶ unum pulcherrimum, sol: in homine etiam unoquoque unum imperat, mens. Præterea, si duo essent, aut plures dii, libere agentes & volentes, possent contraria velle: impediretur autem alter ab altero, quo minus quod vellet efficeret: impediri autem posse Deo indignum est.

§ IV. *In Deo esse omnem perfectionem.*

Ut cætera Dei attributa noscamus, omne id, quod perfectionis nomine intelligi solet (utamur nunc sane hoc vocabulo, quando aliud lingua Latina non suppeditat; Græcum est τελειότης) in Deo esse, hinc intelligitur: quod quæcumque est perfectio in rebus, ea aut coepit, aut non coepit. Quæ non coepit, Dei est. Quæ coepit, necesse est habuerit, unde inciperet. Et cum à nihilo nihil fiat eorum quæ sunt, sequitur, ut quæ in effectis apparent perfectiones, in causa fuerint, ut secundum eas causa efficere aliquid possit, & proinde omnes in prima causa. Neque prima causa ulla perfectione postea orbari potuit: non aliunde, quia quod æternum est, ab aliis rebus non pendet, neque quicquam ab illarum actione patitur: neque vero à se, quia natura omnis suam perfectionem appetit.

⁶ *Unum pulcherrimum, sol.]* incol's: sicut aliis vorticibus Certe vorticis hujus nostri, ut centra illa ignea, quæ stellas more hodierno loquar, solaris vocamus. *Clericus.*

8 H. GROTIUS DE VERIT.

§ V. *Et quidem infinitam.*

Addendum est, esse has perfectiones in Deo, modo infinito: quia attributum cujusque finitur, aut quia causa, per quam existit, tantum, nec plus ei communicavit; aut quia ipsa tantum, nec amplius capiebat. Deo autem nulla natura quicquam sui communicat: nec ipse aliunde capit quicquam existens, ut ante diximus, per se, sive necessario.

§ VI. *Deum esse æternum, omnipotentem, omniscientem, omnino bonum.*

Cum vero apertissimum sit perfectiora dici ea, quæ vivunt, iis, quæ non vivunt; quæ agendi potentiam habent, iis, quæ non habent; quæ intelligunt, non intelligentibus; quæ bona sunt, his, quæ minus sunt talia; sequitur ex his, quæ modo diximus, hæc omnia attributa Deo convenire, & quidem infinite. Itaque esse eum vitæ infinitæ, id est, æternum, potentiae immensæ, id est, omnipotentem, sic & omniscientem, & omnino sine ulla exceptione bonum.

§ VII. *Deum esse causam omnium.*

Quæcumque autem subsistunt, à Deo existendi habere originem, connexum est his, quæ ante diximus. Conclusimus enim, id quod per se, sive necessario est, unum esse. Unde sequitur, ut alia omnia sint orta ab aliquo diverso à seipsis. Quæ autem aliunde orta sunt, ea omnia in se, aut in causis suis, orta esse ab eo, quod ortum numquam est, id est, à Deo, jam ante vidimus. Neque ratio tantum, sed ipse id quodam modo sensus evincit. Nam si humani corporis admirabilem

bilem constructionem intus extraque conspicimus, & ut omnia ibi, etiam minima, suos usus habeant, nullo studio, nulla industria parentum, arte vero tanta, ut philosophorum ac medicorum præstantissimi numquam ea satis possint admirari, ostendit hoc opificem naturæ esse mentem excellentissimam: qua de re videri potest ⁷ Galenus, præfertim qua parte oculi & manus usum examinat. Imo & mutorum animantium corpora id loquuntur. Non enim ex vi materiæ, sed ad finem certum collocatæ ac figuratæ sunt eorum partes. Neque animantium tantum, sed & plantarum & herbarum, ut à Philosophis accurate notatum est. Idem egregie ⁸ Strabo notavit in aquarum positu, quæ, si materiæ qualitatem respicias, mediæ esse debuerunt inter terram atque aërem, cum nunc terris interfusæ sint; nimirum, ut terræ fœcunditati hominumque vitæ nihil obstatet. Ob finem autem agere non est, nisi intelligentis naturæ.

⁷ De usu partium. Lib. IIII. c. 10. qui locus lectu dignissimus, at prolixior quam hic transferri queat. Sed hæc accuratius multi recentiores, in Anglia, Physici & Theologi expofuerunt. Clericus.

8 Strabo notavit.] Locus est libro XVII. ubi cum distinxisset opera Φύσεως, naturæ, id est, materiæ, & προνοίας, id est, diuinæ propvidentia, addit: ἀλλ' ἐπειδὴ τῇ γῇ περικεῖται τὸ ὕδωρ, ἢν εὶ δὲ ἐνθρόνος ζῶον ὁ ἀνθρώπος, ἀλλὰ χερσάτος, καὶ ἐναέριος, καὶ πολοῖς κοινωνικὸν φυτός, ἐποίησεν ἔξοχας ἐν τῇ γῇ πολλὰς καὶ εἰσοχάς, ἃς ἐν αἷς μὲν ἀπολαμβάνεται τὸ σύμπαν καὶ τὸ πλέον ὕδωρ, ἀποκεύτσιον τὴν ὑπὸ ποτῶν γῆν ἐν αἷς δὲ ἔξεχει τὸ γῆν ἀποκεύτσιον ἐφ' εαυτῇ τὸ ὕδωρ,

πλὴν δύον χειρομον τῷ ἀνθρώπῳ γένει καὶ τοῖς περὶ αὐτὸ ζώοις καὶ φυτοῖς. Sed cum circum terram situs sit aquæ naturalis, homo autem non sit animal aquaticum, sed partim terrestre, partim aëreum, multisque partibus lucis capax, fecit providentia multas in terra existencias, depressionesque, ut hæc quidem reciperen aquam aut plurimam ejus partem, qua occulta retur quod sub ea est terræ: per illas vero attolleret se terra, ac sub se aquas occultaret, nisi quantumus ea ipsæ humano generi, & qua būic inserviunt, animalibus plantisque essent usui. Observarunt hoc inter Hebræos Rabbi Juda Levita, & Abenédra, inter Christianos vero Chrysostomus de Statuis nono sermone.

Neque vero singula tantum ad peculiarem suum finem ordinantur, sed & ad communem Universi; ut appareat in aqua, ⁹ quæ contra naturam sibi propriam sursum movetur, ne inani interposito hiet Universi compages, ita facta, ut continua partium cohæsione semet sustineat. Finis autem hic universalis intendi, & vis ad eum finem inseri rebus non potuit, nisi ab intellectu, cui subesset hoc Universum. Quin & bestiarum nonnullæ actus exercent ita ordinatos atque directos, ut omnino eos appareat à ratione aliqua profici: quod in formicis, & apibus maxime appetat; sed & in aliis quibusdam, quæ ante omne experimentum aut nocitura fugiunt, aut profutura quærunt. Non ipsis inesse vim hoc aut inveniendi aut dijudicandi, inde appareat, quod semper agunt consimiliter, & ad alia neutquam graviora nihil valent: quare ¹⁰ ab extrinseca ratione ipsas aut dirigente, aut efficaciam suam ipsis imprimente, necesse est ista profici: quæ quidem ratio non aliud est, quam quod Deus vocatur. Jam vero cœlestia quoquæ

9. Quæ contra naturam.] Hæc habet vir summus ex Peripatetica Philosophia, quæ aquam metu vacui per antlias adscendere statuebat; quod pondere æris fieri jam omnibus constat. Sed in gravitate, quemadmodum à Recentioribus explicatur, non minus ordo Universi, & Conditoris sapientia eluent. *Clericus.*

10. Ab extrinseca ratione.] Imo vero sunt ab ipsa anima Brutorum, quæ catenus facta est Rationis particeps, ut talia facere possint, non alia. Alioqui Deus ipse in iis vice Animæ ageret, quod vix persuaderi adcuratius philosophanti pos-

fit. Nihil vetat fentientium & intelligentium Naturarum plures esse ordines, quorum infiniti sint in corporibus Brutorum. Nam Bruta machinas esse mere corporeas, quod voluit Ren. Cartesius, nemo, ut puto, serio credidit. Sed quid fit, inquires, iis animabus, cum Bruta moriuntur? Id vero nescio, nec propterea minus verum iis animas inesse. Non necesse est nos omnia scire, nec propterea neganda sunt ea, quorum rationem reddere non possumus. Tenenda sunt ea, de quibus constat, atque æquo animo sunt ignoranda, quæ scire non possumus. *Clericus.*
sidera,

fidera, & quæ in iis maxime eminent, sol & luna, cursus agunt ita attemperatos ad terrarum fœcunditatem, & animantium valetudinem, ut ne exco-gitari quidem aptius quicquam possit. Nam cum alioqui multo simplicior fuisset per æquatorem motio, aliam illis attributam videmus per obli-
quum circulum, quo ad plura terrarum spatia beneficia ipsorum pertingerent. Sicuti vero terra-
rum usus penes animantia est, ita animantium cæterorum penes hominem maxime, qui violen-
tissima quæque, exsuperantia ingenii, sibi subjicit.
 2 Unde Mundum hominis causa factum etiam Stoici colligebant. Cum vero eo usque vis homini non possit pertingere, ut & cœlestia lumina sibi servire cogat, nec illa ultro se homini mancipasse credenda sint: sequitur, ut superior quædam sit Mens, cuius imperio pulcherrima illa corpora homini tanto infra posito operas perpetuas præstent: quæ ipsa Mens non alia est, quam opifex siderum, atque universi. 3 Motus autem siderum,
 4 qui eccentrici, quique epicyclici dicuntur, mani-
feste ostendunt non vim materiae, sed liberi agentis ordinationem. Idem testantur astrorum alii ex hac, alii ex altera cœli parte positus, terrarumque ac marium tam inæqualis forma. Nec alio referri

2 Unde Mundum hominis causa factum etiam Stoici colligebant.] Docet Cicero de Officiis primo & de natura Deorum secundo.

3 Motus autem siderum qui eccentrici, quique epicyclici dicuntur.] Tractat docte hoc ar-
gumentum Maimonides Du-
ctore dubitantium parte 11. c.
 24. Quod si terram perpetuo moveri statuas; res sub aliis nominibus eodem redibit.

4 Qui eccentrici &c.] Ex vul-

gar hæc omnia, ut & sequen-
tia nonnulla, opinione, quæ
jam explosa. Sed non minus
divinæ potentiae efficacia cer-
nitur in constantibus illis mo-
tibus Planetarum ellipticis,
circa Solem, per fluidissimum
vorticem; ita ut nec accedant
umquam, nec recedant, plus-
quam solent, à centro, sem-
perque pari obliquitate Solis
æquatorem fecent. Clericus.

poteſt, quod ſidera in hanc magis, quam in illam partem eunt. Ipsiā vero mundi figura perfectissima, ſcilicet, & partes ejus in cœli quaſi ſinu concludæ, atque ordine admirabili diſpositæ, ſatis loquuntur, non caſu haec confluxiſſe, ſed ab intellectu, & quidem excellentiſſimo, eſſe conſtituta. Nam quis adeo ſtultus eſt, ut à caſu aliquid tam accuratum exſpectet, quaſi credat, caſu lapides & ligna, ⁵ in domus ſpeciem coaſlitura, aut ex jactiſ forte literiſ exſtituruſ poēma: cum & qui figureas geometri-cas in littore viderat, hominiſ ſe dixerit videre veſtigia, ſatis perſpiciens à caſu talia proſpici non potuiſſe? Præterea non ab æterno exſtitiuſ ho- niuum genus, ſed à certo tempore communem firpi ſumpiuſſe originem, evincunt inter alia, ⁶ artium progreſſuſ,

5. In domus ſpeciem.] Aut na- vis, aut baſiſtæ.

6. Artium progreſſuſ & ineſtæ olim terræ, quaē habitari poſtea ceperunt.] Tertullianus ex hiſtoriis hoc traſtacat, libro de Anima, feſtione xxx. Invenimus autem apud omnes commen-tarioſ, etiam humana-rum antiqui-tatum, paulatim huma-num genus exuberaffe, &c. Et mox: Ipſe orbis in promptu eſt cultior in dies & iſtruētior priſtino. Duo haec argumenta Aristotelis ſenten-tiæ, quaē numquam cœpiffe vult genus huma-num, auſtoritatem apud hiſtoriarum peritos ade-merunt, etiam apud Epicureos. Lucretius v. 325.

Præterea ſi nulla fuit genitalis origo

Terrarum & cœli, ſemperque eterna fuere,

Cur ſupra bellum Trojanum & funera Troiæ,

Non aliis alii quoque res ceci-nere Poëta?

Quo ſot facta virum toties ce-cidere? nec uſquam

Æternis famæ monumentis in-fita florent?

Verum, ut opinor, babet novi-tatem ſumma, reuengue Natura eſt mundi, neque pri-dem exordia cepit.

Quare etiam quædam nunc artes expoliuntur,

Nunc etiam augescunt, nunc addita navigiis ſunt

Multa, modo organici melicos peperere ſanores

& quaē ibi ſequuntur plura. Virgilii Ecloga vi.

—ut bis exordia primis Omnia, & ipſe tener Mundi concreverit, orbis.

Item Georgicon i.

Ut varias uſus meditando ex-ſunderet artes,

Pauſatim

progressus, & incultæ olim terræ quæ habitari postea cœperunt, quod & insularum sermo testatur profectus

*Paulatim & sulcis frumenti
quæreret berbam,
Et silicis venis abstrusum excu-
deret ignem.
Tunc alnos primum fluvii sen-
sere caravas,
Navita tum stellis numeros &
nomina fecit,
Pliadas, Hyadas, claramque
Lycaonis Arcton.
Tum laqueis captare feras &
fallere visco
Inventum, & magnos eanibus
circundare saltus:
Atque alius latum funda jam
verberat amnem
Alta petens: pelagoque alias
trahit humida lina:
Tum ferri rigor atque argutæ
lamina serræ,
Nam primi cuneis scindebant
fissile lignum:
Tum varia venere artes.*

Horatius lib. I. Satyra III.

*Cum prorepserunt primis ani-
malia terris,
Mutum & turpe pecus, glan-
dem atque cubilia propter,
Unguis & pugnis, dein fu-
sibus, atque ita porro
Pugnabant armis, quæ post fa-
bricaverat usus:
Donec verba, quibus voces sen-
susque notarent,
Nominaque invenere: debinc
absistere bello,
Oppida cœperunt munire & po-
nere leges:
Ne quis fur effet, neu latro,
neu quis adulter.*

Plinius libro tertio Naturalis historiæ circa initium: *Quare sic accipi velim, ut sicubi vidua*

*fama sua nomina, qualia fuerent
primordio ante ullas res gestas,
nuncupentur. Idem robora Her-
cynia Mundo congenita dixit
lib. xvi. Et in pleno cuncto
mortaliū generi minorem
indies fieri mensuram obser-
vatum ait Libro VII. Seneca
apud Laſtantium: Nondum sunt
mille anni ex quo initia sapientiae
nota sunt: Tacitus Annalium
III. Veterissimi mortalium nulla
ad hoc mala libidine, sine pro-
bro, scelere, eoque sine pena aut
coercitionibus agebant: neque præ-
miss opus erat, cum honesta suopte
ingenio peterentur: & ubi nihil
contra morem cuperent, nihil per
metum vetabantur. At postquam
exxi æqualitas, & pro modestia
ac pudore, ambitio & vis ince-
debat, provenere dominationes,
multisque apud populos æternum
mansere. Quidam statim, aut
postquam regum pertæsum, leges
maluerunt. Hæ primo rudibus
boniū animis simplices erant.
Neque vero non aliis tantum,
sed nec plene sibi ipsi probavit
Aristoteles illam suam, de
hominum genere numquam
cepto, inodœiv. Hæſitan-
ter enim compluribus in locis
ea de re loquitur, ut notatum
Mosi Maimonidæ Ductoris du-
bitantium parte II, in præ-
loquio Libri secundi de Cœ-
lo, capite primo; ejus quod
ipse hac in re ponit in ſu-
asionem esse dicit, non au-
tem dicit ἀποδεῖγμα, demon-
strationem. Est vero ejusdem
Philosophi dictum libro IIII.
de*

profectus à terris adjacentibus. Tum vero instituta quædam ita hominibus communia, ut non tam naturæ instinctui, aut evidenti rationis collectioni, quam perpetuæ & vix paucis in locis per malitiam aut calamitatem interruptæ traditioni,

de Anima, cap. III. δόξη ἔχει, οὐδὲ μέτωπος, διὰ τὸ περὶ ἀμφοτέρων εἶναι λόγους πολεμίας καὶ περὶ ὃν λόγον μὴ ἔχομεν, οὐλων μεγάλων, χαλεποὶ οἰόμενοι εἶναι τὸ διὰ τὴν ἀποδοῖναι, οἷον πότερον ὁ κόσμος αἰδίος, οὐδὲ γὰρ τὰ ποιῶντα ζητήσειν ἀντίτι. Quæstiones sunt de quibus & in alteram partem est ratiocinari: ubi nempe disputari potest, res sic se babeat, an aliter, quia in utramque partem argumenta sunt probabilia. Tum etiam de quibus certi aliquid non habemus, quia cum res ipse sint graves, causas cur sic vel sic se res habere pro certo habeatur, non invenimus: ut an ab æterno sit Mundus, an non: nam talia solent venire in disputationem. De eadem re idem differens libro I. de cœlo, cap. IO. ἀμφα δὲ καὶ μᾶλλον ἀντίτι πιστὰ τὰ μελλοντα λεχθῆσθαι, προανηκοστι τὰ τῶν ἀμφισβητέαντων λόγων διαιώματα: Sic & credibiliora erunt quæ dicentur, si prius disputantium momenta recte expenderimus. Merito igitur Tatianus, ubi causas adferat cursus Scripturis credit, etiam hanc non tacuit, τῆς τοῦ πανὸς ποιήσεως τὸ εὐκατάληπτον, comprehendens facile illud quod tradunt de Universi bujus fabricatione. Sume de Platone Mundi originem fuisse aliquam: ab Aristotele non esse genitum: & habebis ipsam Judæorum Christi-anorumque sententiam.

accepta

accepta ferri debeant: qualis olim fuit victimarum in sacris mactatio, & nunc quoque pudor circa res Veneris, nuptiarum solemnia, & incestorum fuga.

§ VIII. *Ad objectionem de mali causa.*

Neque ab eo, quod diximus, dimovere nos debet, quod mala multa evenire cernimus, quorum videtur origo Deo adscribi non posse; ut qui perfectissime, sicut ante dictum est, bonus sit. Nam cum diximus, Deum omnium esse causam, addidimus, eorum, quae vere subsistunt; nihil enim prohibet, quominus ipsa, quae subsistunt, deinde causae sint accidentium quorumdam; quales sunt actiones. Deus hominem & mentes, sublimiores homine, creavit cum agendi libertate; quae agendi libertas vitiosa non est, sed ⁷ potest sua vi aliquid vitiosum producere. Et hujus quidem generis malis, quae moraliter mala dicuntur, omnino Deum adscribere auctorem nefas est. At sunt, quae alio sensu dicuntur mala, quia certae personae doloris aut danni adferunt aliquid, quae a Deo proficiunt, puta ad emendationem hominis, aut etiam in poenam delicto respondentem, nihil vetat: cum in eo nihil sit, quod bonitati repugnet: imo saepe haec ab ipsa bonitate profici-

⁷ Potest sua vi, &c.] Prævidit quidem etiam Deus fore ut naturæ liberae libertate sua abutentur, indeque multa mala & physica & moralia exoritura; nihilo secius abusum illum, conjectariaque ejus pati maluit, quam naturas libertate prædictas non creare. Quid ita? Quia cum natura libera sit præflantissima creatura, quæque summam Opificis potentiam quam maxime ostendit; Deus

noluit incommoda ex naturæ mutabilitate promanantia antevertere, quia ea potest, cum visum erit, per totam æternitatem emendare; iis modis, qui nonnisi bonitati ejus convenientissimi esse possunt, quamvis eos nondum revelarit. Qua de re, multa nuper Gallico sermone scripsimus, contra Manichæorum personatum patronum Pet. Bælium. Clericus.

cantur, sicut à bono medico ingratum sapore pharmacum.

§ IX. *Contra duo principia.*

Rejicienda autem hic obiter eorum sententia, qui ⁸ duo principia agentia, alterum bonum, alterum malum posuerunt. Ex duobus enim pugnantibus inter se destructio sequi potest, ordinata constructio non potest. Neque vero sicut aliquod est per se bonum, ita aliquod esse per se & omni modo malum potest: cum malum defectus sit quidam, qui esse nequit, nisi in re existente: ipsum autem existere jam ⁹ boni est aliquid.

§ X. *Universum à Deo regi.*

Dei autem providentia regi hoc universum, inde apparet, quod non tantum homines, quippe intellectu prædicti, sed & aves, ferae, quadrupedes, quibus aliquid est quasi vice intellectus, curam habent eorum, quæ a se producta sunt. Quæ perfectio cum pars sit bonitatis, a Deo removenda non est; eoque magis, quod sit ipse, & omniscius, & omnipotens, ita ut non possit non cognoscere ea, quæ aguntur, aut agenda sunt, eaque ipse temperare ac dirigere facillime possit: quo & illud pertinet, quod supra jam diximus, de motu rerum contra naturam propriam, ob finem universalem.

§ XI. *Etiam sublunaria.*

Multum autem errare eos, qui providentiam hanc ¹⁰ cœli orbibus includunt, cum ex ratione jam

⁸ *Duo Principia.*] Respicit physico, qualis est existentia, veteres Zoroastris discipulos & Manichæos. *Clericus.* Præstisset hac ratiocinatione abstinere. *Clericus.*

⁹ *Boni est aliquid.*] Sed agitur hic de bono morali, non de Cœli orbibus, &c.] Hæc fuit sententia Aristotelis, Vide Plutarchum

jam allata, & ad res omnes conditas vim suam exferente appareat: tum inde etiam, quod astrorum cursus, ut Philosophorum potissimi agnoscunt, & experientia satis demonstrat, ordinati sint ² ad usum hominum. Æquum autem est, ut magis curetur id cuius gratia est aliud, quam quod in usum alterius comparatum est.

Etiam singularia.

Neque minus falluntur, ³ qui universalia ab eo curari volunt, non & singularia. Nam si ignorari à Deo singularia volunt, quod quidam profidentur, ne se ipse quidem Deus agnoscat. Neque vero infinita erit scientia, quod jam ante conclusimus, si ad singula non extenditur. Quod si & illa cognoscit Deus, quidni et curet, præfertim cum & singula, qua singula sunt, ordinentur ad finem certum cum peculiarem, tum universalem: & ipsa rerum genera, quæ à Deo conservari illi ipsi auctores agnoscunt, non subsistant, nisi in singularis, ita ut si singula perire possint, abdicata à divina providentia, possint & ipsa genera.

§ XII. *Probatur id ex conservatione Imperiorum.*

Providentiæ divinæ circa res hominum non leve argumentum & Philosophi & Historici agnoscunt,

tarchbum dè placitis Philosophorum, L. XI. c. 3. & Atticium apud Eusebium de Præp. Evangelica Lib. v. c. 5. Clericus.

² *Ad usum hominum]* Si non hominum solorum, cum nobis non constet, nullas alias esse intelligentes naturas, in aliis Planetis; certe partim & quantum iis utimur, sine ullius alius creaturæ injuria. Cum Sole carere nequeamus, propter nos esse creatum merito contendimus; nisi, quod ab-

furdum esset, nos à casu quæ necessaria nobis sunt accepisse singamus; ut si quis incidenter in domum omnibus necessariis instructam, nec eam tamen in gratiam ullius hominis, qui solus ea frui potest, instructam putaret. *Clericus.*

³ *Qui universalia, &c.]* Ea fuit sententia Stoïcorum, de qua vide *Arrianeas Dissertationes Epicteti* Lib. I. c. 12. & *Jus. Lipsium in Physiol. Stoïca. Clericus.*

in conservatione rerum-publicarum: primum universim, quod ubicumque ⁴ ordo ille regendi parrendique receptus est, manet semper: deinde saepetiam specialiter, in longa duratione hujus aut illius formæ imperii, per multa saecula, ut regii apud Assyrios, Ægyptios, Francos; optimatum apud Venetos. Quamquam enim humana sapientia aliquid in hoc potest: tamen, si recte consideratur multitudo malorum hominum, & quæ extrinsecus nocere possint, & agnatæ quasi rebus vicissitudines; non videtur tam diu imperium aliquod posse subsistere, nisi peculiari quadam Divini Numinis cura; quæ evidentius etiam spectatur, ⁵ ubi Deo visum est mutare imperia. Nam quibus ille, tum ad eam rem, tanquam sibi destinatam, instrumentis utitur, puta Cyro, Alexandro, Cæsare dictatore, apud Tartaros ⁶ Cingi, ⁷ apud Sinenses Namcaa: his omnia, etiam quæ ab humana prudentia non pendent, fluunt supra votum, magis quam fert solita casibus humanis varietas: quæ tanta eventuum similitudo, & ad certum finem quasi conspiratio, indicium est providæ directionis. Nam in alea Venerium aliquoties jacere casus esse po-

4 Ordo ille regendi, &c.] Quia sine eo Societas Humana non constat, nec sine Societate Genius Humanum conservari potest. Unde colligere est à Prudentia Divina homines creatos, ut in Societate viverent, legibusque uterentur, sine quibus nulla est, nec esse potest Societas. Clericus.

5 Ubi Deo visum est mutare imperia.] Lucretius ipse:
*Uisque adeo res humanas vis
abdicta quedam
Obterit.*

6 Cingi,] Videtur intelligere Genghiz-Can, qui ex Tartaria Orientali ortus, ac urbe Cara-carom, non tantum Tartariam, sed & septentrionalem Sinam, Indianque subegit. Ab eo orti Mogolenses Reges, & Tartariae Minoris Principes. Cujus vita Gallice extat, Lutetiae anno 1710. edita. Clericus.

7 Apud Sinenses Namcaa.] Suo jure nominari hic poscit Peruani imperii inchoator Manca-Capacus. [Vid. Garfiazzum de la Vega, in Incarum Historia.] test:

test: at centies si quis eumdem jaciat, nemo erit qui non hoc ab arte aliqua dicat proficisci.

§ XIII. *Ex miraculis.*

At certissimum divinæ providentiæ testimonium præbent miracula, & prædictiones quæ in historiis exstant. Referuntur quidem multa id genus fabulosa: sed quæ testes sui temporis idoneos habuerunt, id est, tales quorum nec judicium, nec fides laboreti, rejicienda non sunt, quasi omnino talia fieri non possint. Nam cum Deus sit omnipotens, quid est, cur non possit aut quod scit significare, aut quod vult agere, etiam extra communem naturæ ordinem, quippe à se constitutum, & sibi opificii jure subjectum? Quod si quis dicat, talia quædam etiam a mentibus Deo inferioribus potuisse proficisci, concedi sane potest: sed hoc ipsum viam struit, ut facilius de Deo idem credatur: tum vero & quod illæ mentes tale faciunt, Deus aut per ipsas facere, aut sapienter permittere censendus est; cum in regnis bene constitutis nihil fieri soleat, extra communes leges, nisi summi rectoris arbitratu.

§ XIV. *Præsertim autem apud Judeos, quibus fides adstruitur ex duratione Religionis.*

Miracula autem aliqua revera aliquando esse conspecta, etiamsi de aliarum historiarum fide dubitari possit, vel sola Judaïca Religio facile evincat; quæ jampridem omnibus humanis auxiliis destituta, imo contemtui ac derisui exposita, per omnes ferme mundi plagas, ⁸ in hunc diem perdurat;

⁸ In bunc diem perdurat.] Alexandri tempora fuere. Τοι-
Ηεκατεύς de Judæis, qui ante γαζῶν καὶ κακῶς ἀκέντες ὑπὲ
τῶν

perdurat; cum⁹ Religiones aliæ omnes (excepta Christiana, quæ Judaicæ quasi perfectio est,) aut evanuerint, simulatque subducta est ipsis vis atque auctoritas imperantium, ut Paganicæ omnes; aut eadem imperii vi adhuc perpetuo sustententur, ut Mahumetismus. Quod si queratur, quæ sit causa, cur Judaïca Religio in Hebræorum omnium animos tantas egerit radices, ut evelli nequeat; nulla poterit alia adferri aut fingi, quam quod, qui nunc sunt à suis parentibus, ut illi rursum à suis, atque ita porro, donec ad eos veniatur, qui Mosis ac Josuæ ætate vixerunt,¹ certa ac constanti traditione

τῶν ἀσυγειτόνων καὶ τῶν εἰσαφί-
ωνταιένων πάντων, καὶ προπη-
λακιζόμενοι πολλάκις ὑπὸ τῶν
Πέρσικῶν βασιλέων καὶ Σατρα-
πῶν, & δύνανται μετασεοδῆναι
τὴν διανοίαν, ἀλλὰ γεγραμματομέ-
νας περὶ τάχαν καὶ αἰκίας, καὶ
Σαβάτοις δεινοτάτοις μάλιστα
τώντων ἀπωντόσι μὴ ἀρνέσιον
τὰ πατρῶα. Quare quamquam
& maledictis impeti solent à vici-
nis advenisque, & injurioso saepè
tractati sunt à Persicis Regibus ac
Satrapis, non possunt à sententia
deduci, sed pro ea palam omnes
ericiuntur sanguinissimique mortes
subeunt, nec adduci possunt ut
patria instituta abdicent. Locum
nobis servavit Josephus contra
Appionem primo, & ex eo-
dem Hecataeo exemplum addit
Alexandri temporum, cum ad
reparandum Beli temp̄um Ju-
dæi milites operam suam con-
stanter negarunt. Bene autem,
libro contra Appionem altero,
ostendit Josephus, hinc appa-
rere firmam Judæorum ab antiquo
persuasionem de Deo legum
suarum auctore; quod non, ut

cæteri populi, mutare quic-
quam in illis legibus ausi sunt
unquam; ne tunc quidem cum
in exsiliis longinquis, sub exte-
rorum Regum imperio, omni
genere & minarum & blandi-
mentorum tentarentur. Ad-
dendum his Taciti illud de pro-
felytis: *Transgressi in morem*
eorum idem usurpant; nec quic-
quam prius imbuuntur, quam
contemnere Deos, exuere patriam;
parentes, fratres uilia babere.
Nempe, præ Dei lege, quod
immetito culpat homo irreli-
giosus. Vide & quæ de Jidæ-
orum constantia Porphyrius tra-
dedit libro, *De non edendis ani-*
malibus, secundo, & quarto;
ubi & Antiochi mentio, &
inter Judæos speciatim constan-
tiæ Essenorū.

9 Religiones aliæ omnes.] Imo
& leges etiam illæ laudatissimæ
Lycurgi, quod & Josephus nota-
vit & Theodoreetus.

1 Certa ac constanti traditione,
&c.] Cui fidem habemus, quia
Deo tanti erat condere Religio-
nem, in qua unum Deum om-
nium

tione acceperint ea miracula, quæ cum alias, tum maxime in ipso Ægypti exitu, atque itinere, & in Chananææ ingressu, contigerant; quorumque ipsi illi progenitores eorum testes fuerant. Neque vero credibile est, alioqui fieri potuisse, ut ingenii satis contumacis populus, legem tot ritibus onerosam in se susciperet: aut ut homines sapientes ex multis, quæ reperire humana ratio poterat, notis religionis, circumcisionem eligerent; quæ &² suscipi sine dolore gravi nequiret, &³ ab externis omnibus derideretur, nec quicquam haberet, quo se commendare posset, extra Deum auctorem.

§ XV. Mosis veracitate & antiquitate.

Mosis quoque scriptis, quibus illa miracula memoriæ prorita sunt, fidem maximam conciliat, non tantum, quod Dei oraculo ipsum commendatum ac populo præfectum perpetua, inter Hebræos, fama semper constitit: sed & quod nec suæ gloriæ, nec suorum commodis eum studuisse, satis appareat, cum & peccata sua, quæ dissimilare poterat, ipse tradiderit, & regni sacerdotiique dignitatem aliis adsignaverit, sua posteritate in Levitarum plebem redacta: quæ omnia satis ostendunt, nihil ei causæ fuisse, cur mentiretur: sicut nec fucata aut illecebrosa utitur oratione, qualis mendacio fidem impetrare solet; sed & simplici, & conveniente rei ingenio. Accedit indubitata scriptorum Mosis antiquitas, cui nullum aliud scriptum possit contendere: cujus argumentum

nium Creatorem, & quidem spiritualem esse, eumque solum colendum docebatur. Clericus.

² Suscipi sine dolore gravi nequiret.] Μέλα χαλεπῶν ἀλυνδόνων, cum gravibus doloribus

factum, ait Philo.

³ Et ab externis omnibus derideretur.] Idem Philo, πρᾶγμα γελάσιον παρὰ πολλοῖς. Hinc Judæi curti, verpi, recutiti apud Poëtas.

& hoc

& hoc est, quod Græci, unde omnis ad alias gentes fluxit eruditio, & litteras se aliunde accepisse fatentur, quæ apud ipsos litteræ & ordinem & nomen & ductum quoque veterem non alium habent,

4 Litteras se aliunde accepisse fatentur] Herodotus Terpsichore: "Ιωνες παραλαβόντες διδαχὴν ταρπὸν τὸν Φοινίκων τὰ γράμματα, μελέρρουθμοισαντες σφέων δίλγα, ἐχρέωντο. Χρεώμενοι δὲ ἔφασαν, ὅτιπερ καὶ τὸ δίκαιον ἔφερεν, εἰσαγαγόντων Φοινίκων ἐς τὴν Ἑλλάδα, Φοινίκηα κελῆσθαι. Iones cum a Phœnicibus litteras didicissent, usi eis sunt cum immutatione quadam. Et cum usu effecere, ut æquum erat, ut litteræ illæ, quod eas Phœnices in Græciam attulissent, Phœniciae dicerentur. Timon dixit:

Φοινίκηα σήματα Κάδμος.

Cadmi Phœnicia signa.

Callimachus:

Κάδμος, ἀφ' ἐγραπτῶν Ἑλλὰς
ἔχει σελῖδας.

Cadmus, ab hoc scriptos Græcia
nata libros.

Litteras Phœnicias sive Punicas dixit & Plutarchus Symposiacionis lib. ix. problemate iii. ubi & Alpha lingua Phœnicum ait significare bovem, quod verissimum. Eupolemus libro de Judæis Regibus ait: Τὸν Μωϋσῆν περὶ τὸν σοφὸν γενέσθαι καὶ γράμματα περὶ τὸν τοῖς Ἰudeοῖς παραδεῖναι, καὶ παρὶ Ἰudeῶν Φοινίκας παραλαβεῖν. Mossem primum fuisse sapientum, atque ab eo datam litteraturam Judæis, quæ ab Judæis ad Phœnicies pervenerit. Nimirum, lingua vetus eadem Judæis quæ Phœnicibus, aut certe paululum

diversa. Lucianus: Ὁ δὲ φωνάς τινας ἀσήμις; φθεγγόμενος, οἷα γένονται ἀν Εβραιῶν η Φοινίκων. Loquebatur is verba quædam ignota: qualia sint Hebraica aut Phœnicia. Chœrilus in versibus de Solymis, quos ad lacum habitaſſe dicit, Asphaltitem puto, Γλῶσσαν μὲν Φοινισσαν ἀπὸ σομάτων ἀφίενε.

Hi vero ore suo Phœnicia verba sonabant.

Vide Scenam Punicam Plauti, ubi quæ posita sunt lingua Punicā bis habes, ex duplice scriptura, deinde interpretationem Latinam, unde corrupta facile corrigas. Sicut autem lingua Phœnicibus eadem & Hebræis, ita & litteræ Hebræorum vetustissimæ eadem quæ Phœnicum. Vide hac de re vircos magnos, Josephum Scaligerum in Diatriba ad annum Eusebii c. iō Iōc xvii, & Gerardum Vossium Grammatices Libro i. cap. x. [ac præfertim Sam. Bochartum, in Chanaane.] Adde, si placet, Clementem Alexandrinum Strom. Libro i. & Eusebium Præparatione Evangelica, Libro x. cap. v.

5 Ductum quoque, &c.] Intelligendæ Samariticæ litteræ, quæ eadem ac Phœniciae, ut ostenderunt Lud. Capellus, Sam. Bochartus, aliquie. Nos quoque Gallice de iis egimus, Biblioth. Selecta Vol. xi. Clericus.

quam

quam Syriacæ sive Hebraicæ: sicut &⁶ antiquissimæ leges Atticæ, unde & Romanæ postea desumptæ sunt, ex legibus Mosis originem ducunt.

§ XVI. Testimoniis extraneorum.

Accedunt ad hæc non paucorum alienorum à Judaica Religione testimonia, quæ ostendunt, vetustissimam apud omnes gentes famam ita habuisse, ut Mosis scripta prædicant. Nam quæ ille de mundi origine scripta reliquit, eadem ferme erant &⁷ in antiquissimis Phœnicum historiis,

quas

6 Antiquissimæ leges Atticæ.] Exemplum habes illustre in fure nocturno, qua de re egimus lib. II. de Jure belli, cap. I. § 12. Alterum in lege illa quam Sopater recitat, τῇ ἐπι-αλλήρῳ ἐπιδιναζέσθω ὁ ἀγχισεύς, quam Terentius sic exponit,

Lex est, ut orbæ qui sint genere proximi

Jis nubant, & illos ducere eadem hæc lex jubet.

Donatus autem ad eum locum sic: *Orba proximo nubat: orbam proximus ducat: lex Attica est.* Sumpta, nimirum, ex lege Mosis, Numerorum ultimo: qua de re alibi plenius agendi erit locus. Multa alia reperiet, si cui cura fuerit querere. Ut ὁ σχοφόρια ex festo Tabernaculorum: legem ne Pontifex nisi virginem & civem ducat: ut post sorores ad successionem vocentur agnati. [Ideo leges Atticæ consentaneæ sunt in multis Hebraicis, quod Attici multas consuetudines Cecropi Ægyptio deberent; quodque apud Hebraeos Deus multas Ægyptiorum institutis, quibus Hebrei

adsueta erant, similes leges tulerit, iis tamen emendatis quæ noxia esse poterant; quod nos ad Pentateuchum sæpius ostendimus & ante nos Joan. Spencerus, in Opere de Legibus Ritualibus Hebraeorum. Clericus.]

7 In antiquissimis Phœnicum historiis, quas a Sanchuniathone collectas vertit Philo Byblius;] Inde hæc nobis servavit Eusebius Lib. I. Præparationis capite x. Φοίνικων θεολογίᾳ τὴν τῶν ὄλων ἀρχὴν ὑποτίθεται ἀέρα ζοφῶδη πνευματώδη, ἡ πνὸν ἀέρος ζοφάδες, καὶ χάθεολερὸν, ἐρεῶδες. ταῦτα δὲ εἶναι ἀπειρα καὶ διὰ πολὺν αἰώνα μὴ ἔχειν πέρας. ὅτε δὲ φασιν, ἡράσθη τὸ πνέυμα τῶν ἴδιων ἀρχῶν καὶ ἐγένετο σύγυρσις, ἡ πλοκὴ ἐκεῖνη ἐκλήθη πόθῳ. αὕτη δὲ ἀρχὴ κίσεως ἀπάντων αὐτὸ δὲ ἐκ ἐγίνωσκε τὸν αὐτὸν κτίσιν. καὶ ἐκ τῆς αὕτης συμπλοκῆς τὸ πνέυματι ἐγένετο Μάτ. τέτο τινές φασιν ἰδύν· οἱ δὲ ὑδατώδες μίκρες σῆψιν, καὶ ἐκ ταύτης ἐγένετο πᾶσα σπορὰ κίσεως καὶ γένεσις τῶν ὄλων. *Phœnicum Theologia principium bujus Universi ponit aërem*

quas a Sanchuniathone collectas vertit Philo Byblius;

ærem tenebrosum & spiritalem,
sive spiritum aëris tenebrosi, &
chaos turbidum ac caligine invo-
latum. Hæc porro infinita fuisse,
multoque tempore ignara termini.
At ubi spiritus amore principio-
rum suorum tactus est, satisque
est inde mixtio, buic nexui nomen
factum Cupidinis. Tale fuit ini-
tium procreationis rerum omnium.
At spiritus generationem sui nul-
lam agnoscebat. Ex connexione
autem ejus spiritus, prodiit Mot.
Hoc limum nonnulli, alii aquosæ
mixtionis putredinem esse volunt.
Et hinc factum est seminum om-
nis creaturæ & omnium rerum
generatio. In Mose habes statim
tenebras, habes & spiritum.
Amoris significatio est in voce
אַמְרָה. Plutarchus Symposiacon viii, probl. i, Platonem
explicans, Deum ait Mundi esse
Patrem, non emissione feminis,
sed alia quadam vi genitibili
materiæ inserta; quod isto si-
mili illustrat:

Πλέθυσος γάρ τοι καὶ αὐτέμων
δεξόδοι
Θελειαγ ὄρνι.

Namque & volucrem feminam
perfians solet
Implore ventus.

Mor vero, מִן, unde Grae-
cum μήθη, est בְּתַת חַמְלָא ā̄vōrā. jam commots. Est enim ā̄vōrā-
nihil aliud quam ingens
אַנְגֵל Ennio, si recte sensum ejus
accipio.

Corpo Tartarino prognata Pa-
luda virago.

Is limus discessit deinde in tellu-
rem ac mare. Apollonius Ar-
gonauticorum iv.

ἴξ ιλυὸς ἐβλάσπος

Χθὸν αὐτὴ,

edita limo

Terra fuit.

ubi Scholiafestes: Ζένων τὸ πτερό^ν
Ἡριόδωρος χάρακος οὐδεὶς φύσιν,
ἴξ ἡ τὰ πάντα γίνεται, ἡ συνι-
ζάνοντος ιλὺν γενέσθαι, ἡς πη-
γμανένης ἡ γῆ σφενικῶται. Zeno
chaos illud apud Hesiodum aquam
esse dicebat, unde sunt omnia, ea
subidente factum limum, limo
concreto terram solidatam. Nota
autem Zenonem hunc fuisse e
Phœnicibus, quorum colonia
Cittium, unde omnes transma-
rini נֶגֶד Hebræis. Non abit
hinc Virgilii Eclog. VI.

Tum durare solum & discludere

Nerea ponto

Cæperit, & rerum paulatim
sumere formas.

Numenius citatus à Porphy-
rio de Nympharum antro ait,
τὸν προφῆτην εἰρηνέαν ἑρφέ-
σθαι επάνω τῷ ὕδατος τῷ Θεῷ
πνεῦμα. Dixisse Prophetam
(Mosem, scilicet) Dei spiritum
superuenientium (ea voce Tertul-
lianum utitur de Baptismo) aquis.
Quia vero vox נֶגֶד proprie-
tate columbae super ovo
significat, ideo in isto limo ani-
mantia, id est, sidera, ut in ovo
fuisse, sequitur apud Sanchu-
niathonem; & hinc spiritus ille
columbae dictus nomine, cuius
columbae similitudine etiam vo-
cem illam נֶגֶד explicat
Rabbi Salomo. Nigidius apud
Scholiafestes Germanici: Ibi ovum
invenisse mira magnitudinis; quod
volventes ejecerunt in terram, at-
que ita columbam insediisse, & post
aliquot

aliquot dies exclusisse Deam Syriæ, quæ vocatur Venus. Lucius Amphilius libro ad Macrinum. Dicitur & in Euphratis fluvio ovum Piscis columba adsedisse dies plurimos, & exclusisse Deam benignam & misericordem hominibus ad bonam vitam. Ovum mundi simulacrum Macrobius Saturnaliū lib. vii. cap. xvi. ἀρχὴ γενέσεως, initium genitūræ in Orphicis, memorante Plutarcho Symposiacon ii. cap. iii. & Athenagora. Hinc Ovorum progenies Dii Syri, apud Arnobium. Dii, id est, astra. Sequitur enim in Phœnicum Theologia. Καὶ ἔξελαμψε Μῶτ ήλιος τε καὶ σελήνη. ἀζέρες τε καὶ ἀερα μεγάλα. Luce illustratus est limus, & Sol & Luna, & Stellæ & astra magna. Vides hic, ut apud Mosem, Lucem Sole priorem. Quod autem mox dicit, Moses **וְנִ** ubi plane ab aquis sicca exsilit appellatam **תַּבָּן**, id Pherecydes Syris usus magistris (ut & alii nos docent, & primo contra Appionem Josephus) sic extulit, Χθονί δὲ σομα ἐγένετο γῆ, ἐπειδὴ Ζεὺς αὐτῇ γέρας διδοῖ. Cibtonia nomen telluris accepit, postquam Deus ei honorem attribuit. Exstat locus apud Diogenem Laertium & alios. Anaximander vero mare dixit τῆς πρώτης ὑγρασίας λειψανού, id quod refutit de primo illo madore rerum. Confusas autem res fuisse, qua de re Mosis verba habes apud Chalcidium Timaei explicatione, antequam discernerentur, etiam Linus didicit docuitque.

Ἄντοι τοι χρόνος ὅτος, ἐν φάμα πάντα ἐπεφύνει.

Tempore primævo simul omnia mixta fuerunt.

Anaxagoras: πάντα χρήμata ἦν

έμε τεφυρεῖν· ὃ νῦν δὲ αὐτὰ διηγειναι διεκομῆσε, καὶ εἰ τῆς ἀταξίας ἐσ τάξιν ἤγαγε. Cuncta simul erant: at Mens ea discrevit, ornavitque, & quæ confusa erant, ordinavit. Atque ob id ipsi Anaxagoræ Mētis inditum nomen, indicante id Timone Phliafio.

Καὶ τὸ Ἀναξαγόρην φασ' ἔμεται αἰλικρον Ἡρω.

Νῦν. ὅτι δὴ Νόος αὐτῷ, δὲ ἔξαπίνης ἐπαγείρας

Πάντα συνεσφίνασεν ὥμη τελαρυγμένα πρόσθεν.

Atque ubi Anaxagoram dicunt Heroa morari

Egregium, mentem: nam mens illi esse putatur,

Quæ turbata prius subito digessit in unum.

A Phœnicibus hæc omnia, quorum vetustissima cum Græcis commercia. Linum a Phœniciis venisse tradunt veteres. Sic & Orpheus sua a Phœnicibus hausit, cuius hoc est apud Athenagoram, ἐν τῷ ὕδατος ἵδης κατέην, ex aqua factus est limus. Deinde ovi ingentis facit mentionem, quod in duas partes dissilierit, cœlum & terram. Ex eodem Orpheo citat Timotheus Chronographus: Ἡ χάος νῦν ἔσφερα, πάντα δὲ ἐκάλυπτε τὰ ὑπὸ τὸν αἰθέρα. Erat chaos & nox tenebrosa omnia occultans quæ sub æthere. Ἡ γῆ ὑπὸ τῷ σκότῳ τὸν ἄστραλος τὸ δὲ φῶς ῥῦζαν τὸν αἰθέρα ἐφότισε πᾶσαν τὸν κόσμον. Terra præ tenebris erat inconspicua: sed lux æthera perrumpens illuminavit omnem creaturam. Vide locum apud Scaligerum initio lib. i. Græcorum Chronicon Eusebii. In sequentibus Sanchuniathonis mox dicitur βάρον, id omnino est **וְנִ** Mosis.

blius; ⁸ partim & apud Indos ⁹ & Ægyptios:

¹ unde

Mosis. Ventus autem qui ibi dicitur κόλπια est קָלְפִיּוֹן vox oris Dei.

8. Partim & apud Indos] Eorum sententiam sic Megasthenes exprimit apud Strabonem Libro xv. Περὶ πολλῶν δὲ τοῖς Ἑλληνις ὄρωδοξεῖν. ὅτι γὰς γεννήτος ὁ κόσμος καὶ φθαρτὸς λέγειν λακείνεις, καὶ ὅτι σφαιροειδῆς ὅτι διοικῶν αὐτὸν καὶ ποιῶν θεός δι' ὃλων διαπερφύγουν αὐτῷ. ἀρχὰς δὲ τῶν συμπάντων ἐτέρας, τῆς δὲ κόσμοτοις τὸ ὕδωρ. De multis eos cum Græcis sentire, ut quod Mundus & ortus sit & interiturus; quod eum opifex ejus & gubernator Deus universum pervadat: universarum rerum diversa esse primordia, Mundi autem facti aquam. Ipsiis vero Megasthenis hæc verba e tertio Indicorum nobis Clemens depromxit, Strom. I. "Απαντά μὲν τοι τὰ περὶ φύσεως εἰρημένα παρὰ τοῖς ἀρχαιοῖς, λέγεται καὶ παρὰ τοῖς ἔξω τῆς Ἑλλάδος φιλοσοφεσί τὰ μὲν παρ' Ἰνδοῖς ὑπὸ τῶν Βραχμάνων, τὰ δὲ ἐν τῇ Συρίᾳ ὑπὸ τῶν καλεμένων Ιβαδῶν. Omnia quæ antiquitus de rerum natura dicta sunt, etiam apud eos tradita fuere, qui extra Graciam sunt philosophati, quales apud Indos Brachmanes, in Syria vero bi qui dicuntur Judæi.

9. Et Ægyptios;) De quibus Laërtius in proœmio: Ἀρχὴ εἶναι τὴν ὕλην, εἴτα τέσσαρα σοχεῖα ἐξ αὐτῆς διαριθμεῖναι, καὶ ζωτικὰ αποτελεσθῆναι. Principium ejē molem confusam: ex hac discreta elementa quatuor, & animalia perfecta. Postea vero τὸν κόσμον γεννήτον καὶ φθαρτόν. Mundum ut ortum, ita interiturum. Diodorus Siculus eorum senten-

tiam sic explicat: Cum primum res universæ existere cōpere, unius vultus fuisse cælum ac terram, permixta eorum natura. Postea quam discessissent à se ista corpora, Mundo contigisse eum quem nunc videmus ordinem, aërem autem perpetui motus factum compotem. Hujus quod maxime erat igneum ad sublimia loca evectum, quippe cum sursum tendat ob levitatem talis natura: eademque de causa solem & cæteram siderum multitudinem manfisse in perenni vertigine: quod vero cænosum ac turbidum, cum humida concretione uno subsedisse in loco, vi gravitatis. Sed hoc quoque cum volvaretur in se versareturque continuo, ex humidis mare, ex solidioribus edidisse terram, sed luto-sam mollemque valde. Hanc vero, ut primum qui Soli adest ignis collucere cōpere, coaluisse: tum vero cum fermentaretur summa facies, intumuisse pluribus in locis bumentia, inque iis putredines exstitisse tenuibus pelliculis circumdatas. Quod etiam nunc in stagnis locisque uliginosis fieri conspicitur, ubi post refrigeratum solum subito incalescit aër, non autem paulatim immutatur. Cumque ad eum modum ex calore fætu impleta essent quæ madebant, iis fætibus advenisse alimentum noctibus ex circumfusa nebula, diebus vero eos ab æstu solidatos. Postremo cum ad sui plenitudinem venissent ii fætus, perustaque atque ita rupta essent membranarum involucra, enatas apparuisse omnimas animantium formas. Horum alia plurimum sortita caloris ad loca supera abiisse, facta vo-lucris.

lucia. At quæ terrestri crassitie essent prædicta, ea in reptiliū & aliorum humi viventium posita classe. At quæ de humente natura traberent plurimum, ea quoque ad locum perlata cognatum sibi, dicique natantia. At tellurem, cum ab æstu Solis & à venis magis magisque indurisset, ad postremum non sufficisse gignendis majoribus animantium, sed ea ex mutuo coitu cœpisse gigni. Videntur ab his quæ dicta sunt nec Euripides dissentire, qui Anaxagoræ physici discipulus fuit. Nam in Melanippe sic loquitur:

Figura ut una fuerit & cœli
& soli:
Secreta quæ mox ut receperunt
statum,
Cuncta ediderunt bæc in oras
luminis,
Feras, volucres, arbores, ponti
gregem,
Homines quoque ipsos.

De prima igitur rerum origine talia sunt quæ accepimus. Quod si cui mira videatur illa vis terræ in producendis initio animantibus, adferunt ei rei ab iis quæ adbuc sunt argumenta. Nam in Thebaide Ægypti, quo tempore maxime exundat Nilus, atque inde bumenata tellure subito Solis calor supervenit, atque ex eo multis in locis in facie terræ putredo facta est, gigni murium vim incredibilem. Cum ergo ex terra jam indurata & aëre non jam illam primam servante temperitem modumque, tamen aliqua nascentur animalia, inde manifestum ajunt, rerum initio ex terra omnia edita esse genera animantium. Hic si addas Deum opificem, qui Mens dicitur Anaxagoræ, videbis multa cum Mose & Phœnicum traditione congruentia, permixtum

cœlum, & terram; motum aëris, limum sive abyssum, lumen, deinde sidera, discessionem cœli, maris, terræ: deinde volucres, reptilia, pisces, aliaque postremo animantia, etiam hominem. Ex Ægyptiis hæc habet Macrobius Saturnalium VII. cap. 16. Si concedamus, ut ab adversa parte dictum est, hæc quæ sunt ex tempore aliquod summissæ principium, Natura primum singula animalia perfecta formavit. Deinde perpetuam legem dedit, ut continuaretur procreatione successio; perfecta autem in exordio fieri potuisse testimonio sunt nunc quoque non pauca animalia, quæ de terra & imbre perfecta nascentur, ut in Ægypto mures, & aliis in locis rancæ serpentibus, & similia. Merito autem veteribus Græcorum Physicis Anaxagoram præfert Aristoteles Metaphysicorum I. cap. III. tanquam sobrium ebriis, quod illi solam materiam spectassent, hic vero addidisset eam causam, quæ ex proposito agit; quam Aristoteles Naturam vocat, Anaxagoras feliciter Mensem, Deum Moses: ut & Plato, de quo vide Laertium, ubi de Principiis ex sententia Platonis agit, & Apuleium de dogmatibus Platoni. Thales hoc primus docuerat, ante Anaxagoram. Velleius apud Ciceronem primo de Natura Deorum: Thales enim Milesius, qui primus de talibus rebus quæsivit, Aquam esse dixit initium rerum: Deum autem eam mentem, quæ ex aqua cuncta fingeret. Ubi aquam intellige luv, quæ terra Xenophani & aliis: neutrum male, si rectus intellectus adhibeatur.

¹ unde apud Linum, ² Hesiódum, & Græcorum
plures

¹ Unde apud Linum] Versu
supra citato.

² Hesiódum] In Theogonia,

"Ἔτοι μὲν πρώτια χάος γένεται,
αὐτὰρ ἔπειτα
Γαῖαί εἰρυζενος, πάνων ἔδος
ἀσφαλὲς αἰσὶ

"Ἄδανάτον, οἷον ἔχει κάρη νι-
φόενιος Ὀλύμπου,
Ταφλαρά τὸν ἡρόεντα μυχῷ χθο-
νῶς εύρυνδείη.

"Ἥδ' ἔρος δῆς κάλλιστος ἐν αἴθανά-
τοισι θεοῖσι,

Δισκυελής, πάντων τε θεῶν,
πάντων τὸν αὐτόρωπον

Διμυναται ἐν σύνθεσι τοῖον καὶ
ἐπίφρονα βελήν.

"Ἐκ χάεος δ' Ἐρεβός τε μέλαινα
τε Νὺξ ἐγένεντο.

Νυκτὸς δ' αὖτ' Αἰσθήτη τε καὶ
ἡμέρα ἐξεγένεντο,

Οὓς τέκει κυσσαμένη, Ἐρέβοι
φιλότητι μιγεῖσα.

Principio natum chaos, hinc
prodixit in auras

Larga sinu tellus, divum cer-
tissima sedes,

Summa tenent qui templaque nives
tangentes Olympi,

Tartaraque obscuro terrae con-
clusa recessit.

Inde etiam Divos inter pulcher-
rimus omnes

Curarum depilator Amor, bo-
minumque Deumque
Sollertes animos & fortia pec-
tora mulcens.

Hinc Erebum simul & Noctem
Chaos edidit atram,

Aeterna supremum genuit Nox
atra, diemque,

Quos commissa Erebo grato con-
cepit Amore.

Confer hæc cum Phœniciis quæ
modo habuimus: videbis inde

adumbrata. Vicius, scilicet, Thebarum Bœotiae, quas Cadmus Phœnix condidit, fuit Hesiodus. "Ἐρεβός est בָּנָן Mois, quem sequitur nox & dies in hymnis, qui Orphei nomen præferunt.

"Ἄρχαιοι μὲν πρῶτα χάεος ἀμέ-
γαρθρον ανάγυντο.

Vim primum immensam chaëos,
quæ rebus origo.

In Argonauticis ejusdem no-
minis:

Πρῶτα μὲν ἀρχαῖοι χάεος με-
λινόφαλον ὕμνον,

"Ως ἐπάμειψε φύσεις" ὡς τὸ
ἄρανος εἰς πέρας ἥλθε,

Γῆς τὸν εἰρυζέντα γένεσιν πιθ.
μένα τε θαλάσσης,

Πρεσβύτατόν τε καὶ αὐτοτελῆ
πολύρυθρην Ἐρώια.

"Οστα τὸν ἐφίκεν ἄπαντα, διέ-
κρινε δ' ἄλλοι ἀπ' ἄλλοι.

Antiqui Chaëos mellitum ante
omnia carmen,

Naturam ut mutarit, & ut sit
conditus æther,

Terraque latipatens, fundami-
naque æquoris alti,

Confiliisque potem, quo nil prius
exstat, Amorem,

Discernens aliis aliud qui cuncta
creavit.

Unde hæc sua sumvit Apol-
lonius, in ejusdem argumenti
libro:

"Ηειδεν δ' ὡς γαῖα καὶ ἄρανος
ἥδε θάλασσα.

Tὸ πρὸν ἐπ' ἀλλήλοισι μῆτ συνα-
ρρότα μορφῇ,

Νείκεος ἐξ ἀλασσοῦ διέκριθεν ἀμ-
φὶς ἔκατα.

Namque canebat, uti tellus,
cœlumque, salumque

Mijta

plures Chaos ab aliis ovi nomine significatum; & animantium, ac postremo hominis, & quidem ad divinam effigiem exstructio; & in animantia cætera dominium homini datum: quæ passim apud

*Mista aliis alia & communem
nacta figuram,
Cœperunt cœca tandem discedere
pugna.*

Epicharmus Comicorum vestitissimus antiquam traditionem referens:

'Αλλὰ λέγεται μὲν χάος πρῶτον γένεσθαι θεῶν.

*Sed Deos primum exstisſe fer-
tur ante omnes chaos.*

Aristophanes in Avibus conservatus à Luciano in Philopatride & Suida:

Χάος ἦν καὶ νῦν Ἔρεβός τε μέλις πρῶτον, καὶ Τάρα-
ρος εὐρύς.

Γῆ δ' ἐδὲ ἀλλ, ἐδὲ ἔρανὸς ἦν.
Ἐρέβος δ' ἐν ἀπέρασι κόλ-
ποις

Τίλει πρώτισον ὑπηνέμιον Νῦν
ἡ μελανότερος ἀὸν.

Ἐξ δὲ περιτελλομέναις ὥραις
ἔλασεν Ἐρως ὁ ποθεινός.

Στίλβων νῶτον πλερύγονος χρυ-
σαῖν, ἐκώνδινος ἀνυμάδεσι δί-
ναις.

Οἰτοῦ δὲ χάει πλερόν μι-
χθεὶς νυχίῳ, κατὰ Τάραρον
εὑρὺν,

Ἐνεδίλευσεν γένος ἡμέτερον,
καὶ πρῶτον ἀνήγαγεν εἰς
φῶς;

Πρότερον δὲ ἦν γένος αἴθα-
νατον πρὶν Ἐρως συνέμιξεν
ἄπαιδα.

Συρμιγνυμένων δὲ ἐτέρων ἐτέ-
ροις γένεται ἔρανὸς ὠκεανός
τε.

Καὶ γῆ, πάντων τε θεῶν μα-
κάρην γένος ἄφεισιν.

*Chaos & Nox primum erat
atque Erebus nigricans &
Tartarus ingens:*

*Nec humus, nec cœlum erat
aut aëris: tunc, ceu vi flami-
nis ovum*

*Gremium super infinitum Erebi
peperit Nox decolor alis:*

*Ex quo bonus inde emerit Amor
circumvolventibus horis,*

Radians tergo aureolis pennis,

par magni turbinis auræ:

*Qui deinde volans mistusque
chao, stabat qua Tartarus,*

atro,

Nostrum genus edit & in dias

producit luminis oras.

Neque enim Divum genus ante-

fuit quam junxit cuncta Cu-

pido:

Simulatque hæc sunt aliis com-

mista alia, æther prodit &

æquor,

Et terra, beatorumque Deum

genus immortale.

Cuivis vel leviter insipienti apparet sumpta hæc e traditione Phœnicum, quibuscum vetus Atticæ incolis, Ionum antiquissimis, commercium. De Erebo jam diximus. Tartarus est Τάραρος, ἀβυσσος. Amor ex voce Τάραρος, ut supra indicatum est: quo & illud Parmenidis pertinet:

Πρώτισον μὲν Ἐρωτα θεῶν μη-
τίσατο πάντων.

Omnibus ex divis primum per-
fecit Amorem.

Et Simmiæ Rhodii carmen ala-
rum figuram præferens.

plurimos scriptores, 3 ac postremo apud Ovidium,
qui

3. *Ac postremo apud Ovidium,
qui ex Græcis ista transcripsit.]
Locus est in promptu, primo
Metamorphoseon. Dignus ta-
men qui & hic legatur, quod
præcipua eorum quæ in Mose,
verbis ad Mosem proxime acce-
dentiibus, enunciet, multumque
iis quæ jam diximus, afferat
lucis, & ab iis vicissim accipiat.*

*Ante mare & terras, & quod
tegit omnia, cælum,
Unus erat toto naturæ vultus
in orbe,
Quem dixerat chaos, rufis, in-
digestaque moles,
Nec quicquam nisi pondus iners,
congestaque eodem
Non bene junctarum discordia
femina rerum.
Nullus adhuc mundo præbebat
lumina Titan,
Nec nova crescendo reparabat
cornua Pœbe.
Nec circumfuso pendebat in aëre
tellus
Ponderibus librata suis: nee
brachia longo
Margine terrarum porrexerat
Ampbitrite.
Quaque erat & tellus, illuc &
pontus & aëris.
Sic erat instabilis tellus, inna-
bilis unda,
Lucis egens aëris: nulli sua
forma manebat;
Obstabantque aliis aliud: quia
corpoere in uno
Frigida pugnabant calidis, ba-
mentia ficcis,
Mollia cum duris, sine pondere
habentia pondus.
Hanc Deus & melior item na-
tura diremit.*

*Nam cælo terras, & terris ab-
scidit undas:
Et liquidum spatio secrevit ab
aëre cælum.
Quæ postquam evolvit, cæco-
que exemit acervo,
Dissociata locis concordi pace
ligavit,
Igneæ convexi vis & sine pon-
dere cæli
Emicuit, summaque locum sibi
legit in arce.
Proximus est aëris illi, levitate,
locoque.
Denitor his tellus, elementaque
grandia traxit,
Et pressa est gravitate sui:
circumfluius humor,
Ultima possedit, solidumque
cōrcuit orbem.
Sic ubi dispositam, quisquis
fuit ille Deorum,
Congeriem secuit, se etiamque in
membra rededit,
Principio terram, ne non aqua-
lis ab omni
Parte foret, magni speciem glo-
meravit in orbis.
Tum freta diffudit, rapidisque
tumescere ventis
Jussit, & ambitæ circumdare
littora terræ.
Addidit & fontes, & stagna
immensa, lacusque.
Flaminaque obliquis cinxit de-
clivia ripis,
Quæ diversa locis partim for-
bentur ab ipsa,
In mare pervenient partim,
campoque recepta
Liberioris aquæ, pro ripis lit-
tora pulsant.
Jussit & extendi campos, sub-
sidere valles,*

Fronde

qui ex Græcis ista transcripsit, invenias. Verbo
Dei

Fronde tegi silvas, lapidosos
surgere montes.
Utque dueæ dextra cœlum, to-
tidemque sinistra
Parte secant zonæ, quinta est
ardentior illis:
Sic onus inclusum numero di-
stinxit eodem
Cura Dei, totidemque plagæ
tellure premuntur.
Quarum quæ media est, non est
habitabilis æstu;
Nix tegit alta duas: totidem
inter utramque locavit,
Temperiemque dedit, misa cum
frigore flamma.
Imminet his ær, qui quanto est
pondere terræ,
Pondere aquæ levior, tanto est
onerosior igne.
Illiç & nebulas, illiç confistere
nubes
Jussit, & humanas motura to-
nitrua mentes,
Et cum fulminibus facientes
frigora ventos.
His quoque non paſſim mundi
fabricator babendum
Æra permifit. Vix nunc obſi-
ſitut illis,
Cum sua quisque regat diverso
flamina tractu,
Quin lanient mundum: tanta
est discordia fratrum.
Eurus ad Auroram, Naba-
thæaque regna receſſit,
Persidaque, & radiis juga sub-
dita matutinis.
Vesper, & occiduo quæ littora
Sole tepeſcunt,
Proxima ſunt Zephyro: Scy-
thiam ſep̄temque triones
Horriſer invafit Boreas: con-
traria tellus

Nubibus affiduis, pluvioque
madefcit ab Auſtro.
Hæc ſuper imposuit liquidum
& gravitate carentem
Æthera, nec quidquam terrene
fæcis habentem.
Vix ita limitibus diſcreverat
omnia certis,
Cum, quæ preſſa diu maſſa
latuere ſub ipſa,
Sidera cooperunt toto effer-
vescere cœlo.
Neu regio foret ulla ſuis ani-
malibus orba,
Aſtra tenent cœleſte ſolum,
formæque Deorum:
Ceſſerunt nitidis habitandæ piſ-
cibus undæ:
Terra feras cepit, volucres agi-
tabilis ær.
Sanctius his animal mentisque
capacius unum
Deerat ad buc, & quod domi-
nari in cætera poſſet.
Natus homo eſt: ſive bunc di-
vino ſemine fecit
Ille opifex rerum, mundi meli-
oris origo:
Sive recens tellus ſeductaque
nuper ab alto
Ætheræ, cognati retinebat fe-
mina cœli:
Quam ſatus Iapeto, mixtam
ſluſialibus undis,
Finxit in effigiem moderantum
cuncta Deorum.
Pronaque cum ſpettent animalia
cætera terram,
Os homini ſublime dedit, cœ-
lumque videre
Jussit, & erectos ad ſidera tol-
lere vultus.
Vides hic hominis in ouanda
hæc inferiora dominatum: vi-
des

Dei facta omnia, ⁴ etiam Epicharmo ⁵ & Platonis

des factum eum ad Dei aut cœlitum imaginem. Euryalus Pythagoreus libro de fortuna: Τὸ σκῦνος τοῖς λοιποῖς ἔμουσ, σῖα γέγονες ἐκ ταῖς αὐτᾶς ὑδασ· ιστὸ τεχνίτης δὲ εἰργασμένων λάρξων ἐς ἐτεχνίτευσεν αὐτὸν ἀρχετύπῳ χρώμενον ἑαυτῷ. Hominem corpore similem reliquis, quippe ex eadem constantem materia: sed ab optimo effectum artifice, qui in eo faciendo semetipsum habuit exemplar. Ubi σκῦνος est corpus, ut Sapientiae ix. 15. 2 Cor. v. 1. & 4. Adde quod Horatius animam vocat,

— *Divinæ particulam auræ.*
Virgilii, *Ætherium sensum.*
Juvenalis vero *Satyra xv.*

— atque adeo venerabile soli
Sortiti ingenium, divinorumque
capaces,
Atque exercendis capiendisque
artibus apti,
Sensum à coelesti demissum tra-
ximus arce,
Cujus egent prona & terram
spectantia. Mundi
Principio induxit communis con-
ditor illis
Tantum animas, nobis animum
quoque.

Adde egregia ad hanc rem Platonis Alcibiade & Phaedone. Cicero de Natura Deorum 11. Nam cum cœteras animantes ab-
iecisset ad pastum, solum homi-
nem erexit, ad cœlique, quasi cog-
nationis & domicilii pristini, con-
spectum excitavit. Sallustius initio belli Catilinarii: Omnes ho-
mines, qui se se student præstare
cœteris animalibus, summa ope-
nati decet, ne vitam silentio trans-
eant, veluti pecora, quæ natura

prona atque ventri obedientia finit. Plinius Libro 11. cap. 26. Hipparchus numquam satis laudatur, ut quo nemo magis appro-
baverit cognationem cum homine
fiderum, animasque nostras partem
esse cœli.

4. Etiam Epicharmo.]

Ο δὲ γε τὸ ἀνθεώπων λόγον πτ-
φυκ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ λόγυν.

Et Dei à ratione ratio nascitur
mortaliū.

5. Et Platonis] Amelius

Platonicus: Καὶ ἔτερος ἄρτας ἡνὸς
λόγος, καθὸ δὲ δεῖ ὅντα τὰ γεν-
μενα ἐγίνετο, ὡς ἂν καὶ δὲ Ήγά-
κηλεῖται ἀξιώσεις, καὶ νῦν δὲ ἂν
δὲ βάρεσσος ἀξιῶσι, ἐν τῇ τοῖς ἀρχαῖς
τάξει τε καὶ ἀταξίᾳ καθεσπούστα
πρὸς θεὸν εἶναι, διὸ δὲ τὰ πάνθ'
ἀπλῶς γεγενηθαί, ἐν δὲ τῷ γεν-
μενον ζῶον καὶ ζωὴν εἶναι καὶ ἐν
περιφερεῖαι. Hæc itaque illa Ratio
per quam semper sunt quæ sunt
facta, quomodo & Heraclitus cen-
suit: eadem profecto quam bar-
barus ille indicat, in primo rerum
conditu, imo & in condito statu
Deo adstitisse, per quem omnia
omnino facta, in quo id quod sit
animal & vitam & esse suum
haberet. Barbarus quem dicit,
est Joannes Euangeliſta, cuius
temporibus senior aliquanto A-
melius. Verba ejus servavit
nobis Eusebius Præparationis
lib. xi. cap. 19. & Cyrillus
lib. viii, contra Julianum.
Meminit ejusdem Ameliani loci
& Augustinus libro x. c. 29.
de Civitate Dei, & Confessio-
num libro viii. Tertullianus
adversus Gentes: Apud vestros
quoque sapientes λόγοι, id est,
sermonem atque rationem confat
artificem

nicias proditur, & ante eos Scriptori antiquissimo, non illorum hymnorum, quos nos sub eo nomine habemus; ⁶ sed eorum carminum, quæ vetustas Orphica appellavit, non quod Orphei essent, sed quod ab eo tradita continerent. Solem non.

artificem videri universitatis. Hanc enim Zeno determinat factitatem, qui cuncta dispositione formaverit. Locus Zenonis erat libro περὶ ἀστικῶν, ubi τὸ ποιεῖν causam effectricem, vocabat λόγον, quem secuti Cleanthes, Chrysippus, Archedemus, Posidonius, docente Laertio in Zenone. Seneca rationem facientem vocat Epistola LXV. Chalcidius ad Timaeum: *Et ratio Dei Deus est humanis rebus consulens, quæ causa est hominibus bene beataque vivendi, si non concessum sibi munus à summo Deo negligant.* Idem de Mose alio loco: *Aperte judicans, præeunte divina sapientia, cælum terramque factam, tandemque sapientiam divinam esse universitatis primordium.*

6 Eorum carminum quæ vetustas Orphica appellavit.] Versus sunt hi:

Ἄδην ὄρμίζω σε παῖς, τὴν φθέγξαλο πρώτην,
Ὕμνα μόσιον ἄπαντα ἔαις
επρίξαλο βελαῖς.

*Illa mibi tefis vox sit quæ prima parenti
Edita, cum totum fundavit
jussibus orbem.*

Exstant in admonitione ad Græcos inter opera Justini, & hi:

Φθέγξουαι οἵς θέμις ἐστι, θύ-

ρας γ' ἐπίθεσθε βεβηλοῖς.

Πάσιν ὄρθα. σὺ δ' ἀκεφα-

σφόρα ἔγκονε μήνυς
Μεσταῖ. ἔξερέω γὰρ ἀληθεῖ-

μιδὲ σε τὰ πρὶν

'Ἐν σήθεσσι φανέντα φίλης αἰῶ-

νῷ ἀμέστη.
Εἰς δὲ λόγον θεῖον βλέψας, τέτω

προσέδρευε
'Ιθύνων παρδίνης νοερὸν κύτῳ,

εὗ δὲ ἐπιβαίνε
'Ατραπιτῷ· μῦνον δὲ ἐσέρα
κόσμυον ἄνακτα,
ἔτις ἐτοι αὐτοτελῆς· ἐνδὲ ἔγκονα
πάντα τέτυκται.

'Ἐν δὲ αὐτοῖς αὐτὸς περινίσσε-

ται· ὅδε τις αὐτὸν

Εἰσόπαί θητῶν· αὐτὸς δέ γε

πάντας ὄραται.

Quies fas est audire canam,

procul ite profani,

Itē foras; tibi sed Lunæ Mu-

σæ nepoti,

Vera tibi pandam, ne quæ prius

infia menti

Hærescunt dulcis spolient te mu-

nere vitæ.

Divinam spectans rationem pec-

tus ad illam

Dirige, & ima animi semper

præcordia; recta.

Nec deflecte via: fictorem con-

spice mundi:

Unus is æternus: suntque omnia

facta per unum.

Ipse agitat totam præsenti nu-

mine molem,

Mortalis quem nemo videt, vi-

det unicus omnes.

Exstant in admonitione ad Græ-

cos, item in libro de Monarchia

in operibus Justini Martyrin,

in Clementis Alexantrini libro

Strom. v. in Eusebio lib. xiii.

Præparationis Evangelicæ ex

Aristobulo.

esse lucem primigeniam, sed lucis receptaculum, δόχημα καὶ ὄχημα τοῦ πυρὸς, ut veterum Christianorum quidam loquitur, ⁷ agnovit & Empedocles: ⁸ supra astrorum loca divinum esse domicilium Aratus ⁹ & Catullus: in eo lucem perpetuam Homerus. Antiquissimum rerum esse Deum, quippe non genitum; pulcherrimum mundum, quippe Dei opus; tenebras luce priores ¹ ex veteri disciplina docuit Thales: quorum postremum ² etiam apud Orphicos ³ & Hesiodum est,

⁷ Agnovit & Empedocles.] De quo Laertius, τὸν ἡλιόν φοιτηρὸς ἀθεούσμα μέγα. Solem dicebat magnum esse acerum ignis. Is qui Placita sc. ipsit Philosophorum, quae sunt in operibus Plutarchi lib. II. cap. 6. Ἐμπεδοκλῆς τὸν μὲν αἰέρα πρώτου διακρίθησι, δεύτερον δὲ τὸ πῦρ, ἐφ' ὧ τὴν γῆν, ἐξ ἣς ἀγαν προσφιγγομένη τῇ ρύμῃ τῆς περιφορᾶς, ἀναβλύσαι τὸ θέωρον ἐξ ἡδυμαθῆναι τὸν ἀέρα καὶ γενέσθαι τὸν μὲν ἔρανὸν ἐκ τῆς αἰθέρος, τὸν δὲ ἥλιον ἐκ πυρὸς. Empedocles primum omnium secretum ajebat ἄετερα, deinde ignem, post terram, qua constricta impetu ipso agitationis, ebullisse inde aquam: ex hac exbalasse ἄετον: cælum autem ex ἄετere natum: solem ex igne. Et cap. XX. Empedocles δύο ἡλίους, τὸν μὲν ἀρχέτυπον, τὸν δὲ φαινόμενον. *Duos soles, alterum originalē, alterum eum qui apparet.* Philolaus vero, ut ibidem legimus, dixit Solem ἴαλοειδῆ, δεχόμενον μὲν τῷ ἐν τῷ κόσμῳ πυρὸς τὴν ἀνταύγειαν, διπλῶντα δὲ πρὸς ἡμᾶς τὸ φῶς, vivente naturā, qui ignis ejus quis in mundo est, repercutsum in se splendorem recipiat, lumen autem ad nos destillet. Anaxagoras, Democritus, Metrodorus, Solem

massam quandam ignitam dicebant: ut ibidem dicitur. Et has sententias esse antiquissimas ostendit Democritus, narrante Laertio.

⁸ Supra astrorum loca divinum esse domicilium.] Aratus.

Οὐ γὰρ οὐκεῖνο θεῶν ὑπὸ ποστοῖ φορεῖται
Δεῖτενον Ἡριδανοῦ πολυκλαίσα ποταμοῖο.

Quantus & ille vides subter vestigia divum
Se ferat Eridani gurses, lacrimabilis amnis.

⁹ Et Catullus.] Coma Bereenes apud Callimachi interpretem Catullum sic loquens inducit:

Sed quanquam me nocte pre-
munt vestigia divum.

¹ Ex veteri disciplina docuit Thales.] Testis Diogenes Laertius. Fuit autem Thales Phoenix origine, testibus Herodoto & Leandro.

² Etiam apud Orphicos] Hymno noctis.

Νύκτα θεῶν γενέτειραν αἴστο-
μαι, ἵδε καὶ ἀνδρῶν.

Noctem concelebro genitricem
hominumque Deumque.

³ Et Hesiodum.] Cujus hac de re versus supra posuimus.

atque.

atque inde ⁴ antiqui moris retinentissimæ gentes tempora per noctes numerabant. ⁵ A suprema mente ordinata omnia, Anaxagoras; ⁶ sidera à Deo

4 Antiqui moris retinentissimæ gentes.] Οἱ Νομάδες τῶν Λιβύων δι ταῖς ἡμέραις, ἀλλὰ ταῖς νυκτὶς, αὐτῶν ἀριθμεῖσι τὸν χρόνον. *Numidæ in Libya non ex diebus, sed ex noctibus tempora sua computant,* ait Nicolaus Damascenus. De Germanis Tacitus: *Nec diērum numerum, ut nos, sed noctūm computant; sic constituant: sic condicunt: nox ducere diem videatur.* Vide Speculum Saxonum lib. I. art. 3. 67. & alibi, & doctissimum Lindebrogiū ad Vocem Noctis, in Vocabulario ad leges Germanicas. Servant hunc morem etiam nunc vicinæ gentes Bohemi & Poloni: olim & Galli, Cæsar Libro vi. belli Gallici: *Spatia omnis temporis non numero dierum, sed noctūm finiunt.* De Druidibus Plinius libro xvi Historiæ Naturalis, capite ultimo. *Luna, quæ principia mensum annorumque bis facit.* De Hebræis nota res. Atheniensis addit Gellius Libro IIII. cap 2. Phœnicum hac quoque in re discipulos.

5 A suprema mente ordinata omnia, Anaxagoras. Verba ejus posuimus supra, quæ habes apud Laertium, Scriptorem de Placitis Philosophorum, & alios. Etiam Timonis de ejus sententia versus supra habes.

6 Sidera à Deo facta, Aratus.] Phænomenon initio: *Ἐκ Διὸς ἀρχόμεσθα τὸν ἄδειον ἀνδρες ἔωμεν* *Ἄρρητον μεγαῖ δὲ Διὸς πᾶσαν μὲν ἀγνοῖς.*

Πᾶσαι δὲ ἀνθρώπων ἀγοραὶ μετὶ δὲ θάλασσα, καὶ λιμένες. πάστη δὲ Διὸς μεχρί μεσθα πάντες. Τῷ γὰρ καὶ γένῳ ἐσμέν. δὲ ποτὶ οὐδὲ φάσκοις Δεξιὰ σημαῖει, λαὸς δὲ ἐπειδὴς ἔχειρει. Μημνησκαν βιάτοιο. λέγει δὲ οὐτε βῶλος ἀριστή. Βισι τε καὶ μακέλησι· λέγει δὲ οὐτε δεξιός ἄρα. καὶ φίλα ὑγεώτατα καὶ σπέρματα πάντα βαλέονται. Αὐτὸς γάρ τὰ γε σῆματα ἐγράψαν ἐστήκειν, "Ἄρτα διακρίνας. ἐσκέψασθο δὲ εἰς ἐνιαυτὸν" *Ἄστερα, οἵ με μάλιστα τελείματα σημαῖνονεν* *Ανδραῖον ὄφρων, ἐφράζετε πάντα φύσιται.* Τῷ μὲν δὲ πρατόν τε καὶ ὕπατον ἴδοσκονται. *Χαῖρε, πάτερ, μέγα Θαῦμα,* μέγ' ἀνθρώποισιν ὄνειαρ. Quæ nos olim sic vertimus;

Ab Iove Musarum primordia: semper in ore

Plurimus ille bonum est, qui compita numine magno, *Conciliumque virum compleat,* *pelagusque profundum;* *Et pelagi portus: fruiuntur Iove* & utimur omnes.

Nos genus illius: nobis ille omne læto *Dexter a præsignat, populumque* laboribus urget, *Consulat ut vita: quando sit* terra ligoni

Deo facta, Aratus; ⁷ Spiritu Dei infusam rebus vitam, post Græcos Virgilius; ⁸ hominem ex

*Aptior aut bubus monet, &
quo tempore par sit*

*Aut serere, aut septas lymphbis
adsperrgere plantas.*

*Ipse etiam in magno defixit si-
dera mundo*

*Ordine quæque suo, atque in
totum providus annum*

*Astra dedit, quæ nos moneant,
qua quælibet bora*

*Apta regi, certa nascantur ut
omnia ligentur.*

*Idem ergo primus placatur &
ultimus idem.*

*Magne pater, magnum morta-
libus incrementum.*

Jovem hic intelligendum, Deum verum Mundi opificem, & res docet, & Paulus Apostolus in Actis xvii. 28. Ovidius sua Phænomena his versibus terminavit, ut ex Lactantio discimus:

*Totu numero, talique Deus si-
mulacra figura*

*Imposuit cælo, perque atras
sparsa tenebras.*

*Clara pruinosæ jussit dare lu-
mina nocti.*

Chalcidius, ad Timæum: *Cui quidem rei Hebræorum quoque sententia concinit, qui peribent exornatorem mundi Deum, man-
dasse provinciam, Soli quidem, ut diem regeret, Lunæ vero ut
noctem tueretur: cæteras quoque
Bellæ dispositisse, tanquam tem-
porum limites annorumque signa,
indicia quoque futurorum proven-
tuum.*

⁷ *Spiritu Dei infusam rebus
vitam, post Græcos Virgilius.] In
sexta Æneidos, quem Servius*

ait ex plurimis veterum scriptis
fabricatum:

*Principio cœlum & terras cam-
poque liquentes,*

*Lucentemque globum Lunæ, Ti-
taniaque astra*

*Spiritus intus alit, totamque
infusa per artus*

*Mens agitat molem, & magno
se corpore miscet:*

*Inde hominum pecudumque ge-
nus, vitaque volantum,
Et quæ marmoreo fert monstra
sub æquore pontus.*

*Igneus est illis vigor & cœlestis
origo*

Seminibus.

Explicandis his illa serviant ejus-
dem Georgicon. iv.

*His quidam signis, atque hæc
exempla secuti,*

*Esse apibus partem diuinæ men-
tis & baustus*

*Ætherios dixerunt: Deum nam-
que ire per omnes*

*Terrasque tractusque maris, cœ-
lumque profundum.*

*Hinc pecudes, armenta, viros,
genus omne ferarum,
Quemque sibi tenues nascentem
arcescere vitas.*

*8 Hominem ex luto formatum
Hesiodus.] Operibus ac diebus:*

*Ἡφαιστος δὲ ἐκέλευσε περικλυδὸν,
ἔτι τάχισα*

*Γαῖαν θεού πόρειν, ἵνα δὲ ἀνθεώπου
δέμεν αὐδίν.*

*Mulciberumque moras jubet om-
nes solvere, & undas*

*Commiscere solo, atque humanam
imponere vocem.*

luto

luto formatum Hesiodus, ⁹ Homerus, ¹ Callimachus; denique unum esse summum Deum, rerum omnium causam, consensu gentium traditum asseverat ² Maximus Tyrius. Et intra septem dies peracti

⁹ Homerus.] Iliados H.
Ἄλλ' ὑμεῖς μὲν πάντες θῶρας
καὶ γαῖα γένοσθε.

At vos in tellurem omnes abeat-
tis & undam.

Redeunt enim omnia eo, unde venerunt. Euripides Hypsipyle, ut nos docet Stobæus titulo:

Eventus rerum fortiter ferendos;

— κῆτα δ' ἄλιθοις θρόοι
Εἰς γῆν φέροντες γῆν ἀναγυναίως;
δέ ἔχει

Biov Θερίζειν, ἡσε κάρπημον
σάχνι,

Quæ Cicero ita vertit Tusculanarum tertio:

Quæ generi humano angorem
nequicquam adferunt,

Reddenda est terræ terra: tum
vita omnibus

Metenda, ut fruges, sic jubet
necessitas.

Idem Euripides Supplicibus:

'Εάστατ' ἦδη γῆ καλυφθῆναι
νεκρύς.

"Οθεν δὲ ἔκαστον εἰς τὸ σῶμα
ἀφίκετο,

"Ενταῦθ' ἀπῆλθε, πνεῦμα μὲν
πρὸς αἰθέρα,

Τὸ σῶμα δὲ εἰς γῆν ἔστι γὰρ
κεκλήμεθα

"Ημέτερον αὐτὸν πλὴν ἐνοικῆσαι
βίον"

Καπηλὰ τὴν θρέψασαν αὐτὸν
δεῖ λαβεῖν"

Jam finite terræ mortuas gre-
mio tegi :

Res unde quæque sumpserat pri-
mordium,

Eo recipitur. Spiritus cœlo
redit,

*Corpusque terræ : jure nec
enim mancipi,
Sed brevis ad ævi tempus uten-
dum datur,
Mox terra repetit ipsa quod
nutriverat.*

Quæ vide quam pulchre conve-
niant cum Mose, Genes. 111.

19. & Salomone Eccl. xii. 7.

¹ Callimachus.] Cui in Sca-
zonte homo τωλός ὁ Προμηθεὺς,
lutum Prometheum. Hujus luti-
mentio & apud Juvenalem &
apud Martialem. Adde Censo-
rini locum: Democrito vero Ab-
deritæ ex aqua limoque primum
visum est homines procreatos. Nec
longe secus Epicurus.

² Maximus Tyrius.] Differ-
tatione 1. ἐν τοσάντῳ δὲ πολέμῳ
καὶ σάστι καὶ διαφούντι, ἵνα θεοὶ^ς
ἄν ἐν τάσῃ γῆ ὀμόφωνον νόμον
καὶ λόγον, ὅτι θεος εἰς πάνταν
βασιλεὺς καὶ πατὴρ, καὶ θεοὶ πολ-
λοὶ, θεῖς παῖδες, συνάρχοντες θεῶν.
ταῦτα δὲ Ελληνοὶ λέγει, καὶ ὁ βάρ-
εαρος λέγει, καὶ ὁ ἱπειρώτης καὶ
ὁ Σαλατίνος, καὶ ὁ σοφὸς καὶ ὁ
ἀσοφός. In tanta pugna ac dis-
cordia & discrepancia, unam vi-
deas per terras omnes legem fa-
mamque consentientem, Deum esse
unum rerum universarum & regem
& patrem, multos præterea Deos,
Dei filios, administrationis parti-
cipes. Hæc & Graecus dicit, &
dicit barbarus, dicit qui in con-
tinentibus terris, dicit qui in oris
maritimis habitat, & sapiens &
sapientia desitutus. Adde his
loca quæ attulimus libro II.

peracti operis memoria servata non apud Græcos tantum & Italos, honore diei septimi, quod 3 ex Josepho, 4 Philone, 5 Tibullo, 6 Clemente Alexandrino, & 7 Luciano discimus, (nam de Hebræis notissimum est,) sed & 8 apud Celtas & Indos, quibus omnibus per hebdomadas digesta tempora: quod nos docent 9 Philostratus, 10 Dion Cassius, 11 Justinus

de Jure Belli ac Pacis, cap. xx.
§. 45. & illud Antisthenis relatū à Cicerone primo de Natura Deorum: *Populares Deos multos, naturalem unum esse.* Addit Laetantius lib. 1. cap. 5. ex eodem Antisthene, *Summa totius artificem.* Sophocles:

*Ἐτὶ ταῖς ἀλυθείαισιν, εἰς ἐπὶν
θεός*

*Οὐδὲ γενόν τ' ἔτευχε καὶ γαῖαν
μακέαν*

*Πόντος τε χαραπὸν ὄδημα καὶ
νέμων θίας.*

Unus profecto est, unus est tan-

tum Deus,

Cæli solique machinam qui con-

didit,

*Vadunque ponti cœrulum &
vivis spiritus.*

Adde Varronis locum, qui apud Augustinum de Civitate Dei libro iv. cap. 31.

3 Ex Josepho.] Adversus Apionem 11. circa finem, nullam esse ait urbem Græcam, nullam barbarem, ἕνθα μὴ τὶ τῆς ἑδο-
μάδος, ἂν ἀγγέλμεν ἡμεῖς, τὸ
ἔθνος ἢ διαπεφοίτηκεν, quam non
pervaserit mos septimæ diei, qua
Judæi feriantur.

4 Philone.] De die septima:
*Ἐορτὴ γὰρ ἡ μᾶς πόλεως, ἡ
χώρας ἐπὶν, ἀλλὰ τῷ παντός.
Est enim festus dies non uni urbi,
aut regioni, sed universo.*

5 Tibullo.]

*Cultaque Iudeo septima sacra
viro.*

Loquitur autem de iis feriis, quas & Romanæ mulieres ob-
servabant.

6 Clemente Alexandrino.] Qui Strom. v. ex Hesiodo adfert ἑδομον̄ ἱερὸν ἡμας, lux septima sancta, & familia ex Homero & Callimacho. Adde quæ ex Aristobulo adfert Eusebius libro xiii. cap. 12. Theophilus Antiochenus libro ii. ad Autolycum. Πησὶ τῆς ἑδομῆς ἡμέρας ἦν πάντες ἀνθεροι ὄνομάζεται, *De septima die quam omnes homines celebrant.* Suetonius Tiberio xxxii. Diogenes Grammaticus disputare sabbatis Rhodi solitus. [Non est confundendus septimus dies mensis, cum ultimo Hebdomadis. Vide quæ notavit hac de re Joan. Selenus de Jure N. & G. L. iii. c. 17. Cleritus.]

7 Luciano.] Qui pueros lu-
fisse diebus septimis nos docet in
Paralogista.

8 Apud Celtas.] Ostendunt antiquissima etiam apud Celticas gentes, id est, Germanos, Gallos, Britannos, dierum nomina. Idem de Slavis docet nos Hel-
moldus lib. 1. cap. 84.

9 Philostratus.] Libro iii.
cap. 13. ubi de Indis.

10 Dion Cassius.] Lib. xxvii.
Τὴν ἡμέραν τὴν τῷ Κρόνῳ καλέμεν.
Dicit

Justinus Martyr, ² & vetustissima dierum nomina. Primam hominis vitam ³ cum simplicitate fuisse, ⁴ & nudo corpore, docebant & Ægyptii; unde aurea Poëtarum ætas, ⁵ etiam Indis celebrata, ut

*Diem quam Saturni dicimus. Ad-
dit ibidem morem per septenos
dies tempora computandi ab
Ægyptiis ad omne humanum
genus manasse. Non autem re-
centem esse hunc morem, sed ve-
tustissimum, docet nos Herodo-
tus libro 11. Adde de Romanis
Isidorum lib. v. cap. 30. & 32.*

*2 Et vetustissima dierum no-
mina.] Vide oraculum & Orphei
versus in Prolegomenis Scali-
geri ad Emendationem Tempor-
rum. [Vereor ut hebdomades
ortum à septem Planetis, potius
quam à creatione intra septem
dies duxerint. Clericus.]*

*3 Cum simplicitate fuisse.] Vi-
de quæ in hanc rem produxi-
mus lib. 11. cap. 1. § 11. de
Jure Belli, & in notis ad eum
locum.*

*4 Et nudo corpore docebant &
Ægyptii.] Quorum sententiam
sic refert Diodorus Siculus li-
bro 1. Τὰς ἐν περιτεις τῶν
ἀνθρώπων, μηδενὸς τῶν πεδὸς βίον
χρησίμων ἐνρημένα, ἐπιπόνως διά-
γειν, γυμνὸς μὲν ἐσθῆτος ὄντας,
εἰκότεος δὲ καὶ πυρὸς ἀνθεῖς, τρο-
φῆς δὲ ἡμέρᾳ παντελῶς ἀνενόητας.
Primos homines, cum nibil eorum
quæ sunt ad vitam utilia reper-
tum adhuc esset, vixisse durius:
quippe nulla ueste amictos, domi-
ciliis & ignis insuetos, mansuetioris
victus rudes. Plato in Politico:*

*Θεὸς ἔνεμεν αὐτῷ ἐπιταῖον, κα-
θάπτερ νῦν ἀνθρώποι, ζῶν ὃν ἐτέ-
ρων θεότερον, ἀλλὰ γένιον φαύλο-
τερα αὐτῶν γομεύεται. Deus eos*

pascebat, cūfiosque eorum ipse

*erat, sicut nunc homines, di-
nius animal, pascunt animantium
sequiora. Deinde: Γυμνοὶ δὲ
καὶ ἀστοῖς θυραυλῶν τὰ πολλὰ
ἐνέργοιο. Nudi autem & sine
θραγulis sub diο plerumque pase-
bant. Diæarchus Peripateticus
citatus tum Porphyrio libro 4.
de non esu animalium, tum
quoad sensum, Varroni de Re
Rustica: Τὰς παλαιὰς καὶ ἡγγὺς
θεῶν γενονότας, βελίζες τε ὄντας
φύσει, καὶ τὸν ἀριστὸν ἐξηκότας βί-
ον, ὡς χρυσὸν γένος νομίζεσθαν.
Primos illos Disisque proximos mor-
tales, optimæ fuisse indolis, vi-
tamque vixisse optimam, unde &
auream hanc dici ætatem.*

*5 Etiam Indis celebrata, ut
apud Strabonem est. Libro xv.
Çalanum Indum loquentem in-
ducit: Τὸ παλαιὸν πάντα ἦν ἀλ-
φίτων καὶ ἀλεύρων πλήρη, καθά-
περ καὶ νῦν κόνεως· καὶ κρῆναι δ'
Ἐρεσον, αἱ μὲν ὑδατοί, γάλακτο-
ς ἀλλαι, καὶ ὄροις, αἱ μὲν μέ-
λιτοί, αἱ δὲ οἴναι. τινὲς δὲ ἐλαῖς
ὑπὸ πληστονῆς δ' οἱ ἀνθρώποι καὶ
τρυφῆς εἰς θέρειν ἐξέπεστον. Ζεῦς
δὲ μισθίσας τὴν κατάστασιν, ἴφά-
νισ πάντα, καὶ διὰ πόνη τὸν βίον
ἀπέδειξε. Olim omnia ita plena
erant farina ex tritico & bordeo,
ut nunc pulvere. Fontes fluebant
aqua nonnulli, λακτε aliis, rursum
aliis vino ac melle. Sed homines
præ copia rerum ac deliciis ad
contumeliam se transtulere: quem
statum exosus Deus omnia ea abo-
levit, aliudque vita genus per
laborem agendæ instituit.*

apud

apud Strabonem est. ⁶ Adami, Evæ, arboris, serpentis historiam apud Indos idololatras, suo tempore, extitisse ⁷ notavit Maimonides; eandemque apud Peguenses, & Calaminsamenes paganos ejusdem Indiæ populos repertam, apud Brachmanas Adami quoque nomen, apud Siamenses ab orbe condito ⁸ ad sex annorum millia putari, ⁹ nostri quoque sæculi testes perhibent. Eorum, qui primos homines fecuti sunt, vitam ad mille ferme annos durasse, ¹ Berosus in Chaldaicis, Manethos in Ægyptiacis, Hieronymus in Phœniciis, Hestiaëus, Hecatæus, Hellanicus in Græcis prodiderunt: & inter poëtas Hesiodus: quod eo minus

6 Adami, Evæ, arboris, serpentis historiam.] In iis quæ Philo Byblius ex Sanchuniathone vertit, πρωτίγονος est ΔΩΝ, αἷον εστι ΤΟΝ, mortaliū primi, repertores fructus arborum. Et in antiquissimis Græcorum mysteriis acclamatum Eūa, simulque monstratus serpens. Meminere Hesychius, Clemens in Protreptico, Plutarchus Alexandro. Chalcidius ad Timæum: *Juxtaque Moyſen Deus vitæ primigenis interdixit, ne edilibus arborum, ex quibus notitia boni malique animis eorum obreperet, vescerentur.* Idem alio loco: *Quibus Hebræi concinunt, cum dicunt homini quidem a Deo datam esse animam ex inspiratione cœlesti, quam rationem atque animam rationalem appellant: mutis vero & agrestibus ex silva, rationis expertem, jussu Dei vivis animantibus & bestiis terræ gremio profusis: quorum in numero fuerit etiam illa serpens, quæ primitias generis humani malis suasionibus illaqueaverit.*

7 Notavit Maimonides.] Duc-

toris dubitantium parte IIII. cap. 29.

8 Ad sex annorum millia putari.] Cum hoc numero bene convenit, quod ex Porphyrio tradidit Simplicius commentarie XVI. in librum II. de Cœlo, Observationes quas Babylone collectas ad Aristotelem misit Callisthenes, fuisse ad illa tempora annorum cI I ccccIII. id enim à diluvii tempore non multum abit.

9. Nostri quoque sæculi testes perhibent.] Vide inter alios Ferdinandum Mendesium de Pinto.

1. Berosus in Chaldaicis, Manethos in Ægyptiacis, Hieronymus in Phœniciis, Hestiaëus, Hecatæus, Hellanicus in Græcis prodiderunt.] Omnes hos scriptores, suo adhuc tempore manentibus libris, testes citat Josephus Antiquæ historiæ lib. I. cap. 4. ac præter hos Acusilaum, Euphorum, Nicolaum Damascenum. Arcadas ad CCC annos vivere solitos notat ad VIII. Æneïdos Servius.

incredibile,

incredibile, quando & ² majora multo olim fuisse hominum corpora nudatis sepulcris compertum, plurimarum gentium historiæ prodiderunt, ac nominatim Græcorum ³ Pausanias, & ⁴ Philostratus, Romanorum ⁵ Plinius. Sicut & visa divinitus ob-

tigisse

² Majora multo olim fuisse hominum corpora.] Josephus Antiquæ historiae Lib. v. cap. 2. Υπελίπετο δὲ τῶν γιγάντων ἔτι γένθ., οἱ διὰ σωμάτων μεγέθη καὶ μορφὰς ὅδὲν τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις παραπλησίας παράδοξον ἦσαν Σέαρα, καὶ δινὸν ἀκεστομα- δείκνυται δ' ἔτι καὶ τὰ τέτων ὅσα, μηδὲν τοῖς ὑπὸ πίσιν ἐχομένοις ἐπιότα. Restabat etiam tum gigantum genus, qui ob corporis magnitudinem ac figuram multam alii hominum disparē, stupendum erant spectaculum, & fama terribilis: monstrantur in bunc diem eorum ossa, fidem omnem vulgi excedentia. Gabinius in Mauritaniæ descriptione dicebat à Sertrio reperta Antæi ossa, quorum compagem fuisse cubitorum sexaginta. Phlegon Trallianus Mirabilium cap. ix. meminit effossi capitis Idæ, quod triplæ esset ad solitum modum quantitatis. Addit idem in Dalmatia reperta corpora multa, quorum ulnae xvi. ulnas excederent. Narrat idem ex Theopompo, in Bosphoro Cimmerio repertam ossium humanorum compagem longam xxiv. cubitos. Eiusdem Phlegontis extat libellus de Longævis, dignus sane lectu. [Quosdam olim variis in locis, ut etiamnum hodie, fuisse majoris staturæ homines, seu paucis pedibus reliquos superasse, non ægre credi-

derim; sed omnes fuisse majores non magis credo, quam proceriores arbores, profundioresve alveos fluviorum fuisse. Inter hæc omnia, aliaque id genus ea est proportio, ut aliis alia respondeant, non minus hodie quam olim; quare nulla ratio est cur mutata fuisse credamus. De Gigantibus vide orationem Theod. Ryckii. Clericus.]

³ Pausanias.] Is in Laconicis meminit ossium humanorum, sed insolite magnitudinis, quæ in templo AEsculapii ad Asopum urbem ostendebantur: & in Eliacorum priore, ossis e mari educti, quod olim Pisæ custoditum, Pelopisque creditum fuerat.

⁴ Philostratus.] In Heroicorum initio multa ait gigantea corpora in Pallene detegi per imbreas aut terræ motus,

⁵ Plinius.] Libro vii. cap. 16. In Creta, terræ motu rupto monte, inventum est corpus stans, quod alii Orionis, alii Eëtionis fuisse tradunt. Orestis corpus Oracle jussu refossum septem cubitorum fuisse monumentis traditur. Nam vero ante annos prope mille vates ille Homerus non cessavit minora corpora mortalium, quam præsca conqueri. Solinus cap. i. Quis enim non ævo isto minor parentibus suis nascitur? Priscorum autem testantur molem etiam Orestis suprema, cuius ossa

tigisse hominibus, antequam frequentia & magnitudo delictorum Deum, ⁶ & famulantes ei mentes, ab hominum familiari commercio quasi secluderent, ⁷ post Græcos plurimos, refert Catullus. Gigantum ferina vita, cuius Moses meminit, ubique ferme ⁸ apud Græcos, ⁹ & Latinos quosdam, legitur. De diluvio notandum, in ejus historiam ferme omnium gentium memoriam definere; etiam *essa Olympiade quinquagesima & octava Tegeæ inventa à Spartanis oraculo monitis, discimus implesse longitudinem cubitorum septem. Scripta quoque quæ ex antiquitate memorias accersunt in fidem veri, hoc etiam receperunt, quod bello Cretico cum elata flumina plus quam vi amnica terras rupissent, post discessum fluctuum inter plurima bumi discidia burmanum corpus repertum sit cubitum trium atque triginta: cuius inspectandi cupidine L. Flaccum legatum, Metellum etiam ipsum impendio captos miraculo, quod auditu refutaverant, oculis potitos. De molari hominis dente à se conspecto vide Augustinum libro xv. de Civitate Dei, cap. xi.*

6 Et famulantes ei mentes.] De his vide pulchra apud Plutarchum de Iside, Maximum Tyrium Dissertatione prima & xvi, Julianum hymno Solis. Ipsum nomen ἄγγελον, in hac re, usurpant præter Græcos veteris Fœderis interpres, Labeo, Aristides, Porphyrius, Jamblichus, Chalcidius: & his omnibus antiquior Hostanes citatus Minutio. Heraclitus, teste quem dixi Chalcidio, asserit, præmoneri meritos instruentibus divinis potestatibus.

7. Post Græcos plurimos refert

Catullus.] Epithalamio Pelei & Thetidos:

*Sed postquam tellus scelere est
imbuta nefando,
Iustitiamque omnes cupida de
mente fugarunt:
Perfudere manus fraterno san
guine fratres,
Desstit exstinctos natus lugere
parentes,
Optavit genitor primævi funera
nati,
Liber ut innuptæ potiretur flore
neverce:
Ignaro mater substernens se im
pia nato,
Impia non verita est diuos sce
lere penates:
Omnia fanda, nefanda malo
permista furore
Iustificam nobis mentem aver
tere Deorum.*

*8 Apud Græcos.] Homerum Iliados 3^r. Hefiodum in Ope
ribus. Huc pertinent Deorum pugnæ, quarum & Plato me
minit de Republica 11. & segre
ges isti dominatus, quorum idem
Plato mentionem facit de legi
bus 111.*

*9 Et Latinos quosdam legitur.] Vide Ovidium i Metamorpho
seon, & Lucanum libro iv. Se
neca Natur. quæst. 30. l. 111.
ubi de diluvio: Exstinctis pariter
feris, in quarum homines ingenia
transierant,*

earum,

earum, quas diu incognitas parentum nostrorum ætas nostræ notitiæ tradidit: unde & ¹ Varroni omne id tempus ignotum vocabatur. Sed quæ à Poetis fabularum licentia involuta legimus, ea ex vero, id est, Mosi convenienter, vetustissimi scriptores tradiderant, ² Chaldæorum Berosus, ³ Assyriorum

¹ Varroni omne id tempus ignotum vocabatur.] Censorinus: Nunc vero id intervallum temporis tractabo, quod historicum Varro appellat. Hic enim tria discrimina temporum esse tradit. Primum ab hominum principio ad cataclysmum priorem, quod propter ignorantiam vocatur ἀδηλον. Secundum à cataclysmo priore ad Olympiadem primam; quod quia in eo multa fabulosa referuntur, μυθικὸν nominatur. Tertium à prima Olympiade ad nos; quod dicitur ἵσοριδὸν, quia in eo res gestæ veris historiis continentur. Tempus illud, quod Varro ἀδηλον, Hebraeorum Rabbini vocant inane. Diluvii autem universali notam conchas, quæ in montibus reperiuntur, notavit Philo de Mundi immortalitate.

² Chaldæorum Berosus.] De quo sic Josephus contra Appionem primo: Οὗτοι τοῖν τὸν Βηρωστὸς ταῖς ἀρχαιοτάταις ἐπακόλευθαιν ἀναγγεφαῖς, περὶ τε τῆς γενομένης κατακλυσμοῦ καὶ τῆς ἐν αὐτῷ φθορᾶς τῶν ἀνθρώπων, καθάπερ Μωϋσῆς ὑπεισειν, καὶ περὶ τῆς λάρνακῶν, ἐν ᾧ Νῶν ἀ τῇ γένει ἡμῶν ἀρχηγὸς διετάθη, προσενεχθείσους αὐτῆς ταῖς ἀκροβούσαις τῶν Ἀρμενίων ὅρῶν. Hic Berosus antiquissima scripta sequens, eadem quæ Moses narrat de magno diluvio, hominumque per id interitu, ac de arca, in qua

Noachus generis nostri auctor servatus est, cum ea ad cacumina Armeniorum montium se applicuit. Post recitatam autem diluvii historiam, hæc verba addidit Berosus, quæ idem ille Josephus habet Antiquæ Historiaræ libro primo, capite quarto. Λέγεται δὲ καὶ τὸ πλοίον ἐν τῷ Ἀρμενίῳ πρὸς τῷ ὄρει τῶν Κορδυαίων ἔτι μέρῳ εἶναι, καὶ κομιζεῖν τιὰς τῆς ἀσφάλτου ἀφαιρέντας. Χρῶνται δὲ μάλιστα οἱ ἀνθρώποι τῷ κομιζομένῳ πρὸς τὸν ἀποτροπασμόν. Dicitur autem etiam nunc in Armenia, in Cordyæorum monte, pars esse ejus navigii, εἰς quoſdam inde bitumen auferre. Eo autem ablato utuntur homines maxime pro amuleto.

³ Assyriorum Abydenus.] Servavit nobis ejus locum Eusebius libro ix. Præparationis, cap. xii. & Cyrillus primo adversus Julianum: μεθ' ὁν ἀλλοι τε ἡρακλεῖ, καὶ Σείσιθρος, ὁ δὲ Κρόνος προσημαίνει μὲν ἔτεσθαι πλῆθος ὄμβρων Δεσιών πέμπτῃ ἐπὶ δέκατῃ κελεύει δὲ πάντας δέ, τι γραμμάτων ἦν ἔχομενον ἐν Ἡλίᾳ πόλει τῇ ἐν Σιππάροισιν ἀποκριθαι. Σείσιθρος δὲ ταῦτα ἐπιτελέα ποιήσας, εὐθέως ἐπ' Ἀρμενίους ἀέπλεες, καὶ παραχύικα μὲν καλελάμενον τὰ ἐκ θεῶν. Τρίτη δὲ ἡμέρῃ ἐπει τε Σαν ἐκόπασε, μετέτει τῶν ὄριθων, πείρνη ποιέμενθος, εἰ πε γῆν ἰδοιεν τὰ ὕδατας ἐκδύσαι. αἱ δὲ, ἐκδε-

χομένες

tigisse hominibus, antequam frequentia & magnitudo delictorum Deum, ⁶ & famulantes ei mentes, ab hominum familiaris commercio quasi secluderent, ⁷ post Græcos plurimos, refert Catullus. Gigantum ferina vita, cuius Moses meminit, ubique ferme ⁸ apud Græcos, ⁹ & Latinos quosdam, legitur. De diluvio notandum, in ejus historiam ferme omnium gentium memoriam definere; etiam *essa Olympiade quinquagesima & octava Tegeæ inventa à Spartaniis oraculo monitis, discimus implesse longitudinem cubitorum septem. Scripta quoque quæ ex antiquitate memorias accersunt in fidem veri, hoc etiam receperunt, quod bello Cretico cum elata flumina plus quam vi annica terras rupissent, post discessum fluctuum inter plurima bumi discidia humanum corpus repertum sit cubitum trium atque triginta: cuius inspectandi cupidine L. Flaccum legatum, Metellum etiam ipsum impendio captos miraculo, quod auditu refutaverant, oculis positos. De molari hominis dente à se conspecto vide Augustinum libro xv. de Civitate Dei, cap. xi.*

6 Et famulantes ei mentes.] De his vide pulchra apud Plutarchum de Iside, Maximum Tyrium Dissertatione prima & xvi, Julianum hymno Solis. Ipsum nomen ἄγγελον, in hac re, usurpant præter Græcos veteris Fœderis interpres, Labeo, Aristides, Porphyrius, Jamblichus, Chalcidius: & his omnibus antiquior Hostanes citatus Minutio. Heraclitus, teste quem dixi Chalcidio, afferit, præmoneri meritos instruentibus divinis potestatibus.

7. Post Græcos plurimos refert

Catullus.] Epithalamio Pelei & Thetidos:

Sed postquam tellus scelere est imbuta nefando,

Jusfitiamque omnes cupida de mente fugarunt:

Perfudere manus fraterno sanguine fratres,

Desstit exsisteret natus lugere parentes,

Optavit genitor primævi funera nati,

Liber ut innuptæ potiretur flore nevercæ:

Ignaro mater substernens se impia nato,

Impia non verita est diuos scelerare penates:

Omnia fanda, nefanda malo permista furore

Justificam nobis mentem avertere Deorum.

8 Apud Græcos.] Homerum Iliacos 3. Hefiodum in Operibus. Huc pertinent Deorum pugnæ, quarum & Plato meminit de Republica 11. & segregis isti dominatus, quorum idem Plato mentionem facit de legisbus 111.

9 Et Latinos quosdam legitur.] Vide Ovidium i Metamorphoseon, & Lucanum libro iv. Seneca Natur. quæst. 30. l. 111. ubi de diluvio: Exstinctis pariter feris, in quarum homines ingenia transferant.

earum,

earum, quas diu incognitas parentum nostrorum ætas nostræ notitiæ tradidit: unde & ¹ Varroni omne id tempus ignotum vocabatur. Sed quæ à Poetis fabularum licentia involuta legimus, ea ex vero, id est, Mosi convenienter, vetustissimi scriptores tradiderant, ² Chaldæorum Berosus, ³ Assyriorum

¹ *Varroni omne id tempus ignotum vocabatur.]* Censorinus: *Nunc vero id intervallum temporis tractabo, quod bistoricon Varro appellat.* Hic enim tria discrimina temporum esse tradit. Primum ab hominum principio ad cataclysmum priorem, quod propter ignorantiam vocatur ἀδηλον. Secundum à cataclysmo priore ad Olympiadem primam; quod quia in eo multa fabulosa referuntur, μυθικὸν nominatur. Tertium à prima Olympiade ad nos; quod dicitur ἰσορίκον, quia in eo res gestæ veris bistoriis continentur. Tempus illud, quod Varro ἀδηλον, Hebræorum Rabbini vocant irane. Diluvii autem universalis notam conchas, quæ in montibus reperiuntur, notavit Philo de Mundi immortalitate.

² *Chaldæorum Berosus.]* De quo sic Josephus contra Appionem primo: Οὗτοι τοινύ δὲ Βηρωστός ταῖς ἀρχαιοτάταις ἐπανεῳδῶν ἀναγεγράψι, περὶ τε τῆς γενομένης κατακλυσμοῦ καὶ τῆς ἐν αὐτῷ φθορᾶς τῶν ἀνθρώπων, καθάπερ Μωϋσῆς ὅτις ἴσορην, καὶ περὶ τῆς λάρνακος, ἐν δὲ Ναῦχο δὲ τῆς γένετος ἡμῶν ἀρχηγὸς διεσώθη, προσενεχθείσος αὐτῆς ταῖς ἀκροφείαις τῶν Ἀρμενίων ὄρῶν. Hic Berosus antiquissima scripta sequens, eadem quæ Moses narrat de magno diluvio, hominumque per id interitu, ac de arca, in qua

Noachus generis nostri auctor servatus est, cum ea ad cacumina Armeniorum montium se applicasset. Post recitatam autem diluvii historiam, hæc verba addidit Berosus, quæ idem ille Josephus habet Antiquæ Historiæ libro primo, capite quarto. Λέγεται δὲ καὶ τὰ πλοία ἐν τῇ Ἀρμενίᾳ πρὸς τῷ ὄρει τῶν Κορδυαίων ἔτι μέρῳ εἶναι, καὶ κομίζειν τιὰς τῆς ἀσφάλτου ἀφαιρέντας. Χρῶνται δὲ μάλιστα οἱ ἀνθρώποι τῷ κομιζομένῳ πρὸς τὰς ἀποτροπασμάτιδες. Dicitur autem etiam nunc in Armenia, in Cordyæorum monte, pars esse ejus navigii, & quosdam inde bitumen auferre. Eo autem ablato utuntur homines maxime pro amuleto.

³ *Assyriorum Abydenus.]* Servavit nobis ejus locum Eusebius libro ix. Præparationis, cap. xii. & Cyrillus primo adversus Julianum: μεθ' ὁ ἀλλοι τε Ἱρἴαν, καὶ Σείσιθρο, ὁ δὲ Κρόνος προστραμμένος μὲν ἔστεθαι πλῆθες ὄμβρων Δεστία πέμπτῃ ἐπὶ δέκα κελεύει δὲ πάντα δὲ, τι γραμμάτου ἦν ἔχομενον ἐν Ἡλίῳ πόλει τῇ ἐν Σιππάροισιν ἀποκρύψαι. Σείσιθρος δὲ ταῦτα ἐπιτελέα σειστας, εὐθέως ἐπ' Ἀρμενίας ἀνέπλεε, καὶ παρανήκα μὲν καλελάμβανε τὰ ἐκ Σεΐ. Τρίτη δὲ ἡμέρᾳ ἐπει τε θάντος ἐκόπασε, μετεις τῶν ὄριθων, πειρην ποιέμενθ, εἰ πε γῆν ἰδοιεν τῷ ὕδατος ἐκδύσας. αἱ δὲ, ἐνδε-

χομένες

χομένες σφέας πελάγεος ἀχανέος,
ἀπορένσαι ἐπὶ καθορμίσονται, πα-
ρὰ τὸν Σείσιθρον ὅπιστον κοριζόνται,
καὶ ἐπὶ αὐτῆσιν ἔτεραι· ὡς δὲ τῆσι
τρίτησιν ἐνεύχεε (ἀπικέατο γὰρ
ἢ πηλεῖ καλάπλεοι τὰς ταρσὺς)
Θεοὶ μην ἐξ ἀνθρώπων ἀφανίζεσθαι·
τὸ δὲ πλόον ἐν Ἀργεντίνῃ περιπλά-
ξυλων ἀλεξιφάρμακα τοῖσιν ἐπι-
χωρίσιτο παρείχετο. Ποσὶ δὲ
bos imperarunt alii, ac deinde Sifibrus,
cui Saturnus præsignificavit in-
gentem vim imbrium futuram,
Desii decima quinta; iussit autem
quicquid erat literarum eum He-
liopoli, que in Sipparis est, ab-
scondere. Sifibrus bæc cum im-
plesset, statim in Armeniam navi-
gavit, ac subito vera deprehendit
que Deus dixerat. Tertia die
postquam remiserat tempesta, a-
vium quasdam emisit, experimen-
tum capturus an illæ terræ ali-
quid visuræ essent e mari exstans.
Ille vero exceptæ ab immenso
pelago, non habentes ubi confide-
rent, ad Sifibrum retro rediere,
Et post eas aliae. At cum misisset
tertio (redierant enim aves alis
limo plenis) Dii eum humanis re-
bus exemerunt. Navigium in
Armeniam pervenit, ibique vici-
nis ligna præbuit amuleti vim
babentia. Sifibrus, ut & Ogy-
ges, & Deucalion, nomina sunt
idem aliis linguis significantia,
quod Noë Hebraico sermone,
quo scripsit, nominaque pro-
pria, ita ut eorum vis ab He-
braeis intelligi possent, expiessit
Moses: quomodo, scilicet, A-
lexander Polyhistor Isaacum
Græce scribens Γέλωτα vocavit,
ut ex Eusebio discimus: mul-
taque sunt talia, apud Histori-
cos omnes. Philo de præmiis
& paenis: Τέτον "Ελληνες μὲν
Δευκαλίωνα, Χαλδαῖοι δὲ Νῷες ἐπο-

νομάζουσιν, ἐφ' ὃ τὸν μέγαν καλα-
κυνσμὸν συνέψη γενέσθαι. Hunc
Græci Deucalion, Chaldæi Νῷοι
vocant, sub quo magnus ille cata-
clysmus evenit. Deucalionis au-
tem diluvium fuisse illud uni-
versale tradebant Ægyptii, teste
Diodoro lib. I. Ad Italiam
etiam pertinuisse Plinius lib.
III. cap. 14. Ut ad nominum
illam in alias linguis transfu-
sionem redeam, insignis est ea
de re Platonis in Critia locus:
Τὸ δ' ἔτι βραχὺ πρὸ τοῦ λόγου δεῖ
δηλῶσαι, μὴ ποδλάκις ἀκάποις
Ἐλληνικὰ βαρβάρων ἀνδρῶν ὄνοματα
διαμράζει, τὸ γὰρ αἰτιον αἰτῶν
πεύσεσθε. Σολῶν ἐπιγοῦν εἰς τὸν
ἄντε ποίησιν καλαχρήσασθαι τὸν
λόγον, διαπινθανόμενος τὸν τῶν
ὄνομάτων δύναμιν, ἐπει τές τε
Αἰγανίτες τὰς πρώτας εἰκόνας αὐ-
τὰ γράφαντας, εἰς τὸν αὐτὸν φω-
τὸν μέλεινον χότας· αὐτός τε αὖ
πάλιν ἐκάει τὸν διάνοιαν ὄνοματος
ἀγραμματάνων, εἰς τὸν ἡμέραν
ἄγων φωτὸν ἀπεγράφετο. Illud in
bujus sermonis limine dicendum
vobis, ne miremini si Græca sæpe
audiatis virorum barbarorum no-
mina; causam jam intelligitis.
Cum Solon carminibus suis infe-
rare hac narrationem vellet, vim
ipsam significationemque nominum
perscrutatus, reperit Ægyptiorum
primos, qui de rebus istis scripse-
rant, in suam ea linguam trans-
tulisse. Ipse vero percepta nominis
cujusque significatione, ea ipsa
nostro vestivit sermone. Cum
Abydeni verbis congruunt illa
Alexandri Polyhistoris, quæ ser-
vavit nobis Cyrillus dicto libro
primo adversus Julianum: Ὁτι-
άρτι δὲ τελευταῖνθε, τὸν ιὺν
αὐτῷ Εἰσεύθρον βασιλεῦσται Σάρρας
δεκαοκτώ· ἐπὶ τέτε τὸν μέγαν
φασὶ γενέσθαι καλακυνσμόν. είτα
σαφήναι

riorum Abydenus, 4 qui & columbae emissae memit, ut & ex Græcis Plutarchus: & 5 Lucianus, qui

συθῆναι λέγει τὸν Εἰσαθρον, προ-
απαγγείλαντος αὐτῷ τῇ Κρόνῳ τὸ
ἔσομενον καὶ ὅτι προσκει ναυπη-
γόστεοθαι λάρνακα. καὶ ὡρᾶς πη-
νοῖς, ἐρπετοῖς τε καὶ θήνεσι πλεῖν
ἐν αὐτῷ. Mortuo Otiarte filium
eius imperasse Xisutbrum per octo-
decim annos, quos Saros vocant.
Hujus temporibus fuisse ajunt dilu-
vium magnum. Narrat deinde
servatum Xisutbrum, Saturno ipse
quod futurum erat prænuntiante,
& fabricandam ipse Arcam: in ea
ipse una cum volucribus, reptilibus
ac jumentis navigandum. Assyriis
autem, ut & aliis quibusdam
gentibus, Deus summus ab ea
stella vocabatur, quæ, ut Ta-
citi utar verbis, e septem sideri-
bus, queis mortales reguntur,
altissimo orbe & præcipua poten-
tia ferebatur; aut certe Syria-
cum ΛΑ, quod Deum signifi-
cat, Græci Interpretæ Κρόνον
ideo vertere, quod is Syris ΛΑ
dicebatur. Philo Byblius, San-
chuniathonis interpres: ίλον
τὸν καὶ Κρόνον λ. Citat Euse-
bius: apud quem mox eo eodem
Philone sequitur: Κρόνος ὁν οἱ
φοίνικες Ἰσραὴλ ἐνομάζεσθι. Sed
error est librarii, qui pro ΛΑ
quod contracte pro Ἰσραὴλ Græ-
cis Christianis poni solet, posuit
Ἰσραὴλ, cum ΛΑ sit, ut diximus;
ΛΑ, quomodo Syri dicunt,
quod ΛΑ Hebræi.

[Non est, in hac historia de
nihilo quod Deucalion, qui idem
ac Noachus, dicatur ἀντὶ πύρ-
πας, hoc est, ΛΑΩΝ ΣΙ, ΛΑ vir-
terræ, hoc est, agricola Gen. ix.
20. ubi vide à nobis notata.
Clericus.]

4 Qui & columbae emissae me-
mimit, ut & ex Græcis Plutar-
chus] Libro, Terrestria an aqua-
tica animantia plus habeant so-
lertia: Δευκαλίωνι φασι περιεργὰν
ἐκ τῆς λάρνακος ἀφιεμένην δήλωμα
γενέσθαι, χειμῶνος μὲν εἰσω πά-
λιν ἐκδυομένην, εὐδίας δὲ ἀποπλά-
σαν. Columbam ajunt ex arca
emissam certum indicium detulisse
Deucalioni, cum rediret, tempesta-
tis; ubi emanebat, sereni. No-
tanda autem & in hoc Plutarchi
& in illo Polyhistoris loco, non
minus quam in Nicolai Dama-
sceni & Apollodori libris, & in
iis scriptoribus quibus utitur
Theophilus Antiochenus libro
III. vox λάρνακος, quæ plane
respondet voci ΛΑ, quam in
hac historia Moses usurpat, ne-
que vero aliter eam vertit Jose-
phus.

5 Lucianus.] Libro de Dea
Syria, cum de templo vetustissi-
mo, quod erat Hierapolii, agere
cœpisset, adjungit. Οἱ μὲν δὲ
πολλοὶ Δευκαλίωνα τὸν Συύθην τὸ
ιρὶν εἵσασθαι λέγουσι· τἙτον Δευ-
καλίωνα, ἐπὶ τῷ τὸ πολλὸν ὄδωρ
ἔγενεν. Δευκαλίωνος δὲ περὶ, λόγον
ἐν "Ελλησι ἔκεστα, τὸν "Ελληνες
ἐπ' αὐτῷ λέγουσι· οὐ δὲ μῆθος ὅδε
ἔχει. Ήδε ἡ γενεὴ, οἱ νῦν ἀνθρώποι,
ἢ πρῶτοι ἔγενοντο, ἀλλ' ἔκειν μὲν
ἡ γενεὴ, πάντες ὄλοντο. Ήτοι δὲ
γένεος τῷ δευτέρῳ εἰσὶ, τὸ αὖτις ἐκ
Δευκαλίωνος εἰς πληθὺν ἀπίκετο.
ἔκεινον δὲ πέρι τῶν ἀνθρώπων
τάδε μιθέονται. οὐραῖς κάριτα ἔογ-
γεις, ἀθέμιτα ἔγγα ἐπρασσον, ὅτε
γὰρ ὄρκια ἐψύλασσον, ὅτε ξείνιος
ἐδέκοντο, ὅτε ἰκείεντο ἡγείκοντο, ἀνθ-

ῶν σφίσι

qui apud Hieropolim Syriæ, vetustissimam ait exstissimam historiam & de Arca, & de servatis per eam

ἄν σφίσι ἡ μεγάλη συμφορὴ ἀπίκειο. αὐτίκα ἡ γῆ τολλὸν ὑδωρ ἐκδύοι, καὶ ὄμβροι μεγάλοι ἐγένοντο, τῷ εἰ τολλοὶ καθέβησαν μέζονες, καὶ ἡ θάλασσα ἐπὶ τολλὸν ἀνέβη, τοῦ ὁ πάντα ὑδωρ ἐγένοντο καὶ τάντες ἀλόντο. Δευκαλίων θὲ μένος ἀνθρώπων ἐλίτεσθε ἐς γενεὺν δεινέρην, εὐθελίην τε καὶ τῆς εὐσεβείας εἰνεκα. ἡ δὲ οἱ σωτηρίης ἔδει ἐγένετο. λάρνακα μεγάλην, τὴν αὐτὸς ἔχε, ἐς ταύτην ἐσβιβάσας τάιδας τε, καὶ γυναικας ἑαυτῇ, ἐσένην ἐσβαλούντες δὲ οἱ ἀνθρώποι σύνες, καὶ ἰσταοι, καὶ λεύκων γένεα, καὶ ὄφεις, καὶ ἄλλα, ὅντας ἐν γῇ νέμονται, τάντα ἐσύγεα. ὁ δὲ τάντα ἐδέκειο. καὶ μην ἡμέρας ἐστόντος ἀλλὰ σφίσι μεγάλη διάθετ φιλίην ἐγένετο. καὶ ἐν μην λάρνακα τάντες ἐσθευσαν, ἐς τε τὸ ὑδωρ ἐπεκράτεε. τὰ μὲν Δευκαλίωντες τερπὶ "Ελληνες ισορέουσι. τὰ δὲ ἀπὸ τάττε, λέγεται λόγῳ ἵντὸ τῶν ἐν τῇ ἱρῇ τολλεις μεγάλως ἄξιοι θαυμάσαι, ὅτι ἐν τῇ σφετέρῃ χρήση χάσμα μέγα ἐγένετο, καὶ τὸ σύμπτων ὑδωρ κατεδέξατο. Δευκαλίων δὲ, ἐπει τάδε ἐγένετο, θαυμάς τε ἔθειο, καὶ τὸν ἐπὶ τῷ χάσματι "Ηγης ἄγιον ἐστόσατο. ἐγὼ δὲ καὶ τὸ χάσμα εἶδον, καὶ ἔξι ὑπὸ τῷ νηῷ κάρια μικρόν. Εἰ μὲν ὅν ταλαι καὶ μέγα ἐὸν, νῦν τοῖοντε ἐγένετο, ἥκι οἴδα. τὸ δὲ ἐγὼ εἶδον μικρόν ἐστι. σῆμα δὲ τῆς ισορίης τόδε ωρίσσουσι. διεκάσει ἔτειο ἐπὶ θαλάσσης ὑδωρ ἐς τὸν νηὸν ἀπικνέεται. φέρεται δὲ ἦχοι ἱρές μένον, ἀλλὰ τῶσα Συρίης καὶ Αραβίης, καὶ τέρπεν τῷ Εὐφρίτεω τολλοὶ ἀνθρώποι, ἐς θάλασσαν ἐρχονται, καὶ τάντες ὑδωρ φέρουσι. τὸ, ωρῶτα μὲν ἐν

eam non hominibus modo selectis, sed & de animantibus cæteris. **6** Apud Molonem quoque, & Nicolaum Damascenum historia eadem exstebat:

quod cum ficeret, venere apri, & equi, & leonum genera, & serpentes, & alia quæ in terra pascuntur, bina quæque: ille hæc ad se animantia recepit omnia: quæ nibil nocuere: sed magna ei cum illis diuinitus amicitia obvenit: unaque in arca navigarunt omnes, quamdiu aqua super terras fuit. Hæc sunt quæ de Deucalione referunt Græci. De iis vero quæ post acciderunt, fertur ab illis qui Hierapolim habitant res admirabilis: in sua regione terræ suisse biatum, qui aquam absorperit omnem. Id ubi factum esset, à Deucalione positas aras & Junonis templum super illo biatu. Hiatum ipse vidi. Valde exiguum est sub templo, quod dixi. An olim major fuerit, contractusque sit cum tempore, eisdem nescio: id scio, quem vidi, parvum esse. In historiæ hujus signum quod agunt, hoc est: bis anno ex mari aqua in templum defertur. Ferunt aquam non sacerdotes tantum, sed omnis Syria Arabiaque. Quin ab Euphrate usque eunt ad mare homines, omnesque aquam ferunt: eam primum effundunt in templum. Descendit in biatum aqua: & is biatus, quamvis parvus, immensam vim aquæ recipit. Hoc cum faciunt, ritum hunc ajunt à Deucalione institutum, in calamitatem simul & salutis partæ memoriam. Talis est vetus de templo hoc sermo.

6 Apud Molonem quoque.] Verba ejus tradidit nobis Eusebius libro ix. Præparationis Euangelicæ, cap. xix. Kata τὸν

καλαυλυσμὸν ἀπὸ τῆς Ἀρμενίας ἀπελθεῖν τὸν περιλειψέντα ἀνθεων μὲλα τὸν νιῶν, ἐκ τῶν ιδίων ἐξελαυνόμενον ὑπὸ τὸν ἐγχωρίου διανύσαντα δὲ τὴν μεταξὺ χάρεαν, ἐλθεῖν εἰς τὴν ὁρεινὴν τῆς Συρίας, ἦσαν ἔρημοι. Sub diluvii tempore excessisse ex Armenia eum hominem, qui cum liberis suis diluvium evaserat, ejectum rebus suis vi indigenarum. Eundem, cum loca interiecta transfisset, pervenisse in Syriæ regionem montanam tunc vacuam.

7 Et Nicolaum Damascenum.] Ejus verba ex historiæ Universalis libro xcvi. sic exhibet dicto jam loco Josephus: "Εγιν ὑπὲρ τὴν Μινύαδα μέγα ὅρθο καὶ τὴν Ἀρμενίαν, Βάζις λεγόμενον, εἰς δὲ τολλὰς συμφυγόντας ἐπὶ τῷ καλαυλυσμῷ λόγῳ ἔχει περιστᾶναι. καὶ τίνα ἐπὶ λάρυναν διχέμενον ἐπὶ τὸν ἀκρώσιαν ὀκεῖλαι, γὰρ τὰ λειψανα τῶν ξύλων ἐπὶ τοὺς σωθῆναι γένοιτο δὲ ἄνθροι, ὕπτια γὰρ Μωϋῆς ἀνέγραψεν ὁ τῶν ιεδίων νομοθέτης. Est super Minyada (quam Milyada vocant Strabo & Plinius,) ingens in Armenia mons Baris dictus, in quo fama est servatos esse ex cataclysmo multos: unum vero in Arca uectum ad summum ejus jugum appulisse, diuque lignorum ejus arcæ mansisse reliquias. Hic, credo, is fuerit cuius Moses memoravit, qui Judæis leges condidit. His scriptoribus addendi Hieronymus Aegyptius, qui res Phoenicias scripsit, & Mnaseas, memorati Josepho. Forte & Eu-

polemus,

bat: quorum hic Arcæ quoque nomen habebat: quod & in Deucalionis historia apud Apollodorum reperitur. ⁸ Sed & in Americæ partibus Cuba, Mechoacana, Nicaraga, diluvii, animalium servatorum, quin & corvi & columbæ servatam memoriam, diluvii ipsius etiam in ea parte, quæ nunc Castella aurifera vocatur, Hispani complures testantur. Qua parte terrarum homines ante diluvium egerint, vel illud loquitur, ⁹ quod Plinio notatum est Joppen ante diluvium conditam. Locus, in quo post diluvium subsedit Arca, ¹ in montibus Gordyæis, ab omni ævo ² in hunc diem, Armeniorum constante memoria, monstratur.

³ Japetus Europæorum genitor, & inde Ion, aut,

ut

polemus, quem ex Polyhistore producit Eusebius Præparationis lib. ix. cap. 17.

⁸ Sed & in Americæ partibus.] Vide Josephum Acostam & Antonium Herreram.

⁹ Quod Plinio notatum:] Lib. v. cap. 13. Consentient Plinio Mela & Solinus. Confer quæ ex Abydeno jam attulimus.

¹ In montibus Gordyæis.] Quos Moses Ararat vocat, Kardu transfulere Chaldæi interpres, Gordyæos Josephus, Cordæos Curtius, Gordyæos scribit Strabo libro xvi. Plinius libro vi. cap. 27. & Ptolemæus [Hæc & sequentia, quæ ad Geographiam Sacram, & conditores Gentium pertinent, post hæc à Grotio edita, de industria & adcuratius multo perscrutatus est Sam. Bochartus, in Geographia Sacra; unde etiam Grotii ratiocinationibus majus pondus accedit. Clericus.

² In hunc diem.] Monstratas suo ævo has Arcæ reliquias ait

Theophilus Antiochenus libro iii. Epiphanius contra Nazareos. Ως ἔτι γε δεῦρο τα λεί-

φαντα της της Νοε λάρυνθος δει-

κηνται εν τη των Κορδεων χώρᾳ. Ad hoc usque tempus reliquiae

Arcæ Noë monstrantur in Gordyæorum terra: Chrysostomus Oratione de perfecta dilectione. Isidorus lib. xiv. Originum, cap. 8. Ararat m̄s Armenia, in quo Arcam historiæ post diluvium rediisse testantur. Unde & usque hodie ibidem lignorum ejus vicentur vestigia. Adde ex Haitone Armenio hæc quæ habet capite nono: In Armenia est altior mons quam sit in toto orbe terrarum, qui Ararat vulgariter nuncupatur, & in cacumine illius montis post diluvium arca prima sedis. Adde Geographum Nubensem & Itinerarium Benjamini.

³ Japetus. Est ipsa vox Γα'. Nam eandem literam Ι alii ut π, alii ut φ pronunciabant; qualis differentia & nunc est, inter

ut olim eloquebantur, * Javon Græcorum, Afro-
rum vero ⁵ Hammon, nomina sunt, quæ apud
Mosem quoque apparent, sicut & cæterorum ves-
tigia in gentium locorumque vocabulis ⁶ Josephus
& alii

inter Germanos & Belgas. Notavit id de Hebræa littera ad
Danielem Hieronymus.

4. *Javon.*] Nam *lāoēs* sæpe
est apud vetustos scriptores. Id
in Aristophanis Acharnensibus
Persa pronunciat *lāoāv*. Jam
vero mos antiquior erat inter
duas vocales interponere di-
gamma, quod postea per v scribi
cepit, olim sic ȝ. ita *ālōēs* erat
quod nunc *ālōēs* & *hālōēs* aurora,
rāuōēs *taōēs*, pavus, *lāuōēs*, τάς
“Ελληνας καλέστι. Suidas.

5. *Hammon.*] Nam Η per as-
pirationem reddere, aut etiam
omittere Græci solent: ut
חַצְרָמָה ^{‘Adrāmuṣṭi}, vel
אַדְרָמָעַת, apud
Irenæum & alios. *חַבָּרָה*
sociæ ἀνταρία Græcis veteribus.
חַנָּה ^{alōō}, Hanno vel
Anno. חַנִּיבָּל Hannibal vel
Annibal: חַצְרָבָּעַת Hasdrubal
vel Asdrubal. ḥוּן ^{verbo} Libyæ est desin-
tentia. Hic non Libyum tan-
tum, sed & multarum aliarum
gentium pater consecratus ab ip-
sis in Jovis stellam. Lucanus ix.

Quamvis Aethiopum populis

Arabumque beatis

Gentibus atque Indis unus fit

Juppiter Ammon.

Ægyptum quoque in hujus
parte ponunt sacræ literæ Pīal.
lxxviii. 51. cv. 23, 27. cvi.
22. Hieronymus in traditioni-
bus Hebraicis ad Genesim: *A*
quo Ægyptus usque bodie Ham
patria Ægyptiorum lingua dicitur.

6. *Josephus & alii observant.]*
Is a γῆ dicit esse Γομαγῆς
Galatas, ubi oppidum Comara
Plinio: Comari populi Melæ
libro i. Ex מִגְתָּה Scythas, à
quibus condita Scythopolis in
Syria; & altera urbs Magog.
Plinio lib. v. cap. 23. alius
dicta Hierapolis & Bambyce: *A* מִדֵּי Medos esse appetet: ab
גִּיל, quod diximus, Iavonas,
Iaonas, Jonas. *A* תְּבָל Josephus
ait esse Iberos Afizæ, in
quorum vicinia Thabilacam ur-
bem vetustæ originis vestigia
servantem ponit Ptolemaeus. *A*
מַזָּק est urbs ipsi memorata
Mazaca, cuius & Strabo memi-
nit lib. xii. & Plinius lib. vi. 3.
& Ammianus Marcellinus libro
xx. Adiecte huic Möschos no-
minatos Straboni lib. xi. &
Melæ libro tum primo, tum
tertio, quos Möschenos dixit
Plinius lib. vi. c. 9. & Mos-
chicos montes apud eosdem &
Plinium. *A* תִּירָס esse Thra-
ces, cum Josepho tradunt con-
senfu alii, & vox indicat: præ-
fertim si obseruemus Græcum
ξ ab initio respondisse Syriacæ
literæ δ, quod ordo indicat.
De iis qui ab אַשְׁכָּנָן, corrup-
tus est apud Josephum locus,
sed dubitandum non est quin
inde nomen habeat Aescania
Homero memorata pars Phry-
giæ & Mysiae: de qua Strabo-
nem vide lib. xii. & Plinium
lib. v. c. 32. & Ascanius lacus,
& ex lacu amnis apud ευδεμα
C Strabo-

50 H. GROTIUS DE VERIT.

Strabonem lib. xiv. & apud Plinium dicto cap. 32. lib. v. Ascanius portus apud Plinium lib. v. cap. 30. Ascaniae insulæ eidepm lib. iv. cap. 12. & lib. v. cap. 31. A רִופָת esse Paphlagonas dicit Josephus, Riphataeos predictos aliis, quibus locis Riphaces ponit Mela libro 1. Ab אלהesse αἰολεῖς; idem ille nos docet Josephus, & Jerosolymitanus Paraphrastes ei adstipulatus pro Ἀεολίbus Græcos nominans, totum pro parte: neque ab ludit Hellæ terræ nomen. A רְשִׁישׁ esse Cilices Josephus idem dicit, probatque ex urbe Tarso. Multis enim in locis evenit, ut quæ populorum nomina fuerant, urbium facta sint nomina. De נְחִטָּה, unde קִרְנֵי, supra attigimus. A כּוֹשׁ Ἀthiopes Chusæ & sibi met ipsis & vicinis, ut Josephi tempore, ita & nunc vocantur: unde & fluvius apud Ptolemæum, & apud Geographum Arabeum urbes Ἀthiopie duæ nomen retinent: pariterque à מַצְרִים, qui Μισώρ Philoni Byblio, Mefori sibi ipsis & accolis ii qui Græcis Ἀgyptii, & mensis apud eos nomen Μεσόρι. Cedreno terra ipsa Μέσρα. Vere & hoc Josephus à פְּוָת esse in Mauritania amnem. Meminit ejus amnis & Plinius lib. v. cap. 1. Phut & juxta eum regio Phutensis usque in præsens dicitur, ait Hieronymus Traditionibus Hebraicis in Genesim. Est non longe à Fesa, manente nunc etiam vocabulo. Qui Moi est נְגָעָן, is contractius Sanchumathoni, & ex eo Philoni Byblio, χνᾶ. Invenies id apud Eusebium lib. 1. Præparat. c. 10. Et terra ipsa sic dicta. Ste-

phanus de Urbibus: Χνᾶ, χνᾶς ἡ Φοινίκη καλεῖται. Chna, sic appellatur Phœnicæ. Et suo tempore ait Augustinum libro Expositionum epistolæ ad Romanos, rusticos ad Hipponeum, si interrogentur qui essent, respondere Canaani. Et Mestraimi & Canaanis nomina sunt & in Eupolemi loco, ut eum profert Eusebius Præparat. ix. 17. A רְעָמָה Regema Ptolemæo in Arabia felice, nimirum וּ in γ̄ mutat, ut in Gomorra aliisque vocibus. - A סְבָאָן Sabæos deducit Josephus, notam gentem: quarum & urbs princeps Sabæ Strabon lib. xvi. Ubi à סְבָתָה Sabatenos Josephus ponit, ibi Plinio urbs est Sobotale lib. vi. cap. 28. לְהָבִים à Libyum nomine non abit, nec à Nepata urbs Αθιοπum Plinio lib. vi. c. 29. Nepata Ptolemæo: nec à Pharusi Plinio lib. v. 8. Pharusi Ptolemæo in Ἀthiopia. A צִוְנָה nota urbs omnibus poëtis & historiis Sidon. A גָּרוֹשִׁי oppidum Gorasa Ptolemæo. Ab עֲרָקִי Arca, urbs apud Phœnices, Ptolemæo memorata, & Plinio lib. v. c. 18. Ab אָרָדִי Aradus insula memorata Straboni lib. xvi. Plinio lib. v. c. 20. & Ptolemæo in Syria. A חַמְתִּי Amathus Arabiae nominata Herodoto in Euterpe & Thalia. Ab עַיְלָם Elymæi Medis contigui apud Strabonem lib. xvi. Plinio lib. v. cap. 26. & 27. & apud Livium lib. xxxvii., Horum traduces in Phrygia Elymi apud Athenæum lib. iv. Ab עַשְׂנָא Affyrii noti omnibus, ut & à לוֹדִי Lydi; unde & vox Ludorum Latina. Ab אַרְם in hunc diem

diem Arimi appellantur, qui Græcis ab urbe צְרִי Syri: nam Υ modo per τ, modo per σ vertitur; unde urbs illa צְרִי quæ Tyrus Græcis, Sarra Ennio, & Sinæ, aliis Tinæ. Strabo libro XVI. in fine: Λέγεται δὲ τὸς Ἀρίμους ὁ ποταμός. οὗ φησι Ποσειδῶν. δέχεσθαι δεῖν μὴ τόπον τινὰ τῆς Συρίας, ἢ τῆς Κιλικίας, ἢ ἀλλού τινὸς γῆς, ἀλλὰ τὴν Συρίαν αὐτήν. Nominat Homerus & Arimos: ea autem voce vult Posidonius intelligi, non partem aliquam Syriæ, aut Ciliciæ, aut alterius regionis, sed Syriam ipsam. Idem lib. XIII. Οἱ δὲ τὸς Σύρων Ἀρίμους δέχονται, οὗ νῦν Ἀράμες λέγονται. Sunt qui per Arimos Syros intelligent, qui & nunc Arami dicuntur. Libro autem primo. Τὸς γὰρ ὁφ' ιημῶν Σύρων καλεομένες ὑπ' αὐτῶν τῶν Σύρων Ἀραμαίοις καλεῖσθαι. Nam qui à nobis dicuntur Syri, eos ab ipsis dici Arammæos. Ab ψυ Ausanitis regio apud LXX Interpretes, in Jobo: Ausitida dixit Aristæus. A חַלְוָה urbs Chollæ Ptolemaeo posita in Syria. A גִּנְדָּר Gindarus urbs apud Ptolemaeum. Et populus Gindareni Plinio, v. 23. in Cœlo-Syria. A מַסִּיב Masius mons non procul Nisibi apud Strabonem lib. XI. & Ptolemaeum in Mesopotamia. Nomina קַרְמָתִים ut & קַרְמָתִים & Geographi Arabes nobis in Arabia repræsentant nominibus Balsatjakan, Hadramuth, Chaulan, ut notavit Capellus vir eruditissimus. Nomen אָפָר retinet ni fallor Opharus fluvius, & populus Opharitæ circa Mæotim Plinio lib. vi. 7. Etiam urbes eas quarum hoc in loco meminit Moses, antiquissimas

esse collatione scriptorum appetret. De Babylone res notissima קַרְמָתִים est Aracca, quam in Susiana ponit Ptolemaeus, unde Araccæos campos Tibullo dici notavit in Solinianis vir infinitæ lectionis Cl. Salmasius. Ab נַכְרָה Acaben corrupte, pro Acadene, dictam suspicatur probabiliter diligens in Scripturarum interpretatione Franciscus Junius, qui & alia non pauca observavit eorum quæ jam posuimus. קַלְנָה est Callinismus oppidum ad Euphratem, cui id nomen ad Ammiani mansisse tempora, ex libro ejus XXXII. docemur. Terra שְׂנָעֵן est Σεναάρ τῆς Βαβυλωνίας apud Histæum Milesium, in loco quem nobis conservavit Josephus Antiquæ Historiæ lib. I. cap. 7. & in Chronico, itemque in Præparatione Eusebius. Scripsit is res Phœnicum, lectus etiam Stephanò. At rursum עַי in γ μετato Singarum hinc montem Ptolemaeus in Mesopotamia nominat. Plinius autem Singaram oppidum libro V. c. 24. Hinc Singarana regio Sexto Ruffo: נִינּוֹת haud dubie est quæ Græcis contractius Ninos. In Epitaphio Sardanapali,
 Καὶ γὰρ ἐγὼ σποδὸς εἰμι, Νίνος
 μεγάλης βασιλεύσας.
 Ipse Nini magna modo Rex nil
 sum nisi pulvis.

Est id nomen & apud Theognidem, Strabonem libro XVI. Plinii lib. XI. cap. 13. cuius verba sunt. Fuit & Ninos imposita Tigri ad Solis occasum spectans quondam clarissima. Lucanus III. Et felix, sic fama, Ninos. Habet id nomen Ptolemaeus in Assyria. A קַלְחָה urbe principe nomen habet regio Calachena.

& alii observant. Jam vero ⁷ affectati in cœlum
itineris,

lachena. Straboni lib. xi. bis,
deinde initio lib. xvi. מִן est
Resaina apud Ammian. libro
xxii. Sidon nota omnibus.
נְוָע nemo dubitare potest
quoniam litera ו per γ, ut dixi-
mus, reddita sit Gaza Palæsti-
norum, nominata Straboni lib.
xvi. Melæ lib. i. qui ingen-
tem & munitam admodum vo-
cat, Plinio lib. v. 13. vi. 28.
& alibi. סְפַרְתָּה est Helio-
polis urbs Sipparorum in loco
Abydeni, quem modo produxi-
mus. Sippara Ptolemæo in
Mesopotamia. קַרְרָה est Ur
Castellum Ammiano memorata-
tum libro xxv. קַרְרָה Carræ
Crassorum clade nobiles.

[7] *Affectati in cœlum itineris.*] Homerus Odysseæ Λ. Ovidius
Metamorphoseon:

*Affectasse ferunt regnum cœlestis
gigantes.*

Vide & Virgilium Georgicon
i. & Lucanum lib. vii. Fre-
quens est apud omnes gentes
loquendi genus, ut quæ supra
communem altitudinem attol-
luntur, dicantur ὑρανομήνη, ut
apud Homerum sæpe. Sic &
Deut. i. 28. & ix. i. Sibyllæ
nescio cuius locum de insana
illa turris substructione agentem
icitat Josephus talem. Πάνων
ἱμφάνων ὕπων τῶν ἀνθρώπων
τούχον ἀκοδί μητάν τινες ὑψηλό-
ταλον, ὡς ἐπὶ ὑρανὸν ἀναβισθόμενοι
δι' αὐτῷ· οἱ δὲ θεοὶ ἀνέμεις ἐπι-
τέμψιαντες ἀνέτρεψαν τὸν τούχον,
καὶ οἵαν ἔκάσω φωνὴν ἔδωκαν καὶ
διὰ τοῦτο Βαβυλῶνα συνέπει ἀν-
δηγαν τὴν τόπον. Cum homines
omnes una lingua uterentur, al-
tissimam turrim ædificare quidem

cœperunt, velut per eam in cœlum
scansuri. At Dii ventis immis-
sione evertere turrim hanc, & suam
cuique linguam attribuere: unde
urbi Babylon factum est nomen.
At ex Abydeno hac nobis pro-
fert Eusebius Præparationis ix.
c. 14. & Cyrilus libro i. contra
Julianum. "Εγεις δ' οἱ λέγοντες
τὰς περάτες ἐπὶ γῆς ἀνασχόντας
ῥάμη τε καὶ μεγέθει χαυνωθέντας
καὶ δὲ θεῶν καταφεύγοντας ἀμεί-
νονται εἶναι, τούργων τύρσιν ἡλί-
βαλον δεῖρεν, οὐαντὸν Βαβυλῶν ἐξι.
ηδη τε ἀστον εἶναι τὴν ἔρανην· καὶ
τὰς ἀνέμεις θεῶν βαθύστας ἀνα-
τρέψαι τερπὶ αὐτοῖς τὸ μηχά-
νημα· τε δὲ τὰ ἐρείπων λέγεσθαι
Βαβυλῶνα· τέως δὲ ὅντας ὄμο-
γλώσσους ἐπὶ θεῶν τολμήσεν φωνὴν
ἐνείκασθαι· μετὰ δὲ Κρόνον τε καὶ
Τίτανα συστῆναι τόπον. Sunt
qui dicant primos illos ē terra
editos homines, cum & viribus &
mole sua superbirent, ita ut se
plus Diis posse jaſtarent, vertisse
se ad turrim fruendam, quo loco
nunc est Babylon. Cumque jam
prope ad cœlum pervenisset opus,
ventorum vi Diis auxiliantium,
disjectum id super ædificantes:
ruinis impositum nomen Babylonis.
Cum vero ad id temporis unius
sermonis suissent homines, im-
missam in eos à Diis linguarum
discrepantiam. Post id extitisse
bellum Saturnum inter & Titanai.
Falso autem à Græcis proditi-
tum, conditam à Semiramide
Babylonem, etiam Berossus in
Chaldaicis prodidit, ut nos Jo-
sephus docet contra Appionem
i. eundemque errorem tum ex
Philone Byblion, tum ex Doro-
theo Sidonio refellit Julius Fir-
micus.

itineris, quis non Poëtarum meminit? ⁸ Sodomorum incendium est apud Diodorum Siculum, ⁹ Strabonem, ¹ Tacitum, ² Plinium, ³ Solinum, ⁴ Circum-

micus. Vide & quæ de gigantibus & turri ex Eupolemo nobis adducit Eusebius Præparat. Euangelicæ lib. xx. cap. 17.

8 Sodomorum incendium est apud Diodorum Siculum.] Libro xix. ubi post lacus Asphaltitæ descriptionem: 'Ο δὲ ἀλησιότατος ἔμπτυρος ἦν, καὶ δυσώδης ποτὲ τὰ σώματα τῆς περιουσίων ἐπίσταται καὶ πάντες διαγόρονται. Vicina regio cum igni subardeat, servumque odorem exhalat, in causa est cur accolaram corpora morbida sint minimeque vivacia. [Vide hac de re etiam Dissertationem nostram Pentateucho subiectam, de incendio Sodomorum. Clericus.

9 Strabonem.] Libro xvi. post Asphaltitæ descriptionem. Τὸς δὲ ἔμπτυρον τὴν χώραν εἶναι τὰ ἄλλα τεκμήρια φέρει πολλά. καὶ γὰρ πέτρας τιὰς ἐπικεκαυμένας δεικνύσθαι τραχεῖας περὶ Μασάδα, καὶ σύραγγας πολλαχῷ, καὶ γῆν τεφρῶδι, σαγόνας τε πιστοῖς ἐπιλιστάσιον λειβομένας, καὶ δυσώδεις πορρόθεν πολλαρίς ζέονταις, καλοκιαῖς δὲ ἀνατελλαραμφαῖς στοπαδν. ὡς εἰς τιςευειν τοῖς θρυλλούμενοι ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων, ἃς ἄρα φυεῖντο ποτὲ τριποιδεῖα πόλεις ἐπίλαστα. ἀντὶ τῆς μητροπόλεως Σεδόμων σύζοισθαι κύκλῳ ἔχοντιά τις σαδίων ὑπὸ σεισμῶν τε καὶ ἀναφυσημάτων πυρὸς καὶ θερμῶν ὑδάτων ἀσφαλλῶδεν τε καὶ θειωδῶν ἡ λίμνη προστέσοις καὶ πέτραις πυρίληπτοι γένονται. αἱ τε πόλεις αἱ μὲν καλοσοθεῖεν, ἃς δὲ ἐκλείσθειν οἱ δυνάμενοι φυ-

γεῖν. Eſſe in hoc solo ignem multa indicia adferunt. Nam & petras ostendunt asperas & exuſtas circa Masada: tum multis in locis exeras cavernas, terram cinerosam, picis guttas de petris ſillantes, feruentia non ſine fredo odore fluminata: quæ cuncta fidem faciunt famæ apud indigenas vulgatae, xiii. olim in ea regione habitatas urbes, quarum princeps Sodoma fuerit, cuius ambius etiam nunc ostenditur in lx. ſtadia patens: terra autem motibus, erumpente igne aquisque calidis & bituminosis, exſtitifſe qui nunc eſt lacum, ſaxa concepiſſe ignem, urbium absorptas alias, alias ab iis qui fugere potuerunt, derelictas.

1 Tacitum.] Historiarum V. Haud procul inde campi, quos ferunt olim uberes magnisque urbis habitatos, fulminum jaſtu arſiſſe: & manere uestigia, terramque ſpecie torridam, vim frugiferam perdiſſe. Nam cuncta sponte edita aut manu ſata, ſive herbatenus aut flore, ſeu ſolitam in ſpeciem adolevere, aera & inania velut in cinerem vaneſcent.

2 Plinium.] Is Asphaltiten describit lib. v. cap. 16. & lib. xxxv. cap. 15.

3 Solinum.] Capite 36. edit. Salmasiane: Longo ab Hierosolymis recessu tristis ſinus panditur, quem de cœlo tactum teſtatur buſmus nigra & in cinerem ſoluta. Duo ibi oppida, Sodoma nominatum, alterum Gomorrum, apud quæ pomum quod gignitur, babeat licet ſpecimen maturitatis, mandi C 3 tamen

4 Circumcisionis vetustissimo mori testimonium
præ-

tamen non potest: nam fuliginem
inrinsescus farillaceam ambitus
tantum extimæ cutis cobibet, quæ
vel levè pressa tactu fumum ex-
halat, & satiscit in vagum pul-
veren.

4 Circumcisionis vetustissimo
mori testimonium præbuerunt Her-
odotus.] Cum errore tamen.
Verba ejus sunt in Euterpe.
Μέροι τῶν Κόλχων καὶ Αἰγυπτί-
ων καὶ Αἰθιόπων περιέμνονται ἀπὸ^{τοῦ}
ἀρχῆς τὰ αἰδοῖα. Φούνες δὲ καὶ
Σύροι οἱ ἐν τῇ Παλαιστīνῃ καὶ ἔτοι
ἔμοιογύστοι παρ' Αἰγυπτίων μεμά-
κηναι. Σύροι δὲ οἱ περὶ Θερμό-
δοντα καὶ Παρθένου ποταμῶν, καὶ Μά-
κρων τέτοισιν ἀρχαιτονες ὄντες
ἀπὸ Κόλχων φασὶ ναοὺς μεμά-
κηναι. Εὗτοι γέροι εἰσὶν οἱ περι-
τειλόμενοι ἀνέρων μάνοι. καὶ
ἔτοι Αἰγυπτίων φαίνεται ποιητες
καὶ τὸν αὐτὸν δὲ Αἰγυπτί-
ων καὶ Αἰθιόπων ἐπὶ ἔχω εἰστεν,
ἐκπέροι παρὰ τῶν ἐπέρων ἐξέμα-
θον. Soli ab antiquo circumcisioni
sunt Colchi & Αἴγυπτοι & Αἰθιό-
πες. Phœnices autem & qui in
Palæstina sunt Syri, fatentur
bunc se morem ab Αἴγυπτοι ac-
cepisse. Syri vero qui ad Ther-
modontem & Partbenium sunt
annen, & Macrones horum vi-
eini, à Colchis dicunt se didicisse.
Hi enim soli sunt, qui circum-
ciduntur, faciuntque ea in re
eadem quæ Αἴγυπτοι. De Αἰθιό-
πibus autem & Αἴγυπτοι, utri
ab alteris acceperint, liquido dicere
non possum. In Syria Palæstina
nullos fuisse circumcisiones præter
Judæos vere dicit Josephus An-
tiquæ historiae libro VIII. cap.
4. & contra Appionem priore
libro. De quibus Judæis Juve-

nalis, præputia ponunt. Et Ta-
citus: Circumcidere genitalia in-
stituere, ut diversitate noscantur.
Vide & Strabonem libro XVII.
Tantum vero abest ut Judæi
fassi sint unquam ab Αἴγυπτοι
se accepisse hunc morem, ut
contra aperte dicant Αἴγυπτοι
ab Josepho didicisse circumcisioni.
Vide scriptorem Lexici Aruch,
quem citat optime meritus de
sacris literis Drusius libro VI.
Præteriorum. Neque vero
commune omnibus Αἴγυπτοι
fuit circumcisioni ut Judæis: quod
vel Appionis hominis Αἴγυπτοι
exemplo, apud Josephum, dis-
cas. Phœnicas Herodotus haud
dubie pro Idumæis dixit: ut &
Aristophanes Avibus, ubi Αἴ-
gyptios & Phœnicas ψυλὸς vor-
cat. Ammonius de Verborum
differentiis: Ὁδυμαῖοι δὲ τὸ μὲν
ἀρχῆντεν ἐπὶ Ἰεδαιοῖ, ἀλλὰ Φού-
νες καὶ Σύροι. Idumæi non ab ori-
gine Judæi, sed Phœnices ac Syri.
Αἰθιόπες autem illi qui cir-
cumcisi sunt ex Cethuræ erant
posterioris, ut jam dicemus. Col-
chi & eorum vicini ex Decem
sunt tribubus, quas translit. Salmanasar.
Inde & in Thra-
ciā quidam venere. Scholia-
tes ad Aristophanis Acharnen-
ses. Ὁδομάντων Ἐθνοὶ Σπαριχόν.
φασὶ δὲ αὐτὸς Ἰεδαιοῖ εἶναι.
Odomantum gens est Thracica.
Dicuntur autem esse Judæi. Ubi
Judæos intellige improprie, He-
breos, ut sæpe. Ab Αἰθιό-
πibus trans Oceanum circumcisioni
venit in Novum Orbem, si vera
sunt quæ de eo more reperto
in variis ejus orbis locis nar-
rantur. [Quærunt Eruditæ an
apud

præbuerunt Herodotus, ⁵ Diodorus, ⁶ Strabo,
⁷ Philo Byblius: præbent etiam nunc ⁸ ortæ ab
 Abrahamo gentes, non Hebræi tantum, sed ⁹ Idumæi,
¹⁰ Ismaëlitæ, ¹¹ & alii. Abrahami, Isaaci,
 Jacobi,

apud Ægyptios citius, quam
 apud Hebræos, instituta fit Circumcisio, qua de re vide notata
 à nobis, ad Genes. xvii. 10.
Clericus.

5 Diodorus.] Libro i. de Colchis. "Οτι δὲ τέτο τὸ γένος Αἰγυπτιακόν ἐστι, σημεῖον εἶναι τὸ περιέμνεθαι τὰς ἀνθρώπους παραπλησίων τοῖς κατ' Αἰγυπτούς, διαμένον τῷ νομίμῳ παρὰ τοῖς ἀστοῖς καθάπερ καὶ παρὰ τοῖς ιεδαῖοις. Gentem hanc ab Ægyptiis ortam argumento sit, quod circumciduntur & ipsi more Ægyptiorum, quorum mos in hac colonia manet, ut & apud Judæos. Cum Hebræi ab antiquo circumcisi sint, nihil magis ostendit circumcisio Colchos illos ab Ægyptiis esse, quam, quod nos diximus, ab Hebræis. Idem libro iii. Troglodytas circumcisos narrat, Æthiopum, scilicet partem.

6 Strabo.] Libro xvi. de Troglodytis: Εἰσὶ δὲ περιέμνενοι τινὲς καθάπερ Αἰγυπτῖοι. Sunt horum quidam circumcisi, ut Ægyptii. In eodem libro περιποτας tribuit Judæis.

7 Philo Byblius.] In fabula de Saturno, apud Eusebium lib. i. cap. 10.

8 Ortæ ab Abrahamo gentes.] Cui Abrahamo primo omnium datum circumcisionis præceptum etiam Theodorus docuit, in Carmine de Judæis, unde hos versus nobis Eusebius dedit lib. ix. Præparationis Euan gelicæ cap. xxii.

"Ως τοῦτον ἵνα πάτρος ἐκήγαγε δῖον Αθραὰμ,
 Αὐτὸς ἀπ' ἐραύθεν κέλετ' ἀνέρα παντὶ σὺν αἷμα
 Σάρκαν ἀποσυλῆσαι πόθης ἄποι,
 καὶ δὲ ἐτέλεσσεν.

Qui sanctum patriis Abramum eduxit ab oris,
Idem ipsum totamque domum genitalia ferro
Tegmina præcepit præcidere;
paruit ille.

9 Idumæi.] Ab Esavo ita dicti, qui Οὐσωδὸς Philoni Byblio. Etenim alterum nomen erat Edom, quod Græci Ἐρυθρὸν transtulere, unde dictum mare Erythræum: quippe eo usque pervenit vetus Esavi posterorumque ejus imperium. Originis ignari eos cum Phœnicibus, ut modo dixi, confuderunt. Ammonius Idumæos circumcisos ait, ut & Justinus Dialogo cum Tryphone, & Epiphanius contra Ebionæos. Horum pars Homeritæ, quos suo etiam tempore circumcisos docet nos Epiphanius contra Ebionæos.

10 Ismaëlitæ.] Circumcisi hi ab antiquo, sed eo ætatis anno quo Ismaël. Josephus lib. i. c. 12. & 13. Τίκτεται δὲ πάτης ἐκαίρεται τῷ οὐσάτῳ ἔτει. ὃν εἰδὼς μετ' ὅγδον ὥμεραν περιέμνεστι, καὶ ἐκεῖνα μετὰ τοσαῦτας γενέσθε θεοὶ ἔχεσσιν οἱ Ιεδαιοὶ ποιεῖσθαι τὰς περιστομάς. Ἀραβες δὲ μετὰ τοιούτους τρισκαδεκάλον. Ἰσμαὴλ ὡρὰς δὲ κλίσης αὐτῶν τὰς ἔθνες, Αθράμας γενόμενος εἰς τοὺς παλαιοὺς,

λακῆς, ἐν τέτῳ περιέμεναι τῷ χρόνῳ. Nascitur Abrabamo & Saræ anno scaculi sui ultimo puer, quem ipso die octavo circumcidunt: quem diem etiam nunc Iudei in circumcidendis liberis obseruant. At Arabes circumciduntur post annum ætatis tertium & decimum. Nam princeps eorum generis Ismaëlus ea ætate circumcisus est, filius & ipse Abrabami, sed ex ancilla. Origenes in pulchra dissertatione contra Fatum, quæ & apud Eusebium exstat lib. vi. c. 11. & in collectione Græca cui filiorum alios nomen: Οὐκ οὐδ' ὅτις δυνήσοιται σῶσαι τὸ τῶν μὲν ἐν Ἰεδαιζ σχέδιον τάντων τοιόνδε εἶναι τὸν σχηματισμὸν ἐπὶ τῆς γενέσεως, ὡς ὀκλαήμερον αὐτὰ; λαβεῖν περίπομπὴν ἀκρωτηριαζομένης καὶ ἐλκυθμένης, καὶ φλεγμονῆς περιπεσουμένης καὶ πράμασι. καὶ ἄμα τῇ εἰς τὸν βίον εἰσόδῳ, ἵαρῶν δεομένης τῶν δὲ ἐν Ἰσμαηλίταις τοῖς καλὰ τὸν Ἀραβίαν τοιόνδε, ὡς τάντας περιέμενος τριγκαιδεκάεις τέτο γάρ ισόριαι περὶ αὐτῶν. Nescio quomodo defendere hoc possint, iis qui in Iudea nascuntur prope omnibus talem esse posituram siderum nascentibus, ut octavo die debeant circumcidi, mutilari, ulcerari, vulnera & inflammations incurrere, ac medici ope egere simul atque vitæ limen intraverint. At Ismaélites, qui in Arabia sunt, talem esse posituram siderum, ut circumcidendi sint omnes ætatis anno tertio & decimo: id enim de ipsis proditum est. Hos Ismaélitas Epiphanius contra Ebionæos disputans, explicat Sarracenos: recte admodum. Semper enim hunc morem observarunt Saraceni, & ab eis accepere Turcae.

2 Et alii.] Nempe, illi à

Cethura, de quibus locus est egregius Alexandri Polyhistoris, apud Josephum lib. i. c. 16. quem & Eusebius adducit Preparationis Euangelicæ lib. ix. c. 20. Κλεόδημος φοιτῶν ὁ προφῆτης, ὃς οὐ Μαλχᾶς, ὃς ισοράον τὰ ἀπὸ Ἰεδαιων, καθὼς καὶ ὁ Μωϋσῆς ισόριστον ὁ νομοθέτης αὐτῶν, ἐπὶ ἐκ Χετίλερας Ἀβραάμιν ἔγένοιο παιδεῖς ιανοί, λέγει δὲ αὐτῶν καὶ τὰ ὄντα μία δύοριζαν τρεῖς, Ἄφερ, Ἄσέρ, Ἄφρι. καὶ ἀπὸ Ἄσέρ τὴν Ἄσσυρίαν καλεῖσθαι ἀπὸ δὲ τῶν δύο, Ἄφρα τε καὶ Ἄφερ, πόλιν τε Ἄφραν καὶ τὴν χώραν Ἀφριανὸν παστοῦνται· τάτης δὲ Ἡρακλεῖ συγγελεῖσθαι ἐπὶ Διένων καὶ Ἀντιόχου γῆμαντα δὲ τὴν Ἄφρα Συγαλέρα, Ἡρακλέα, γεννήσας ὑπὸ ἑξ αὐτῆς Δέδωσον· τάτην δὲ γενέσθαι Σοφῶνα, ἀφ' ἧς τὰς Βαρθάρες Σόφακας καλεῖσθαι. Cleodemus Propheta Malchias dicitur in Libro de Iudeis, eadem dicit quæ Moses qui Iudeis leges condidit, ex Cibetura Abrabamo multos esse natos liberos, quorum tres ab ipso nominantur Afer, Assur, Afras. Ab Assur dictam Assyriam. Ab aliis duobus Afras & Aser urbem Afram, terramque Africam. Hos Herculi commilitones fuisse in Libya & Autæum. Herculem autem cum Afras duxisset filiam, ex ea filium genuisse Dedorum nomine. Ex hoc natum Sopbona, unde barbaros Sopbacas dictos. Hic cætera nomina ex scriptorum vitiis, nec cum Mose, nec inter se collatis Josephi & Eusebii, quales habemus, codicibus congruent. At Ἄφερ haud dubie est qui Mosi Θύ. Herculem autem intellige non Thebanum, sed multo antiquiore, Phœnicem; cuius & Philo Byblius meminit, Eusebio citatus in dicto

Jacobi, Josephi historia Mosi consonans³ exstabat olim⁴ apud Philonem Byblium ex Sanchuniathone,⁵ apud Berosum,⁶ Hecataeum,⁷ Damascenum,

dicto saepe capite 10. libri primi Preparationis Euangelicæ. Is ipse est Hercules cuius exercitum in Africam venisse Sallustius in Jugurthino commemo rat. Videmus ergo unde Aethiopes, pars magna Afrorum, circumcisionem acceperint, quam & Herodoti habuerunt tempore, & nunc etiam qui eorum Christiani sunt, non ex religionis necessitate, sed ex vetustissimi moris reverentia, retinent.

³ Exstabat olim apud Philonem Byblium ex Sanchuniathone.] Certe ad Abrahamum pertinere putat Scaliger quædam, quæ ex Philone Byblio nobis servavit Eusebius. Ipsum vide in Auctario ad Emendationem temporum. Est tamen cur de eo dubitem.

* ⁴ Apud Philonem Byblium.] Quousque fides possit haberi Sanchuniathoni Philonis nondum sat satis liquet. Fidem ejus admidum suspectam fecit vir doctissimus Henr. Dodwellus, in Dissertatione Anglicâ, de Sanchuniathonis Phœnicia Historia, edita Londini anno MDCLXXI. Cuius argumentis hoc etiam addendum, quod in ejus fragmentis sit absurdâ quædam mixtura Deorum Græcæ Orienti, primis temporibus ignotorum, cum Phœnicum Numinibus. Quod pluribus hic diducere non licet, per chartæ angustias. Clericus.

⁵ Apud Berosum.] Ejus verba servavit nobis Josephus Antiquæ historiæ lib. I. cap. 8.

Mēlē dē τὸν καλαυνοῦν δεκάτη γενέ, παρὰ Χαλδαῖς τις ἦν δι και ἀντὶ μέγας καὶ τὰ ὄπαντα ἔμετερος. Post cataclysmum δε cima stirpe apud Chaldæos vir exstigit justus & eximius, inter que cetera cœlestium peritus. Hæc ad Abrahamum recte referti temporum ratio ostendit:

⁶ Hecataeum.] Is librum de Abrahamo scripsit qui periit, sed exstabat Josephi tempore.

⁷ Damascenum.] Nicolaum illum virum illustrem, amicum & Augusto & Herodi, cuius reliquias aliquot nuper accepimus beneficio viri Amplissimi Nicolai Peirescii, in cuius morte & literæ & literati omnes damnum incredibile fecerunt. Ejus Nicolai Damasceni verba hæc refert Josephus dicto jam loco: Αἰχάριος ἐκαστίετο Δαμασκὸς ἐπωνυμὸς σὺν σφαλῷ ἀφηγημένῳ ἐπ τῆς γῆς ἡπέρ Βαβυλῶνος Χαλδαῖον λεγομένος, μεί? ἢ πολὺν δὲ χρόνον μελανάτας, καὶ ἀπὸ ταύτης τῆς χώρας σὺν τῷ σφελέρῳ λαῷ, εἰς τὴν τότε μὲν Χαρακαῖαν λεγομένην, νῦν δὲ Ἰεδαιαν, μετώνυμος, καὶ οἱ ἀπὸ ἐκεῖνα πληθυσμένοις, περὶ ὃν ἐν ἐπέργῳ λόγῳ διέξεις τὰ ισοράμενα τῷ δὲ Αἴραμος ἔτι καὶ νῦν ἐν τῇ Δαμασκηνῷ τῷ ὄνομα δοξάζεται, καὶ κύριον ἀπὸ αὐτῷ δεικνυται, Αἴραμος οὖντος λεγομένην. Abrames in Damasco regnauit, qui advena cum exercita illuc venerat ex ea regione quæ si pra Babylonem sita, Chaldæorum dicitur. At non multo post tempore cum sua multis

scenum, ⁸ Artapanum, Eupolenum, Demetrium, partim & ⁹ apud vetustissimum Orphicorum scriptorem: exstat & nunc aliquid ¹ apud Justinum ex Togo Pompeio. ² Apud eosdem ferme omnes, exstat

multitudine etiam binc emigrans pervenit in terram, quæ tunc Cbananæ vocabatur, nunc Iudæa dicuntur, ubi & illi habitarunt qui ab eo orti sunt plurimi. quorū res alibi memorabo. Abramæ autem in Damascena regione etiam nunc celebre est nomen, monstraturque vicus qui ab eo dicitur Abramæ habitaculum.

⁸ Artapanum, Eupolenum, Demetrium.] Habes quæ horum nomine ex Alexandro Polyhistore adfert Eusebius in Præp. lib. ix. cap. 16 17. 18. 21. 23. Loca sunt longiora, quam ut hoc transcribam. Ante Eusebium nemo est, qui ea produxit. Sed ex altari in Bethel ab Jacobo structo, de quo agitur Gen. xxxv. venit fabula τὸν Βασιλίων, quam ex Philone Byblio habet Eusebius lib. 1. Præpar. c. 10.

⁹ Apud vetustissimum Orphicorum scriptorem.] Certe enim de alio accipi ista non possunt, quæ apud Clementem Alexandrinum Strom. v. & Eusebium libro xiiii. capite 12. legimus:

Οὐ γὰς κέν τις ἴδει Θυστῶν μερότων κραίνοιτα
Εἰ μὴ μανογενῆς τις ἀπόρρωξ φύλας ἄγαθεν
Χαλδαῖων, ἤδεις γὰς ἐν ἀσχοιο πορείαις,
Καὶ σφαιρῆς κύκλου μὲν ἀμφὶ χθόνας ὡς περιέλλει
Κυκλοφέρες, ἐν ἵσω τε, καὶ σφέτερου μάδακα.

A

Nemo illum novit mortalia cuncta regentem, Unicus ille nisi Chaldaeo sanguine cretus: Norat enim Solis qua se astrum lege rotaret, Et circum terram magnus se volveret orbis. Äequalisque teresque, intus sita circumplectens.

Ubi Abrahamus μανογενῆ sic dicitur, ut apud Esaiam 11. cap. 2. ΤΙΝ Ex cognitione autem fiderum celebratum Abrahamus etiam Beroſo, ut jam audivimus, Eupolemus apud Eusebium de eodem: "Ον δὲ ἦταν ἀσελογίαν ἢ τὴν Καλδαιῶν ἔνεγιν. Hunc repertorem fuisse & scientiæ fidelis & disciplina insuper Chaldaicæ.

¹ Apud Justinum ex Togo Pompeio.] Lib. xxxvi. cap 2. Judæis origo Damascena, Syria nobilissima civitas. Post Abramam & Israël Reges fuere. Reges hos ut Nicolaus, sic Trogus Pompeius dixere, quod in suis familiis jus regium obtinuerint. Itaque & Χριστοὶ vocantur Ps. cv. 15.

² Apud eosdem ferme omnes exstat & Moysis auctorunque ejus memoria.] Vide Eusebium dicto lib. ix. c. 26. 27. 28. Quæ ex Tragico Judæo Ezechiele ibidem citantur, vera sunt, & partem eorum habes apud Clementem Alexandrinum Strom. i. qui ex mystarum libris ad fert

existat & Mosis actorumque ipsius memoria,
3 Nam & aqua extractum, & duas à Deo tabulas
ei datas, Orphica carmina diserte memorant. His
4 adde Polemonem, ⁵ & de exitu ex Ægypto non
pauca

fert Ægyptium à Mose verbis
occisum: & Strom. v. ex Artan-
pano quædam habet ad Mosem
pertinentia, sed non satis ex
vero. Justinus ex Trogo Pompeio de Mose: *Dux igitur exsul-
lum factus, sacra Ægyptiorum
furto abstulit: quæ repetentes
armis Ægyptii, domum redire
tempestatibus compulsi sunt: ita-
que Moses Damascena, antiqua
patria repetita, Montem Sinan
occupat: & quæ sequuntur vera
falsis mixta. Ubi Arvas apud
eum scribitur, Arnas legendum
est. Is est Aaron, non filius,
ut hic existimavit, sed frater
Mosis, & Sacerdos.*

3 Nam & aqua extractum &
duas à Deo tabulas ei datas Or-
phica carmina diserte memorant.] Ut quidem ea emendavit maximus Scaliger, qui litera vicini
admodum ductus mutata, pro
eo quod ex Aristobulo Eusebius
Præparationis Euangelicæ libro
xiii. cap. 12. citat ἵλογενής,
legere nos jussit ὑδογενῆς, ut
versus sic habeant,

'Ως λόγῳ ἀεχαίων, ὡς ὑδο-
γενῆς διέταξεν,

"Ἐκ Θεῶν γνώριστι λαζῶν
καλὰ διπλάκα θερμόν.

*Ut veterum fama est, ut jussit
flumine natus,*

*Dona Dei tabulas geminas qui
sensibus hausit.*

Subiungit autem hæc, quisquis
ille fuit vetustissimus scriptor
Orphorum, postquam dixerat
unum Deum esse colendum re-

rum omnium artificem ac mo-
deratorem.

4 *Adde Polemonem.] Videtur
is vixisse temporibus Ptolemæi
Epiphanis, qua de re vide uti-
lissimum Viri Cl. Gerardi Vossii
de Græcis historicis librum.
Africanus historias Græcas ab
eo scriptas ait, qui idem liber
est quem Ἑλλαδικὸν vocat Athe-
næus. Sunt autem ejus hæc
verba: Ἐπὶ Ἀσιδῷ τοῦ Φωτ-
έωνος μοῖρα τοῦ Αἰγυπτίου σρα-
τοῦ ἐξέστεν Αἰγύπτιος, οἱ ἐν τῷ
Παλαιστīνη λεγομένη Συέζ & πόρρω
Ἀραβίας ὕψηταν. Regnante Ap-
pide Phoronei filio pars exercitus
Ægyptiaci Ægypto exiit, babi-
taruntque illi in ea Syria que
Palæstina dicitur, ab Arabia non
longe. Sicut Polemonis locum
Africanus, ita Africani servavit
in Chronicis Eusebius.*

5 *Et de exitu ex Ægypto non
pauca ex Ægyptiis Manethone,
Lysimacho, Chæremone.] Loca-
sunt apud Josephum contra Ap-
pionem plena mendaciis, utpote
profecta à gente semper Judæis
infestissima, unde & sua hausit
Tacitus. Apparet autem ex
his omnibus, inter se collatis,
Hebraeos ab Assyriis ortos, parte
Ægypti potitos, ibi pastoralem
egisse vitam: sed operis postea
servilibus pressos, exiisse Æ-
gypto, Ægyptiis etiam quibus-
dam ipsos comitantibus Mose
duce, perque Arabum terras
postremo pervenisse in Syriam
Palæstinam; ibique instituta eos
C 6 secutos*

pauca ex Aegyptiis, Manethone, Lysimacho, Chæremone. Neque vero cuiquam prudenti credibile fiet Mosem,⁶ qui non Aegyptios tantum hostes habebat, sed & plurimas gentes alias,⁷ Idumæos,⁸ Arabas,⁹ Phœnicas; vel de Mundi ortu & rebus antiquissimis ea ausum palam prodere, quæ aut aliis scriptis prioribus revinci possent, aut pugnantem sibi haberent persuasionem veterem atque communem: vel de sui temporis rebus ea prædicasse, quæ viventium multorum testimoniis possent refelli. Meminerunt Mosis &¹ Diodorus

secutos Aegyptiorum institutis contraria. Cæterum quomodo in his quæ huic historiæ adspersere mendaciis scriptores Aegyptii inter se, quidam & secum singuli pugnant, quotque illa sæculis ab antiquitate Mosis librorum vincantur, egregie ostendit in illo libro eruditissimo Josephus.

6 Qui non Aegyptios tantum hostes habebat.] A quibus cum vi abscesserant: quorum instituta rescidérant Judæi. De odio Aegyptiorum implacabili, adversus Hebræos, vide Philonem, tum contra Flaccum, tum in Legatione: ac Josephum in utroque contra Appionem libro.

7 Idumæos.] Heredes veteris odii inter Jacobum & Esavum, ad quod nova accessit causa, eum Hebræis Idumæi transitum negarunt. Num. xx. 14.

8 Arabas.] Illos, scilicet, ab Ismaële ortos.

9 Phœnicas.] Chananæos, scilicet, vicinasque gentes, in quos Hebræis bellum æternum.

1 Diodorus Siculus.] In libro i. agens de iis, qui Deos auctores

suis legibus inscriperint, addit: παρὰ Ιεδαῖοις δὲ Μωϋσῆν τὸν Ἰάω ἐπικαλέμενον Θεόν. Ut Moses qui apud Iudeos Deum, qui Iao vocatur. Ubi Ἰάω est Ḥāwī, quod eodem modo extulere & oracula & Orphica antiquis memorata, & hæretici Basildiani, aliquie Gnostici. Idem nomen Tyrii, ut ex Philone Byblio discimus, extulere, Ἰεὺς, alii Ἰαὸς, ut apud Clementem Alexandrinum est: Samaritani Ἰαβαὶ, ut apud Theodoretum legimus. Nimirum, Orientis populi iisdem yociibus alii alias tribuebant vocales, unde in propriis nominibus Veteris Testamenti tanta diversitas. Esse in hac voce τὸν ὈΝΟΥ significationem vere dictum Philoni. Præter Diodorum qui Mosis meminerint, Parænefis ad Græcos, quæ Justino adscribitur, nominat Pölemonem, Appionem, Ptolemæum Mendesium, Hellanicum, Philochorūm, Castorem, Thallum, Alexandrum Polyhistorem. Quosdam horum & Cyrillus centra Julianum libro i,

Siculus,

Siculus, & ² Strabo, ³ & Plinius, ⁴ Tacitus quoque, ⁵ & post eos Dionysius Longinus de sermonis sublimitate:

2 Et Strabo.] Locus est libro ejus xvi. ubi quod Ægyptium Sacerdotem Mosem fuisse putat, ab Ægyptiis habet scriptoribus, ut ex Josepho apparet. Addit deinde, dogmata ejus non sine aliquo errore describens: Συνε-
ῆργαν αὐτῷ πολλοὶ τιμῶντες τὸ Θεῖον ἔφη γάρ ἐκεῖνοι καὶ ἐδία-
σκεν, ὡς ὁν δρθῶς φρονεῖσι οἱ
Αἰγύπτιοι θησίοις εἰκάζοντες καὶ βο-
σκήμασι τὸ Θεῖον, ὃν οἱ Λίβυες
ἔπει δὲ, ἐδὲ οἱ Ἑλληνες, ἀνθρω-
ποιόφεροι τυπῶντες. Εἴη γάρ ἐν
τῷτο μόνον θεός τὸ τερπίχον ἡμᾶς
ἄποινταις καὶ γῆν καὶ θάλασσαν, οἱ
καλούμενοι ἥρανον καὶ κόσμον καὶ τὴν
τῶν οὐλῶν φύσιν. τῷτο τις ἂν
εἰκόνα παλάτειν θαρρήσει νῦν
ἔχων δρούσιν τινὶ τῶν παρ' ἡμῖν; οὐ
αλλ' ἔπει δεῖ πτάσαν ξαναποιάσαι.
τέμενος ἀφορίτατας καὶ σπουδὰς ἀξι-
όλογον τιμὴν εἰδεις χαρεῖ. Affir-
matbat ille, docebatque non recte
sentire Ægyptios, qui ferarum
pecorumque imagines numini tri-
buuerent: sed nec Afros & Græ-
cos qui humanas. Nihil aliud
esse Deum, quam unum illud,
quod nos cunctos terramque &
mare contineret, quod cœlum dici-
mus & mundum rerumque natu-
ram. Huic, ajebat, quis prudens
audeat fingere imaginem rebus,
quaes apud nos sunt, similem? Abstinendum ergo ab omni simulacrum
corum effictione: sed fructu tem-
pli inque eo adyto quam magnific-
centissimo, ibi sine ulla figura
colendum Deum. Addit in-
stituta ab eo sacra & ritus nec
impensis gravia, nec lymphatico

furore odiosa. Narrat circum-
cisionem, cibos vetitos, alia:
& cum ostendisset hominem
natura sua animal esse societas
civilis appetens, ad eam ducere
præcepta humana ac divina, di-
vina vero efficacius.

3 Et Plinius.] Libro xxx.
cap. i. *Est & alia magices factio
a Mose.* Juvenalis:

Judaicum ediscunt & servant
& metuunt jus,
Tradidit arcano quodcunque
volumine Moses.

4 Tacitus quoque.] Histor. v.
ubi juxta Ægyptiorum fabulas
Unus exsumum dicitur.

*5 Et post eos Dionysius Longi-
nus.]* Vixit is tempore Aure-
lianii Imperatoris, gratus Zeno-
biæ Palmyrenorum Reginae. Is
in libro de sublimi dicendi ge-
nere, cum dixisset de Deo lo-
quentes curare debere, ut eum
nobis magnum sincerumque &
impermistum exhibeant: Ταύτη
καὶ ὁ τῶν ιεράτων θερμοθέτης, ἐχ-
ο τυχῶν ἀνίξ, ἐπειδὴ τὴν τῷ Θεῷ
δύναμιν κατὰ τὴν ἀξίαν ἐχώρησε
κατέφηνεν, εὐθὺς ἐν τῇ εἰσθολῇ
χράτας τῶν νόμων εἶπεν ὁ Θεός,
φοιτήτι; γενέσθω φῶς καὶ ἐγέ-
νελο. γενέσθαι γῆν καὶ ἐγένελο. Sic
egit & is qui Judæis leges con-
didit, vir minime vulgaris ingenii,
ut qui Dei potentiam digne &
concepit & elocutus fuerit, fla-
tim in principio legum bæc scri-
bens, Dixit, ait, Deus. Quid?
Fiat lux: & facta est. Fiat
terra: & facta est. Chalcidius
multa ex Mose habet, & de
eo sic loquitur: Sapientissimus
Moses,

sublimitate: Jamnis autem & Mambris, qui in Ægypto Mosi restiterunt, ⁶ præter Thalmudicos, ⁷ Plinius & ⁸ Apuleius. Legis ipsius per Mosem datae, ac rituum, ⁹ tum alibi nonnulla exstant, ¹⁰ tum apud Pythagoricos plurima. ¹¹ Veteribus Judæis

*Moses, non humana facundia,
sed divina, ut ferunt, inspira-
tione vegetatus.*

⁶ *Præter Thalmudicos.*] In Gemara titulo de Oblationibus, cap. Omnes oblationes Synagogæ. Adde Tanchuma five Iomedenu. Dicuntur ibi principes Magorum Pharaonis, & colloquium eorum cum Mose refertur. Accedat Numenius lib. IIII. De Judæis Verba ejus profert Eusebius lib. VIII. cap.

⁸. Τὰ γὰρ ἔχεις Ἰαμνὸς γῆ Μαρ-
βὼν Ἀιγύπτιοι ἱερογαμματεῖς ἀν-
δρες ἀδεσφάλιοι μαγεῖσαι καθίστησι
εἶναι, ἐπὶ τὸν Ἰεδαιῶν ἔξελανομένων
ἔξ. Αιγύπτιοι Μασαίων γῆν τῷ Ἱε-
δαιῶν ἔξηγοσταντα, ἀνδρὶ γενο-
μένῳ Θεῷ εὐέργασθαι δυνατωτάτῳ
εἰς παρασημαῖ, ἀξιωθέντες ὑπὸ τῷ
πλήθεις τῷ τῶν Αιγύπτιων, Στοι-
χοι. τῶν τε συμφερόντων ὅ Με-
σαι. ἐπιτηγε τῇ Αιγύπτῳ τὰς
τελευτάτας αὐτῶν ἐπιτίθεσθαι
ἄφθονα δυνατοί. Deinceps vero
Jamnes & Mambres sacrorum
scribæ Ægyptii, magicis artibus
præstare crediti, quo tempore ex-
acti sunt ex Ægypto Judæi.
Namque ab omni Ægyptiorum
multitudine electi sunt, ut Musæo
resisterent Judæorum duci, viro
precibus apud Deum potentissimo,
bi fuere, ac gravissimas calamiti-
tates à Musæo in Ægyptum in-
vectas coram omnibus depellere
quirerunt. Ubi Mosem voce
vicina & Græcis usitata Mu-

sæum vocat, sicut alii Jesum
Iasona, Saulum Paulum. Ad
eundem Numenii locum nos
remittit Origenes adversus Cel-
sum IV. Artapanus apud eun-
dem Eusebium lib. IX. c. 27.
hos vocat τὰς ἵερες ὑπὲρ Μέμ-
φου, Sacerdotes supra Memphim,
quibus à rege ait mortem in-
dictam, ni paria Mosi patrarent.

⁷ *Plinius.*] Dicto jam loco.

⁸ *Apuleius.*] Apologeticō se-
cundo.

⁹ *Tum alibi nonnulla exstant.*] Ut apud Strabonem, Tacitum, Theophrastum, productum à Porphyrio de non edendis ani-
malibus secundo, ubi de sacer-
dotibus & holocaustis; & quarto
ejusdem operis, ubi de veticis
edi tum piscibus, tum animan-
tibus aliis. Vide & Hecatæ
locum apud Josephum, primo
contra Appionem, & apud Euse-
bium in Præpar. lib. IX. c. 4.
Legem vitandæ consuetudinis
alienigenarum habes in Justini
Tacitique historia: de suilla non
edenda apud Tacitum, Juvena-
lem, Plutarchum Sypos. IV.
cap. 5. Macrobius ex antiquis.
apud Plutarchum dicto loco &
Levitæ, & συνοικηγίαν repieries.

¹⁰ *Tum apud Pythagoricos plu-
rima.*] Hermippus vita Pytha-
goræ, citatus ab Josepho ad-
versus Appionem II. Ταῦτα
δὲ ἐπιχειρίᾳ γε ἔλεγε, τὰς Ἰεδαιῶν
γῆ Θεακῶν δόξας μημένος γε
μέλει.

Judæis insigne & religionis & justitiae testimonium perhibent, & Strabo, & ex Trogo Justinus: ita ut jam, quæ de Josua, aliisque, aut reperiuntur, aut reperta olim sunt, Hebræorum libris consentientia, adferre ne opus quidem fit; cum qui Mosi

μιλαφέρων εἰς ἑαυτόν. ἀληθῶς γὰρ
ἢ ἄπειρον τολλά τὸν παρεῖ
Ἰδαῖον τομίσων, εἰς τὸν αὐτὸν
μετίνεγκε φιλοσοφίαν. Ηὕτη facie-
bat dicebatque Judæorum ac
Ibracum opiniones imitans &
fibi vindicans. Vere enim vir-
ille multa Judæorum instituta in
suam philosophiam transfluit. Τὸ
Ἐποκουαλὸν ἀπέχεσθαι, absti-
nere morticinis, inter Pytha-
goras præcepta ponit Hierocles,
Porphyrius epistola ad Anebo-
nem, & Alianus lib. iv. id est
ex Levit. vii. 15. Deut. xiv.
21. Θεοὶ τύπων μὴ ἐπώγλυφα
δακτυλίχ, ex Pythagorica est apud
Malchum five Porphyrium,
Hortatione ad Philosophiam, &
apud Diogenem Laërtium; id
ex Decalogi est præcepto se-
cundo. *Quod non posuisti ne tol-
las, inter Judaïca ponit Jose-
phus contra Appionem libro
altero, inter Pythagorica Philo-
stratus. Jamblichus: ἔμερον φυ-
τὸν γῆ ἔγκαστον μήτε θλάσσην,
μήτε φείγεν, arbor mitis & fru-
gifera ne corrumpatur, neve ei
noceatur: Ex Deut. xx. 19.*
Non transeundum locum ubi
asinus in genua federit, Pytha-
goræ tribuit is quem dixi, Her-
mippus. Origo ex historia quæ
est Num. xxii. 27. Platonem
quoque multa ex Hebræis sump-
fisse agnoscebat Porphyrius, ut
Theodoreetus notat sermone con-
tra Græcos 1. Partem eorum
videbis in Præparatione Eusebii.

[Vereor tamen ne Hermippus,
aut Josephus, pro Judæis, de-
buerint dicere Idæos, hoc est,
sacerdotes Jovis Idæi, in Creta;
quos inviavit Pythagoras. Vide
quæ de iis collegit Joan. Mar-
sbarnus ad Sæc. x. rerum Ægypti-
acarum. Clericus.]

[2 Veteribus Judæis insigne &
religionis & justitiae testimonium
perhibent & Strabo & ex Trogo
Justinus.] Strabo quidem lib.
xvi. post Mosis historiam: Οἱ
δὲ Ιαδαῖοις χρόνος μὲν τινας
ἐν τοῖς αὐτοῖς διεμενοι δικαιοπρα-
γὺς γένονται, ὡς ἀληθῶς, οὐλες.
Successores vero ad aliquod tempus
in iisdem institutis manfere, justi
vereque religiosi. Idem paulo
post, eos qui Mosi crediderant
ait fuisse τικαντας τὸ θεῖον, Dei
reverentes, & εὐγνάμονας, εqui-
amantes. Justinus vero sic, libi
xxxvi. c. 2. Quorum (Regum,
scilicet, & Sacerdotum) justitia
religione permista, incredibile
quantum coaluere. Aristoteles
quoque magnum sapientiae &
eruditioñ testimonium Judgeo,
quem viderat, præbuit, Clear-
cho teste, libro secundo de Som-
no, quem exscripsit Josephus.
Tacitus inter multa falsa hoc
vere, coli ab Judæis, summum
illud & æternum, neque mutabile,
neque interitorum, id est, Deum,
ut de iisdem Judæis agens Dio-
Cassius loquitur, ἀπόπλον γένος,
qui nec voce exprimi, nec à nobis
conspici possit.

fidem

fidem habeat, quæ, nisi inverecunde admodum, negari ei non potest, is omnino crediturus sit exigua olim prodigia à Deo edita: quod hic præcipue spectamus. Posteriorum vero temporum miracula, puta ³ Eliæ, Elisei & aliorum, eo minus conficta censeri debent, quod illis temporibus & innotuisset jam magis Judæa, & ob diversitatem religionis in magno esset odio vicinorum, quibus facillimum fuisset refellere nascentem mendacii famam. Jonæ historia, qui triduo intra cetum fuerit, ⁴ est apud Lycophronem, & Aeneam Gazæum; nisi quod subjectum est nomen Herculis, in cuius claritatem referri solitum quicquid ubique magnificum esset, ⁵ notatum Tacito. Certe Julianum, Judæorum, non minus quam Christianorum, hostem, historiæ evidenter coegerit fateri, & ⁶ viros divino spiritu afflatos vixisse inter Judæos, & ⁷ ad Mosis atque

Eliæ

³ Eliæ.] De cuius Prophetia Eupolemo scriptum librum dicit Eusebius Præp. lib. ix. c. 30. Ejusdem locum de Jeremiæ Prophetiis profert eodem libro Eusebius c. xxxix.

⁴. Est apud Lycopbronem.] Versus hi sunt:

Τριστέρες λέοντος, ἐν τούτῳ γνάθοις
Τείτων ἡμάλακτε κάρχαρον·
"Εμπονες δὲ δαιτρες, ἵπατων φλαιδόμενοι·

Τινθῷ λέοντος, ἀφλόγοις ἐπ' ἑσχάραις
Συμμαγγας ἐξάλακτε ποδεῖας τεδω.

Trivesperi leonis, olim quem suis

Malis voravit saeva Tritonos canis,

Gum vivus intra, ceu coquus,
versans jecur

Imo lebetis in fine ignibus foco,
Sudore totum per caput malediceret.

Ad quem locum Tzetzes: Διὰ τὸ ἐν τῷ κίτρῳ τρεῖς ἡμέρας ὥστησαν: quia per triduum intra ceterum fuit. Aeneas Gazæus, Theophrasto: ὥστερες γέ Ήρακλῆς ἀδελα, διαμαγγέλοντες τὴς νεας ἐπ' ἦν: ἔπλει, ὑπὸ κίτρου καλαποδίνας γέ διατάξεσθαι. Sicut Hercules narratur, fracta qua volebatur nave, à ceto voratus incolunis factus.

⁵. Notatum Tacito.] Germ. 34. & Servio, tum Varrone, tum Verrio Flacco auctoribus.

⁶ Viros divino spiritu afflatos vixisse inter Judæos.] Libro III. apud Cyrillum.

⁷ Ad Mosis atque Eliæ sacrificia ignem cælitus delapsum.] Julianus in libro Cyrilli decimo: Προσάγεν δὲ ἱερᾶ βαμψὶ γέ θύειν περη-

Eliæ sacrificia ignem cœlitus delapsum. Ac sane notandum in hac parte est, non modo⁸ supplicia gravia, apud Hebræos, constituta fuisse in eos qui Prophetiæ munus falso sibi arrogarent; sed⁹ plurimos Reges qui auctoritatem sibi eo modo conciliare poterant, plurimos viros eruditissimos,¹ qualiis Esdras, atque alii, numquam ausos eum sibi honorem arrogare,² nec aliquot sæculis quemquam ante Jesu tempora. Multo vero minus imponi populo tot millium potuit in adseveratione prodigii, quasi perpetui ac publici; id est,³ oraculi ejus,

παρηστάσεις. τῷ γάρ, φοσιν, ὃ κάτεσσιν ὁσπεῖς ἐπὶ Μωσέως τὰς Συρίας ἀναλίσκουν ἄπαξ τύποις ἐπὶ Μωσέως ἐγένετο, καὶ ἐπὶ Ἡλίου τῷ Θεοβότει πάλιν μελά πολλάς χρήσεις. Aris admovere victimas & sacrificare diffugitis. Nempe, quod ignis de cælo non descendat ut Mosis tempore, & victimas consumat. Atqui id semel tantum accidit sub Mose, & multo post tempore, cum vivaret Elias Thesbita. Vide & sequentia de igne cœlesti. Cyprianus Testimoniorum III. Item in sacrificiis quæcumque accepta babebat Deus, descendebat ignis de cælo qui sacrificata connumeret. Menander autem in Phœnicum historia meminerat summæ illius ficiuntatis, quæ Elia florente contigit, id est, regnante apud Tyrios Ithobalo. Vide Josephum Antiquæ historiæ lib. VIII. cap. 7.

8 Supplicia gravia apud Hebræos constituta fuisse in eos, qui Prophetiæ munus sibi falso arrogarent.] Deut. XIII. 5. XVIII. 20. & seq.

9 Plurimos Reges.] Nemo id ausus post Davidem.

1 Qualis Esdras.] Ad illa tempora adscribere solent Hebrei: Haec tenus Prophetæ, jam incipiunt Sapientes.

2 Nec aliquot sæculis quemquam ante Jesu tempora.] Itaque libro I. Macchab. IV. 46. legimus contaminati altaris lapides sepositos seorsum, μέχρι τοῦ παραγενθῆναι προφήτην τὸν ἀποκεκριθέντα περὶ αὐτῶν. Donec veniret Prophetæ qui de iis responderet. Eiusdem libri cap. IX. 29. Καὶ ἐγένετο Θλιψὶς μεγάλη ἐν τῷ Ἰσραὴλ, ἥτις ἐπὶ ἐγένετο ἀφ' ἣς ἡμέρας ἐπὶ ὥφθι προφήτης αὐτοῖς. Facta est tribulatio magna in Israël, quæ non est facta a qua die non est visus Prophetæ eis. Idem legis in Thalmude, titulo de Synedrio.

3 Oraculi ejus, quod ex pectorali summi Pontificis effulgebat.] Vide Exodi XXVIII. 30. Levit. VIII. 8. Num. XXVII. 21. Deut. XXXIV. 8. I Sam. XXI. II. XXII. 10. 13. 15. XXIII. 2. 5. 9. 10. 11. 12. XXVIII. 6. Adde Nehemiam VII. 65. Adde Josephum lib. III. 9. Hoc est ἐρώτημα δίλων apud Sirachidem

ejus, quod ex pectorali summi Pontificis ^{et} effulgebat: quod durasse ad excidium usque templi primi, tam firme à Judæis omnibus semper creditum est, ut necesse omnino sit, eorum majores id habuisse compertissimum.

§ XVII. Probatum idem, quod supra, ex predictionibus.

Huic ex-miraculis argumento ad fine est alterum ad probandam Dei providentiam non minus effi-

xxxviii. 4. Nam vox δῆλα proprie respondet Hebreo Σίρος, atque ita vertunt lxx. dictis locis Num. xxvii. 21. I Sam. xxviii. 6. & alibi δηλωσιν, ut Exodi xxviii. 26. Levit. viii. 8. Σύμπτων vero idem vertunt ἀληθειαν. Imitati hoc, sed ut pueri virorum res imitantur, Aegyptii. Diodorus lib. i. in rebus Aegyptiorum describit ἀξιδικαστὴν ἔχοντα τὸν ἀληθειαν ἐξηγμάτιν ἐν τῷ τραχύλῳ. **Summum** judicem qui haberet de collo pendente veritatem. Atque iterum postea: Συνάζεις δὲ τῶν ἀναγνωτῶν ταῦτα τῷ βασιλέως τοῖς μὲν δικαιοῖς ικαναῖς τοῖς διαλέξοφνὶ ἔχοντιν. τῷ δὲ ἀξιδικαστῇ παρεπτήσοις ἐφόρει δὲ ἕτερον τοῖς τὸν τράχηλον ἐκ νευστῆς ἀλύσεως ἡγιημένον ζώδεον τῶν τολμελῶν λίθων, δὲ περστρόγενον ἀληθειαν τῶν δὲ ἀμφισβήτησεων ἡγεοντο ἐπειδὰν τὸν τὸν ἀληθειας εἰκόνα ὁ ἀξιδικαστὸς προσθεῖτο. **Salaria** ad viētum resque alias necessarias à Rege judicibus præbebantur: amplissima autem summo judici. **Gestabat** is de collo pendens ex aurea catena simulacrum è pretiosis lapidibus, cui nomen *Veritas*. **Causæ** autem dictio tunc incipiebat, cum hoc *Veritatis* simulacrum

sibi summus judex aptasset. **Aelianus** variæ historiæ lib. xiv. cap. 34. Δικαζοὶ δὲ τὸ ἀρχαῖον παρ' Αἴγυπτοις ιερεῖς ἦσαν, ἢν δὲ τέτον ἀρχῶν ὁ πρεσβύτατος, οὐδὲν τοις ἀπανταῖς. οἵδει δὲ αὐτὸν εἶναι δικαιότατον ἀνθεώτων καὶ ἀφειδέστατον. Εἶχε δὲ καὶ ἄγαλμα περὶ τὸν αὐχένα ἐκ σαπφείρου λίθου, καὶ ἐκαλεῖτο τὸ ἄγαλμα, ἀληθειαν. **Apud Aegyptios** qui judicabant, sacerdotes olim erant. Eorumque princeps, qui ætate anteibat ceteros: is in omnes jus dicebat. Eum vero esse oportebat omnium & justissimum & parcentem nemini. Gerebat autem de collo imaginem ex sapphiro, eaque imago *Veritas* dicebatur. **Gemara Babylonica** capite i. codicis Joma ait, in secundo Templo defuisse quæ in primo fuerant, Arcam cum propitiatorio & Cherubim: Ignem cœlitus lapsum: Schechina: Spiritum sanctum: Urim & Thummim.

4. **Effulgebat.**] Est hæc conjectura Rabbinorum, nullis Scripturæ verbis nixa. Credibilis multo est Sacerdotem ipsum oracula ore protulisse. Vide notata à nobis ad Exod. xxviii, 30. Num. xxviii. 31. Clericus.

cax, ex prædictionibus rerum futurarum, quæ apud Hebræos plurimæ exstant, & apertissimæ: s' ut de orbitate ejus, qui Hierichuntem restitueret: de excindendo per regem, Josiam nomine, templo Bethelis, ⁶ trecentis & amplius annis priusquam res eveniret. Sic ⁷ Cyri quoque nomen ipsum ac res præcipuae præsignificatæ ab Esaia, exitus obfidionis, qua Chaldæi Hierosolyma cinxerunt, ab Jeremia: ⁸ à Daniele vero translatio imperii ab Assyriis ad Medos ac Persas, ⁹ inde ad Alexandrum Macedonem; ¹ cujus deinde ex parte successores forent Lagidæ, & Seleucidæ; quæque mala populus Hebræus ab his omnibus, ² maxime vero ab Antiocho illustri accepturus esset, adeo perspicue, ³ ut Porphyrius, qui historias Græcas suo adhuc tempore exstantes cum vaticiniis istis contulit, aliter se expedire non potuerit, quam ut

^{5.} Ut de orbitate ejus qui Hierichuntem restitueret.] Confer Josuæ vi. 26. cum i Reg. XVI. 34.

⁶ Trecentis & amplius annis.] ccclxi. ut Josephus putat Antiquæ historiæ lib. x. c. v.

⁷ Cyri quoque nomen ipsum ac res præcipuae præsignificatæ ab Esaia.] Cap. xxxvii. xxxviii. Implementum vide cap. xxxix. & lii. Et prophetae & implementi testimonium ex Eusebiano adfert Eusebius Præpar. lib. ix. c. 39.

⁸ A Daniele vero translatio imperii ab Assyriis ad Medos & Persas.] Daniel ii. 32, 39. v. 28. vii. 5. viii. 3, 20. x. 20. xi. 2.

⁹ Inde ad Alexandrum Macedonem.] Dicto cap. ii. 32. & 39. vii. 6. viii. 5, 6, 7, 8, 21. x. 20. xi. 3, 4.

¹ Cujus deinde ex parte successores forent Lagidæ & Seleucidæ.] Cap. ii. 33, 40. vii. 7. 19, 23, 24. viii. 22. x. 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20.

² Maxime vero ab Antiocho illustri accepturus esset.] vii. 8, 11, 20, 24, 25. viii. 9, 10, 11, 12, 13, 14, 23, 24, 25, 26. xi. 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45. xii. 1, 2, 3, 11. Hæc loca, sicut nos, exponunt Josephus lib. x. c. 12. xii. c. 12. & de Bello Judaico lib. i. c. 1. Chrysostomus ii. aduersus Judæos, Josephi utens testimonio: & Polychronius, Græcorumque alii.

³ Ut Porphyrius, &c.] Vide Hieronymum passim ad Danielem.

diceret

diceret ea, quæ Danieli tribuebantur, post even-tum fuisse scripta: quod perinde est, quasi quis neget, quæ sub Virgilii nomine exstant, & pro Virgilianis habita sunt semper, ab ipso scripta Augusti ævo. Non enim de isto, quod dicimus, magis umquam dubitatum inter Hebræos fuit, quam de hoc apud Romanos. Addi his possunt oracula plurima & clarissima, & apud Mexicanos & Peruanos, quæ Hispanorum in eas terras ad-ventum, & secuturas inde calamitates prædi-xerunt.

Argumentis alii.

5 Referri huc possunt & somnia non pauca, tam exacte congruentia cum eventibus, qui & in se, & in causis suis, somniantibus erant plane in-cogniti, ut ad casum, aut casus naturales referri, nisi inverecunde, non possint: cujus generis illu-stria exempla ex probatissimis scriptoribus, 6 libro

4 *Apud Mexicanos & Perua-nos.]* Mira sane sunt quæ de ipsis oraculis referunt [Garcilazzo de la Vega] Inca, Acosta, Her-rrera, ali. Vide & Petrum Ciezam tomo ii. rerum Indi-carum.

5 *Referri, &c.]* Quæ hic ha-bentur non tam probant Deum esse, qui curet res humanas, quam rebus humanis interesse potentiores hominibus naturas inconspicuas; quod tamen qui credunt facile etiam Deum esse credunt. Necesse alioqui non est omnia, quæ sunt præter ordinem naturæ, Deo ipsi tribui, quasi per se omnia faceret, quæ ab hominibus, aut vi rerum corporearum, fieri nequeunt.

Clericus.

6 *Libro de Anima Tertullia-nus.]* Cap. xlvi. ubi notabilia refert somnia Astyagis, Philippi Macedonis, Himerææ feminæ, Laodices, Mithridatis, Balaridis Illyrici, M. Tullii, Artorii, Polycratis Samii filiæ, ejus quæ gerula Ciceroni, Cleonymi Pi-clæ, Sophoclis, Neoptolemi tragediæ. Habes quædam ho-rum & apud Valerium Max. lib. i. cap. 7. præterea Cal-purniæ de Cæsare, P. Decii & T. Manlii Consulum, T. At-nii, M. Tullii in exfilio, Anni-balism, Alexandri Magni, Simo-nidis, Crœsi, matris Dionysii tyranni, C. Sempronii Gracchi, Cæsari Parmensis, Aterii Risi equitis Romani, Amilcaris Pæ-ni, Alcibiadis Atheniensis, Ar-cadis

de anima, Tertullianus congesit: & ⁷ spectra, non visa tantum, sed & loqui audita, tradentibus hæc historicorum etiam illis, qui à superstitione credulitate absunt longissime: & nostri quoque ævi testibus qui in Sina, quique in Mexicana & aliis Americæ partibus vixere. Neque spernenda publica illa ⁸ ad tactum ignitorum vomerum inno-

catis cuiusdam. Sunt & notabilia apud Ciceronem de Divinatione, nec indignum memoratu quod Plinius habet lib. xxv. cap. 2. de matre in Lusitania militantis. Adde illa Aptigoni & Artuculis, qui Osmanidarum generis auctor, in Monitis Lipsianis lib. I. cap. v. 5. & alia quæ collegit vir magnæ diligentie Theodorus Zuingerus Voluminis v. lib. IV. titulo de insomniis.

⁷ Spectra non visa tantum, sed & loqui audita.] Vide Plutarchum, vita Dionis & Brutii, & de eodem Bruto Appianum Civilium quarto, & Florum lib. IV. cap. 7. Adde Tacitum de Curtio Rufo Annalium XI. quæ eadem historia est in Epistola Plinii XXVII. lib. VII. simul cum altera, de eo quod vidit Athenis philosophus sapiens & intrepidus Athenodorus. Vide & quæ apud Valerium Maximum lib. I. cap. VIII. præfertim de Cassio homine Epicureo exterrito ad conspectum Cæsaris à se occisi, & apud Lipsium Monitorum lib. I. cap. V. 5. Multas historias tales congeserant Chrysippus, Plutarillus libro de Anima, Numerius secundo libro de Animarum immortalitate, memorante Origene contra Celsum quinto.

⁸ Ad tactum ignitorum vomer-

rum innocentiae examina.] Vide testimonia hac de re congesta à Francisco Jureto ad epistolam Iwonis Episcopi Carnotensis. 74. Quam autem id antiquum sit, docet Sophocles Antigone; ubi sic Thebani Oedipodæ loquuntur:

"Ημεν δ' ἔτοιμοι καὶ μύθες αἰγαῖοι
χρέοιν,
Καὶ πῶς διέσπειν καὶ θεὰς ὀρκω-
μόλευν.
Τὸ μάτη δεῖσας, μάτη τῷ ξυ-
ειδέας.

In hoc parati tangere ardentes
sumus
Massas, per ignes ire, jurare
aut Deos,
Nos hujus esse nec reos, nec
conscios.

Docet & ex iis quæ in luco Feroniae apud Soracte olim spectata ferunt Strabo lib. V. Plinius Hist. natur. lib. VII. c. 2. & ad. Virgilium XI. Æneïdos Servius. His naturæ ordinem egredientibus addi posse arbitror, quæ contra telorum jactus tutandis corporibus usurpari videmus. Vide & de iis qui exsecta ob religionem lingua locuti, testes certissimos Justinianum I. I. C. de Officio Præfecti prætorio Africæ, Procopium Vandalicorum I. Victorem Vitensem libro de Persecutionibus, Æneam Gazæum Theophrasto.

centiæ

centiae examina, quorum tot Germanicarum nationum historiae, ipsaque leges meminerunt.

§ XVIII. Solvitur objectio, quod miracula nunc non conspiciantur.

Nec est, quod quisquam objiciat, talia miracula hoc tempore non conspici, nec audiri tales prædictiones. Satis enim est ad probationem divinæ providentiae, factum id esse aliquando; quæ semel constituta, consequens est, ut tam provide ac sapienter nunc credatur Deus abstinere à talibus, quam olim ea usurpaverit. Neque vero æquum fuit, leges universo datas, de rerum cursu naturali & futurorum incertitudine, temere aut semper excedi: sed tum demum, cum digna incidisset causa: ut quo tempore veri Dei cultus toto prope orbe ejectus in uno mundi angulo, id est, in Judæa residebat, & adversus circumfusam impietatem novis sub inde præsidii munierendus erat; aut cum Christiana Religio, de qua peculiariter mox agemus, ex Dei decreto, per totum Orbem primum spargi debuit.

§ XIX. Et quod tanta sit scelerum licentia.

Solent nonnulli, ut de divina providentia dubitent, moveri conspectu scelerum, quorum velut diluvio quodam hic Orbis obruitur: quæ coercere atque reprimere præcipuum contendunt divinæ providentiae, si qua esset, opus futurum fuisse. Sed facilis est responsio: cum hominem Deus condidisset liberum ad bene maleque agendum, sibi reservata bonitate plane necessaria atque immutabili, ⁹ æquum haud fuisse, ut malis actioni-

⁹ *Æquum haud fuisse ut malis ei libertati contrarium.] Tertullianus adversus Marcionem 11. Tota*

bus impedimentum poneret ei libertati contrarium. Cæterum quæcumque sunt impediendi rationes, cum libertate data non pugnantes, ut legis constitutio ac promulgatio, monitus interni externique, cum minis etiam & promissis, earum nulla à Deo prætermittitur: sed nec malitiæ effectus sinit, quo possent, evagari. Unde nec imperia everti, nec legum divinarum cognitio plane deleri umquam potuit. Quæ vero permit-tuntur scelera, non carent interim suo fructu, cum adhibeantur, ut attingere supra cœpimus, aut ad puniendos alias non minus sceleratos, aut ad corrigendos, qui extra virtutis viam prolapsi sunt, aut ad exigendum specimen eximum patientiæ atque constantiæ ab his, qui magnos in virtute profectus fecerunt. Postremo & ipsi, quorum ad tempus dissimulata videntur scelera, poenæ eorum, cum temporis usura, solent solvere; ut de iis fiat, quod Deus voluit, qui fecerunt, quod Deus noluit.

Tota ergo libertas arbitrii in utramque partem concessa est illi, ut sui dominus constanter occurreret, & bono sponte servando, & malo sponte vitando: quoniam & alias positum hominem sub judicio Dei, oportebat justum illud efficere de arbitrii sui meritis, liberi, scilicet. Cæterum nec boni nec mali merces jure penfaretur ei, qui aut bonus aut malus necessitate fuisse inventus, non voluntate. In hoc & lex constituta est, non excludens, sed probans libertatem, de obsequio sponte præstanto, vel transgressione sponte committenda, ita in utrumque exitum libertas patuit arbitrii. Mox: Igitur consequens erat, ut Deus secede-

ret à libertate semel concessa homini, id est, contineret in semet-ipsa & præscientiam & præpotentiam suam, per quas intercessisse potuisset, quominus homo, male libertate sua frui aggressus, in periculum laberetur. Si enim intercessisset, rescidisset arbitrii libertatem, quam ratione & bonitate permisera. Tractat hoc ipsum eruditæ, ut solet, Origenes quarto contra Celsum, ubi hoc inter alia: Ἀγεῖς ἔαν αὐλῆνς τὸ ἐκθετον, αὐλῆς αὐτῆς ζ τὰς ἐσίαν. Virtuti humanæ si auferas libertatem, ipsam ejus naturam suffuleris.

I Postremo.] De hac tota vide notata ad §. VIII.

§ XX.

§ XX. Sæpe ita ut opprimantur boni.

Quod si quando nulla apparent scelerum supplicia, &c, quod multos infirmos solet offendere, boni quidam, malorum violentia oppressi, non vitam modo agunt ærumnosam, sed & mortem sæpe subeunt, & quidem infamem: non ideo mox tollenda est à rebus humanis Dei pròvidentia, quæ tam validis, ut jam diximus, argumentis esse ostenditur; sed potius, ² cum sapientissimis viris, ita colligendum est.

§ XXI. Retorquetur hoc ipsum, ad probandum animos superesse corporibus.

Cum Deus curet actiones hominum, justusque sit, & ista interim fiant, exspectandum est aliquod post hanc vitam judicium; ne aut insignis improbitas sine poena, aut magna virtus sine solatio præmioque maneat.

§ XXII. Quod confirmatur traditione.

³ Hoc autem ut statuamus, etiam animos superesse corporibus statui necesse est: quæ antiquissima traditio à primis (unde enim alioqui?) parentibus ad populos moratores pene omnes manavit; ut ⁴ ex Homeri carminibus appet, & ⁵ ex Philosophis

² Cum sapientissimis viris.] Ut Stoïcis, de quorum sententia vide Senecam in Libro de Providentia, & M. Ant. Mureti ad eum præfationem. Adi & Dissertationes Arrianeas Epistoli. Clericus.

³ Hoc autem ut statuamus, etiam animos superesse corporibus statui necesse est.] Qui argumentum hoc fuisus tractatum volet

legere, recurrat ad Chrysostomum ad 2 Cor. Cap. xviii. in Ethico, eundem Tomo vi. contra eos qui à dæmonibus ajunt res humanas administrari, & quarto Sermone de Providentia.

⁴ Ex Homeri carminibus appetret.] Maxime in ea parte quæ vervia dicitur, cui addi possunt similes vervia apud Virgilium, Senecam in Oedipode, Lucanum,

lo sophis non Græcorum tantum, sed & Gallorum veterum,⁶ quos Druidas vocabant, &⁷ Indorum, quos Brachmanes: & ex iis⁸ quæ de Ægyptiis & Thracibus, quin & Germanis scriptores plurimi prodiderunt. Quin & de judicio divino, post hanc vitam, plurima extitisse videmus non apud Græcos tantum, ¹ sed & apud Ægyptios & ² Indos,

num, Statium, & quod est ³ nas animas. Idem tradit de iis Diogenes Laërtius in proœmio.

⁵ Ex Philosophis.] Pherecyde, Pythagora ac Platone omniq[ue] horum schola. His Empedoclem & oracula plurima adjungit Justinus Apologetico ii, Anaxagoram & Xenocratem Theodoretus.

⁶ Quos Druidas vocabant.] Docebant hi non interire animas, teste Cæsare lib. vi. de bello Gall. Strabo lib. iv. de iisdem: ἀφθάντες δὲ λέγουσι οὗτοι όλλοι τὰς ψυχάς. Et bi & cum bis alii interitus expertes dicunt animas. [Vide & Lucanum Lib. i. 455.]

⁷ Et Indorum, quos Brachmanes.] Quorum sententiam sic exprimit nobis Strabo lib. xv. Νομίζειν μὲν γὰρ δὴ τὸν ἐνδάδειλον, ὃς ἐν ἀρχῇ πολύμενων εἶναι. τὸν δὲ Σάβαλον γένεσιν εἰς τὸν ὄντως βίον ή τὸν εὐδαιμόνα τοῖς φιλοσοφοῦσσι. Hanc vitam habendam esse quasi recens concepti factum statum: mortem vero partum esse ad eam, quæ vere vita est, planeque beatam, iis scilicet qui sapientiam secessati fuerint. Vide & insignem de hac eorum sententia locum, libro iv. Porphyrii, De non edendis animalibus.

⁸ Quæ de Ægyptiis.] Herodotus Euterpe Ægyptiorum esse ait dogma: ὡς ἀνθρώπων ψυχὴ θάνατος ἐστι, morte carere huma-

nas animas. Idem tradit de iis Diogenes Laërtius in proœmio. Tacitus lib. v. histor. de Juðæis: Corpora condere quam cremare è more Ægyptio. Eademque cura, & de infernis persuasio. Vide de anima Osiridis Diodorus Siculum, & Servium ad vi. Æneidos, cuius pleraque ab Ægyptiis desumpta ait.

⁹ Et Thracibus.] Repete hic locum Hermippi de Pythagora, quem modo ex Josepho protulimus. Mela lib. ii. de Thracibus: Alii reddituras putant animas obeuntium: alii eti non redeant, non extinguui tamen, sed ad beatiora transire. De iisdem Solinus c. x. Nonnulli eorum putant obeuntium animas reverti: alii non extinguui, sed beatas magis fieri. Hinc mos ille lætitiae signis funera prosequendi, & his scriptoribus memoratus, & Valerio Max. lib. i. c. vi. 12. Facit ea res credibile quod ex Scholiaste Aristophanis modo diximus, Hebraeorum quoddam jam olim venisse in Thraciam.

¹ Sed & apud Ægyptios.] Quæ de inferis Orpheus prodidit, ab Ægyptiis sumta ait Diodorus Siculus lib. i. Repete quæ ex Tacito jamjam habuimus.

² Indos.] In quorum sententiis ponit Strabo libro xv. τῶν καθ' ἄδειαν κρίσεων, de judiciis quæ apud inferos exercentur.

ut nos Strabo, Diogenes Laërtius, ³ Plutarchus docent; quibus addi potest traditio de Mundo hoc conflagraturo, quæ olim ⁴ apud Hydaspen & Sibyllas, nunc quoque ⁵ apud Ovidium ⁶ & Luca-

³ *Plutarchus.*] De his qui sero à Deo puniuntur, & de facie in orbe Lunæ. Vide & egregium ejus locum ex dialogo de *Anima* recitatum ab Eusebio *Præparationis Euangelicæ* libro xi. 38.

⁴ *Apud Hydaspen & Sibyllas.*] Testis Justinus Apologetico altero, & Clemens Stromateon vi. unde & illud sumtum quod ex tragedia citatur:

"Εγαι γὰρ ἔσαι κεῖνθος αἰώνων χρόνος,

"Οταν πυρὸς γέμοντα θνηταρχὸν σχάσῃ

Χρυσωπὸς αἰθίη. ή δὲ βοσκη-
Γεῖσα φλὸδε

"Απαντὰ τὸ απίγεια καὶ μετάρχουν
Φλέξει μανεῖσ", ἐπάνταν δ' ἄρε⁷
ἐκλίσην τὸ πᾶν,
Φρῦδος μὲν ἔσαι κυμάτων ἄπας βυθός.

Γῆ δενδρέων ἔρημος, ἀδ' ἀπὸ
ἔτη

Πτεροῦ λαβοῦται βατάσει πυρό-
μενος.

Nam veniet ille, veniet haud dubie, dies,

Laxabit ignis cum redundantes opes

Auratus æther: lege tum spreta
furens

Terras, & illis quidquid est
sublimius;

Depascet ardor: inde cum de-
fecerit

Hoc omne, nullas jam ferent
undas vada,

Neque ulla ramos eriget tellus,
neque

*Exustus aër pascet aligerum
genus.*

[Mallem hæc omissa, cum nemini non suspecta sint *Hydaspis & Sibyllarum Scripta*. Cle-
ricus.]

⁵ *Apud Ovidium.*] *Metamor-
phoseon* I.

*Esse quoque in fatis reminisci-
tur adfore tempus,*

*Quo mare, quo tellus, corre-
taque regia cœli*

*Ardeat, & mundi moles ope-
rofa labore.*

⁶ *Et Lucanum.*] *Libro* I.

*Sic cum compage soluta
Sæcula tot mundi suprema coe-
gerit hora,*

*Antiquum repetent iterum cœans
omnia: mistis*

*Sidera sideribus concurrent:
igneæ pontum*

*Afra petent: tellus extendere
littora nolet,*

*Excuitaque fretum: fratria
contraria Phœbe*

*Ibit, & obliquum bigas agi-
tare per orbem*

*Indignata, diem poscat sibi,
totaque discors*

*Machina divulsi turbabit fa-
dera mundi.*

*Præiverat Lucano patruus Se-
neca, fine ad Marciam: Sidera
sideribus incident, & omni fla-
grante materia, uno igne, quic-
quid nunc ex disposito lucet, ar-
debit. [Fuit hæc sententia Stoï-
corum, de qua vide ad L. II.
10.]*

num

num⁷ & Indos Siamenses reperitur: cuius rei indicium⁸ & Astrologis notatum, Sol ad terras proprius accedens. Etiam cum in Canarias, Americam, & alia longinqua loca primum ventum est, reperta ibi quoque eadem de animis & judicio sententia.

§ XXIII. Cui nulla ratio repugnet.

⁹ Neque vero ullum potest reperiri ex natura petitum argumentum, quod hanc tam veterem, tam

⁷ *Et Indos Siamenses.*] Vide Ferdinandum Mendesium.

⁸ *Et Astrologis notatum.*] Copernico Revolutionum lib. III. c. 16. Joachimo Rhætico ad Copernicum, Gemmæ Frisio. Vide & Ptolemaeū lib. III. c. 4. Syntaxeos Mathematicæ. Mundum non illis viribus stare quibus prius steterat, idque ipsum loqui mundum, & occasum sui rerum labentium probatione testari, ait Cyprianus ad Demetrianum. [Propior fit Terra Soli quando est in Perihelio, hoc est, cum ad apsidem imam ellipsoes suæ versatur. Quamvis iisdem semper distantias accedat Terra, tamen hinc liquet, si Deus velit, proprius eam posse accedere, & à Sole, si ita Deo videretur, incendi, quod contingit Cometas. Clericus.

⁹ *Neque vero ullum, &c.*] Res hæc adcuratius aliquanto, ex meliore philosophandi ratione, tractari posset, si per angustiam chartæ liceret. 1. Definienda esset mors animi, quæ continget si aut ipsa animi substantia in nihilum redigeretur; aut si

tanta in eo oiretur mutatio, ut facultatum suarum usu omni defititus esset. Sic & res corporeæ interire dici possunt, si earum substantia definat esse; aut si forma ita destruatur, ut species ipsa earum pereat, veluti cum plantæ comburuntur, aut putreficiunt, quod & animalibus brutis convenit. 2. Nemo probare queat animi substantiam perire, cum ne corpora quidem ulla intereant, sed tantum dividantur, & disjiciantur eorum particulæ. Nec probet etiam quisquam animum definere, post mortem hominis, cogitare, qua in re sita est animi vita; non sequitur enim, destructio corpore, destrui animum, cuius substantiam corpoream esse nemo probarit. 3. Sed nec possumus etiam ostendere, rationibus certe philosophicis ex natura ipsa animi deductis, contrarium, quia nobis non est nota. In nihilum quidem mens natura sua non redigitur, ut nec corpora. Opus est hanc in rem actione singulari Creatoris. Verum posset forte sine cogitatione ulla & sine memoria esse, qui status

tam late patentem traditionem refellat. Nam quæ perire cernimus omnia, ea pereunt, aut oppositu contrarii validioris, sicut frigus perit vi magna caloris; aut subtractione subjecti, à quo pendent, ut magnitudo vitri fracto vitro; aut defectu causæ efficientis, ut lux Solis abitu. Nullum autem horum potest de animo dici. Non primum: quia nihil potest dari, quod animo sit contrarium; imo ea est ejus natura peculiaris, ut quæ inter se contraria sunt, ea pariter, & eodem tempore, in se capiat suo, id est, intellectuali modo. Non secundum: quia nec subjectum est ullum, à quo pendeat animi natura. ¹ Si quod enim esset, id esset corpus humanum. At id non esse ex eo apparet; quod cum vires, quæ corpori inhærent, agendo lassentur, solus animus actione lassitudinem non contrahit: item ² corporis vires

læduntur

status vocaretur etiam, ut dixi, ejus mors. ⁴ Sed si animus, corpore dissoluto, in eo statu in æternum maneret, nec umquam ad pristinas cogitationes suas & memoriam rediret; tum nulla ratio reddi posset Divinæ Prudentiæ; quam tamen, argumentis antea allatis, esse prorsus constat. Dei bonitas, ac justitia, amorque Virtutis & eidum Vitii, quæ ei inesse nemo dubitare queat, inania essent nomina; cum Deus intra brevia & exigua bona hujus vitæ beneficentiam suam coerceret; Virtutumque & Virtutem nullo discrimine haberet, bonis & malis in æternum æque intereuntibus, nec in hac vita præmia aut penas ulla recte, vel secus factorum videntibus. Quo pacto, Deus desineret esse Deus, hoc est, perfectissima natura:

sublatoque Deo, nullius proptermodum rei rationem reddere possemus; ut satis ostendit *Grotius*, argumentis quibus omnia à Deo creata esse demonstravit. Igitur quandoquidem est Deus, isque amans Virtutis & Virtutis ofor, sunt quoque animi hominum immortales, præmissaque & pœniæ alterius vitæ reservantur. Sed pluribus hæc diduci oportet. *Clericus.*

¹ *Si quod enim esset, id esset corpus humanum.]* Id non esse bene probat Aristoteles ex sensibus, libro de anima **I. cap. 4**. *Idem lib. IIII. cap. 4.* Anaxagoram laudat quod νῦν ἀμυνα dixerit, mentem imperfictum aliquod, nimirum, ut res alias possit cognoscere.

² *Corporis vires læduntur à nimia excellentia rei objectæ.]* Aristoteles libro **III. de Anima, cap. 5.**

læduntur à nimia excellentia rei objectæ, ut visus à Solis luce: at animus, quo circa excellentiora versatur, ut circa figuræ à materia abstractas, circa universalia, ³ eo redditur perfectior. Quæ corpori inhærent vires, occupantur circa ea, quæ locis ac temporibus definita sunt, quæ est natura corporis. At animus etiam circa infinitum & æternum. Quare cum in operando animus à corpore non pendeat, ne esse quidem ipsius inde pendet. Nam rerum, quas non cernimus, natura aliunde, quam ex operationibus, colligi nequit. Sed nec tertius ille pereundi modus hic locum habet. Neque enim dari potest causa effectrix, à qua animus semper emanet. Non enim parentes dixeris, cum iis mortuis vivere filii soleant. Quod si quam omnino velimus esse causam, unde emanet animus, non potest alia ea esse, quam causa prima atque universalis, quæ ex parte potentiae numquam deficit. Ex parte autem voluntatis eam deficere, hoc est, velle Deum, ut ex-

cap. 5. "Οτὶ δὲ ὅμοια ἡ ἀπά-
θετὰ τὰ αἰσθητὰ γίγνεται τὸ νοήσιμον
φαντὸν ἐπὶ αἰσθητησίων γίγνεται τῆς
αἰσθησεως: ἡ μὲν γὰρ αἰσθησις
δινατὰς αἰσθάνεσθαι ἐν τοῖς σφό-
δῃσι αἰσθητοῖ, οἷον φόρῳ ἐν τῶν
μεγάλων φόρων, ὃδ' ἐν τῶν ισ-
χυρῶν δύσμῶν γίγνεται χρωμάτων, γίγνεται
ὅτε δύσφρασθαι: ἀλλ' ὁ νέος
στρατηγὸς νοήση σφόδρᾳ νοήσει, ὃδὲ
ἥττον νοεῖ τὰ ὑποδεέτερα, ἀλλὰ γίγ-
νεται μᾶλλον τὸ μὲν γὰρ αἰσθητὸν ἐπι-
λέγει σώματος, ὃ δὲ νέος χωριστός.
Non esse autem similem impati-
litatem partis sentientis & intel-
ligentis, apertum est ex sentiendi
instrumentis, ipsaque sensione.
Sensus enim ubi nimia est res sen-
sibilis, sentire nequit, id est, nec
audire sonos vehementes, nec odo-

res tales olfacere, nec conspicere
colores. At mens ubi aliquid con-
cepit quod egregium sit intellectu,
non minus id intelligit quam mi-
nor, ino & magis: id eo venit,
quod sentiens pars non sit sine cor-
pore, mens autem aliquid à cor-
pore separabile. Adde Plotini
locum egregium, quem posuit
Eusebius in Præparatione libro
xv. c. 22. Adjunge, quod ani-
mus eos qui ex corpore na-
scuntur affectus vi sua vincit,
ipisque corpori cruciatu interi-
tumque imperat.

³ Eo redditur perfectior.] Et
que magis animum à corpore
feducunt, eae sunt animi actio-
nes excellentiores.

stinguatur animus, nullo potest probari argumento.

§ XXIV. *Multa faveant.*

Imo argumenta sunt non levia in contrarium: datum homini & dominium in suas actiones, appetitus immortalitatis insitus, conscientiae vis consolantis se, ob actiones bonas quamvis molestissimas, & spe quadam sustentantis; ⁵ contra, cruciantis se ob prave acta, praesertim circa mortem, tanquam sensu imminentis judicii: quam vim ⁶ saepe nec pessimi tyranni intra se extinguerent,

4. Dominium in suas actiones.]
Et in animantia quævis. Adde notitiam Dei & naturarum immortalium: Οὐκὶς δὲ ἀδὲν ἀθάνατος οἶδε, ait Sallustius Philosophus. Nulli naturæ mortali immortalis natura cognita est. Notitiae autem ingens signum, quod nihil est tam grave, quod non Dei causa animus soleat contemnere. Adde quod potentiam intelligendi agendique non habet circumscriptam, ut cætera animantia, sed indefatigabilem, & in infinitum patentem, & sic Deo similem; quæ differentia hominis à cæteris animantibus etiam Galeno notata.

5. Contra, cruciantis se ob prave acta, praesertim circa mortem.] Plato de Republica primo: Ἐπειδάν τις ἐγγὺς ἦν τῷ οἰστραι τελευτίσειν, εἰσέρχεται αὐτῷ φοβός καὶ φρονήσ περὶ ὃν ἐν τῷ πρόσθειν οὐκ εἰσῆσει, Cum jam prope est ut quis moriturum se putet, tunc metus eum ac sollicitudo subit, de quibus ante non instituerat cogitare.

6. Saepè nec pessimi tyranni intra se extinguerent, cum maxime id vellent, potuerunt.] Testis illa Tiberii ad Senatum epistola: Quid scribam vobis, Patres Cons scripti, aut quomodo scribam, aut quid omnino non scribam hoc tempore? Dicit me Deæque pejus perdant, quam perire quotidie sentio, si scio. Qua recitata, addit Tacitus Annalium vi.: Adeo facinora atque flagitia sua ipsi quoque in supplicium verterant: Neque frustra præstantissimus sapientia firmare solitus est, si recludantur tyrannorum mentes, posse uspi claniatus & ieiunus, quando ut corpora verberibus, ita sevitiâ, libidine, malis consulis, animus dilaceretur. Plato est is, quem hic indicat Tacitus, qui de Republica nono de tyranno: Πέντε τῷ ἀληθείᾳ φάνεται, ἐὰν τις ὅλη ψυχὴν ἐπιτελεῖ θάσασθαι, καὶ φένει γέμων διὸ πανδός τοῦ βίου, σφαδαληῶν τε καὶ ὁδυῶν πλάνης. Mendicus revera est, si quis universum ipsum animum recte norit inspirare, plenus formidinis per omnem

guere, cum maxime id vellent, potuerunt, ut multis exemplis appareat.

§ XXV. *Cui consequens est, ut finis hominis sit felicitas post hanc vitam.*

Quod si animus & ejus est naturæ, quæ nullas habeat in se intereundi causas, & Deus multa nobis signa dedit, quibus intelligi debeat, velle ipsum, ut animus superstes sit corpori; non potest finis homini ullus proponi ipso dignior, quam ejus status felicitas: & hoc est, quod Plato, & Pythagorici dixerunt, *& bonum esse hominis Deo quam simillimum reddi.* Qualis autem ea sit felicitas, & quomodo comparetur, possunt quidem homines conjecturis indagare: sed si quid ejus rei à Deo patefactum est, id pro verissimo & certissimo haberi debet.

§ XXVI. *Ad quam comparandam indaganda vera Religio.*

Quod cum Christiana Religio, supra alias, se nobis adferre pollicetur, sitne ei fides habenda, secunda hujus operis parte examinabitur.

omnem vitam, plenus mœroris & diapus respexit, Rufinum car- cruciatuum. His familia idem mine secundo describens: Philosophus habet in Gorgia. ————— pectus imusæ Suetonius capite 67. eam quam deformant maculae, vitiisque dixi Tiberii epistolam recitatus inolevit imago. rrus sic præfatur: Postremo se metipse pertæsus talis epistolæ 7 Bonum esse hominis Deo quam simillimum reddi.] Quod à Pla- principio tantum non summam malorum suorum professus est. Clemens, Strom. v. Ad Platonis locum etiam Clau-

HUGO GROTIUS
DE
VERITATE
RELIGIONIS
CHRISTIANÆ.

LIBER SECUNDUS.

§ I. Ut probetur, hunc titulum Christianæ Religioni competere.

SEcundus igitur liber, fusis ad Christum in cœlo jam regnante precibus, ut ea nobis Spiritus sui auxilia subministret, quæ ad rem tantam nos idoneos reddant, consilium explicat, non hoc esse, ut omnia dogmata Christianismi tractentur, sed ut ostendatur, Religionem ipsam Christianam verissimam esse atque certissimam, quod sic ordinatur.

§ II. Ostenditur Jesum vixisse.

Jesum Nazarenum vixisse quondam in Judæa, rerum Romanarum potiente Tiberio, non tantum Christiani, per omnes terrarum oras sparsi, constantissime profitentur; sed & Judæi omnes, qui nunc

nunc sunt, & qui umquam post illa tempora scriperunt: testantur idem & Pagani, hoc est, nec Judaicæ, nec Christianæ Religionis Scriptores, ut ¹ Suetonius, ² Tacitus, ³ Plinius junior, & post hos multi.

§ III. Eumdem affectum morte ignominiosa.

Eumdem Jesum à Pontio Pilato, Judææ Præside, cruci affixum, omnes itidem Christiani,

¹ *Suetonius.*] Claudio cap. 25. ubi *Chresto* scribitur pro *Christo*, quia nomen illud Græcis & Latinis notius.

² *Tacitus.*] Libro xv. ubi de Christianorum suppliciis: *Auctor nominis ejus Christus, qui Tiberio imperitante per Procuratorem Pontium Pilatum supplicio affectus erat.* Ubi flagitia & odium generis humani nihil aliud sunt quam falsorum Deorum neglectus: quam eandem causam etiam Judæis maledicendi Tacitus habuit, & Plinius major, cui Judæi dicuntur *gens contumelia numinum insignis*. Nimirum, Romani plerique ita erant facti, ut, quod Seneca laudat, civilis Theologiæ partes in animi religione non haberent, sed in actibus fingerent, servarentque tanquam legibus iussa, credentes cultum magis ad morem, quam ad rem pertinere. Varronis & Senecæ hac de re sententiam, quæ eadem Taciti, vide apud Augustinum lib. iv. cap. 33. & lib. vi. cap. 10. de Civitate Dei. Interim nota Jesum, qui à Pontio Pilato supplicio affectus est, jam Neronis tempore à multis etiam Romæ pro Christo habi-

tum. Confer quæ apud Justum sunt Apologetico 11. de hac historia, ubi Imperatores & Senatum Romanum alloquitur, qui ex Actis nosse ista poterant.

³ *Plinius junior.*] Epistola omnibus obvia, quæ libri decimi est xcviij. cuius & Tertullianus Apologetico meminit, & Eusebius in Chronico. Ubi vides Christianos Carmen Christo, quasi Deo, dicere solitos, obstrictosque inter se, non in scelus aliquod, sed ne furtâ, ne latrocinia, ne adulteria committerent, ne fidem fallerent, ne depositum appellati abnegarent. Pervicaciam & inflexibilem in iis obstinationem culpat Plinius, in hoc uno, quod deos appellare & simulacris numinum thure ac vino supplicare, ac Christo maledicere nollent, neque ut id facerent ullis tormentis cogi possent. Epistola quæ ei respondet Trajani, eum ait ré ipsa manifestum facere Christianum se non esse, qui diis Romanis supplicet. Historiam quandam de Jesu etiam, apud Numenium Pythagoricum, extitisse docet nos Origenes contra Celsum quarto.

quanquam ignominiosum videri poterat talem Dominum colentibus, fatentur: ⁴ fatentur & Judæi; cum tamen non ignorent, eo se nomine, quod majores sui Pilato id statuendi auctores fuerint, gravissimam invidiam apud Christianos, quorum sub imperiis passim degunt, sustinere. Pagani vero, quos jam diximus, scriptores idem memoriae prodiderunt: imo multo post tempore extiterunt ⁵ Acta Pilati, quibus id constaret, ad quæ Christiani nonnumquam provocabant. Neque Julianus, aut alii oppugnatores Christianismi, id umquam in controversiam vocarunt: ita ut nulla ex cogitari possit historia, quæ certior hac sit; ut quæ tot, non dicam hominum, sed populorum, inter se discordantium testimoniis approbetur. ⁶ Quod cum ita sit, videmus tamen per diffitissimas Mundi regiones ipsum, ut Dominum, coli.

§ IV. Et tamen post mortem adoratum etiam à viris sapientibus.

Neque nostris tantum, aut actis paullo ante temporibus, sed & superioribus, usque dum ad ætatem rei gestæ proximam veniatur: puta sub Neronis imperio, quo tempore plurimos Christi venerationem professos ob id ipsum affectos supplicio, is, quem diximus, Tacitus, & alii testantur.

⁴ Fatentur & Judæi.] Qui vocant יִשְׁעָה, id est, suspensem. Jesum Hierosolymis occisum agnoscit Benjaminus Tudelenensis in Itinerario.

⁵ Acta Pilati.] Vide Epiphanius in Tessarescædecaticis. [Mallem tamen omissum id argumentum, quia imprudentes

Christiani, ad supposititia acta provocare potuerunt; nec satis constat ulla umquam genuina fuisse. Clericus.]

⁶ Quod cum ita sit, videmus tamen per diffitissimas Mundi regiones ipsum, ut Dominum, coli.] Tractat hoc fusius Chrysostomus ad 2 ad Cor. v. 7.

§ V. *Cujus rei causam aliam esse non posse, quam miracula ab ipso edita.*

Fuerunt autem semper, inter cultores Christi, plurimi, & judicio prædicti, & litterarum non rudes: quales (ut de Judæis nunc taceamus) ⁷ Sergius Cypri Præfes, ⁸ Dionysius Areopagita, ⁹ Polycarpus, ¹ Justinus, ² Irenæus, ³ Athenagoras, ⁴ Origenes, ⁵ Tertullianus, ⁶ Clemens Alexandrinus, ac porro alii: qui tales cum essent, cur homini ignominiosa morte affecto se cultores addixerint, præsertim cum prope omnes in aliis Religionibus educati essent, nec in Christiana quidquam esset, aut honoris, aut commodi, nulla potest causa reddi, præter hanc unam, quod diligenti inquisitione, qualis viros prudentes in maximi momenti negotio decet, comperissent, veram & firmis testibus subnixam fuisse famam, quæ de miraculis ab eo editis percrebuerat; ut de fanaticis sola voce, & quidem palam, morbis gravibus atque inveteratis, de visu redditio ei, qui cæcus natus esset, de auctis non semel panibus in alimenta multorum millium, quæ id testari poterant, de mortuis in vitam revocatis, & quæ plura sunt ejusmodi.

⁷ *Sergius Cypri Præfes.]* Act.
 xiii. 12.

⁸ *Dionysius Areopagita.]* Act.
 xvii. 34.

⁹ *Polycarpus.]* Qui martyrium passus in Asia, anno Christi clxix. juxta Eusebium.

¹ *Justinus.]* Qui pro Christiani scripta edidit anno Christi cxlii. Vide eundem Eusebium.

² *Irenæus.]* Floruit Lugduni anno Christi elxxxiii.

³ *Athenagoras.]* Atheniensis hic fuit. Floruit autem circa annum Christi cxxx. ut ex libri inscriptione appareret.

⁴ *Origenes.]* Floruit circa annum Christi ccxxx.

⁵ *Tertullianus.]* Celeber anno Christi ccviii.

⁶ *Clemens Alexandrinus.]* Circa idem tempus. Vide Eusebium.

§ VI. Quæ miracula non naturali efficaciæ, neque diabolicæ adscribi possunt, sed omnino à Deo sint profecta.

Quæ quidem fama tam certam atque indubitatem habuit originem, ut edita à Christo prodigia aliqua, ⁷ neque Celsus, ⁸ neque Julianus, cum in Christianos scriberent, negare ausi fuerint, ⁹ Hæbræi vero in Thalmudicis libris aperte fateantur. Naturali vi non patrata fuisse quæ diximus opera, satis hoc ipso apparet, quod prodigia, sive miracula appellantur. Neque vero per naturæ vim fieri potest, ut sola voce aut contactu, morbi graves, & quidem subito, tollantur. Quod si ad naturalem efficaciam referri opera ista aliquo modo potuissent, dictum jam pridem id fuisset ab iis, qui se aut Christi in terris agentis, aut Evangelii ipsius hostes professi sunt. Simili argumento colligimus, nec præstigias fuisse: quia pleraque opera palam gesta sunt, ¹ inspectante populo, & in populo multis eruditis Christo male volentibus, cuncta ipsius opera observantibus. Adde quod similia opera sæpe repetita, & ipsi effectus non momentanei, sed permanentes. Quibus, ut oportet, expensis, omnino sequitur, quod & Judæi fatentur, opera hæc processisse à virtute aliqua plusquam humana; id est, à spiritu aliquo bono,

⁷ Neque Celsus.] Cujus verba apud Originem lib. II. Ἐρωταὶ αὐτὸν εἶναι ὑπὸ θεοῦ ἐστε χωλοὺς; καὶ τυφλοὺς ἐθεράπευσε. Credidisti eum esse Dei filium, ideo quod claudes & cæcos sanavit.

⁸ Neque Julianus.] Imo rem fatetur, cum dicit, verbis recitatis à Cyrillo lib. VI. Εἰ μὴ τις εἴλει τῶς κυλλοὺς καὶ τυφλοὺς λα-σθαί, καὶ δαμονῶντας ἐφορκίειν

τὸν Βηθσαϊδᾶ καὶ τὸν Βηθανία ταῖς κώμαις, τῶν μεγίστων ἔργων εἶναι. Nisi quis existimat inter maxima effe opera, claudos & cæcos integritati restituere, & dæmonio corruptos adjuvare in vicis Bethsaidæ aut Bethaniæ.

⁹ Hæbræi vero in Thalmudicis libris aperte fateantur.] In titulo Aboda Zara.

¹ Inspectante populo.] Act. xxvi. 26. Luc. XII. 1.

vel malo. A malo autem spiritu non esse profecta hæc opera, inde probatur, quod doctrina hæc Christi, cui probandæ ista opera adhibebantur, malis spiritibus adversatur. Vetus enim malos spiritus coli, abstrahit homines ab omni immunditia morum, qua tales spiritus delectantur. Rebus quoque ipsis appareat, ubicumque ea doctrina recepta est, collabi Dæmonum cultum, & artes magicas, & unum Deum coli, cum detestatione Dæmonum: quorum vim ac potestatem Christi adventu infractam ³ Porphyrius ipse agnoscit. Credendum autem non est, quemquam malum spiritum adeo esse imprudentem, ut ea faciat & quidem sæpiissime, ex quibus nihil honoris sibi, aut commodi, contra vero maximum detrimentum ac dedecus accedit. Sed neque sapientiae, aut bonitati ipsius Dei, ullo modo convenit, ut passus credatur, astu Dæmonum, illudi hominibus ab omni malitia alienis, & sui metuentibus; quales fuissent primos Christi discipulos, vita ipsorum inculpata, & multæ calamitates, conscientiæ causa, toleratæ manifestum faciunt. Quod si dicas, à bonis mentibus, Deo tamen inferioribus, profecta Christi opera; jam eo ipso fateris, illa Deo placuisse, & ad Dei honorem pertinuisse, cum bona mentes nihil faciant, nisi quod Deo gratum, ipsique gloriosum sit: ut jam taceamus, quædam Christi opera esse talia, quæ Deum ipsum auctorem testari videantur, ut mortui non unius in vitam revocatio. Jam vero Deus miracula nec facit, nec fieri sinit, absque causa: id enim sapientem legis conditorem decet, à legibus

² Et artes magicas.] Quarum & libri hortatu discipulorum Jesu combusti. Act. xix. 19.

³ Porphyrius ipse agnoscit.] Locus est apud Eusebium Præ-

parationis lib. v. cap. 1. Ἰνοῦ τικημένω, ὑδειλας τις θεὸν δημοσίας ὀφελεῖας ποθεῖτο. Ex quo Jesus coli cæptus est, publicam Deorum opem nemo sensit.

suis

suis non nisi ob causam, & quidem gravem, redere. Causa autem nulla alia reddi potest, cur hæc facta sint, quam ea, quæ à Christo allata est: nempe 4 ut doctrinæ ipsius redderetur testimonium. Neque vero, qui ea adspicerent, aliam causam ullam animo concipere potuerunt: quos inter cum multi, ut diximus, pio essent animo, Deum hoc egisse, ut eis imponeret, impium est creditu. Et hæc una fuit causa cur Judæorum plurimi, qui circa Jesu tempora vixerunt, etiam 5 qui induci non possent, ut legis à Mose datæ partem ullam omitterent, quales fuerunt qui Nazareni & Ebionæ dicebantur, nihilominus Jesum, ut missum cœlitus magistrum, agnoscerent.

§ VII. *De ipsius Jesu resurrectione constare testimonis fide dignis.*

Miraculis à Christo editis par argumentum præbet Christi ipsius post crucem, mortem, sepulturam, admirabilis redditus in vitam. Id enim non

4 *Ut doctrinæ ipsius, &c.]*
Additum est ut tanta Humani Generis pars Christianam Religione amplectetur, ostendisse rem Deo tanti fuisse, ut propterea miraculis eam initio confirmaret. Si tot fecerat, in gratiam unius Gentis, nec ita magnæ; Hebræam intelligo; quanto magis consentaneum bonitati ejus fuit tantæ Humani Generis parti, in densissimis teñbris jacenti, cœlestem hanc lucem impertiri? *Clericus.*

5 *Qui induci non possent ut legis à Mose datæ partem ullam omitterent.]* Vide *Actor. xv.* *Rom. xiv.* Hieronymus in *Chronico Eusebiano ad annum*

Christi cxxv. cum Christianos Episcopos Hierosolymitanæ Ecclesiæ quindecim nominasset: *Hi omnes usque ad everzionem, quam ab Hadriano perpetua est Jerusalem, ex circumcisione Episcopi præfuerunt.* Severus Sulpitius de illorum locorum ac temporum Christianis, *Christianum Deum sub legis observatione credebat, & ex circumcisione eorum Ecclesia habebat sacerdotem.* Additum Epiphanium, ubi de Nazarenis & Ebionitis agit. Nazareni non est nomen partis aliquujus, sed omnes in Palæstina Christiani, ideo quod Dominus eorum Nazarenus fuisset, sic appellabantur: *Act. xxiv. 5.*

modo

modo ut verum, sed ut præcipuum suæ fidei fundamentum, adferunt omnium locorum & temporum Christiani: quod fieri non potuit, nisi qui primi Christianam fidem docuerunt, certo auditoribus suis persuaserint, rem ita gestam. Certo autem persuadere hoc non potuerunt hominibus aliquo judicio præeditis, nisi affirmarent, semet ipsos oculatos rei testes esse: sine qua affirmatione, nemo mediocriter sanus illis habuisset fidem, præsertim iis temporibus, cum illis credere maximis malis ac periculis constaret. Affirmatum hoc ab ipsis magna constantia, etiam libri ipsorum, & aliorum docent: imo ex libris apparet, provocasse eos ⁷ ad testes quingentos, qui Jesum post mortem redivivum conspexerint. Non est autem mos mentientium, ad tam multos testes provocare. Neque fieri potest, ut in falsum testimonium tam multi conspirent. Et ut alii testes non fuissent, quam duodecim illi notissimi Christianæ doctrinæ primi propagatores, sufficere hoc debebat. Nemo gratis malus est. Honorem ex mendacio sperare non poterant, cum honos omnis esset penes Paganos, aut Judæos, à quibus ipsi probris & ignominia afficiebantur: non divitias, cum contra hæc professio sæpe & bonorum, si qua essent, damno mulctaretur: atque ut hoc non fuisset, tamen Euangelium doceri ab ipsis non posset, nisi omni bonorum temporalium cura omessa. Neque vero alia ulla vitæ hujus commoda ad mentiendum movere eos potuerunt, cum ipsa

⁶ *Et aliorum.*] Etiam Celsi, qui adversus Christianos scripsit. Vide Originem lib. 11.

^{7.} *Ad testes quingentos.*] Paulus 1 ad Corinth. xv. 6. quodam eorum è tempore mortuorum esse dicit: sed horum quo-

que liberi & amici superstites audiri poterant, ac testari quæ audierant. Major autem horum pars etiam vivebat, scribente ista Paulo. Hæc apparitio in monte Galilææ contigit.

Euangelii prædicatio laboribus, fami, siti, verberibus, carceribus eos objecerit. Fama dumtaxat inter suos tanti non erat, ut propterea homines simplices, & quorum vita ac dogma à fastu abhorrebat, tantam malorum vim subirent: neque vero sperare ullo modo poterant tantum progressum sui dogmatis, cui & intenta commodis suis natura, & ubique imperantium auctoritas repugnabant, nisi ex divino promisso. Accedat, quod etiam hanc quallemcunque famam nullo modo durabilem sibi poterant promittere; cum, Deo de industria suum in hoc consilium celante, ⁸ mundi totius exitium quasi de proximo imminens opperirentur, quod & ipsorum, & sequentium Christianorum scripta apertissimum faciunt. Restat ergo, ut Religionis suæ tuendæ causa mentiti dicantur; quod omnino, si res recte expendatur, dici de illis non potest. Nam aut Religionem illam veram, ex animi sententia, crediderunt, aut non crediderunt. Si non credidissent optimam, numquam hanc elegissent omisis Religionibus aliis magis tutis, magisque honoratis: imo quamvis veram, profecti non essent, nisi & professionem ejus credidissent necessariam; præsertim cum & facile prævidere possent, & experimento statim discerent, hanc professionem post se trahere mortem immensi agminis, cui sine justa causa causam dare à latrociniis scelere non abscedebat. Quod si crediderunt Religionem suam veram, imo & optimam, & profitendam omnino, & quidem post Magistri sui mortem: sane id fieri non potuit, si fefellisset eos Magistri sui de sua

⁸ Mundī totius exitium quasi de proximo imminens opperirentur.] Vide 1 Thessal. iv. 15, 16. 1 Cor. xv. 52. Tertullianus de Monogamia: Quum magis nunc

tempus in collecto factum sit. Hieronymus ad Gerontiam: Quid ad nos, in quos fines sæculorum devenerunt?

refur-

resurrectione pollicitatio. Nam ⁹ id cuivis fano homini satis fuisset, ad excutiendam etiam ante conceptam fidem. Rursus Religio omnis, præsertim vero Christiana, ¹ mendacium ac falsum testimonium, maxime in divinis rebus, prohibet: non potuerunt ergo Religionis, & quidem talis amore, ad mendacium permoyer. Adde jam, quod viri fuerunt vitæ ne ab adversariis quidem culpatæ, & quibus nihil objicitur ² præter solam simplicitatem, cuius ingenium à confingendo mendacio longissime abest. Nemo etiam eorum fuit, qui non gravissima quæque passus sit, propter illam professionem de Jēsu resuscitato. Multi etiam ipsorum morte exquisitissima, ob id testimonium, affecti sunt. Jam vero, ut quis sensus sui compos talia toleret ob conceptam animo opinionem, fieri potest: at ut ob falsum, quod falsum esse norit, tam dura pati velit, non unus aliquis, sed plures, quorum id falsum credi nihil intersit, res est plane incredibilis. Amentes autem eos non fuisse, & vita & scripta satis testantur. Quod de primis illis diximus, idem de Paulo quoque dici potest; qui Christum in cœlo regnantem a se conspectum ³ palam prædicavit, ⁴ cum nihil

eru-

⁹ *Id cuivis fano homini satis fuisset ad excutiendam etiam ante conceptam fidem.]* Fusius hoc argumentum exsequitur Chrysostomus ad I Corinthis. 1. in fine.
¹ *Mendacium ac falsum testimonium, maxime in divinis rebus, prohibet.]* Matth. XII. 36. Joh. VIII. 44, 45. Eph. IV. 25. Rom. IX. 1. 2 Cor. VII. 14. XI. 31. Gal. I. 20. Col. IIII. 9. I Tim. I. 10. & II. 7. Jac. IIII. 14. Matth. XXII. 16. Marc. XII. 14. Luc. XX. 21. Joh. XIV. 16. Eph. V. 9. & alibi.

² *Præter solam simplicitatem.]* Etiam Celsus. Vide Originem lib. I.

³ *Palam prædicavit.]* I Cor. XV. 9. 2 Cor. XII. 4. Adde quæ discipulus Pauli Lucas scribit Act. IX. 4, 5, 6. & XXII. 6, 7, 8.

⁴ *Cum nibil eruditio nisi fidaicæ ipse deesset.]* Act. XXII. 3. Gamalielis duos eruditio nomine Hebræi prædicant. Horum alterius discipulus fuit Paulus, neque legis tantum, sed & eo-

eruditio*nis* Judaicæ ipsi deesset; nec spes honorum, si patrum viam institisset: contra vero ob illam professionem & odiis cognatorum suorum subjacere, & toto orbe peregrinationes difficiles, periculosa*s*, laboriosas suscipere deberet, ac postremo etiam supplicium cum infamia perpeti.

§ VIII. *Solutio adversus objectionem sumtam ab eo, quod Resurrectio videatur impossibilis.*

Sane tantis ac talibus testimoniis fidem detrahere nemo potest, nisi dicat, rem ipsam talem esse, ut nullo modo fieri possit; qualia sunt, quæ contradictionem, ut loquuntur, implicant.⁵ Id autem hac de re dici non potest. Posset sane, si quis eundem tempore eodem & vixisse, & mortuum fuisse, pronunciaret. Cæterum ut mortuo vita reddi possit, præsertim per ejus efficaciam, qui vitam primum homini dedit, cur pro impossibili habeatur,⁶ nihil causæ est. Neque vero viri

sapientes

& eorum quæ à magistris erant tradita, apprime gnarus. Vide Epiphanius.

⁵ *Id autem bac de re dici non potest.]* Responsio septima ad objecta de resurrectione in Justinī operibus. "Αλλο τὸ πάντη ἀδύνατον, καὶ ἄλλο τὸ τινὶ ἀδύνατον. πάντη μὲν ἀδύνατόν εἶναι, ὡς τῇ διαμέτρῳ τὸ σύμμετρον εἶναι τὴν πλευράν. τινὶ δὲ ἀδύνατόν εἶναι, ὡς τῇ φύσει τὸ χωρὶς σπέρματος ποσεῖν ζῶν. τινὶ τέτων τῶν ἀδυνάτων ὑποβάλλεται τὸν ἀνάγασσον οἱ ταῦτην ἀπίστεις; αλλ' εἰ μὲν τῷ πρώτῳ, φευδός εἶναι ὁ λόγος. εἰ γὰρ καλὰ ἀνάλικαν σύμμετρογίνεται ἢ διάμετρο τῆς πλευρᾶς οἱ δὲ ἀνισάρμενοι καλὰ ἀνάλικοι δινέγνεται. εἰ δὲ τῷ τινὶ, ἀλλὰ τῷ

*Aliud est quod omnino est impossibile, aliud quod alicui. Omnia impossibile, ut dimetiens par sit lateri. Alicui impossibile, quomodo naturæ est impossibile sine semine animans producere. Utri horum duorum impossibilium generum resurrectionem conferunt, qui ei non credunt? Si priori, falsa est illatio: neque enim nova creatio hoc facit, ut dimetiens par sit lateri. Resurgent autem homines, per novam creationem. At si intelligunt id quod alicui impossibile est, certe Deo possibilia ea omnia quæ impossibilia tantum alicui. De discrimine hoc impossibilium vide quæ docte notat Maimonides, Ductoris dubitan-
tium Parte III. cap. 15.*

⁶ *Nihil causæ est.]* Adcuratio-

sapientes id impossibile crediderunt; cum 7 Eri Armenio id evenisse scripserit Plato, mulieri cui-dam 8 Heraclides Ponticus, 9 Aristæo Herodotus, 1 alii Plutarchus; quæ sive vera, sive falsa sunt, ostendunt opinionem eruditorum de ea re tanquam possibili.

§ IX. *Resurrectione Jesu posita, evinci dogmatis veritatem.*

Quod si nec impossibile est, ut Christus in vitam redierit, & satis magnis testimoniiis id constat, quibus convictus Judæorum Magister 2 Bechai veritatem hujus rei agnoscit: is ipse autem Christus, ut & sui & alieni fatentur, novum pro-tioris Philosophiaæ periti omnes fatebuntur tam difficile esse in-tellectu animal in utero matris formari, quam mortuum ad vitam revocari. Verum homi-nes indocti non mirantur quod solent videre, nec difficile putant, quamvis rationem ejus ignorent; sed fieri posse non putant quod nunquam viderunt, quamvis quotidianis rebus ne-quaqueam difficilius. *Clericus.*

7 *Eri Armenio.*] Locus hac de re Platonis exstat de Répu-blica decimo: transcriptus Euse-bio Præparatiōne Euangelica li-bro xi. cap. 35. Historiæ au-tem ipsius memoria apud Vale-rium Maximum lib. 1. c. viii. exemplo exterritorum primo; in Protréptico quod est inter Justini Opera, apud Clementem Strom. v. apud Origenem lib. 11. con-tra Celsum, apud Plutarchum Symposiacon ix. 5. apud Macro-bium initio ad Somnium Se-pionis.

8 *Heraclides Ponticus.*] Ejus erat liber *ωρι* *ἀντες*, cuius me-

minit Diogenes Laërtius in Pro-cemio & Empedocle, & Galenus vi. de locis affectis. De eo sic Plinius lib. vii. cap. 32. *No-bile illud apud Græcos volumen Heraclidis, septem diebus fæmina examinis ad vitam revocata.* At triginta dies ei tribuit Diogenes Laërtius, loco posteriore.

9 *Aristæo Herodotus.*] Mel-pomene. Vide & Plinium hi-storyæ naturalis lib. vii. c. 52. & Plutarchum Romulo, & Hesychium de Philosophis.

1 *Alii Plutarchus.*] Thespisio. Habet hoc Plutarchus libro de fera Dei vindicta. Item An-tyllo, de quo Plutarchi locum ex primo de Anima nobis servavit Eusebius, Prep. lib. xi. cap. 36. & Theodoretus Serm. xi.

2 *Bechai.*] Optandum fuisset locum à Grotio fuisse prolatum 5 quamvis enim ratiocinatio ducta à resurrectione Christi minime indigeat adprobatione R Bechai, aut cujusquam alius, Judæi forte ejus auctoritate possent moveri. *Clericus.*

tulit

tulit dogma tamquam mandato divino, sane sequitur, ut dogma verum sit; cum divinæ iustitiæ ac sapientiæ aduersetur tam excellenti modo eum ornare, qui falsum in re tanta commisiffet: præsertim vero, cum ipse ante mortem suam, & mortem, & mortis genus, & redditum suum in vitam prædixisset suis, & quidem addito, ³ hæc ideo eventura, ut de sui dogmatis veritate constaret.

§ X. Christianam Religionem præstare aliis omnibus.

Et hæc quidem ex factis ipsius veniunt argumenta: veniamus ad ea, quæ veniunt ex natura dogmatis. Sane aut omnis omnino Dei cultus repudiandus est, quod numquam ei in mentem veniet, qui & Deum esse, & curare res conditas credat, & hominem consideret cum intellectu eximio, tum vi electricæ boni malique moralis præditum, ac proinde ut præmii, ita & peccati in ipso esse materiam: aut hæc admittenda Religio, non tantum ob factorum testimonia, de quibus jam egimus, verum etiam ob ea, quæ Religioni sunt intrinseca: cum nulla ex omnibus sæculis ac nationibus proferri possit, aut præmio excellentior, aut præceptis perfectior, aut modo, quo propagari jussa est, admirabilior.

§ XI. Præmii propositi excellentia.

Nam ut à præmio, id est, à fine homini proposito, incipiamus, quia id, ut dici solet, in execucione est ultimum, sed intenditur primum,
⁴ Moses in Religionis Judaicæ institutione, si di-

³ Hæc ideo eventura ut de sui dogmatis veritate constaret.] Vide Joh. xvii. Luc. xxiv. 46, 47.

⁴ Moses in Religionis Judaicæ institutione, si diserta legis pæna respicimus, nihil promisit supra bujus vitæ bona.] Vide Deut. xi. & xxviii. Heb. viii. 6.

ferta

ferta legis pacta respicimus, nihil promisit supra hujus vitæ bona, terram uberem, penum copiofam, victoriam de hostibus, longam & valentem senectam, posteros cum bona spe superstites. Nam si quid est ultra, id umbris obtegitur, aut sapienti ac difficii ratiocinatione colligendum est: quæ causa fuit, cur multi, qui legem Mosis sequi se profiterentur, ut ⁵ Sadducæi, spem omnem de bonis post hanc vitam adipiscendis projecerint. Apud Græcos, ad quos eruditio usque à Chaldæis & Ægyptiis perlata est, qui de vita post hujus conspicuæ vitæ interitum spem habebant aliquam, ⁶ valde de ea re hæsitanter loquebantur; ⁷ ut ex Socratis dissertationibus, ex scriptis ⁸ Tullii,

⁹ Senecæ,

⁵ Sadducæi, spem omnem de bonis post hanc vitam adipiscendis projecerint.] Matth. xxii. 23. Lucas Act. xxiii. 8. Iosephus: Σαδδουκαῖοι τὰς θυχὰς ὁ λόγος συναφανίζει τοῖς σώμασι. Alibi: θυχῆς δὲ τὴν διαμονὴν καὶ τὰς καθ' ἄδει τιμωρίας καὶ τιμές ἀναιρεῖσθαι. Hieronymus de iisdem: Animam putabant interire cum corporibus.

⁶ Valde ea de re hæsitanter loquebantur.] Notatum hoc Chrysostomo, I ad Cor. c. 1. 25.

⁷ Ut ex Socratis dissertationibus.] In Platonis Phædone: Νῦν δὲ εὐ ιτε, ὅτι παρ' ἄνδρας τε ἐλπίζω ἀφίξεσθαι ἀγαθὸς. καὶ τῷτο μὲν ὡς ἀν πάντα δισχυροτάτων. Hoc sciatis, spem nibi esse venturum me ad viros bonos: quod tamen non nimium affirmaverim. Et postea: Εἰ μὲν τυγχάνει ἀληθῆ ὄντα ἢ ἔγχον λέγω, καλῶς δὲ ἔχει τὸ πεισθῆναι εἰ δὲ μηδὲν ἔτι, τελευτήσαις, ἀλλ' ἐν τῷτο γε τὸν χρόνον αὐτὸν τὸν ἀρχὸν τῷ θανάτῳ

ἡττού τοῖς παρεστιν ἀνδρὶς ἔστομα ὁδυρόμενος. ἡ δὲ ἀγνοιά μοι αὖτη ἡ ξυνιδελεῖ (κακὸν γὰρ ἦν) ἀλλ' ὑπέρον ὑπερον ἀπολεῖται. Si enim vera sunt quæ dico, pulchrum est ea credere. Si vero mortuo nibil supereft, hoc tamen tempore, quod mortem antecedit, minus torquebor præsentibus: hic autem meus error non manebit (id enim malum foret,) sed paulo post interibit. Tertullianus de Animali: Adeo omnis illa tunc sapientia Socratis de industria venerat consultæ æquanimitatis, non de fiducia compertæ veritatis. Idem in Socrate observat Parænæsis, quæ est inter Opera Justini.

⁸ Tullii.] Ut Tusculanarum I. Expone igitur mibi, nisi molestem est, primum animos, si potes, remanere post mortem, tum, si id minus obtinebis (est enim arduum,) docebis carere omni malo mortem. Deinde: Præclarum autem nescio quid adepti sunt, quod didicerunt se, cum tempus mortis venisset, totos

9 Senecæ, ¹ aliorumque appareat. Et cum ad eam rem argumenta conquirerent, nihil ferme adferabant certi. Nam quæ adferunt, pleraque ² nihil magis de homine, quam de bestiis, procedunt. Quod cum alii animadverterent, mirandum adeo non est, ³ si transitum animarum de hominibus in bestias, de bestiis in homines, commenti sunt. Rursum vero, cum hoc quoque nullis testimoniois, aut argumentis certis niteretur; & tamen negari non posset, quin homini finis aliquis esset propositus: eo perducti sunt alii, ut dicerent, ⁴ virtutem sibi esse præmium, & fatis beatum esse sapientem, etiam in Phalaridis tauro. Sed & hoc non sine causa aliis displicuit, qui fatis videbant, ⁵ in ea re, quæ secum haberet pericula, incommoda,

totos esse perituros: quod ut ita sit, (nihil enim pugno,) quid habet ista res aut lætabile, aut gloriosum? Postea: *Fac enim sic animum interire, ut corpus. Num igitur aliquis dolor, aut omnino post mortem sensus in corpore est? nemo id quidem dicit.* Citat ex eodem Cicerone hoc ejus, post disputationem de animo, dictum Laetantius libro VII. cap. 8. *Harum sententiarum quæ vera sit, Deus aliquis widerit.*

9 Senecæ.] Epistola LXIV. *Et fortasse (si modo sapientum vera fama est, recipitque nos locus aliquis,) quem putamus perisse præmissus est.*

¹ *Aliorumque.] Generaliter, Justinus Martyr colloquio cum Tryphone: Οὐδὲν ἐν ἴστοι περὶ τέτων οἱ φιλόσοφοι, ὅδε γὰρ δὲ τι τῷλε ἔτι ψυχὴν, ἔχεσσιν εἰπεῖν. Nihil horum norunt Philosophi: neque vel quid sit anima, valent dicere.*

² *Nihil magis de homine, quam de bestiis procedunt.] Ut illud Socratis sive Platonis: *quod se movet, æternum est.* Vide Laetantium dicto jam loco.*

³ *Si transitum animarum de hominibus in bestias, de bestiis in homines commenti sunt.] Ut Brachmanes olim & nunc quoque, à quibus hausit Pythagoras & ejus Schola.*

⁴ *Virtutem sibi esse præmium, & fatis beatum esse sapientem, etiam in Phalaridis tauro.] Vide Ciceronem Tusculanarum II. & Laetantium lib. III. Institutionum, cap. 27. ubi contra hanc sententiam fortiter disputat, ut & Augustinus epistola LII.*

⁵ *In ea re, quæ secum haberet pericula, incommoda, cruciatum, interitum; felicitatem, præsertim summam, non posse esse positam.] Laetantius lib. III. cap. 12. *virtus per seipsum beata non est, quoniam**

moda, cruciatum, interitum; felicitatem, præsertim summam, non posse esse positam; nisi verborum sonum, sine rerum sensu, sequi liberet: ideoque bonum supremum finemque hominis collocarunt in iis rebus, quarum voluptas sensibus perciperetur. Sed hæc quoque sententia à plurimis, & quidem efficaciter, refutata est: ut quæ honestum omne, cuius semina quædam in animo condita habemus, extingueret, hominemque ad sublimia erectum dejiceret in sensum pecudum, quæ pronæ nihil nisi terrestre respiciunt. In tantis dubitationibus incertum palabatur genus humandum ea ætate, cum Christus veram finis cognitionem intulit; promittens sectatoribus suis, post hoc ævum, vitam non modo sine morte, sine dolore ac molestia, verum etiam summo gaudio comitam: neque id parti tantum hominis, id est, animo, de cuius speranda post hanc vitam felicitate partim conjectura, partim traditio aliqua existabat; verum etiam corpori, & id quidem justissime, ut corpus, quod ob legem divinam sæpe incommoda, cruciatus, atque interitum pati debet, repensationis expers non esset. Gaudia autem, quæ promittuntur, non vilia sunt, ⁶ ut epulæ, quas post hanc vitam sperant crassiores

quoniam in perferendis, ut dixi, malis tota vis ejus est. Et mox cum Senetæ adduxisset locum: Sed & Stoici, quos secutus est, negant sine virtute effici quemquam beatum posse. Ergo virtutis præmium beata vita est, si virtus, ut recte dictum est, beatam vitam facit. Non est igitur, ut ajunt, propter seipsum virtus expetenda, sed propter vitam beatam, quæ virtutem necessario se-

quitur. Quod argumentum docere eos potuit, quod esset summum bonum. Hæc autem vita præsens & corporalis beata esse non potest, quia malis est subiecta per corpus. Bene Plinius Historiæ Naturalis lib. vii. cap. 7. Mortalium nemo felix.

⁶ Ut epulæ quas post hanc vitam sperant crassiores Judæi.] Loca adducentur infra ad librum v.

Judæi,

Judæi, ⁷ & concubitus, quos sibi promittunt Mahumetistæ: sunt enim hæc caducæ vitæ propria mortalitatis remedia, illud quidem ad singulorum animantium conservationem; hoc vero ad durationem generum: sed in corporibus vigor perpetuus, & plusquam siderea pulchritudo; in animo intellectio sine errore, etiam Dei ac divinæ providentiae, & si quid nunc occultum latet; voluntas vero tranquilla, maxime in Dei conspectu, admiratione laudibusque occupata; in summa, majora multo ac meliora omnia, quam optimarum ac maximarum rerum comparatione concipi possint.

§ XII. *Solvitur obiter objectione inde sumpta, quod dissoluta corpora restitu nequeant.*

Solet hic præter eam objectionem, cui jam ante respondimus, alia adferri, quasi omnino fieri nequeat, ut quæ dissoluta sunt hominum corpora, in eamdem compagem redeant: sed hoc ratione nulla nititur. ⁸ Cum enim inter plerosque Philosophos constet, rebus quantumcumque mutatis, manere materiam diversarum specierum capacem: quis dicat, aut Deum nescire, quibus in locis, etiam longissime distantibus, sint materiae ejus,

⁷ Et concubitus quos sibi promittunt Mahumetistæ.] Alcoranus Azoara iv, v, XLVII, LIV, LXV, LXVI.

⁸ Cum enim, &c.] Si cui sequentia Grotii verba non satisfaciant, ei responderi queat, minime necessarium esse, ut eadem sit numero materia quæ excitatur, cum ea quæ, homine moriente, in sepulcrum illata est. Neque enim minus fuerit idem homo is, cuius animus conjunctus fuerit cum materia, cum quæ numquam conjunctus

fuerat, si sit idem animus; quam fuit idem homo senex decrepitus, & infans vagiens in cunis, quamvis ne particula quidem forte superfit in sene ejus materiae, quæ fuit in infante, propter perpetua effluvia quæ ex corpore elabuntur. Resurgere corpus dici optime potest, cum simile ex terra à Deo formatur, conjugiturque menti. Itaque non opus est ut in nimias angustias nos redigamus, dum raurantia materiae nimis rigide defendimus, Clericus.

quæ

quæ ad humanum corpus pertinuit, partes; aut deesse ei potentiam, qua eas reducat, atque recomponat, idemque faciat in suo universo, quod in fornacibus, aut vasis, facere Chymicos videamus, ut, quæ congenera sunt, quamvis disiecta, colligant? Ut vero, specie quantumvis mutata, res tamen ad originis suæ formam redeat, ejus & in rerum natura exempla sunt, ut in arborum animaliumque seminibus. Neque insolubilis est ille, qui à multis neccitur nodus de humanis corporibus, quæ in ferarum aut pecudum alimenta transeunt, quibus ita pastis homines iterum pascantur. Nam eorum, quæ comeduntur, pars maxima non in corporis nostri partem abit, sed in excrementa, aut accessiones corporis; quales sunt & pituita, & bilis: & de eo, quod alendi vim habet, morbis, interno calore, circumfuso aëre multum absunitur: quæ cum ita sint, Deus, qui etiam mutorum animantium genera ita curat, ut nullum eorum intereat, potest humanis corporibus singulari quadam cura prospicere; ut quod inde ad aliorum hominum escam pervenit, non magis in substantiam eorum vertatur, quam solent venena, aut medicamenta; eoque magis, quod quasi naturaliter constet humanam carnem ad hominum victum non datam. Id si non sit, & aliud, quod posteriori corpori aliunde accesserit, inde debeat decidere, non hoc tamen efficiet, ut non idem sit corpus, ⁹ cum etiam in hac vita major contingat particu-

⁹ Cum etiam in hac vita major contingat particularum mutatio.]
Alfenus in l. Proponebatur.
D. de Judiciis. Quod si quis putaret partibus commutatis, a liam rem fieri, fore ut ex ejus ratione nos ipsi non idem essemus, qui abbinc anno fuissimus: prop-

terea quod, ut Philosophi dicerent, ex quibus particulis minimis constiterimus, bæ quotidie ex corpore nostro decederent, aliæque extrinsecus in earum locum accederent. Seneca Epistola LVIII. Corpora nostra rapiuntur fluminum more: quicquid vides currit cum tempore:

particularum mutatio: ¹ imo & papilio insit in verme, & herbarum substantia, aut vini, ² in minimo aliquo, unde iterum instaurentur in veram magnitudinem. Certe cum & hæc, & alia multa, non incommode ponи possint, nulla est causa, cur inter impossibilia habeatur restitutio dissipati corporis; cum viri eruditи, ³ Zoroaster apud Chal-

pore: nibil ex his quæ videmus manet. Ego ipse, dum loquor mutari ista, mutatus sum. Vide quæ pulchre hac de re differit Methodius, cuius verba nobis servavit Epiphanius, qui Origenianos refutat numeris **xiiii**, **xiii**, **xiv**, **xv**.

¹ Imo & papilio insit in verme.] Ovidius ultimo Metamorphoseon:

*Quæque solent canis frondes intexere filis
Agrestes tineæ, res observata colonis,
Ferali mutant cum papilione figuram.*

Addamus ex Plinio quædam Historiæ Naturalis lib. x. cap. 5. de Ranis: Mirumque semestri vita resolvuntur in limum, nullo cernente, & rursus vernis aquis renascuntur quæ fuere natæ. Eodem lib. cap. 9. *Coccyx ex accipitre videtur fieri, tempore anni figuram mutans.* Libro xi. cap. 20. Sunt qui mortuas, si intra teatam hieme serventur, deinde sole verno torreantur, ac fuscineo cinere toto die foveantur, putent reviviscere. Ibidem cap. 22. de bombycibus: *Et alia horum origo è grandiore vermiculo, gemina protendens sui generis cornua. Hi erucae sunt. It deinde quæd vocatur bombylis; ex ea noctuidanus; ex*

hoc in sex mensibus bombyces. Ibi dem cap. 23. de bombyce Coa: Fieri autem primo papilones parvos nudosq. cap. 26. de cicadis: Fit primum vermiculus, deinde ex ea quæ vocatur tettygometra, cuius cortice rupto circa solstitia evolant. c. 30. Muscis bumore examinatis, si cinere condantur, reddit vita. cap. 32. Multa autem insecta & aliter nascentur. Atque Afslus imprimis ex rore: infidet hic raphani folio primo vere, & spissatus sole in magnitudinem milii cogitur. Inde oritur vermiculus parvus, & triduo mox eruca, quæ adje- Etis diebus crescit immobilis, duro cortice, ad tactum movetur araneæ. Hæc eruca, quam chrysalidem appellant, rupto deinde cortice volat papilio.

² In minimo aliquo, &c.] Si Grotius in hoc nostrum ævum dilatus fuisset, plenius esset loquutus; cum constet omnia animalia, cujuscumque generis, ex ovo nasci in quo sunt formata, ut plantæ omnes in seminibus, quamvis summæ tenuitatis. Sed hoc nihil ad resurrectionem, non enim ex similibus primordiis corpora renascuntur. Clericus.

³ Zoroaster apud Chaldaeos.] Vide Clementem Strom. v.

daeos;

dæos, ⁴ Stoïci prope omnes, ⁵ & inter Peripateticos Theopompus, eam & fieri posse, & futuram crediderint.

§ XI. Præceptorum eximia sanctitas circa Dei cultum.

Secundum, quo Christiana Religio, omnes alias, quæ aut sunt, aut fuerunt, aut fangi possunt, exsuperat, est summa sanctitas præceptorum, cum in iis, quæ ad Dei cultum, tum quæ ad res cæteras pertinent. Paganorum sacra ferme per to-

⁴ Stoïci prope omnes.] Clemens Strom. v. Οἶδεν γὰρ ἔτιθεν ἐκ τῆς βαρβάρης φιλοσοφίας μαζῶν, τὴν διὰ πυξὶς κάθεσιν τῶν καιᾶς θεῖων κόπτουν, ἢν ὑσερον ἐκπύρωσιν ἐκάλεσαν οἱ Στοῖκοι. καθ' ὃν γὰρ τὸν ιδίον ποιῶν ἀναγένεσθαι δογματίζουσι· τοῦτον ἐνείνον τὸν ἀνάγαντον περιέποντες. Norat enim ille (Heraclitus) edocetus ē barbara philosophia, Mundum à malis hominibus purgatum iri per ignem, quod ἐκπύρωσιν postea Stoïci dixerent, qui & per eam hunc talem quenque revicturum docent, his vocibus obtegentes resurrectionis rem. Origenes lib. iv. adversus Celsum: Φασὶ δὲ οἱ ἀπὸ τῆς Στοῖκης κατὰ περίοδον ἐκπύρωσιν τὰ παιδία γενέσθαι, καὶ ἐξ αὐτῶν διατηρουσιν πάντα ἀπαράλλακτα ἔχεται. Ajunt de porticu Philosophici post sæculorum circuitus fore incendium universi, deinde ejusdem formationem quæ eadem omnia habeat. Postea: Καὶ μὴ ἴρρητοι τὸν τὸν ἀναγένεσθαι τοπον, τὸ πρᾶγμα γε διλέσθιν· quamquam igitur resurrectionis non usurpant vocabulum, rem

tamen agnoscunt. Addit hic O-
rigenes AEGyptios. Chrysippus
de Providentia citatus Lactantio
lib. vii. Institutionum, c. 23.
Τέταρτη δὲ ἔτιθεν ἔχοντο, δῆλον ὡς
ἐδὲν ἀδίναλον, γέρμας, μεῖδα τὸ
τελευτῆσαν, πάλιν περιόδον τινῶν
εἰλυρένων χρόνων, εἰς δὲ νῦν ἐσφεύγεν
ἀποκαλεσθεῖσθαι σχῆμα. Hoc cum
ita se kabeat, apparet non esse
impossibile, ut & nos post mortem,
sæculorum certis circuitibus evo-
luitis, restituamur in eum in quo
nunc sumus statum. Vide, si va-
cat, Nathanaëlem Carpental-
rium Liberæ Philosophiæ exer-
citacione xvi.

⁵ Et inter Peripateticos Theo-
pompus.] De quo Diogenes La-
ertius initio libri. Καὶ Θεόπομ-
πος ἐν τῇ ἤδη τῶν Φιλοποιῶν,
ὅς γε ἀναγένεσθαι κατὰ τὰς μάγιες
φυσὶ τὰς ἀνθρώπες, γε ἐσεσθαι
ἀβατάτες, γε τὰ ὄντα τὰς αἰταῖς
διακλίνεσθαι διαφένειν. Theopompos
vero etiam octavo Philippicorum,
qui revicturos homines ex mago-
rum sententia tradit, immortaleſ-
que futuros, & omnia in suis iſſ-
dem semper mansura neminibus.

tum orbem terrarum, ut late ostendit ⁶ Porphyrius, & nostri etiam saeculi navigationes docent, plena erant crudelitatis. Nam receptum ferme ubique, ut & humano sanguine Dii placarentur: quem morem nec Graeca eruditio, nec Romanæ leges sustulerunt: ut appareat ex iis, quæ ⁷ de victimis factis Baccho Omestæ apud Graecos, de Graeco & Graeca, ⁸ Gallo & Galla mactatis Jovi Latiali legimus. Mysteria autem illa sanctissima, sive Cereris, sive Liberi patris, plenissima fuere omnis obscenitatis; ut apparuit, postquam semel,

6 Porphyrius.] De abstinentia ab esu animalium. Unde multa sumpsit Cyrillus iv. contra Julianum.

7 De victimis factis Baccho Omestæ apud Graecos.] Meminit Plutarchus Themistocle, & Pausanias. Similia sacra Mes-seniorum, Pellæorum, Lyctiorum in Creta, Lesbiorum, Phocaenium, habes apud Clemensem Protreptico.

8 Gallo & Galla mactatis Jovi Latiali.] Antiquum in Italia homines immolare docet nos libro i. Dionysius Halicarnassensis. Quamdiu id manferit Plinius libro xxviii. cap. i. Boario vero in foro Græcum Graecanæ defossos, aut aliarum gentium cum quibus tum res esset, etiam nostra ætas vidit. Mansit mos ad Justini & Tatiani tempora. Justinus enim sic Apologetico i. Romanos alloquitur: Τῷ παρ ὑμῖν τιμωρέω εἰδώλῳ, ὃ εἰ μόνον ἀλόγων ζώων αἴρεσθαι προσπάτειαι, ἀλλὰ καὶ ἀνθρώπαις, διὰ τὸ παρ ὑμῖν ἐπιστημοτάτους καὶ εὐγενεσάτους ἀνδρὸς τὴν πρόσχυσιν τῷ τῶν φοευθέντων αἰγαλῷ ποιεῖσθαι. Ut ei quod vos

colitis idolo, cui non tantum ratione carentium animantium sanguis adsperrigitur, sed & humanus, nobilissimo atque illustrissimo verrum, occisorum hominum affundente sanguinem. Tatianus vero: Εὑγὼ παρὰ μὲν Πωμαλοῖς τῷ Λατιάριον Δία λύθροις ἀνθρώπων, καὶ τοῖς ἄτῳ τῶν ἀνδρευτιῶν αἷματι τερπόμενον. Cum comperrerim apud Romanos Latiale Jovem humano cruento, & per homicidium fuso sanguine obliterari. Porphyrius ad Adriani tempora mansisse talia sacra nos docet. Apud Gallos mos is vetus humanis victimis litandi, ut ex Cicerone pro M. Fonteio, & ex Plutarcho de Superstitione discimus. Eum sustulit inde Tiberius: memorante Plinio lib. xxx. cap. i. De Britannis eundem ibi Plinium vide, & Dionem Nerone, & Solinum. De Slavis vero Helmoldum lib. i. cap. 3. Porphyrius libro de non esu animalium secundo mansisse ad suam ætatem ait, & in Arcadia & Carthagine, imo & ἐν τῇ μεγάλῃ πόλει, id est Romæ, sacrum nominans Jovis Latialis,

perrupta

perrupta arcane religione, evulgari cœperunt : quod late exsequuntur ⁹ Clemens Alexandrinus, & ¹ alii. Tum vero illi dies, qui Deorum honori sacrati erant, talibus spectaculis celebrabantur, ² quibus interesse Catonem puduit. At Judaica Religio nihil quidem habuit illicitum, aut in honestum ; sed tamen ³ ne pronus ad idolatriam populus à vera Religione descisceret, multis præceptis earum rerum, quæ per se nec bonitatem, nec malitiam habebant, oneratus est ; qualia sunt pecudum mactationes, circumcisio, exacta quies sabbati, & ciborum aliquammultorum interdictio ; quorum nonnulla mutuati sunt Mahumetistæ, addita vini prohibitione. At Christiana Religio Deum, ut mentem purissimam, ⁴ pura mente colendum docet, ⁵ & iis operibus, quæ suapte natura etiam citra præceptum honestissima sunt. Sic ⁶ non carnem vult circumcidi, sed cupiditates : ⁷ non ab omni opere, sed ab illicito nos feriari : non pecudum sanguinem, aut adipem Deo sacrare, sed, si opus sit, ⁸ pro veritate ipsius testanda

⁹ Clemens Alexandrinus.] In Protreptico.

¹ Et alii.] Maxime Arnobius.

² Quibus interesse Catonem puduit.] Martialis initio Epi- grammatum ¹. Gellius ^{x.} 13. Valerius Maximus lib. ^{11.} c. ^{10.}

³ Ne pronus ad idolatriam populus à vera Religione descisceret, multis præceptis earum rerum, quæ per se nec bonitatem nec malitiam habebant, oneratus est.] Hanc causam talium præceptorum reddit & Maimonides, quem sequitur Josephus Albo.

⁴ Pura mente colendum docet.] Joh. ^{iv.} 24.

⁵ Et iis operibus quæ suapte natura etiam citra præceptum honestissima sunt.] Unde λογικὴ λαζεῖα dicitur, cultus rationi consentiens, Rom. ^{xii.} 1. Ad Philipp. ^{iv.} 8.

⁶ Non carnem vult circumcidi, sed cupiditates.] Rom. ^{11.} 28, 29. Philipp. ^{III.} 3.

⁷ Non ab omni opere, sed ab illicito nos feriari.] 1 Cor. v. 8.

⁸ Pro veritate ipsius testanda nostrum offerre sanguinem.] 1 Corinth. x. 16. Hebr. ^{xii.} 4. 1 Petr. ^{11.} 21.

nostrum offerre sanguinem: & ⁹ quæ de bonis nostris egentibus damus, Deo data credere: non certis ciborum potusve generibus abstinere, sed ¹ utroque uti cum modo, qui sanitati conveniat; ² interdum & jejunii subactum corpus animo addicere, quo is alacrior ad sublimia feratur. Præcipua vero pars Religionis ubique ostenditur posita ³ in pia fiducia, ⁴ qua compositi ad fidele obsequium ⁵ in Deum toti recumbimus, ⁶ ejusque promissis non dubiam habemus fidem; ⁷ unde & spes exsurgit, ⁸ & verus amor, cum Dei, tum proximi, quo fit ut præceptis ipsius pareamus, ⁹ non serviliter pœnæ formidine, ¹ sed ut ipsi placeamus, ² ipsumque habeamus pro sua bonitate patrem ac ³ remuneratorem. ⁴ Precari vero jube-

⁹ Quæ de boris nostris egen-tum proximi.] Gal. v. 6. ¹
tibus damus, Deo data credere.] Thess. iii. 6.

Matth. vi. 4. Luc. xii. 33.

² Cor. ix. 7. Heb. iii. 6.

¹ Utroque uti cum modo qui saniti conveniat.] Luc. xxi.

³ 4. Rom. xiii. 13. Eph. v.

¹ 8. Gal. v. 21. ¹ Tim. v. 3.

¹ Petr. iv. 3.

² Interdum & jejunii subactum corpus animo addicere.]

Matth. vi. 18. xvii. 21. ¹ Corinth. vii. 5.

³ In pia fiducia.] Ut Joh. xii. 44.

⁴ Qua compositi ad fidele obsequium.] Luc. xi. 28. Joh. xiii.

¹ 7. & sequentibus. Rom. i. 5.

¹ Cor. vii. 19. ¹ Petr. i. 2.

⁵ In Deum toti recumbimus.]

Matth. xxi. 21. ² Tim. i. 12.

⁶ Ejusque promissis non dubiam habemus fidem.] Rom. iv. 20.

² Cor. vii. 1. Gal. iii. 29.

⁷ Unde & spes exsurgit.] Heb. vi. 11. Rom. viii. 24. xv. 4.

⁸ Et verus amor, cum Dei,

tum proximi.] Gal. v. 6. ¹
Thess. iii. 6.

⁹ Non serviliter pœnæ for-midine.] Rom. viii. 15.

¹ Sed ut ipsi placeamus.] Hebr. xii. 28.

² Ipsumque habeamus pro sua bonitate patrem.] Rom. viii.

³ Ac remuneratorem.] Coloss. iii. 24. ² Thess. i. 6.

[Adde &: ut liqueat nos intel-ligere præcepta ejus eo dignissima esse, & naturæ nostræ ita convenire, ut meliora, aut æque convenientia alia nemo commi-nisci possit. Itaque & grati animi causa, & quod optima ac præstantissima sint ejus præcep-ta, ei nos parere decet; quam-vis nullæ essent pœnæ luendæ non parentibus, præter ipsius facti turpitudinem. Hoc de-mum est Deo filiorum, non ser-vorum instar, parere. Clericus.

⁴ Precari vero jubemur.] Mat. vi. 10.

mur, non ut divitias, aut honores nanciscamur, & quæ alia multum optata plurimis male cesserunt: sed primum quidem ea, quæ Deo sunt glorioſa; nobis vero de rebus caducis ea, quæ natura desiderat, reliquum permittentes divinæ providentiae, utramcumque in partem res ceciderit secura: ea vero, quæ ad æterna ducunt, omni studio, nempe, retro commissorum veniam, in posterum auxilium Spiritus, quo firmati adversus minas omnes atque illecebras in pio cursu perstemus. Hic est Dei cultus in Religione Christiana, quo certe nihil excogitari potest Deo dignius.

§ XII. Circa ea officia humanitatis, quæ proximo debemus, etiam laſi.

Similia sunt quæ adversus proximum exiguntur officia. Mahumetis Religio in armis nata, nihil spirat nisi arma, armis propagatur. Sic & Laco-num instituta, quæ inter Græcanica maxime laudabantur, etiam Apollinis oraculo, tota ad vim bellicam fuisse directa, ⁵ notat, & in culpa ponit Aristoteles. Sed idem in Barbaros bellum dicit esse naturale; cum contra verum sit, inter homi-

⁵ Notat & in culpa ponit Ari-stoteles.] Polit. vii. cap. 14. Παραπλησίως δὲ τάτοις καὶ τῶν ὑπερόν τινες γραφάντων ἀπεφίναντον αὐτὸν δόξαν ἐπανυἱλες γὰρ τῶν Λακεδαιμονίων πολιτείαν ἀγαπῶσι τὴν νομοθέτη τὸν σιωπὸν, ἔτι πάντα πρὸς τὸ καθαίρειν καὶ πρὸς τὸν πόλεμον ἐνομοθέτησεν ἡ κατὰ τὸν λόγον ἐξὶν εἰέλεγκτα, καὶ τοῖς ἔργοις ἐξελήλεγκτας γενν. Par i modo & qui posterioris scripserunt, ostenderunt ejusdem se esse sententiæ. Nam in laudatione Lace-demoniorum Reipublicæ, admittantur propositum conditoris legum

in eo, quod leges omnes ad bellicas res vicioriamque direxit: quod & ratione refelli facile potest, & ipsi factis refutatum nunc apparet. Euripides Andromacha Aristotelii præiverat:

[————— εἰ δὲ ἀπὸν δορὸς
Τοῖς Σπαρτιάταις δόξα καὶ μά-
χης ἀγάν,
Τ' ἀλλ' ὅτες ἔτει μηδενὸς βελ-
τιῶνες.

[————— si vis Martia,
Vobis Lacones abſit & ferri
decus,
Spectatur ultra quod fit exi-
mum nibil,

nes à natura amicitiam ac societatem constitutam.
 6 Quid enim iniquius, quam singulas cædes puniri, occistarum gentium, velut gloriosum facinus, triumphis ostentari? Et tamen illa adeo celebrata Romana civitas, quo tantum nomen, nisi bellis, sæpe manifeste injustis, ut de bello in Sardiniam & Cyprum ipsi fatentur, consecuta est? Et certe generatim, ut à præclaris annalium conditoribus memoriæ proditum est, latrocinia extra fines

6 Quid enim iniquius, quam singulas cædes puniri, occistarum gentium, velut gloriosum facinus, triumphis ostentari?] Senus ex Senecæ epistola 96. & de Ira lib. II. cap. 8. ex Cypriani epistola secunda.

7 Sæpe manifeste injustis.] Petronius:

— si quis sinus abditus ultra,
Si qua foret tellus fulvum quæ
mitteret aurum,
Hostis erat. —

8 Ut de bello in Sardiniam.] Vide Polybium Historiarum III.

9 Et Cyprum, ipsi fatentur.] Florus lib. III. cap. 9. Divitiarum tanta erat fama, nec falso, ut vicit gentium populus, & donare regna consuetus, Publico Clodio Tribuno duce, socii vivique Regis confiscationem mandaverit. Meminit ejusdem rei Plutarchus Catone, Appiaaus lib. II. Civilium, Dion. lib. XXXVIII. Vide eundem Florum de Bello Numantino & de Cretico.

1 Latrocinia extra fines plerisque gentibus nullam habebant infamiam.] Thucydides lib. I. Oi γὰρ Ἑλλῆνες τοπάλαι, καὶ τῶν Βαρκάρων οἵτε ἐν τῇ ἡπέρω παραθαλάσσιοι, καὶ ὅσοι νήσοι εἰχον, ἐπειδὴν ἥξαντο μᾶλλον περαιεσθαι

ναῦσιν ἐπ' ἀλλήλους, ἐγέραποτο πρὸς ληστεῖαν, ἡγεμόνων ἀνδρῶν & τῶν ἀδυνατωτάτων, κέρδες τοῦ σφετέρου αὐτῶν ἔνεκα καὶ τοῖς ἀσθενεστοῖς τροφῆς. καὶ προσπίπτοις πόλεσιν ἀτειχίσοις καὶ καὶ κάρμας οἰκεμένας, ἤργαζον καὶ τὸ πλεῖστον τῷ βίῳ ἐνεύθεν ἐποιεῖν, ἐκ ἔχοντος ποιοσχύνην τούτης τοῦ ἔργου, φέροντο δὲ τις καὶ δόξης μᾶλλον, δηλοῦσι δὲ τῶν τε ἡπειρωτῶν τινες ἔτι καὶ νῦν, οἷς κόσμοι καλῶς τεῦτο δρᾶν, καὶ οἱ παλαιοὶ τῶν ποιητῶν, τὰς πύξεις τῶν πλεόνων πανταχοῦ ὄμοιος ἐρωτῶντες, εἰ ληγαῖ εἰσιν, ὡς ὅτε ἀν πυθάνονται ἀπαξιούσιν τὸ ἔργον, οἷς τοῦ ἐπιμελεῖς εἴναι εἰδέναι ἐκ διειδίζοντων ἐλλήσοντο δὲ καὶ κατ' ἡπειρον ἀλλήλες, καὶ μέχρι τοῦδε πολλὰ τῆς Ἑλλάδο τῷ παλαιῷ τρόπῳ νόμεσται, περὶ τε Λοχοὺς τοὺς Ὀζόλας καὶ Αἴτωλοὺς καὶ Ἀκαράνας, καὶ τὴν ταύτην ἡπειρον. Olim quippe Græci, non minus quam barbari, tum qui in continente, tum qui per insulas vivebant, postquam sœpius alii ad alios navibus transire cœperunt, ad latrocinandum se contulerunt, ad quam rem viri illustres ducēs ipsis erant, partim quæstus sui causa, partem ut vicitum suppedarent egentibus: adorique ciuitates mœnibus carentes, aut per vias

fines plerisque gentibus nullam habebant infamiam. ² Ultionis exactionem Aristoteles, & Cicero, in virtutis parte ponunt. ³ Gladiatorum mutuae dilanitiones inter oblectamenta erant publica Paganorum: ⁴ exponere liberos quotidianiū. Apud Hebræos sane lex melior, sanctior disciplina; sed tamen in populo impotentis iræ dissimulata quædam, aut etiam ipsis concessa:

vicos sparsas, diripiebant eas, maximaque partem bine se alebant, nondum infami eo vitæ genere, quin & nonnihil habente gloriae. Manifestum id faciunt etiam nunc quidam continentis terræ habitatores, qui pro decoro habent strenue id facere, & vetusti Poëtarum, apud quos frequentes sunt interrogations ad navigantium obvios, an prædones essent: nimirum, quod nec defugituri id nomen illi essent qui interrogabantur, nec exprobraturi bi qui interrogabant. In ipsa quin etiam terra continente, spoliabant alii alios, & nunc quoque magna portio Græcorum sic vivit, apud Locros Ozelas, apud Ætolos, apud Acanthas & vicina terrarum. Interrogatio illa, cuius Thucydides meminit, est apud Homerum Odyssea T. ubi Scholia stes: ἐν ἀδόξον τὸν πατέρα τοῖς παλαιοῖς τὸ ἀγρεύειν, ἀλλ᾽ ἔνδοξον. Apud veteres latrociniari adeo infame non erat, ut & gloria duceretur. Justinus lib. XLIII. c. 3. de Phocensibus: Studiofius mare quam terras exercuere, pescando, mercando, plerumque etiam latrocino maris (quod illis temporibus gloriae habebatur) vitam tolerabant. De Hispanis vide Plutarclum Mario: & Diodorum lib. v. de Tyrrhenis: Servium ad

VIII. & x. *Æneïdos: de Germanis Cæsarem, Tacitum, Saxonem Grammaticum.*

[2 Ultionis exactionem Aristoteles & Cicero in virtutis parte ponunt.] Aristoteles De moribus ad Nicomachum IV. II. Δοκεῖ γάρ οὐκ αἰσθάνεσθαι οὐδὲ λυπεῖσθαι, μη δρυζόμενός τε ἐν εἴναι ἀμαρτιώς τὸ δὲ προπλακιζόμενον ἀνθεῖσθαι, ἀνδραποδῶδες. Videatur talis & sensu & dolore carere, & cum non irascatur, vindictæ esse negligens. Servile, si contumeliose træcteris, id tolerare. Cicero autem de Inventione II. inter ea quæ ad ius naturæ pertinent, ponit vindicationem, per quam vim, aut contumeliam defendendo, aut ulciscendo propulsamus. Ad Atticum: Odi hominem & otero: utinam ulisci possem. In Antonium: Sic ulisci car facinora singula, quemadmodum à quibusque sum provocatus.

[3 Gladiatorum mutuae dilanitiones inter oblectamenta erant publica Paganorum.] Vide Lætantium lib. II. Tertullianum de Spectaculis cap. 19.

[4 Exponere liberos quotidianiū.] Justinus Apologeticus secundo. Tertullianus Apologeticus cap. 9. Vide & Lactantium lib. VI. Institutionum, cap. 20. & Terentii Hecyram.

5 ut vis in populos septem id meritos; qua non contenti, 6 omnes à se dissidentes crudeli odio sunt persecuti; 7 cuius signa nunc etiam in ipsorum precibus adversus Christianos conceptis apparent. At 8 dolorem suum talionis judicio exsequi, homicidam propinquai sui privata manu occidere, lege ipsa permittebatur. Christi vero lex omnino 9 prohibet injuriam sive verbis, sive rebus factam repone-re, ne, quam in aliis improbamus malitiam, rursus probemus imitando: bene fieri vult bonis quidem præcipue, sed & malis, 10 ad Dei exemplum, à quo Solem, astra, aërem, ventos, imbres habemus communia in homines quosvis dona.

§ XIII. Circa conjunctionem maris & foeminae.

Coniunctio maris cum foemina, per quam propagatur genus humanum, dignissima res est legum cura. Quam partem neglectui habitam à Paganiis haud mirum est, cum eorum, quos colerent, 2 Deorum stupra & adulteria narrarentur. Quid quod

5 Ut vis in populos septem id meritos.] Exodi xxxiv. 11, 12. Deut. vii. 1, 2.

6 Omnes à se dissidentes crudeli odio sunt persecuti.] Dan-dam operam ut eis damnum quovis modo inferatur, docet R. Levi ben Gersom: non redenda illis quæ furtis subducta sunt, Bechai.

7 Cuius signa etiam nunc in precibus adversus Christianos conceptis apparent.] Vide Libellum precum editum Venetiis forma minima, fol. 8. & librum Germanicum Antonii Margaritæ. Maimonidem ad xiii. Articulos, ubi perdendos ait, qui

eis non credunt. Et dictum est in ore Judæorum: Omnes sefra-rii subito pereant. Similia sunt dicta R. Isaaci in Bereschith rabba: & Thalmud in Baba Kama, & Baba Bathra.

8 Dolorem suum talionis judicio exsequi.] Levit. xxiv. 20. Deut. xix. 21.

9 Prohibet injuriam sive verbis sive rebus factam reponere.] Matth. v. 38. 44.

10 Ad Dei exemplum, à quo Solem, astra, aërem, ventos, imbres habemus communia in homines quosvis done.] Matth. v. 45.

2 Deorum stupra & adulteria.] Euripides Ione:

quod & 3 concubitus marium cum maribus Deorum exemplis defendebantur? in quorum numerum eo merito relati olim Ganymedes, ⁴ postea Antinous; quod flagitium apud Mahumetistas quoque frequens est, apud Sinenses, & gentes alias etiam pro licito: à Græciæ autem Philosophis in id laboratum videtur, ⁵ ut rei turpi honestum nomen impon-

— νεθεῖνέσθιον δέ μοι
Φοῖςθι, τί πάσχει παρθένες
βίᾳ γαμῶν,
Προδίδωται παιδας & τεκνού-
μενοι λάθρα,
Θήσονταις, ἀμελεῖ μὴ σύγ.
ἀλλ' ἐπεὶ κρατεῖς,
Ἄριστας δίωκε. καὶ γὰρ ἔστις ὁν
βροτῶν
Κακός πεφύκη, ζημιῶσιν οἱ
Σεοι.
Πᾶς ἦν δίκαιον, τοὺς νόμους
ὑμεῖς βρότοις
Γράψαντας, αὐτοὺς ἀνομίαν
οὐφειστάντειν;
Ἐτι δὲ γὰρ ἔσται, τῷ λόγῳ δὲ
χρήσομαι,
Δίκαιας βιταῖον δώσετε ἀνθρώποις
γάμων,
Σὺ καὶ Ποσειδῶν, Ζεύς δέ, δε
οἰρανοῦ κρατεῖ,
Ναοὺς τίνοντες ἀδυκίας κενώ-
σσετε.

— monendum, si tamen fas
est, mibi,
Apollo, per vim virginum mi-
nuit decus;
Quosque ipse sevit liberos, in-
terfici
Clam patitur. ab ne tu iſta:
sed quando imperas,
Eonestia sequere. Si quis est
mortaliūm
Qui scelera patrat, exigunt
pœnam Dii:
At nonne iniquum est, vos,
suas leges quibus

Gens debet hominum, jure nullo
vivere?

Si (quod futurum non erit,
dicam tamen)

Hominibus æquo supra lueretis
modo,

Neptunus & tu, rexque su-
premi poli,

Vacuaret omnes mulæta templo-
rum domos.

Vide hæc fuse tractata apud Clementem Protreptico, Athenagoram, Tatianum, Arnobium libro iv. Nazianzenum i. contra Julianum, Theodoretum Sermone iii.

3 Concubitus marium cum maribus.] Hæc quoque vide apud Clementem & Theodoretum dicitis locis.

4 Postea Antinous.] Meminit Justinus Apologetico ii. Clemens Protreptico: Origenes libro contra Celsum tertio & octavo: Eusebius Historiae Ecclesiasticæ iv. 8. Theodoretus octavo: & Historici illorum temporum.

5 Ut rei turpi honestum nomen imponeretur.] Ita sane censem non Lucianus tantum, libellò De amoribus, sed & Gregorius Nazianzenus Oratione iii. contra Julianum, & ad eum Elias Cretenis & Nonnus, Cyrillus contra Julianum libro vi. & late Theodoretus libro xiii. ad E 6 Græcos.

imponeretur. Inter eosdem Græciæ Philosophos præstantissimi, ⁶ communione mulierum laudata, quid aliud quam ex civitate tota unum fecerunt lupanar? ⁷ cum etiam inter muta animantia quædam sit fœdus aliquod conjugale, quanto æquius ne sanctissimum animal homo incerto semine nascatur, exstinctis etiam parentum & liberorum inter se affectibus? Lex Hebræa omnem quidem spurcitiem inhibet, sed & ⁸ plures uni concedit uxores, ⁹ & marito dimittendæ ob quasvis causas uxorius jus facit: quod & hodie usurpant Mahometistæ, & olim Græci, ac Latini, tanta licentia,

Græcos. Philonis, qui Platoni favit plurimum, locum hic omittere non possum è libro De vita contemplatrice: Tò δὲ πλατωνικὸν δἰον σχεδὸν ἐστὶ περὶ ἔρωτος, οὐκ ἀνδρῶν ἐπὶ γυναιξὶν ἐπιμανέσθαι, ή γυναικῶν ἀνδράσιν αὐτῷ μόνον ἐπιπληροῦσθαι γὰρ ἡς ἐπιθυμίαις αἵται νόμῳ φύσεως ἀλλὰ ἀνδρῶν ἄρτοιν ἀλικίαι μόνον διαφέρουσιν γὰρ εἰ τι περὶ ἔρωτος καὶ ἔρανις Ἀφροδίτης πεκομψεῖσθαι δοκεῖ, χάριν ἀσείσημα παρελημματι. Platonicum autem convivium totum fere in amoribus consumitur, non virorum modo in mulieres, mulierum in viros insanientium: tales enim cupiditates lege naturæ explentur: sed virorum in sexus ejusdem sola cætate dispares: nam si quid ibi de Venere & Amore cælesti speciose dici auditur, id boneti obtentus causa assunitur. Tertullianus de Anima, Christianam sapientiam præferens Socraticæ: Nec nova inferens dæmonia, sed vetera depellens, nec adolescentiam vitians, sed omni bono pudoris informans.

6 Communione mulierum Iudicata.] Platonem vide tum alibi, tum maxime de Republica iv.

7 Cum etiam inter muta animantia quædam sit fœdus aliquod conjugale.] Plinius lib. x. cap. 33. Ab his columbarum gesta spectantur maxime, simili ratione. Mores iidem, sed pudicitia illis prima, & neutri nota adulteria: conjugii fidem non violent. De palumbium castitate conjugali vide Porphyrium De non esu animantium tertio.

8 Plures uni concedit uxores.] Apparet id Deut. xviii. 16, 17. xxii. 15. 2 Sam. xii. 8. Sic legem intelligunt Hebræi, & Chrysostomus i ad Cor. xi. Augustinus de doctrina Christiana libro iii. cap. 12. & veterum alii. Josephus legis peritissimus, Antiquitarum xvi. πάτριον ἐν τῷ αὐτῷ πλεῖστον ἡμῖν συνοικεῖν. Mos nobis patrius eodem tempore plures babere uxores.

9 Et marito dimittendæ ob quasvis causas uxorius jus facit.] Deut. xxiv. 1, 2, 3, 4. Levit. xxii. 14.

ut

ut & uxores ad tempus utendas aliis darent ¹ Lacones, & Cato. At perfectissima Christi lex ad ipsas penetrat vitiorum radices, & eum, qui attentavit mulieris cuiusquam pudicitiam, vel oculis libavit, ² reum habet, inspectore cordis Deo judice, concupiti, nec peracti criminis. Cumque omnis vera amicitia perpetua sit & insolubilis, ³ merito talem eam esse voluit, quæ cum animorum societate corporum quoque continet communionem: quod etiam ad rectam liberorum educationem haud dubio est utilius. Inter Paganos paucæ gentes una uxore contentæ fuerunt, ut ⁴ Germani, & Romani. ⁵ Sequuntur & hoc Christiani; ut, scilicet, animus ab uxore in solidum marito datus, ⁶ æquali retributione pensetur, ⁷ rectiusque procedat sub una præside domesticum regimen; neu diversæ matres discordiam liberis inferant.

§ XIV. Circa usum bonorum temporalium.

Ad usum eorum, quæ bona vulgo dicuntur, ut

¹ Lacones & Cato.] Vide Herodotum libro vi. Plutar-chum Lycurgo & Catone Utensi.

² Reum habet, inspectore cor-dis Deo judice, concupiti, nec peracti criminis.] Matth. v. 28.

³ Merito talem eam esse voluit, quæ cum animorum societate corporum quoque continet communionem. Matth. v. 32. xix. 9.

⁴ Germani & Romani.] Græcos etiam addere potuit, quibus plerisque, certe privatis, singulæ fuerunt uxores. Clericus.

⁵ Sequuntur & hoc Christiani.] Paulus Apostolus 1 Cor. vii. 4. Lactantius Institutionum vi. 23. Hieronymus adversus Oceumum.

⁶ Æquali retributione pense-

tur.] Bene enim Sallustius Jurguthino: *Apud eos qui plures uxores habent, levis ista ducitur necessitudo, quod animus multitudine distractus nullam pro socia obtinet, omnes pariter viles sunt.* Ammianus de Persis l. xxiiii. Per libidines varias caritas dis-persa torpescit, Claudianus bello Gildonico:

— Connubia mille:
Non illis generis nexus, non
pignora curæ,
Sed numero languet pietas.

⁷ Rectiusque procedat sub una præside domesticum regimen; neu diversæ matres discordiam liberis inferant.] Utrumque recte concepit & expressit Euripides Andromacha.

venia-

XI. H. G R O T I U S D E V E R I T.

veniamus, furta videmus à gentibus paganis quibusdam, ⁸ ut *Ægyptiis* & ⁹ *Spartiatis*, permissa: & qui privatis non permiserunt, publice hoc ferme unum agebant, ut Romani: ¹ quibus ad casas redeundum dicebat Romanus orator, si suum cuique reddere deberent. Hebræis nihil quidem tale, sed ² fœnus tamen in extraneos permisum, ut eorum ingenio se lex aliquatenus aptaret; ³ quæ propterea legem servantibus, inter cætera, divitias pollicebatur. At ⁴ Christiana lex non modo omne injustitiae genus, & in quosvis prohibet; ⁵ sed & vetat nos studium nostrum rebus illis caducis impendere: quia, scilicet, non sufficiat animus noster ad duo sedulo curanda, quæ singula hominem totum requirant, & sæpe in contraria consilia nos trahent: deinde vero & in quærendis, & in servandis divitiis, ⁶ sollicitudo servitutem quamdam, & cruciatum secum ferat, quæ ipsam voluptatem, quæ ex divitiis speratur, corruptant: ⁷ ea vero quibus natura contenta est, & pauca sint, & facile sine magno labore, aut impendio parentur. Quod si quid tamen Deus ultra indulserit, non hoc in mare projicere jubemur,

⁸ Ut *Ægyptiis*.] Diodorus Siculus Historiarum libro 1.

⁹ Et *Spartiatis*.] Plutarchus Lycuro.

¹ Quibus ad casas redeundum esse dicebat Romanus orator, si suum cuique reddere deberent.] Verba hunc in sensum Ciceronis ex tertio de Republica recitat Lactantius in Epitome cap. 3.

² Fœnus tamen in extraneos permisum,] Deut. xxii. 19.

³ Quæ propterea legem servantibus, inter cætera, divitias pollicebatur.] Levit. xxvi. 5. Deuter. xxviii. 4, 5, 6, 7, 8, 11, 12.

⁴ Christiana Lex non modo omne injustitiae genus & in quosvis prohibet.] Matth. vii. 12. Ephes. v. 3.

⁵ Sed & vetat nos studium nostrum rebus illis caducis impendere.] Matth. vi. 24. & sequentib. xiiii. 22. Luc. viii. 14. 1 Tim. vi. 9.

⁶ Sollicitudo servitutem quamdam & cruciatum secum ferat.] Matth. vi. 34. Philipp. iv. 6.

⁷ Ea vero quibus natura contenta est, & pauca sint, & facile sine magno labore aut impendio parentur.] 1 Tim. vi. 7, 8.

⁸ ut Philosophi quidam imprudenter fecerunt; neque detinere inutile, neque prodigere; sed supplerem inde hominum aliorum inopiam, ⁹ sive donando, * sive dando mutuum id rogantibus; ¹⁰ ut decet eos, qui se non dominos harum rerum, sed Dei summi parentis procuratores ac dispensatores credant: bene enim locatum beneficium ² thesaurum esse bonæ spei plenum, in quem nec furum improbitati, nec casuum varietati quicquam liceat. Cujus veræ, non fucatae, liberalitatis exemplum admirabile præbuerunt Christianorum primi; ³ cum usque ex Macedonia & Achaia ea mitterentur, quæ Palæstinorum egestatem sublevarent: non aliter, quam si orbis totus una esset familia. Atque hic illa quoque cautio in Christi lege additur, ⁴ nequa repensationis aut honoris spes beneficentiam defloret: ⁵ cujus apud Deum perit gratia, si aliud præter Deum respicit. Ac ne quis, ut fieri solet, obtendat tenacitati suæ vultum, quasi metuat, ne ipse olim senex, aut à calamitate aliqua deprehensus, suis rebus opus habeat, ⁶ promittit lex curam specialem pro his, qui illa præcepta servaverint; & quo magis confidant, in

⁸ Ut Philosophi quidam imprudenter fecerunt.] Habent hoc de Aristippo Laërtius & Suidas, de Cratete Philostratus.

⁹ Sive donando.] Matth. v. 42.

* Sive dando mutuum id rogantibus.] Matth. ibiden. Luc. vi. 35.

¹⁰ Ut decet eos qui se non dominos harum rerum, sed Dei summi parentis procuratores ac dispensatores credant.] I Tim. vi. 17, 18.

² Thesaurum esse bona spei plenum, in quem nec furum improbitati, nec casuum varietati quic-

quam liceat.] Matth. vi. 20.

³ Cum usque ex Macedonia & Achaia ea mitterentur, quæ Palæstinorum egestatem sublevarent.] Rom. xv. 25, 26. & sequentibus. 2 Cor. ix. 1, 2, 3, 4. Philipp. iv. 18.

⁴ Nequa repensationis aut honoris spes beneficentiam defloret.] Matth. vi. 1, 2. Luc. XIV. 12.

⁵ Cujus apud Deum perit gratia, si aliud præter Deum respicit.] Matthæus dicit jam loco,

⁶ Promittit lex curam specialem pro his qui illa præcepta servaverint.] Matth. vi. 32. Luc. xii. 7, xxi. 18.

mentem

mentem illis revocat ⁷ conspicuam Dei providentiam in alendis feris ac pecudibus, & in ornandis herbis, floribusque: rem vero fore indignam, si Deo tam bono, tam potenti, tanquam malo nomine non credamus ultra, quam dum pignori incumbimus.

§ XV. Circa jusjurandum.

Perjurium vetant leges aliæ; ⁸ hæc vero etiam jurejurando extra necessitatem omnino vult abstineri, & ita coli veracitatem in quovis sermone, ⁹ ut jusjurandum à nobis ne exigatur quidem.

§ XVI. Circa facta alia.

Ac plane nihil egregium reperiri potest, aut in Græcorum philosophicis scriptis, aut in sententiis Hebræorum, aliarumve gentium, quod non hic contineatur, & quidem ut sanctum divina auctoritate: puta ¹ de modestia, ² temperantia, de ³ bonitate, ⁴ de morum honestate, ⁵ de prudentia, ⁷ de officio magistratum & subditorum, ⁶ parentum & liberorum, ⁸ dominorum & servorum, ⁹ item conjugum inter se; maxime vero

⁷ Conspicuam Dei providentiam in alendis feris ac pecudibus & in ornandis herbis floribusque Matth. vi. 26, 28.

⁸ Hæc vero etiam jurejurando extra necessitatem omnino vult abstineri.] Matth. v. 33, 34, 35, 36, 37. Jac. v. 12.

⁹ Ut jusjurandum à nobis ne exigatur quidem.] Matth. dicto jam loco.

¹ De modestia.] 1 Pet. iii. 3.

² Temperantia.] Tit. ii. 12.

³ Tim. ii. 9.

³ Bonitate.] 2 Cor. vi. 6.

Galat. v. 22. Coloss. iii. 12.

³ Cor. xiii. 4.

⁴ De morum honestate.] Phil.

iv. 8. 1 Tim. ii. 2. iii. 4.
Tit. ii. 7.

⁵ De prudentia.] Matth. x. 16. Eph. i. 8.

⁶ De officio magistratum & subditorum.] 1 Tim. ii. 2. Rom. xiiii. 1 Pet. ii. 13, 17.

⁷ Parentum & liberorum.] Coloss. iii. 20, 21. Ephes. vi. 1, 2, 3, 4.

⁸ Dominorum & servorum.] Ephes. vi. 5, 6, 7, 8, 9, 10. Coloss. iii. 22, 23, 24, 25.

⁹ Item conjugum inter se.] Ephes. v. 22, 23, 24, 25, 28, 33. Coloss. iii. 18, 19. 1 Tim. ii. 12.

de vitandis vitiis, quæ specie quadam honesti plurimis Græcis Romanisque imposuerunt; ¹ cupiditatibus, scilicet, honorum ac gloriæ. Summa vero præceptorum solida brevitate admirabilis, ² ut Deum amemus supra omnia, proximum vero juxta nos ipsos, ³ id est, ut alteri faciamus, quod nobis velimus fieri.

§ XVII. *Solvitur objectio sumta ex controversiis, quæ sunt inter Christianos.*

Opponat forte aliquis, contra dogmatum Christi excellentiam, quam prædicamus, magnam opinionum inter Christianos discrepantiam, unde orta sit & sectarum multitudo. Sed parata responsio, idem in omnibus ferme artibus accidere, partim imbecillitate humani ingenii, partim quod studiis judicium impeditur: sed solent istæ opinionum varietates consistere intra certos terminos, de quibus convenit, & unde ad ambigua argumentum petitur: sicut in Mathematicis, an quadrari circulus possit disputatur, non item an, si æqualibus æqualia demandantur, quæ remanent sint æqualia; idemque in Physicis, Medicina, & aliis Artibus, videre est. Sic & discrepantia illa opinionum inter Christianos impedire nequit, quominus de præcipuis, id est, ⁴ de præceptis illis, ex quibus Christianam Reli-

¹ Cupiditatibus, scilicet, honorum ac gloriæ.] Matth. xviii.

4. xxiiii. 12. Luc. xiv. 11. xviii. 14. Joh. v. 44. Ephes. iv. 2. Coloss. ii. 18. iii. 23. i Joh. ii. 16. Philipp. ii. 3. i Thess. ii. 6. i Petr. i. 24. v. 5.

² Ut Deum amemus supra omnia, proximum vero juxta nos ipsos.] Matth. ix. 18. xxii. 37, 39. Luc. x. 27. Rom.

xiiii. 9, 10, 11. Galat. v. 14. Jac. ii. 8.

³ Id est, ut alteri faciamus, quod nobis velimus fieri.] Matth. vii. 12. Luc. vi. 31. Laudabat Imperator Alexander. Vide Dionem & qui Latine Vitam ejus Imperatoris scripsit.

⁴ De præceptis.] Adde etiam de dogmatibus necessariis, quibus præceptorum obseruatione nuntiatur; qualia sunt quæ membrantur

Religionem maxime commendavimus, satis constet: eorumque certitudo hoc ipso emicat, quod qui odiis inter se inflammati querunt dissidendi materiam, eo progrexi non ausint, ut haec negent à Christo imperata, ne illi quidem ipsi, qui vitam suam ad eam normam nolunt componere. Quod si quis etiam his velit contradicere, par habendus sit Philosophis, qui nivem albam negarunt. Nam ut hi sensu refelluntur, ita illi consensu omnium gentium Christianarum, & librorum, quos scriperunt Christianæ Religionis primi, ac primis proximi, & deinceps secuti doctores, etiam illi, qui suam in Christum fidem morte testati sunt. Nam quod hi emnes ut Christi dogma agnoscunt, id omnino pro tali habendum est ab æquo rerum judice: sicut Platonis, Xenophonti, aliisque Socratis credimus, de dogmatibus Socratis; Stoïcorum scholæ, de his quæ Zeno tradidit.

§ XVIII. Probatur amplius præstantia Christianæ Religionis, ex præstantia ipsius Magistri.

Tertium, quo Christianam Religionem omnibus aliis, quæ sunt, aut fingi possunt, præstare diximus, est ipse modus, quo tradita fuit ac propagata: qua in parte, prima est inspectio de ipso dogmatis auctore. Græcae sapientiæ auctores nihil ferme certi se adferre ipsi fatebantur: quippe ⁵ veritatem velut in puto demersam, & ⁶ mentem nostram

rantur in antiquissimis Symbolis, qualia extant apud Irenæum & Tertullianum, & quale est Apostolicum, ut nunc vocatur. Quod paullo plenius ostendimus in Libello hisce subiecto, de eligenda inter dissidentes Christianos sententia. §. IV. Clericus.

⁵ Veritatem velut in puto de-

mersam.] Democriti est, ἐν βούλῃ ἀνθετα, memoratum & aliis & Ciceroni in Academicis.

⁶ Mentem nostram non minus caligare ad Divina, quam oculos nocturnæ ad lumen Solis.] Aristoteles Metaphysicorum II. c. 1. Σωτηρες γε γε τὰ τῶν νοντεισικῶν ἐγκυρα

nostram non minus caligare ad Divina, quam oculos noctuæ ad lumen Solis. Ipsorum præterea ⁷ nemo non aliquo vitio obsitus, ⁸ alii Regum adulatores, ⁹ alii scortorum amoribus addicti, ¹ alii caninæ impudentiæ. Invidiæ vero omnium inter se magnum argumentum, ² rixæ de verbis, aut nullius momenti rebus: frigoris vero in Dei

σημεῖα πέδος τὸ φέγγῳ ἔχει τὸ
κεφάλη τρίσα, οὐτω καὶ τὸς ἡμέτερας
υψηλὸς ὁ νᾶς πρὸς τὰ την φυσει
φαινόντα πάνων. Sicut enim
υπερτιλίον oculi ad lumen diei
subibent, ita & animi nostri mens
ad ea quæ omnium sunt clarissima.

⁷ Nemo non aliquo vitio obſi-
tus.] Maximo consensu omnium
laudatur Socrates. At ejus sum-
mam iracundiam, quæ in dictis
& factis se ostenderit, ante
oculos nobis Porphyrii verbis
ponit Cyrilus, sexto adversus
Julianum.

⁸ Alii Regum adulatores.]
Plato, Aristippus.

⁹ Alii scortorum amoribus ad-
dicti.] Marium Zenō, Stoicæ
fectæ princeps: Feminarum
prope omnes, Plato, Aristoteles,
Epicurus, Aristippus. Atheneus
libro **III.** & **XIII.** Laerti-
tius, Lactantius, testes. Theog-
nus ipse de se multis in locis.

¹ Alii caninæ impudentiæ.]
Dicti inde Cynici.

² Rixæ de verbis aut nullius
momenti rebus.] Bene id notatum
Timoni Phliasio:

Σχέτλιοι ἀνθρώποι, καὶ εἰλέγ-
χα, γαστρές σὸν,
Ποιῶν ἐπ τὸν ἑρδῶν καὶ λεσχούν-
χαν πεπλάνεσθε;

*Ανθρώποι, κανεὶς οἴοισθε ἔμ-
πλεος ἀστοι.

Mortalis miseri, probra pessima,
nil nisi ventres,

Quæ vos vaniloquo fallunt cer-
tamini lites?

O homines, tumidis inflati fa-
stibus utres.

Item :

Φοιλὴ δὲ βρεθολογὺς ἔξις κενὸν
λελαυῆα,

Νείκης ἀνδροφόνοιο καστιγνήτη καὶ
ἐριθῷ,

*Ητ ἀλαὶ περὶ πάντα κυλίνδειν
αὐτὰρ ἐπειδα

Ες τε βρεθὸς σύριζε κάρη, καὶ
ἐς ἐπιδίβιον βάλλει.

Aspera lis quædam provenit
inanis elamans,

Incessu in cædes odii soror atque
ministra,

Quæ cæca buc illuc circumque
voluta, supremum

Mortales capite incurrit, spem-
que injicit illi.

Item :

Τίς δὲ τὰς δέ ὄλην ἐριδι ἔν-
έπει μάχεσθαι;

*Ηχὺς σύνδομῳ ὁχλῷ ὁ γὰρ
σιγῆσι χολωθεῖ,

Νεστον ἐπ ἀνέρας ὥρσε λαΐν
δλένεντο δε πολλοῖ.

Equis eos tanto pugnæ inflam-
marvit amore?

Ad ferepitum accurrens plebs
atque exosa silentes:

Unde luquax morbus multa cum
peste cucurrit.

Invenies haec apud Clementem
Strom. v. apud Eusebium in fine
Præparacionis, & apud Theo-
doretum Sermone **II.**

cultu,

cultu, quod & qui Deum unum crediderunt, tam
men illo seposito, aliis, & quidem quos Deos non
crederent, cultum exhibuerunt, ³ Religionis nor
mam statuentes id quod receptum esset publice.
De præmio quoque pietatis nihil adseverabant
certi, ⁴ quod vel ex ultima illa Socratis morituri
disputatione apparet. Mahumetes, late sparsæ
Religionis auctor, ⁵ projectus ad libidinem per
omnem vitam ne à suis quidem negatur. Tum
vero nullam fidem dedit, qua constare possit,
quod ipse promisit præmium, in epulis & Venere
positum, id vere exstiturum; cum ipsius corpus
in vitam rediisse ne dicatur quidem, immo in hunc
diem Medinæ situm sit. At Hebrææ legis condi
tor Moses, vir eximius, non tamen ab omni culpa
liberatur, ⁶ cum & legationem ad Regem Ægypti
tum à Deo sibi mandatam multo cum renisu vix
fusceperit, ⁷ & ad pollicitum Dei de aqua è rupe
excitanda diffidentiæ nonnihil ostenderit, ut He
bræ fatentur. Eorum vero, quæ per legem suis

³ Religionis normam statuen
tes id quod receptum esset publice.] Xenophon Memorabilium v.
oraculum recitat, quo jubentur
Dii coli ex lege cuiusque civita
tis. Repete hic Senecæ verba,
quæ ex Augustino supra citavi
mus: post quæ sic Augustinus:
Colebat quod reprehendebat, age
bat quod arguebat, quod culpabat
adorabat. Nimirum, ut Plato
dixit in Timæo, & alibi, &
Porphyrius loco qui est apud
Eusebium Præparat. lib. iv.
cap. 8. periculo non caret vera
de rebus divinis apud vulgus
differere. Ejus autem periculi
metum Græca & Latina & bar
bara philosophia pluris fecit,
quam veri sinceram professio-

nem: quod vel unum sufficit,
ne quis tales sibi per omnia
sequendos putet. Notat hoc in
Platone Justinus martyr, Pa
rænesi ad Græcos,

⁴ Quod vel ex ultima illa So
cratis morituri disputatione appa
ret.] Vide quæ attulimus supra.

⁵ Projectus ad libidinem per
omnem vitam ne à suis quidem
negatur.] Vide quæ dicentur li
bro vi.

⁶ Cum & legationem ad Re
gem Ægyptium à Deo sibi man
datam multo cum renisu vix fus
ceperit.] Exodi iv. 2, 10, 13,
14.

⁷ Et ad pollicitum Dei de aqua
è rupe excitanda diffidentiæ non
nihil ostenderit.] Numer. xx. 12.
promisit,

promisit, præmiorum vix quicquam ipse consecutus est, desertis in locis ⁸ jactatus perpetuis seditionibus, ⁹ neque ingressus in terram illam felicem. At Christus ¹ peccati omnis expers à suis describitur, ² nec ab aliis ullius commissi allatis testimonii arguitur. Tum vero ³ quicquid præscripsit aliis, id præststit ipse. Quæ enim sibi à Deo mandata erant implevit fideliter, ⁴ in vita omni simplicissimus, ⁵ injuriarum ac cruciatuum patientissimus, quod in ipso crucis supplicio ostendit, amantissimus hominum etiam inimicorum, etiam à quibus ad mortem actus fuerat, ⁶ ita ut pro iis etiam Deum deprecaretur. Quod autem suis promisit præmium, ejus ipse compos factus excellentissimo modo & perhibetur, & certa fide comprobatur. In vitam enim redditum ⁷ viderunt multi, audierunt, palparunt etiam: ⁸ in cœlum evectus est, spectantibus duodecim: ibi potestatem, quæ suprema est, consecutus ostenditur eo,

⁸ *Jactatus perpetuis seditionibus.*] Exodi. xxii. Num. xi. xii. XIV. XVI. XX. XXV.

⁹ *Neque ingressus in terram illam felicem.*] Num. xx. 12. Deut. xxiv. 4.

¹ *Peccati omnis expers à suis describitur.*] Joh. viii. 46. x. 32. ² Cor. v. 21. ¹ Pet. ii. 22. Heb. iv. 15. Pietatem ejus etiam oraculo, apud Gentes auctoritatem habente, laudatam ostendemus ad lib. iv.

² *Nec ab aliis ullius commissi allatis testimonii arguitur.*] Notatum id Origeni lib. iii. contra Celsum.

³ *Quicquid præscripsit aliis, id præsttit ipse.*] Bene Laetanius sine Institutionum: Nec monstravit tantum, sed etiam præcessit, ne quis difficultatis gra-

tia iter virtutis boreret.

⁴ *In vita omni simplicissimus.*] ¹ Pet. ii. 22.

⁵ *Injuriarum ac cruciatuum patientissimus.*] Matth. xxvi. 50, 52. Joh. viii. 23. Act. viii. 32.

⁶ *Ita ut pro iis etiam Deum deprecaretur.*] Luc. xxiii. 34.

⁷ *Viderunt multi, audierunt, palparunt etiam.*] Joh. xx. 27, 28, 29. Joh. i Epist. i. 1. Matth. xxviii. Marci xvi. Luc. xxiv. ¹ Cor. xv. 3, 4, 5, 6, 7, 8.

⁸ *In cœlum evectus est, spectantibus duodecim.*] Marc. xvi.

19. Luc. xxiv. 51, 52. Actor. i. 9, 10, 11. Adde Acton. vi. 55. ix. 3, 4, 5, xxii. 6. ¹ Cor. xv. 8.

quod suos sectatores, & ⁹ linguarum, quas non didicerant, loquela, ¹ & aliis mirificis virtutibus donavit, ² ita ut facturum se discedens promiserat: quæ omnia faciunt, ut nec de fide, nec de potentia ejus ad retribuendum nobis id, quod pollicitus est, præmium, dubitare ullo modo liceat. Ac sic collegimus, hanc Religionem in hoc quoque eminere supra cæteras, quod ejus Magister, quæ jussit ipse, præstítit; quod promisit, ipse est consecutus.

Ex admirabili propagatione istius Religionis.

Videamus jam etiam effectus allati ab ipso dogmatis; qui profecto, si recte animadvertantur, tales sunt, ut si Deo ulla est cura rerum humana- rum, non possit hoc dogma non divinum credi. Conveniebat divinæ providentiae id efficere, ut quod optimum esset, pateret quam latissime. Id autem contigit Religioni Christianæ, quam ipsi videmus per Europam omnem, ³ ne Septentrionis quidem recessibus exclusis, doceri: ⁴ nec minus per Asiam omnem, ⁵ etiam ejus insulas in Oceano,

⁹ Linguarum, quas non didic-
erant, loquela.] Actor. II. 3,

4. x. 46. xix. 6. I Cor. XII.
10, 28, 30. XIII. 1, 8. XIV.
2, 4, 5, 6, 9, 13, 14, 18, 19,

22, 23, 26, 27, 39.

¹ Et aliis mirificis virtutibus
donavit.] Actor. III. V. VIII.
IX. X. XI. XIII. XIV. XVI.
XIX. XX. XXI. XXVII. Rom. XV.
19. 2 Cor. XII. 12. Heb. 17.
4. Ostendunt hujus rei veri-
tatem & Justinus cum Tryphone
disputans, & Ireneus libro II.
Tertullianus Apologeticus, Ori-

genes adversus Celsum VII.
Laetantius, & alii.

² Ita ut facturum se di- cedens
promiserat.] Joh. XIV. 12. XVII.
28. Marci XVI. 17.

³ Ne Septentrionis quidem re-
cessibus exclusis.] Vide Adamum
Bremensem, & Helmoldum, &
qui de Islandia scripserunt.

⁴ Nec minus per Asiam om-
nem.] Vide Acta Conciliorum
Universalium.

⁵ Etiam ejus insulas in O-
ceano.] Vide Cosmorum in Lusi-
tanicis.

⁶ per

⁶ per Aegyptum quoque, ⁷ per Aethiopiam, ⁸ & alias aliquot Africæ partes, ⁹ postremo & per Americam. Neque id nunc tantum fieri, sed & olim factum, ostendunt omnium temporum historiæ, libri Christianorum, acta Synodorum, vetus traditio nunc quoque apud Barbaros conservata ¹ de itineribus ac miraculis Thomæ, ² Andreæ, aliorumque Apostolorum. Jam suis temporibus quam late Christi nomen celebraretur, apud Britannos, Germanos, aliasque ultimas gentes, ³ notant Clemens, ⁴ Tertullianus, ⁵ & alii. Quæ est

⁶ Per Aegyptum quoque.] Apparet ex Actis Conciliorum Universalium, ex historia Ecclesiastica vetere, ac nominatim Eusebio vi. 34. ex Liturgia Coptitarum.

⁷ Per Aethiopiam.] Vide Franciscum Alvaresium.

⁸ Et alias aliquot Africæ partes.] Vide Tertullianum, Cyprianum, Augustinum, & Conciliorum per Africam acta, præcipue ejus Concilii quod Cypriani operibus subtextitur.

⁹ Postremo & per Americam.] Vide Acostam & alios de rebus Americanis.

¹ De itineribus ac miraculis Thomæ.] Vide Abdiam libro ix. Eusebium Historiæ Ecclesiasticae lib. i. in fine, & libro ii. capite primo: & initio libri iii. Ruffinum libro x. cap. 9. Adde Osorium & Linschotium de rebus Indiae Orientalis, & Freitam De imperio Lusitanorum Asiatico. Sepulcrum ejus Apostoli in terra Coromandel etiam nunc monstratur.

² Andrea.] Eusebius dicto libro iii. initio, & Origenes ad Genesim.

³ Notant Clemens.] Christum is dicit omnibus notum gentibus, Strom. v.

⁴ Tertullianus. Adversus Iudeos i. In quem enim aliis universæ gentes crediderunt, nisi in Christum, qui jam venit? cui enim & aliæ gentes crediderunt, Partibi, Medi, Elamitæ, & qui inhabitant Mesopotamiam, Armeniam, Pbyriam, Cappadociam, & incolentes Pontum & Asiam & Pamphyliam: immorantes Aegyptum, & regionem Africæ quæ est trans Cyrenem inhabitantes, Romani & incolæ: tunc & in Hierusalem Iudei & ceteræ gentes: ut jam Gætulorum varietates & Maurorum multi fines, Hispanorum omnes termini, & Galliarum diversæ nationes, & Britannorum innacessa Romanis loca, Christo vero subdita: & Sarmatarum & Dacorum: & Germanorum & Scytharum, & abitarum multarum gentium, & provinciarum & insularum multarum nobis ignorarum: & quæ enumerare minus possumus, in quibus omnibus locis Christi nomen, qui jam venit, regnat. Mox ostendit quanto latius

est Religio, quæ cum tam data possessione possit contendere? nam si Paganisum dixeris, nomen unum

latius Christi regnum suis temporibus, id est, fine saeculi secundi, patuerit quam olim Nabuchodonosoris, & Alexandri aut Romanorum: Christi autem regnum ubique porrigitur, ubique creditur ab omnibus gentibus supra enumeratis (numeraverat autem Babylonios, Parthos, Indianam, Aethiopiam, Asiam, Germaniam, Britanniam, Mauros, Gaetulos, Romanos:) colitur, ubique regnat, ubique adoratur, omnibus ubique tribuitur aequaliter.

S. Et alii.] Irenæus Tertulliano vetustior, lib. 1. cap. 3. *Nam et si in Mundo loquelæ diffimiles sunt, virtus traditionis una & eadem est. Et neque haec quæ in Germania sunt fundatae Ecclesiæ aliter credunt, aut aliter tradunt: neque haec quæ in Iberis sunt, neque haec quæ in Oriente, neque haec quæ in Libya, neque haec quæ in medio mundi sunt constitutæ: sed sicut Sol creatura Dei in universo mundo unus & idem est, sic & lumen, prædicatio Veritatis, ubique lucet, & illuminat omnes homines, qui volunt ad cognitionem Veritatis venire.* Origenes Homilia ad Ezechielem iv. *Confitentur & miserabiles Judæi haec de Christi præsentia prædicari: sed stulte ignorant personam, cum videant impleta quæ dicta sunt. Quando enim terra Britannia, ante adventum Christi, in unius Dei consensit religionem? quando terra Maurorum? quando totus semel orbis?* Arnobius libro 11. *Virtutes sub oculis possitæ, & inaudita illa vis rerum,*

vel quæ ab ipso siebat palam, vel ab ejus præconibus celebrabatur in orbe toto, eas subdidit appetitionum flamas, & ad unius credulitatis offensum mente una concurrenre gentes & populos fecit, & moribus diffimillimas nationes. Enumerari enim possunt atque in usum computationis venire ea que in India gesta sunt apud Seras, Persas, & Medos: in Arabia, Aegypto, in Asia, Syria, apud Galatas, Parthos, Phrygas: in Achaea, Macedonia, Epiro: in insulis & provinciis omnibus quas Sol oriens atque occidens lustrat: ipsam denique apud dominam Ramam. Athanasius in Epistola Synodica quæ apud Theodoreum est libro 1v. cap. 3. Ecclesiæ Christianæ commemorat Hispaniæ, Britanniæ, Galliæ, Italiæ, Dalmatiæ, Mysiæ, Macedonia, Græciæ, Africæ, Sardinia, Cypri, Cretæ, Pamphyliæ, Lyciæ, Isauriæ, Aegypti, Libyæ, Ponti, Cappadociæ. Theodoretus adversus Græcos Sermone viii. de Apostolis sic loquitur: Ἡνία μὲν γὰρ μετὰ τῶν σωμάτων ἐπολιτεύονται, νῦν μὲν παρὰ τέτοις, νῦν δὲ παρ' ἐκείνος ἐφοίτων, καὶ ἀλλοιε μὲν Ρωμαῖοι, ἀλλοιε δὲ Ἰσηπανοῖς, ἢ Κελτοῖς διελέγοντο. ἐπειδὴ δὲ πρὸς ἐκεῖνο ἐξεδημοσαν ἵφες μετεπέμφθησαν, ἄποιντος αὐτῶν ἐνδελεχῶς ἀπολαύσουν, καὶ μόνον Ρωμαῖοι, καὶ ὅσοι γε τὸν τόπον ἀγαπῶσι ζυγὸν, καὶ ὑπὸ τόπων ιθύνονται, ἀλλὰ καὶ Πέρσαι, παῖς Σκύθαι, καὶ Μασαγέται, καὶ Σαυρομάται, καὶ Ινδοί, καὶ Αἰθιοπεῖς, καὶ Εὐλαβ-

unum dixeris, non Religionem unam. Nam nec idem adorabant: alii enim astra, alii elementa, alii pecudes, alii res non subsistentes, nec eadem ex lege, nec ullo communi magistro. Judæi

διη εἰπεῖν ἄκαλα τῆς οἰκεμένης
τὰ τέρματα. Olim enim mortale
corpus induit, nunc δος, nunc
illos accedebant, modo Romanis
loquentes, modo Hispanis, aut
Gallis: at postquam ad eum iwe-
runt à quo missi fuerant, omnes
populi illorum fruuntur laboribus,
non Romani tantum, & qui Ro-
mana amant imperia, & ab ipsis
reguntur; sed & Persæ, & Scy-
thæ, & Massagetae, & Sauro-
matæ, & Indi, & Aethiopes,
&, ut summatim rem eloquar,
omnes qui sunt intra oras habita-
bles. Idem lib. ix. conversis
gentibus adnumerat Persas,
Massagetas, Tibarenos, Hy-
rcanos, Caspios, Scythas. Hiero-
nymus epitaphio Nepotiani
Christianis adnumerat Indos,
Persas, Gothos, Aegyptios,
Bessios & pellitos populos: in
epistola ad Lætam Indos, Per-
fas, Aethiopas, Armenios, Hun-
nos, Scythas, Getas: in Ortho-
doxi & Luciferiani Dialogo Bri-
tannos, Gallos, Orientem, In-
dorum populos, Iberos, Celti-
beros, Aethiopas. Chrysostomus
Homilia vi. ad priorem
ad Corinthios: Πῶς δ' ἂν τὰ
γραφήσια καὶ εἰς τὴν Βαρβάρων καὶ
εἰς τὴν Ἰνδῶν καὶ πέρις αὐτὰ τὰ
Ωκεανῦ τὰ πέρατα ἀφίκετο, ἐκ
ινταγών τῶν λεγόντων ἀξιοπίσων;
Quomodo vero quæ ab iis scripta
sunt, ad terras barbarorum, etiam
Indorum, ipsos denique fines O-
ceani pervenissent, nisi auctores
illi fide digni fuissent? Idem
posteriore Homilia in Pente-
costen: Ἐρχεται τὸ Πνεῦμα τὸ
ἄγιον ἐν εἰδέσι γλωσσῶν, ἐκάστῳ
μερίζον τῆς καλὰ οἰκεμένην διδα-
σκαλίας τὰ κλίματα, καὶ διὰ τῆς
δοθείσης γλώστης, καθάπερ δέλτω-
τη, γνωρίζον ἐκάστῳ τῆς ἑρι-
τεύθεισης ἀρχῆς τε καὶ διδασκαλίας
τὸν ὄφον. Venit Spiritus sanctus
in linguarum specie, dividens uni-
cuique orbis regiones, quas insi-
tuerent, & per concessum linguae
donum velut codicillis quibusdam
definiens terminos mandati ipsis
magistralis imperii. Idem ora-
tione egregia, Christum esse
Deum: Ἐρύμεν ὅτι οὐκ ἔσιν ἀν-
θρώπου φιλεύ τοσαύτην ἐν βραχεῖ
καὶρῷ πεξελθεῖν οἰκεμένην καὶ γῆν
καὶ θάλασσαν, καὶ ἐπὶ τοιούτοις
καλεῖν πράγματιν ὅτο, καὶ ταῦ-
τα ὡπὸ ἀτόπε συνθείας προκαλεῖ-
λημένες ἀνθρώπους, μᾶλλον δὲ
ὑπὸ τοσαύτης κακίας καλεχομένες.
Καὶ ἴμως ἰσχυτε τέταν παντῶν
τὸ τὸν ἀνθρώπων γένος ἐλευθερώ-
σαι, ἐχὶ Ρωμαίους μόνον ἀλλὰ
καὶ Πέρσας, καὶ ἀπλῶς τὰ τῶν
βαρβάρων γένην. Non est meri ho-
minis, tantum orbis brevi spatio
peragrare, terra marique, ad res
tales tali modo vocare homines,
mala consuetudine occupatos, imo
ἀ ταῦτα malitia possefoss; Et ta-
men ab his malis liberare huma-
num valuit genus, non Romanos
tantum, sed & Persas, & omnes
barbarorum gentes. Vide & quæ
sequuntur lectu dignissima.

sparsi quidem, sed gens una, nec post Christum eorum Religio ulla accepit notabilia incrementa: imo lex ipsorum magis per Christianos, quam per ipsos innotuit. Mahumetismus satis multas terras infidet, sed non solus. Nam per easdem terras colitur & Christiana Religio, aliquibus in locis numero majore: cum contra Mahumetistæ non reperiantur in partibus plerisque, ubi sunt Christiani.

Considerata infirmitate ac simplicitate eorum, qui eam primis temporibus docuerunt.

Sequitur & hoc videamus, quibus instrumentis progressus fecerit Christiana Religio, ut hac quoque parte cum aliis contendatur. Videmus ita plerosque homines comparatos esse ut regum & potentum exempla facile sequantur; eoque magis si lex etiam & coactio adsit. Hinc Paganicarum Religionum, hinc Mahumeticæ incrementa. At qui Christianam Religionem primi docuerunt, non modo sine imperio omni fuerunt, sed & fortunæ humilis, pescatores, textores, & si quid his simile. Et horum tamen opera dogma illud intra annos triginta, aut circiter, ⁶ non tantum per omnes Romani imperii partes, sed ad Parthos quoque & Indos pervenit. Nec tantum ipso initio, sed per tria ferme saecula, privatorum opera, sine minis ullis, sine ulla invitamentis, imo renitente quam maxime eorum vi, qui imperia obtinebant, promota est haec Religio, ⁷ ita ut antequam Con-

⁶ Non tantum per omnes imperii Romani partes.] Rom. xv. 19.

⁷ Ita ut antequam Constantinus Christianismum profiteretur, haec pars Romani orbis prope ma-

jor effet.] Jam suo ævo Tertullianus dixerat 11. Apologetico: Hesterni sumus, & vestra omnia implevimus, urbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, Sola pug-

stantinus

stantinus Christianismum profiteretur, hæc pars Romani orbis prope major esset. Apud Græcos, qui morum præcepta tradiderunt, aliis simul artibus reddebant se commendabiles, ut Geometriæ studio Platonici, Peripatetici animantium ac planitarum historia, Stoïci dialeçtica subtilitate, numerorum & concentuum cognitione Pythagorici ; multis adfuit & admirabilis quædam facundia, ut Platoni, Xenophonti, Theophrasto. At primis Christianismi doctoribus ars talis nulla, ⁸ sermo simplicissimus & sine illecebris, sola præcepta, promissa, minas nuda oratione proferens ; quæ cum per se non habeant efficaciam parem tantis progressibus, omnino necesse est statuamus, aut miracula adfuisse, aut arcanam Dei actionem adspiran- tem negotio, aut utrumque.

§ XIX. *Et maximis impedimentis quæ homines retraherent ab ea amplectenda, aut à profitenda deterrerent.*

Cui considerationi & hæc addenda est, quod qui Christianismum illis docentibus receperunt, animum non habebant à certa norma Religionis vacuum, ac proinde ductilem, ut qui Paganica sacra, & Mahumetis legem primi suscepserunt ; multoque minus antecedente quadam institutione præparatum, sicut Hebræi circumcisione & unius Dei cognitione ad legem Mosis acceptandam idonei erant redditi : sed contra impletum opinionibus & consuetudine, quæ velut altera natura est, repugnante cum istis novis institutis ; educati, scili-

*bula, castra ipsa, tribus, decu- denter id notat m Chrysostomo
rias, palatum, senatum, forum. i ad Cor. 1. 17. & Theodoreto,
Sola vobis relinquimus templo. post recitata jam verba.*

⁸ Sermo simplicissimus.] Prus.

cet, legumque & parentum auctoritate confirmati in sacris Paganicis, aut Judaicis ritibus. Huic obstaculo accedebat non minus alterum; gravissima, scilicet, mala, quæ Christianismum suscipientibus, eam ob causam, ferenda aut metuenda constabat. Cum enim à malis talibus abhorreat humana natura; sequitur, ut, quæ eorum malorum causæ sunt, non nisi difficillime recipientur. Honoribus arcebantur diu Christiani, accesserunt multæ, & bonorum publicationes, & exilia; sed levia hæc; damnabantur ad metalla: iis affiebantur tormentis, quibus crudeliora nulla reperiri poterant: supplicia vero ad mortem tam frequentia, ut testentur illorum temporum scriptores, nulla fame, nulla pestilentia, nullo bello plus hominum uno tempore absumptum. Nec vulgaria erant mortium genera, sed ⁹ vivicomburia, crucies, atque id genus poenæ, quæ sine maximo horrore legi aut cogitari non possunt: atque hæc fævitia, quæ non longis interpositis spiramentis, & his ipsis non ubique, ad Constantini ferme tempora in orbe Romano, alibi longius duravit, adeo eos non imminuit, ut contra sanguis eorum semen esse diceretur: ita recisis plures succrescebat. Comparemus hic quoque cum Christianismo Religiones alias. Græci, Paganique cæteri soliti sua in majus attollere, paucos numerant, qui dogmatis causa mortem toleraverint, Gymnosophistas aliquos, Socratem, haud multo plures: sed his viris notissimis quin aliqua inesse potuerit famæ ad posteritatem transmittendæ cupiditas, vix est ut

⁹ Vivicomburia, crucies, atque pénis affici deberent Christiani. id genus poenæ.] Domitius Ulpianus nobilis Jurisconsultus libri septem scripsit, Quibus Lactantius meminit libro v. capite II.

negetur.

negetur. At inter Christianos, mortem ob suum dogma perpessos, fuere homines de plebe plurimi, vix vicinis suis cogniti; mulieres, virgines, adolescentes, quibus nec appetitus inerat, nec spes probabilis duraturi nominis; sicut & pauci sunt, quorum nomina in Martyrologiis extant, ¹ præ numero eorum, qui eam ob causam supplicium tolerarunt, & tantum in cumulum recensentur. Accedit, quod levi aliqua simulatione, puta thuris jaectu in aram, plerique se liberare à tali poena potuerunt; quod de illis dici non potest, qui, qualcumque sensum in corde premerent, certe in factis conspicuis ad vulgi mores se aptaverant: ita ut prope ob Dei honorem mortem subiisse non aliis tribui possit, quam Judæis, & Christianis: ac ne Judæis quidem, post Christi tempora: ante ea vero paucis, si cum Christianis comparentur, quorum plures in una aliqua provincia pro Christi lege supplicium tolerarunt, quam umquam Judæi, quorum omnis patientia ejus generis ferme ad Manassis & Antiochi tempora redigitur. Quare cum Christiana Religio, hac quoque in parte, tam in immensum cæteras excellat, merito aliis anteponenda est. Ex illa tanta multitudine omnis generis sexusque hominum, tot locis ac sæculis distinctorum, qui pro hac Religione mori non dubitarunt, colligendum, magnam aliquam tantæ

¹ Præ numero eorum qui eam ob causam supplicium tolerarunt, & tantum in cumulum recensentur.] Ut Massa candida trecentorum Carthagine, quorum memoria in Martyrologio Romano xxiv. Augusti: Plurimi in Africa sub Severo: sub Valeriano, Antiochiae & in Arabia, Cap-

padocia, & Mesopotamia: in Phrygia, in Ponto sub Maximo: Nicomediae, in Numidia, Romæ, in Thebaïde, Tyro, Treveris sub Diocletiano: in Perside sub Cabada, Sapore: quorum sine nominibus mentio in Martyrologio.

constantiae fuisse causam, quæ alia cogitari non potest, quam lux veritatis, & Dei Spiritus.

Respondetur his qui plura & validiora argumenta requirunt.

Si quis allatis hactenus argumentis, pro Christiana Religione, satis sibi factum non putet, sed magis urgentia desideret; scire debet, ² pro rerum diversitate, diversa quoque esse probandi genera, alia in Mathematicis, alia de affectionibus corporum, alia circa deliberationes, alia ubi facti est quæstio; in quo genere sane standum est nulla suspitione laborantibus testimoniis: quod ni admittitur, non modo omnis historiæ usus periit, Medicinæ quoque pars magna; sed & omnis, quæ inter parentes liberosque est, pietas, ³ ut quos haud aliter noscamus. ⁴ Voluit autem Deus id,

² Pro rerum diversitate diversa quoque esse probandi genera.] Aristoteles Ethicorum ad Nicomachum lib. 1. Λέγετο δὲ ἵκεντες εἰ κατὰ τὴν ὑποκείμενην ὅλην διασταφθεῖν. τὸ γὰρ ἀκριβέστερον διαίνειν ἐν ἀπαισι τοῖς λόγοις ἐπιδημτίον. Satis de re dictum erit ubi ea explicabitur, quantum fert materia: exacta enim tractatio non pari modo in omni genere quærenda est. Metaphysicorum 1. parte posteriore, capite ultimo: Τὸν δὲ ἀκριβούστερον τὸν μαθηματικὸν ἐν ἐπαισι τοτέρον. Certitudo mathematica non in omnibus rebus quærenda est. Chalcidius ad Timæum ex Platonis sententia: Credulitatem omnes doctrinas procedere, maxime cum non quorumlibet, sed magnorum & prope divinorum virorum sit assertio.

³ Ut quos haud aliter noscimus.] Homerus:

Οὐ γὰρ πῶ τις ἕδυ γένεσις αὐτῷ ἀνέγνω.

Generis nemo sibi conscius ipse est:

Exactissimo, scilicet, sciendi genere.

⁴ Voluit autem Deus, &c.] Duo sunt genera dogmatum, in Religione Christiana, quorum altera possunt philosophice demonstrari, altera non possunt. Priora sunt existentia Dei, creatio Mundi, Dei providentia, & sanctitas atque utilitas ejus præceptorum; quæ omnia possunt demonstrari, suntque à Grotio & aliis ita demonstrata, ut necesse sit ea admitti, nisi Rationi nuncius remittatur. Attamen adfectus, qui iis contrarii sunt, obstant ne ab Incredulis admit-

id, quod credi à nobis vellet, sic ut illud ipsum credere tamquam obedientiam à nobis acceptaret, non ita evidenter patere, ut quæ sensu aut demonstratione percipiuntur; sed quantum satis esset ad fidem faciendam, remque persuadendam homini non pertinaci: ut ita sermo Euangelii tamquam lapis esset Lydius, ad quem ingenia sanabili explorarentur. Nam cum ea, quæ diximus, argumenta tam multos probos, eosdemque sapientes in assensum traxerint; hoc ipso liquet, apud cæteros, incredulitatis causam non in probationis penuria esse positam, sed in eo, ⁵ quod nolint verum videri id quod affectibus suis adversatur; quod, scilicet, durum illis sit honores & alia commoda parvi ducere, quod faciendum sit, si ea recipient quæ de Christo narrantur, ac propterea etiam Christi præceptis obtemperandum putent. Idque eo ipso detegitur, quod multas alias narrationes Historicorum pro veris habeant; quas tamen veras esse sola auctoritate constet, non etiam manentibus in hunc diem vestigiis; qualia habet Christi historia, partim confessione Judæorum, qui nunc supersunt, partim iis, qui ubique reperiuntur

admittantur; quia si vera agnoscerentur, ii affectus essent exuendi, quod nolunt iis dudum adsueti. Posteriora sunt facta historica, quibus veritas Euangelii nititur, & quæ sunt à Grotio exposita & historicis argumentis probata. Ea etiam firma argumenta haberentur ab Incredulis, quemadmodum probations omnium Historiarum, quas non negant, quamvis non viderint; nisi eadem adversaretur ratio, ab affectibus petita, qui obstant ne ea admittantur, qui-

bus admissis, inolitis consuetudinibus esset valedicendum. Vide libellum nostrum Gallicum, de Incredulitate. Clericus.

Quod nolint verum videri id quod affectibus suis adversatur.] Tractat hoc pulchre Chrysostomus i Cor. cap. iii. in principio. Idem ad Demetrium: Τὸς ἀπίστων ταῖς ἐνολαῖς ἐν τῷ πρῶτῳ τὴν ἐκπλήρωσιν ἐνλελῦθαι τῶν ἐντολῶν γίνεται. *Quod præcepis non creditur, ex inertia, ad implenda quæ præcepta sunt, venit.*

Christianorum cœtibus; quorum omnino causam aliquam exstisſe oportuit. Cumque illa Religio-
nis Christianæ tam diurna continuatio, & tam
late diffusa propagatio ad nullam humanam effi-
caciā referri possit; sequitur, ut tribuenda sit
miraculis; aut si quis miraculis neget id factum,
⁹ hoc ipsum, quod sine miraculo tale quid tantas
acceperit vires, majus habendum est omni mira-
culo.

[*6 Hoc ipsum quod sine mira-
culo tale quid tantas acceperit vi-
res, majus habendum est omni
miraculo.] Tractat hoc argu-*

*mentum Chysoftomus 1. ad
Corinth. cap. 1. in fine, & Au-
gustinus de Civitate Dei libro
xxii. cap. 5.*

H U G O

HUGO GROTIUS
DE
VERITATE
RELIGIONIS
CHRISTIANÆ.

LIBER TERTIUS.

§ I. *Pro auctoritate librorum Novi Fœderis.*

QUI jam his, quæ allata sunt, argumentis,
aut siqua præter hæc sunt alia, persuasus,
eam quam Christiani profitentur, Religionem ve-
ram optimamque crediderit; ut partes ejus omnes
ediscat, mittendus est ad libros antiquissimos eam
Religionem continentes, quos Novi Testamenti,
aut Fœderis potius libros dicimus. Inique enim
faciat, si quis neget illis libris eam Religionem
contineri, sicut Christiani omnes affirmant, cum
omni sectæ, sive bonæ, sive malæ, æquum sit
credi in eo, quod afferunt, hoc aut illo libro
sua dogmata contineri; sicut Mahometistis credi-
mus Mahometis Religionem contineri Alcorano.
Quare cum supra jam probata sit veritas Religio-
nis Christianæ, simulque constet eam ipsam his

libris contineri; satis, vel hoc solo, adstruitur illis libris sua auctoritas. Si quis tamen eam magis speciatim sibi monstrari postulet, primum illam ponemus usitatam apud æquos omnes judices regulam; ut qui impugnare velit Scriptum aliquod multa per saecula receptum, ¹ ei incumbat onus adferendi argumenta fidem Scripto derogantia: quod si id facere nequeat, defendendum librum, velut in possessione suæ auctoritatis.

§ II. Libros qui nomina præscripta habent eorum esse quorum nomen præferunt.

Dicimus ergo, Scripta, de quibus dubitatum inter Christianos non est, quæque certum nomen præferunt, ejus esse Scriptoris cuius titulo insigniuntur: quia, scilicet, primi illi, puta Justinus, Irenæus, ² Clemens, ac deinceps alii sub his ipsis nominibus eos libros laudant: cui accedit, quod ³ Tertullianus aliquot librorum ipsa archetypa suo adhuc tempore ait extitisse: quodque omnes Ecclesiæ illos libros tanquam tales, antequam conventus ulli communes habitu essent, receperunt: neque aut Pagani, aut Judæi umquam controvèrsiam moverunt, quasi non eorum essent opera,

¹ *Ei incumbat onus adferendi argumenta fidem scripto derogantia.*] Baldus in rubrica de Fide instrumentorum. Vide & Galium lib. II. Obs. cxxix. num. 6. & 7. & quos ibi profert.

² *Clemens.*] Exstat tantum Clementis Ep. ad Corinthios ubi loca quidem Novi Testamenti proferuntur, sed sine nomine Scriptorum. Itaque potuisset Clementis nomen omitti, imo etiam Justini, qui nomina addere non solet. *Clericus.*

³ *Tertullianus.*] De præscriptione adversus hæreticos: *Age jam qui voles curiositatem melius exercere, in negotio salutis tuæ, percurre Ecclesiæ Apostolicas, apud quas ipse adhuc cathedræ Apostolorum suis locis præsident, apud quas ipsæ authenticæ literæ eorum recitantur.* Quidni ipsa manus Apostolorum tum extiterit, cum Quintilianus dicat suo tempore extitisse manum Ciceronis, Gellius Virgilii suo tempore?

quorum

quorum dicebantur: ⁴ Julianus vero aperte etiam fatetur, Petri, Pauli, Matthæi, Marci, Lucæ, esse ea, quæ Christiani legunt iisdem nominibus inscripta. Homeri aut Virgilii esse, quæ eorum dicuntur, nemo sanus dubitat, ob perpetuum de hoc Latinorum, de illo Græcorum testimonium: quanto magis de horum librorum auctoribus standum est testimonio prope omnium, quotquot per orbem sunt, gentium?

§ III. *De libris olim dubitatis sublatam dubitationem.*

Sunt sane in eo, quo nunc utimur, volumine libri aliquot non ab initio pariter recepti; ut ⁵ Petri altera, ea quæ Jacobi est, & Judæ, duæ sub nomine Joannis presbyteri, Apocalypsis, & ad Hebræos epistola: sed ita tamen, ut à multis Ecclesiis sint agniti; quod ostendunt Christiani antiqui, cum illorum testimoniis tanquam sacris utuntur: unde credibile est, Ecclesiæ, quæ ab initio eos libros non habuerunt, eo tempore eos ignorasse, aut de iis dubitasse; postea autem de rei veritate edocetas, ad cæterarum exemplum iis librís uti coepisse, ut nunc ferme omnibus in locis fieri videmus. Neque vero causa idonea fingi potest, cur illos libros quisquam supposuerit; cum nihil inde colligi possit, quod non aliis indubitatis librís abunde contineatur.

⁴ Julianus vero aperte etiam fatetur Petri, Pauli, Matthæi, Marci, Lucæ esse ea quæ Christiani legunt iisdem nominibus inscripta.] Exstat locus libro Cyrilli decimo. [Vide & adnotata à nobis, in Dissertatione de 1° Evangelii Harmonia Euangelicæ subiecta. Clericus.]

⁵ Petri altera.] De hac ta-

men ipse Grotius dubitabat, cuius dubitationis rationes ipse reddit, initio adnotationum ad eam Epistolam. Sed quamvis una aut altera Epistola in dubium revocaretur, nec propterea ceteræ dubiae fierent, nec ulla fidei Christianæ pars, quæ abunde alibi tradita est, periret.

Clericus.

§ IV. *Libris sine nomine constare auctoritatem, ex qualitate scriptorum.*

Non est etiam, quod fidem quis detrahatur epistolæ ad Hebræos, eo solo nomine, quod nesciatur ejus scriptor; ac similiter duabus epistolis Johannis, & Apocalypsi, quod dubitent nonnulli, an earum scriptor Johannes sit Apostolus, an aliis quis ejus nominis. ⁶ In Scriptoribus enim qualitas magis, quam nomen attenditur. Itaque multos libros historicos recipimus, quorum Scriptores nescimus; ut de bello Alexandrino Cæsaris; nempe, quia videmus eum, quisquis fuit, & illis vixisse temporibus, & rebus interfuisse. Sic etiam cum qui libros scriperunt, de quibus nunc agimus, & prima ætate se vixisse testentur, & donis Apostolicis fuisse præditos, sufficere id nobis debet. Nam si quis dicat potuisse fingi has qualitates, item in aliis Scriptis etiam nomina; rem dicat minime credibilem; eos, scilicet, qui ubique veritatis ac pietatis studium inculcant, nulla de causa voluisse se crimine falsi obstringere; quod non tantum apud bonos omnes detestabile est, sed ⁷ Romanis etiam legibus capite puniebatur.

§ V. *Hos Scriptores vera scripsisse, quia notitiam habebant eorum, quæ scribebant.*

Constat ergo debet, libros Novi Fœderis scriptos ab illis, quorum nomina præferunt, aut à talibus, quales ipsi se testantur: quibus si accedat, ut itidem constet illis & nota fuisse quæ scribebent,

⁶ In Scriptoribus.] Aptius dixeris, in Scriptis, seu libris; & hæc fuit mens Grotii, ut sequentia ostendunt. Clericus.

⁷ Romanis etiam legibus capite puniebatur.] L. Falsi nominis,

D. de lege Cornelii. Paulus libro v. Sent. xxv. § 10. & 11. Pœnæ exempla vide apud Valerium Maximum librorum ejus fine, & apud Capitolium in Pertinace.

neque

neque studium fuisse mentiendi, sequitur, ut quæ scripserunt, vera sint; cum omne falsum aut ab ignorantia, aut à mala voluntate debeat proficisci. Matthæus, Johannes, Petrus, Judas, ex sodalitio illorum duodecim fuere, quos Jesus vitæ suæ ac dogmatum testes elegerat, ⁸ ita ut notitia illis eorum, quæ narrant, deesse non potuerit. Idem de Jacobo dici potest, qui aut Apostolus fuit, aut, ut alii volunt, ⁹ proximus consanguineus Jesu, & ab Apostolis constitutus Hierosolymorum Episcopus. Paulus quoque ignorantia falli non potuit circa dogmata, quæ sibi ab ipso Jesu in cœlo regnante revelata profiteatur; neque magis circa res à se gestas falli ipse potuit, aut etiam Lucas, ¹ individuus ei itinerum comes. Idem Lucas, quæ de vita ac morte Jesu scripsit, facile scire potuit, natus in locis proximis, per ipsam Palæstinam peregrinatus, ² ubi & locutum se ait cum iis, qui oculati rerum testes fuerant. Haud dubie, præter Apostolos, quibuscum amicitiam habuit, alii quoque multi tum vivebant ab Jesu sanati, & qui morientem ac redivivum viderant. Si Tacito & Suetonio credimus de iis, quæ multo ante eos natos contigerunt, quod eorum diligentis inquisitioni confidamus: quanto huic Scriptori æquius est credi, qui se omnia ab ipsis, qui inspexerant, haussisse dicat? ³ Marcum constans fama est Petro

⁸ Ita ut notitia illis eorum Coloff. iv. 14. 2 Tim. iv.
quæ narrant deesse non potuerit.] 11. Philem. 24.

Joh. xv. 27. Idem 1 Epist. 1. 1.

Auctor. 1. 21, 22.

⁹ Proximus consanguineus Je-
su.] Ita & alii sentiunt non pau-
ci, & ubique Chrysostomus. Vi-
de & Josephum. [Addit. & Eu-
sebius H. E. Lib. II. c. 1. & 23.]

¹ Individuus ei itinerum comes.] Vide Auctor. xx, & sequentia.

In proœmio Euangelicæ histo-
riæ.

² Ubi & locutum se ait cum iis
qui oculati rerum testes fuerant.]

In proœmio Euangelicæ histo-
riæ.

³ Marcum constans fama effe-
Petro semper hæfisse comitem.]

Irenæus lib. III. c. 1. Clemens
in Hypotyposeon libris citatus
in Ecclesiastica Eusebii historia.

- semper

semper hæsisse comitem, ita ut, quæ scripsit ille, habenda sint quasi Petrus, qui res illas ignorare non potuit, ipse dictasset: præter quod, quæ ille scribit, etiam in Apostolorum Scriptis reperiuntur pœne omnia. Neque falli potuit Apocalypses Scriptor in iis visis,⁴ quæ sibi divinitus immissa dicit;⁵ aut ille ad Hebræos, in iis, quæ profiteretur se, aut à Dei Spiritu, aut ab Apostolis ipsis didicisse.

§ VI. *Et quia mentiri nolebant.*

Alterum, quod diximus, non fuisse ipsis mentiendi voluntatem, connexum est cum eo, quod supra tractavimus, cum generatim Christianæ Religionis, & historiæ resurrectionis Christi, fidem adstrueremus. Qui testes ex parte voluntatis refellunt, necesse est aliquid adferant, quo voluntatem credibile sit à vero dicendo diverti. Id autem hic dici non potest. Nam si quis objiciat ipsorum causam agi, videndum erit, cur ipsorum sit hæc causa: non sane commodi consequendi, aut visitandi periculi alicujus gratia; cum hujus professionis causa, & commoda omnia amitterent, & nulla non adirent pericula. Causa ergo hæc ipsorum non fuit, nisi ob Dei reverentiam, quæ certe neminem inducit ad mentiendum, in eo maxime negotio, unde humani generis æterna salus pendeat. Tam impium facinus de illis credi vetant, &⁶ dogmata pietatis ubique plenissima, & vita ipsorum

⁴ Quæ sibi divinitus immissa dicit.] Apoc. 1. 1, 2. 14. 1. & sequentibus xxii. 18, 19, 20, 21.

ciffe.] Heb. 11. 4. v. 14. xiii. 7, 8, 23.

⁵ Aut ille ad Hebræos, in iis, quæ profitetur se, aut à Dei Spíritu, aut ab Apostolis ipsis didi-

6 Dogmata pietatis ubique plenissima.] Et mendacio infesta: Joh. xiv. 17. xv. 26. xvi. 13. xvii. 17, 19. xviii. 37. Actor. xxvi. 25. Rom. 1. 25. 2 Thess.

ipsorum numquam ullius mali facinoris accusata, ne ab inimicissimis quidem, qui solam illis imperitiam objiciunt, quæ non est nata falsimoniam parere. Quod si vel minimum quid in ipsius fuisset malæ fidei, non ipsi suas culpas æternæ memoriae prodiissent; ⁷ ut de omnium fuga in Christi periculo, ⁸ de Petro ter negatore.

§ VII. Adstruitur Scriptoribus fides inae, quod miraculis illustres fuerint.

Contra vero bonæ ipsorum fidei Deus ipse testimonia illustria reddidit editis prodigiis, ⁹ quæ cum magna fiducia ipsi, ipsorumve discipuli, publice adseverarunt, additis personarum, locorumque nominibus & circumstantiis cæteris; ita ut facillime posset à Magistratibus, inquisitione facta, veritas aut falsitas adseverationis detegi: inter quæ dignum observatione est, quod & ¹ de linguarum, quas non didicerant, usu apud multa hominum millia, & de sanatis subito corporum vitiis in populi conspectu constantissime prodiderunt. Neque eos deterruit, quod scirent, iis temporibus Judæos magistratus sibi esse infestissimos, & Romanos iniquos admodum: qui nullam omisfuri essent, ipsos, tanquam novæ religionis auctores, aliquo crimine traducendi materiam. Neque

11. 20. 1 Joh. 1. 6, 8. 11. 4, 21.

2 Cor. vi. 8. Eph. iv. 15, 25.

Coloss. 111. 9. Apoc. xxii. 15.

2 Cor. 11. 31. Gal. 1. 20. Vide

quam sollicite Paulus distinguat

quæ à se sunt, & quæ à Domino,

1 Cor. vii. 10, 12. quam

formidet dicere, quæ vidit, in

corpo an extra corpus viderit,

2 Cor. xii. 2.

7 Ut de omnium fuga in Christi

periculo.] Matth. xxvi. 31, 56.

8 De Petro ter negatore.]

Matth. xxvi. 69. & sequenti-

bus. Marc. xiv. 66. & sequen-

tibus. Luc. xxii. 54. & se-

quentibus.

9 Quæ cum magna fiducia ipsi

ipsorumve discipuli publice adse-

verarunt.] Vide tota Acta Apo-

stolica: 2 Cor. xii. 12.

1 De linguarum, quas non

didicerant, usu.] Loca supra pro-

ducta sunt,

vero aut Judæi, aut Pagani, umquam negare proximis illis temporibus ausi sunt, prodigia ab his viris edita; ² imo Petri miracula Phlegon Adriani Imperatoris libertus, in Annalibus suis, commemoravit: & ipsi Christiani in his libris, quibus fidei suæ rationem Imperatoribus, Senatui, Præsidibus reddunt, ³ facta hæc tamquam notissima, & de quibus dubitari non possit, affirmant: imo & ⁴ apud sepulcra eorum vim mirificam durasse per aliquot sæcula, aperte prædicant, cum non nescirent, si id falsum esset, facillime à magistris cum ipsorum pudore ac supplicio revinci

² *Imo Petri miracula Phlegon Adriani Imperatoris libertus in Annalibus suis commemoravit.] Libro xiii. Testis Origenes contra Celsum 11. Est autem hic ipse Phlegon, cuius reliquias de Mirabilibus rebus & de hominibus longævis habemus.*

³ *Facta hæc tamquam notissima, & de quibus dubitari non possit, affirmant.] Loca sunt plurima, maxime apud Origenem. Vide totum cap. viii. Augustini, libro xxii. de Civitate Dei.*

⁴ *Apud sepulcra.] Miracula apud sanctorum virorum sepulcra tum cœperunt jactari, cum rerum potentibus Christianis, lucro cœperunt esse iis, in quorum Ecclesiis sepulta erant Martyrum, aliorumve cadaveræ. Quare nollem hoc argumento uti, ne certis miraculis, una cum dubiis, aut commentitiis fides detrahatur. Notum est quot fabulæ à iv. sæculo narratæ sint, hac de re. Sed Origenes ejusmodi miraculorum non memisit. Quin & lib. vii.*

contra Celsum, ait, *signa Spiritus Sancti ab initio prædicatiois Iesu, & post ejus adscensionem plura ostensa, postea vero pauciora. Verumtamen, inquit, nunc quoque sunt ejus vestigia apud paucos, qui purgatos habent animos verbo & huic convenientibus actionibus. Σημεῖα δὲ τῷ ἀγίῳ πνεύματι καὶ ἀγχάς μὲν τοῖς Ἰνοῖς διδασκαλίας, μετὰ δὲ τῷ ἐνάληψιν αὐτοῦ, πλείστα ἐδείκνυτο, ἵζεσθαι δὲ ἐλάτιστα πλάνη καὶ νῦν εἰς ἡχητέουσιν αὐτῶν παρ' ὅλην τὰς φυχὰς τῷ λόγῳ καὶ ταῖς καὶ αὐτὸν πράξεσι κεκαθαρισμένοις. Quis credit uno atque altero sæculo, post Origenem, cum minus erat necesse, tot facta esse miracula? Certe iv. & v. sæculi miraculis tam fides, sine flagitio, detrahi potest; quam, sine impudentia, Christi & Apostolorum miraculis negari nequit. Miracula hæc, non sine periculo, prædictari potuerunt: illa non sine periculo rejici, nec sine utilitate eorum, qui forte fingebant, credi. Quod magnum est disserendum. Clericus.*

posse. Fuit vero prodigiorum apud sepulcræ, quæ dixi, editorum tanta frequentia, tot eorum testes, ⁵ ut etiam Porphyrio ejus rei confessionem expresserint. Sufficere quidem hæc debent, quæ diximus, sed & alia suppetunt in cumulum argumenta, quæ fidem librorum illorum nobis commendant.

§ VIII. *Et scriptis inde, quod ibi multa sint quæ eventus comprobavit divinitus revelata.*

Multa enim in illis prædicta apparent de rebus, quas homines suapte vi nosse non quirent, quæ ipso eventu mire sunt confirmata: ⁶ ut de subita atque ingenti hujus Religionis propagatione, ⁷ de duratione ejus perpetua, ⁸ de ea rejicienda à Judæis plerisque, ⁹ amplectenda vero ab extraneis, ¹ de odio Judæorum in profitentes hanc Religionem, ² de suppliciis gravissimis ob eam subeundis, ³ de obsidione & exscidio Hierosolymorum ac Templi, ⁴ summisque Judæorum calamitatibus.

⁵ Ut etiam Porphyrio ejus rei confessionem expresserint.] Vide Cyrilium lib. x. contra Julianum, & Hieronymum adversus librum Vigilantii.

⁶ Ut de subita atque ingenti hujus Religionis propagatione.] Matth. xiiii. 33. & seqq. Luc. x. 18. Joh. xiiii. 32.

⁷ De duratione ejus perpetua.] Luc. i. 33. Matth. xxviii. 20. Joh. xiv. 16.

⁸ De ea rejicienda à Judæis plerisque.] Matth. xxii. 33. & sequentibus. xxii. in principio. Iuc. xv. 11. & sequentibus.

⁹ Amplectenda vero ab extra-

neis.] Iisdem in locis, ac præterea Matth. viii. 11. xiiii. 21. xxii. 43.

¹ De odio Judæorum in profitentes banc Religionem.] Matth. x. 17.

² De suppliciis gravissimis ob eam subeundis.] Matth. x. 21, 39. xxiiii. 34.

³ De obsidione & exscidio Hierosolymorum ac Templi.] Matth. xxiiii. 38. xxiv. 16. Luc. xiiii. 34. xxii. 24.

⁴ Summisque Judæorum calamitatibus.] Matth. xxii. 33. & sequentibus. xxiiii. 34. xxiv. 20.

§ IX. *Tum etiam ex cura quam decebat à Deo suscipi, ne falsa scripta subjicerentur.*

Ad hæc addo, quod si recipimus, curare Deum res humanas, & maxime eas, quæ ad honorem suum cultumque pertineant: non potest fieri, ut is tantam multitudinem hominum, quibus nihil aliud propositum erat, quam Deum pie colere, passus sit falli mendacibus libris. Jam vero quod, post subortas tot in Christianismo sectas, vix ulla reperta fuit, quæ non hos libros, aut omnes, aut plerosque, exceptis paucis, qui nihil singulare continent, amplecteretur; magnum est argumentum, quo credatur, nihil illis libris potuisse opponi; cum illæ sectæ tantis in se odiis exarserint, ut quicquid his placuisset, aliis ob id ipsum displiceret.

§ X. *Solutio objectionis, quod multi libri à quibusdam rejecti fuerint.*

Fuerunt sane inter eos, qui Christiani dici volebant, pauci admodum, qui eorum librorum omnes rejicerent, quos suo peculiari dogmati videbant adversari: puta qui aut Judæorum odio,
⁵ Deum Judæorum mundi opificem, & legem maledictis infectabantur; aut contra formidine malorum, quæ Christianis erant subeunda,
⁶ latere volebant sub nomine Judæorum,
⁷ quibus impune

⁵ Deum Judæorum mundi opificem & legem maledictis infectabantur.] Vide Irenæum lib. I. cap. 29. Tertullianum contra Marcionem: Epiphanius de eodem.

⁶ Latere volebant sub nomine Judæorum.] Vide Gal. II. II. VI. 13, 14. Philip. III. 18.

Irenæum lib. I. cap. 28. Epiphanius de Ebionæis.

⁷ Quibus impune licebat suam religionem profiteri.] Actor. IX. 20. XIII. & eo libro sæpe Philo contra Flaccum, & De legatione. Josephus passim. Adde L. Generaliter, D. de Decurionibus. L. I. C. de Judæis. Ter-

impune licebat suam Religionem profiteri. Sed hi ipsi ⁸ ab omnibus aliis, qui ubique erant, Christianis abdicati sunt ⁹ illis temporibus, cum adhuc omnes, salva pietate, dissentientes magna cum patientia ex Apostolorum præscripto tolerarentur. Horum Christianismi adulteratorum prius illud genus satis refutatum arbitror supra, cum ostendimus, unum esse verum Deum, cuius opificium sit mundus: & sane ex ipsis etiam libris, quos illi, ut Christiani aliquo modo videantur, recipiunt, quale est imprimis Lucæ Euangelium, satis patet, eundem Deum, quem Moses & Hebræi coluerunt, à Christo prædicatum. Genus alterum tum opportune refellemus, cum eos, qui Judæi & sunt & dici volunt, oppugnabimus. Interim hoc dicam, miram esse eorum inverecundiam, qui Pauli auctoritatem elevate, cum nemo fuerit Apostolorum, qui plures Ecclesiæ instituerit; & cuius tot miracula narrata sint jam eo tempore, cum, ut modo dicebamus, facilis esset facti inquisitio. Quod si miracula edidit, quid causæ est, cur non & de visis cœlestibus acceptaque à Christo institutione ipsi credamus? Quod si Christo tam carus fuit; ut quidquam doceret Christo ingratum, id est, falsum, fieri non potest. Quodque unum in illo culpant, dogma, nempe, de

Tertullianus Apologetico: Sed & Judæi pàlam lectitant; veteri galis libertas vulgo aditur sabbatis omnibus.

⁸ Ab omnibus aliis, qui ubique erant, Christianis abdicati sunt.] Tertullianus adversus Marcionem I. Nullam Apostoli censu Ecclesiæ invenias, quæ non in creatore christianizet.

⁹ Illis temporibus cum adhuc omnes, salva pietate, dissentientes magna cum patientia ex Aposto-

lorum præscripto tolerarentur.] Vide quæ hac de re dicentur ad finem libri vi. Adde Irenæi epistolam ad Victorem, & quod de ea in Catalogo scribit Hieronymus. Cyprianus Concilio Africano: Neminem judicantes, aut à jure communionis aliquem, si diversum senserit, amoventes.

I Quale est imprimis Lucæ Euangelium.] Ostendit id manifestissime Tertullianus adversus Marcionem libro iv.

libertate

libertate Hebræis parta à ritibus per Mosem olim imperatis; ejus docendi præter veritatem nulla ei causa fuit, ² cum & circumcisus esset ipse, ³ & pleraque legis ultero observaret; ⁴ Religionis autem Christianæ causa, multa & faceret difficiliora, & duriora ferret, quam lex imperabat, aut legis occasione habebat exspectandum; ⁵ atque eadem & faciendi & ferendi auctor esset discipulis suis: quo appareret, nihil ipsum dedisse auribus aut commodis auditorum, qui, pro sabbato, ⁶ singulos dies divino cultui impendere docebantur, pro exiguis secundum legem impendiis ⁷ bonorum omnium ferre jacturam, ⁸ &, pro pecudum sanguine suum ipsorum Deo consecrare. Jam vero palam affirmat ipse Paulus, ⁹ sibi à Petro, Johanne, & Jacobo in signum consensus datas dexteræ: quod, ni verum fuisset, numquam ausus esset dicere, cum ab ipsis adhuc viventibus mendacii potuisset argui. His ergo, quos dixi, exclusis, qui vix Christianorum nomine censeri possunt, tot reliquorum cœtuum manifestissimus in recipiendis his libris consensus, supra ea, quæ modo diximus de miraculis, quæ Scriptores ediderunt, & de singu-

² Cum & circumcisus esset ipse.] 11. 4. vi. 4. 1 Thess. 1. 6.
Philipp. 111. 5.

³ Et pleraque legis ultero obser-
varet.] Auctor. xvii. 3. xx. 6.
xxi. & sequentibus.

⁴ Religionis autem Christianæ
causa multa & faceret difficiliora
& duriora ferret, quam lex im-
perabat, aut legis occasione habeb-
bat exspectandum.] 2 Cor. 11.
23. & sequentibus, & passim in
Actis. Vide & 1 Cor. 11. 3.
2 Cor. x. 30. xii. 10.

⁵ Atque eadem & faciendi &
ferendi auctor esset discipulis suis.]
Auctor. xx. 29. Rom. v. 3.
viii. xii. 12. 2 Cor. 1. 4, 8.

11. 4. vi. 4. 1 Thess. 1. 6.
2 Thess. 1. 6.

⁶ Singulos dies divino cultui
impendere docebantur.] Act. 11.
46. v. 42. 1 Tim. v. 5. 2 Tim.
1. 3.

⁷ Bonorum omnium ferre jactu-
ram.] 2 Cor. vi. 4. xii. 10.

⁸ Et, pro pecudum sanguine,
suum ipsorum Deo consecrare.]
Rom. viii. 36. 2 Cor. iv.
11. Philipp. 1. 20.

⁹ Sibi à Petro, Johanne, &
Jacobō in signum consensus datas
dexteræ.] Gal. 11. 9. Adde
1 Cor. xv. 11. 2 Cor. xi. 5.
xii. 11.

lari Dei curatione circa res hujus generis, æquis omnibus sufficere debet, ut fides narratis habeatur: quippe cum aliis quibusvis Historicorum libris, quibus nulla ejus generis adsunt testimonia, credi soleat, nisi valida ratio in contrarium adferatur, quæ hic certe nulla est.

§ XI. *Solutio objectionis, quasi his libris contineantur impossibilia.*

Nam si quis dicat, quædam in his libris narrari, quæ fieri non possint, ¹ cum jam supra ostenderimus, esse quædam, quæ ab hominibus præstari non possint, à Deo autem possint, quæ, scilicet, nullam in se repugnantiam includunt; atque earum rerum in numero esse etiam illas, quas maxime miramur, prodigiosas virtutes, & mortuorum in vitam revocationem; evanescit ista objectio.

§ XII. *Aut à ratione diffona.*

Neque magis audiendi sunt, si qui dicant dogmata quædam in his libris reperiri, quæ à recta ratione dissonent. Nam primum refellitur hoc tanta multitudine virorum ingenio, eruditione, sapientia valentium, qui horum librorum auctoritatem secuti sunt, jam inde à primis temporibus. Tum vero quæcumque in primo libro ostensa sunt congruere rectæ rationi, puta Deum esse, & quidem unicum, perfectissimum, immensæ virtutis, vitae, sapientiæ, bonitatis; facta ab ipso quæcumque subsistunt; curam ejus ad opera omnia, præfertim ad homines pertingere; posse eum, etiam post hanc vitam, præmia reddere sibi obtemperantibus; frænum injiciendum sensuum cupiditatibus;

¹ Cum jam supra ostenderimus.] Libro II.

bus; cognitionem esse inter homines, ac proinde æquum ut alii alios diligent: omnia hæc in his libris apertissime tradita reperias. Ultra hæc pro comperto aliquid affirmare, aut de Dei natura, aut de ejus voluntate, ² solo ductu humanæ rationis, quam sit intutum ac fallax, docent tot dissonantia non scholarum modo inter se, sed & singulorum Philosophorum placita. Neque vero id mirum. Nam si ³ de mentis suæ natura differentes in longissime distantes opinione dilabuntur; quanto magis necesse fuit id accidere de suprema illa, tantoque supra nos posita mente, definire aliquid cupientibus? ⁴ Si Regum consilia indagare rerum prudentes periculosem aiunt, nec ideo nos assequi; quis est, qui ita sit fagax, ut quid Deus velit ex earum rerum genere, quas libere velle potest, id suapte conjectura speret se posse deprehendere? Quare optime Plato ⁵ horum nihil sciri posse dicebat, sine oraculo. Jam vero nullum proferri potest oraculum, quod tale revera esse majoribus testimonio constet, quam ea sunt, quæ in libris Novi Fœderis continentur. Tantum abest, ut probetur, ne adseritur quidem, Deum quidquam de natura sua hominibus prodidisse, quod his libris repugnet; neque de voluntate ipsius ulla potest proferri, quæ credibilis sit, posterior significatio. Nam si quid in eo genere rerum, quæ aut plane sunt mediæ, aut certe non omnino

² Solo ductu humanæ rationis quam sit intutum ac fallax.] Matth. xi. 27. Rom. xi. 33, 34, 35. 1 Cor. ii. 11, 16.

³ De mentis suæ natura differentes in longissime distantes opinione dilabuntur.] Vide in operibus Plutarchi librum iv. de Placitis Philosophorum: Sto-bæum in Physicis, capite xi.

⁴ Si Regum consilia indagare rerum prudentes periculosem aiunt, nec ideo nos assequi.] Habet id Tacitus Annalium vi.

⁵ Horum nihil sciri posse dicebat sine oraculo.] Locus est Phædone. paria in Timæo. Benè Ambrosius: Cui magis de Deo, quam Deo credam?

per se debitæ, nec plane turpes, ante Christi tempora, aliter imperatum aut permisum fuit; id his libris non obstat, ⁶ cum in talibus leges posteriores prioribus derogent.

§ XIII. *Solutio objectionis, quod his libris quædam inter se repugnantia contineantur.*

Solet à nonnullis objici esse quamdam in his libris interdum sensum discrepantiam. Sed contra quisquis hanc rem æquis animis volet dijudicare, reperiit hoc quoque argumentis pro eorum librorum auctoritate posse adjici; quod in rebus, quæ aliquod dogmatis aut historiæ momentum in se habent, manifestissima est ubique consensio; qualis nulla alibi inter ejusdem sectæ Scriptores reperiatur, ⁷ sive Judæos sumas, ⁸ sive Græcos Philosophos, ⁹ aut Medicos, ¹ sive Romanos Jurisconsul-

⁶ Cum in talibus leges posteriores prioribus derogent.] Αἱ μεταγενέσεις διατάξεις ἵσχυρότεραι τῶν ὡρὸν αὐτῶν εἰσίν. Constitutio[n]es tempore posteriores plus valent prioribus: Dictum est Mōdestini L. ultima, D. de Constitutionibus principum. Tertullianus: *Puto autem etiam humanas constitutiones atque decreta posteriora pristinis prævalere.* Idem Apologeticus: *Veterem & squallentem silvam legum novis principalium rescriptorum & editorum securibus truncatis & cædit. Et de Baptismo: In omnibus posteriora concludunt, & sequentia antecedentibus prævalent.* Plutarchus Symp. ix. "Εγενέσθη τῷ νόμῳ, ἐν τῇ συνθήκῃ γῆ ὀμβλογίζει, κυριώτερα τὰ ὕσερα νομίζεται γῆ βεβαιότερα τῶν περιών. Et in decretis &

in legibus & in contractibus ac pac[ti]s, posteriora prioribus valideria ac firmiora habentur.

⁷ Sive Judæos sumas.] Quorum divertissimas sententias cum alibi videoas, tamen apud illarum litterarum doctissimum Manassem Israëlis filium, libris de Creatione & Resurrectione.

⁸ Sive Græcos Philosophos.] Vide dictum modo librum de Placitis Philosophorum.

⁹ Aut Medicos.] Vide Galenum de Sectis, & de Secta optima; & Celsum initio De re medica: Tum vero Spagiricos adde.

¹ Sive Romanos Jurisconsultos.] Nota olim discordia Sabianorum & Proculianorum: nunc eorum qui Bartolum & sequentes eum, quique Cujacium & alios litteriores sequuntur.

risconsultos: in quibus omnibus saepissime reperias non modo pugnare inter se, qui sectae sunt ejusdem, ² ut Platonem & Xenophontem; sed & ³ eundem saepe Scriptorem nunc hoc, nunc illud, velut sui oblitum, aut quid statuat incertum, adseverare. At hi, de quibus agimus, Scriptores, credenda eadem inculcant, eadem dant pracepta, etiam de Christi vita, morte, reditu in vitam, summa ubique est eadem. Quod vero ad exiguae aliquas circumstantias, & ad rem nihil facientes attinet, facilime fieri potuit, ut non desit commoda conciliatio, sed nos lateat, ob res similes diversis temporibus gestas, nominum ambiguitatem, aut hujus hominis, aut loci plura nomina, & si quid his simile est. Imo hoc ipsum Scriptores illos ab omni doli suspicione liberare debet; ⁴ cum soleant, qui falsa testantur, de compacto, omnia ita narrare, ut ne in speciem quidquam diversum appareat. Quod si ex levi aliqua discrepancia etiam quae conciliari nequiret, totis libris fides decederet, jam nulli libro, praesertim historiarum, credendum esset: cum tamen & Polybio, & Hali-carnassensi, & Livio, & Plutarcho, in quibus

quuntur. Vide & Gabrielii sententias communes, communiores, communissimas.

² Ut Platonem & Xenophonem.] Vide epistolam Xenophontis ad Aeschinem Socratum: Athenaeum xi. Laer-tium Platonis vita: Gellium libro xiv.

³ Eundem saepe Scriptorem nunc hoc, nunc illud, velut sui oblitum, aut quid statuat incertum, adseverare.] Ostendere id multi in Aristotele: in Romanis Jurisconsultis alii.

⁴ Cum soleant qui falsa testan-

tur, de compacto, omnia ita narrare, ut ne in speciem quidquam diversum appareat.]

Hoc est quod docet Imperator Adrianus, videndum in testibus utrum unum eundemque meditatum sermonem attulerint, L. testium. D. de Testibus. Speculator lib. i. parte iv. de Teste. in pr. n. 81. Exatissima circumstantiarum omnium notitia in teste non est necessaria. Vide Luc. i. 56. iii. 23. Joh. ii. 6. vi. 10. 19. xix. 14.

talia

talia deprehenduntur, sua apud nos de rerum summa constet auctoritas: quo magis æquum est, ut nihil tale eorum fidem destruat, quos videmus ex ipsorum scriptis pietatis & veri semper fuisse studiosissimos?

§ XIV. *Solutio objectionis ex testimoniis extrinsecis:
& ostensum ea magis esse pro his libris.*

Alius restat modus testimonia refellendi, ex contrariis extrinsecus testimoniis. At ego cum fiducia affirmo, talia repertum non iri, nisi forte eo referre quis velit dicta multo post natorum, & quidem talium, qui inimicitias adversus Christianum nomen professi, sub testium nomine non veniunt. Imo contra, quamquam eo opus non est, multa habemus testimonia, quæ historiæ istis libris traditæ partes aliquot confirmat. Sic Jesum cruci affixum, ab ipso & discipulis ejus miracula patrata, & Hebrei, & Pagani, memorant. De Herode, Pilato, Festo, Felice, de Johanne Baptista, de Gamaliele, de Hierosolymorum exscidio existant scripta luculentissima Josephi, edita paulo post annum à Christi abitu qua dragesimum: cum quibus consentiunt ea quæ apud Thalmudicos de iisdem temporibus leguntur. Neronis saevitiam in Christianos Tacitus memoriæ prodidit. Existabant olim & libri, tum privatorum, ^sut Phlegontis, ^ttum & Acta publica, ad quæ Christiani provo-

5 Ut Phlegontis.] Libro xiii. Chronicorum sive Olympiadum, his verbis: Τῷ δ' ἔτει τῆς C B Ὀλυμπιάδος ἐγένετο ἐκλειψίς ἡλίου μεγίστη τῶν ἐγνωστότερων πρότερον. Ὡς νῦν ὅρα τὸν ἡμέρας ἐγένετο, ὥστε ὑπὲρ ἀσέρας ἐν ὄρανῳ φανῆναι, σεισμός τε μέγας καὶ εἰθυνίαν γενόμενος τὰ πελλὰ *Nicæas natīceψε. Quarto autem anno CCII. Olympiadis, maxima & excellens inter omnes, quæ ante eam acciderant, defectio Solis facta: dies hora sexta in tenebrosum noctem versus, ut stellæ in celo visae sint, terræque motus in Bithynia Nicæa urbis multas ædes subverterit. Habet hæc in Chro.*

provocabant, quibus constabat ⁷ de eo fidere, quod post Christum natum apparuit, de terræ motu, & solis deliquio contra naturam, plenissimo lunæ orbe, circa tempus, quo Christus crucis supplicio affectus est.

§ XV. *Solutio objectionis de mutata scriptura.*

Quid amplius opponi his libris possit, sane non video: nisi forte non tales mansisse, quales ab initio fuerant. Fatendum est, ut aliis libris, ita his quoque accidere potuisse, accidisse etiam, ut excriptorum incuria, aut perversa cura, litteræ quædam, syllabæ, verba mutarentur, omitterentur, adderentur. Sed ⁸ iniquum est, ob talem, quæ per multa tempora non potest non accidere, exemplorum diversitatem, tali instrumento aut libro moveri controversiam; cum & mos postulet, & ratio, ut quod plurima, & antiquissima exem-

Chronico Eusebii & Hieronymi.
Sed & Origenes meminit tract.
xxxv. ad Matthæum, & ad
versus Celsum 11.

6 *Tum & Acta publica.*] Tertullianus Apologetico cxxi.
*Eum mundi casum relatum in ar-
canis vestris babetis.*

7 *De eo fidere quod post Christum natum apparuit.*] Chalcidius Platonicus in commentario ad Timæum: *Est quoque alia sanctior & venerabilior bi-
storia, quæ peribet ortu stellæ cujusdam non morbos mortesque denunciatas, sed descensum Dei
venerabilis ad humanae conserva-
tionis, rerumque mortalium gra-
tiam: quam stellam cum nocturno
itinere inspexissent Chaldaeorum
profecto sapientes viri, & consi-
deratione rerum cœlestium satis
exercitati, quæsisse dicuntur re-
centem ortum Dei, repertaque illa*

*majestate puerili veneratos esse,
& vota Deo tanto convenientia
nuncupasse.*

8 *Iniquum est ob talem, &c.]*
Liquet hoc hodie quam maxime
ex adcuratissimis collectionibus
variarum lectionum Novi Te-
stamenti, & præsertim ex edi-
tione Joannis Millii. Quanta-
cumque sit varietas, nullum
propterea dogma inde novum
nascitur, aut antea receptum
evertitur. Nulla etiam histo-
ria, quæ quidem alicujus fit
momenti, ad veritatem Reli-
gionis quod adtinet, antea cre-
dita ex libris Novi Testamenti
eliminatur, aut ex variis lectio-
nibus antea ignota colligitur.
Quod dicimus de Novi Testa-
menti Libro, idem de Veteri
Testamento dictum censi po-
test. Clericus.

pla ostendunt, id cæteris præferatur. At vero dolo, aut alio quovis modo, omnia exempla vi-tiata, & quidem in iis, quæ ad dogma, aut insigne aliquod historiæ caput pertinerent, numquam probabitur: neque enim aut instrumenta sunt, quæ id doceant, neque testes illorum temporum: quod si quid, ut jam modo dicebamus, serius multo dictum est ab iis, qui in horum librorum discipulos atrocissima odia exercebant; id pro convicio, non pro testimonio, habendum est. Et sufficere quidem hæc, quæ diximus, possent adversus eos, qui Scripturæ mutationem objiciunt; ⁹ cum qui id affirmet, præsertim adversus Scripturam diu lateque receptam, is, quod intendit, probare ipse debeat: at nos, quo magis patescat illius objectionis vanitas, ostendemus id, quod illi factum fingunt, nec factum esse, nec potuisse fieri. Evicimus supra libros eorum esse Scriptorum, quorum nomina præferunt: quo posito, sequitur, non esse alios libros pro aliis suppositos. Pars quoque aliqua insignis mutata non est. Nam cum ea mutatio aliquid sibi deberet habere propositum, ea pars à cæteris partibus librisque non itidem mutatis notabiliter discrepare, quod nunc nusquam conspicitur; imo ut diximus, admirabilis est ubique sensuum consonantia. Tum vero ut primum Apostolorum aliquis, aut virorum Apostolicorum aliquid edidit; dubium non est, quin Christiani magna diligentia, ut ipsorum pietatem & studium conservandæ propagandæque ad posteros veritatis decebat, exempla sibi inde plurima sumserint; quæ proinde sparsa sint quam latebat Christianum nomen, per

⁹ Cum qui id affirmet, præ- dit, probare ipse debeat.] L. ult. fertim adversus Scripturam diu C. de Edicto Divi Adriani tol- lateque receptam, is, quod inten- lendo.

Europam, Asiam, & Ægyptum, quibus in locis Græcus sermo vigebat: imo & archetypa nonnulla, ut jam ante diximus, ad annum usque ducentesimum servata sunt. Non potuit autem liber aliquis in tot exempla diffusus, custoditus non privata tantum singulorum, sed & communia Ecclesiarum diligentia, ¹ falsariam manum recipere. Adde jam, quod proximis statim saeculis versi sunt hi libri in sermonem Syriacum, Æthiopicum, Arabicum, Latinum, quæ versiones etiamnum existant, & à Græcis libris in nulla alicujus momenti re discrepant. Jam vero habemus & Scripta eorum, qui ab Apostolis ipsis, aut ab eorum discipulis instituti fuerunt; qui loca non pauca ex his libris adferunt eo, quem nos nunc quoque legimus, sensu. Neque vero quisquam fuit in Ecclesia, tantæ auctoritatis, per illa tempora, cui mutare quidquam volenti paritum fuisset; quod satis ostendunt Irenæi, Tertulliani, & Cypriani liberæ dissensiones ab iis, qui in Ecclesia maxime eminebant. Post hæc, quæ dixi, tempora, secuti sunt alii multi magnæ eruditionis, magnique judicii, qui, post diligentem inquisitionem, hos libros, ut in originaria sua puritate persistantes, receperunt. Jam & illud, quod de diversis Christianorum sectis modo dicebamus, huc quoque aptari potest, illas omnes, saltem quæ Deum mundi opificem, & Christum Legis novæ auctorem agnoscunt, uti his libris ita ut eos nos habemus. Quod si qui instituissent par-

¹ *Falsarium manum.]* Quæ omnia, nimurum, exemplaria pervaderet, & versiones omnes corrumperet: nam alioqui potuerunt, hic, illic, homines pravi, aut dogmatibus suis perverse addicti exemplaria sua cor-

rumpere, quod non *Marcion* modo fecit, sed & librarii nonnulli rectius sentientes: quod ostendimus in *Arte nostra Critica Part. 3. Sect. 1. c. xiv. Clericus.*

tem aliquam interpolare, eos tamquam falsarios cæteri detulissent. Neque vero ullam sectam id umquam habuisse licentiæ, ut hos libros mutando ad sua placita aptaret, vel inde satis colligas, quod omnes sectæ & adversus omnes hinc sibi argumenta depromunt. Tum quod de divina providentia attigimus, ad partes præcipuas non minus, quam ad totos libros pertinet; ei non convenire, ut sciverit Deus tot millia hominum pietatis studiosa, & æternam salutem sincero proposito quærentia, induci in eum errorem, quem vitare omnino non possent. Et hæc quidem pro Novi Fœderis libris dicta sunt, qui si soli exstarent, satis esset, unde veram Religionem disceremus.

Nam cum Deo visum fuerit etiam Judaïcæ Religionis, quæ vera olim fuit, & Christianæ non exigua testimonia præbet, instrumenta nobis relinquere, non abs re erit his quoque fidem suam adstruere. Esse autem hos libros eorum, quorum dicuntur, pari modo constat, quo id de nostris libris probavimus. Hi autem, quorum nomina præferunt, aut Prophetæ fuerunt, aut viri fide dignissimi; qualis & Esdras, qui eos in unum volumen collegisse creditur, quo tempore adhuc Prophetæ vivebant Aggæus, Malachias, Zacharias. Non repetam hic, quæ in Mosis commendationem dicta sunt supra. Neque vero pars tantum illa prima à Mose tradita, ut primo libro ostendimus, sed & recentior historia multos Paganorum habet adstipulatores. Sic ² Davidis & Salo-

² Davidis & Salomonis nomina, & fœdera cum Tyriis præferebant Phœnicum Annales.] Vi-

de quæ ex iis recitat Josephus Antiquæ historiæ lib. viii. c. 2. ubi addit volentem exempla G 3 habere

Salomonis nomina, & foedera cum Tyriis, præferebant

habere epistolarum, quas inter se scripere Salomo & Iromus, petere ea posse à publicis Tyri archivorum custodibus. [Noli tamen hoc credere, sed vide quæ diximus ad 1 Reg. v. 3.] De Davide locus est insignis ex 1v. historiarum Damasceni, Josepho citatus Antiquæ historiæ lib. vii. cap. 6. Multo post bæc tempore indigenarum quidam, Adadus nomine, præpollens factus, & Damascum & Syriæ, præter Phœnicen, cætera regno tenuit. Sed suscepto in Davidem Judææ regem bello, cum multis præliis

*F*ugit ab Iacob regnum regum habitus, animi virtute & roboris excellentia. Eo mortuo posteri ejus in decem stirpes regnarunt, simulque cum paterno imperio nomen ejus acceperunt; quomodo Ægypti reges Ptolemai dicuntur. Tertius horum cum multum invalidus esset, reparare volens novo decoro avi cladem, in Iudeos profectus Samaritidem populatus est. Priorem historiæ hujus partem habes 2 Sam. viii. 5. 1 Chron. xviii. posteriorem 1 Reg. xx. ubi Joseph. vide. Adadus ille Josepho Adar dicitur, Adores Justino ex Trogo. Plura de Davide ex Euseb. Præparat. Euang. lib. iv. c. 30. Idem Joseph. eodem cap. & priore contra Appionem hunc locum profert ex Dii hist. Phœnicia. Abibalo mortuo regnavit filius ejus Iromus. Hic ad ortum regiem urbi addidit, ipsamque urbem veterem fecit majorem, etiam Jovis Olympii templum, quod

seorsim in insula erat, aggerato quod intercedebat spatio, urbi annexuit, ornavitque donariis aureis. Ajunt & qui Hierosolymis tunc regnabat Salomonem ad Iromum ænigmata misisse quædam, & cupiisse ab ipso alia accipere. Sed Iromum cum ænigmata illa solvere nequirit, magnam pecuniam pro multa peperisse: postea vero Abdemonum hominem Tyrium soluisse ea, quæ proposita fuerant, ac proposuisse vicissim alia, quæ cum solvere Salomon nequisset, Iromo ab eo magnas pecunias persolutas. Addit deinde Menandri Ephesij, qui Regum rum res prescripsit, locum illustrem: Mortuo Abibalo successit in regnum filius ejus Iromus, qui vixit annos XXXIV. Hie aggeravit latam quæ dicitur regionem: idem auream columnam posuit quæ in Jovis eß templo. Deinde materiam excidit è monte Libano, cedrinas arbores ad templi tecta, templisque veteribus dejectis fecit nova. Etiam Herculis & Astartes delubra sacravit. Sed Herculis prius mente Peritio, deinde Astartes, quo tempore Titonis arma intulit, tributa non solventibus, eosque sibi cum subjecisset reversus est. Hac ætate Abdemonus vixit juvenis, qui victor fuit explicando problemata missa à Salomone Hierosolymorum Rege. Tempus autem ab hoc Rege ad conditam Cartbaginem sic computatur. Mortuo Hiromo regnum ejus accepit filius ejus Baleazarus, qui vixit annos XLIII. regnavit VII. Post hunc Abdastatus ejus filius annos vixit XXIX. regnavit

ix. Hunc nutricis ipsius filii quatuor de infidiis interfecere: quorum qui maximus natu erat, regnavit annos **xii**, post quos Astarus Delæastarti filius, qui vixit annos **lvi**, regnavit **xii**. Post eum frater ejus Aferymus vixit annos **lvi**, regnauit **ix**. Hic à fratre Phelete occisus fuit: qui accepto regno imperavit menses **viii**, vixit annos **l**. Hunc intermit Itobalus Sacerdos Astarites, regnavitque annos **xxxii**, vixit **lxviii**. Successit ei filius Badexorus, qui vixit annos **xlv**, regnauit **vi**. Hujus successor fuit filius Mategenus: vixit is annos **xxxii**, regnauit **ix**. Excepit hunc Pygmalion, vixit annos **lv**, regnauit **xlvi**. Septimo bujus anno, soror ipsius profuga urbem in Africa struxit Carthaginem. Locum hunc Menandri, sed contractiorem, posuit Theophilus Antiochenus libro ad Autolycum tertio. Tertullianus Apologetico capite **19**. Reseranda antiquissimarum etiam gentium archiva, Ægyptiorum, Chaldaeorum, Phœnicum, per quos notitia subministrata est, aliqui Manethon Ægyptius & Berosus Chaldæus, sed & Iromus Phœnix Tyri rex: sectatores quoque eorum Mendesius Ptolemæus, & Menander Epesius, & Demetrius Phaleræus, & Rex Juba, & Appion, & Thallus. Iromi illius & Salomonis ei coœvi mentionem etiam apud Alexandrum Polyhistorem, Menandrum Pergamenum, & Lætum in Phœnicis extitisse ait Clemens Strom. **i.** unde corrigendus Tatianus, apud quem **Kairos** pro **Aarō** scribitur, diciturque is in Græcum transtulisse quæ Phœnices Theodotus, Hypsi-

crates & Mochus scripserant. Azaëlis Syriae Regis, qui nominatur **i** Reg. **xix.** **15.** **2** Reg. **viii.** **ii.** **xii.** **17.** **xiii.** **3.** **24.** memoria Damasci divinis honoribus conservata, tradente Josepho Antiquæ historiæ libro **ix.** **c.** **2.** Est idem nomen apud Justinum ex Trogo. De Salmanasare, qui Decem Tribus in servitutem avexit, ut narratur **2** Reg. **xvii.** **3.** & sequentibus; & Samariam cepit, **2** Regum **xviii.** **9.** locus est Menandri, quem diximus, Ephesi apud Josephum libro eodem nono, capite **xiv.** Elulæus nomine apud Tyrios regnauit annos **xxxvi**. Hic Cittæos qui ab imperio suo defecerant classe eo vectus ad obsequium reduxit. Sed in hos misit Rex Assyriorum, Phœnicenque omnem bello incurvavit: mox tamen pace cum omnibus facta, rediit retro. Verum descivere à Tyriorum imperio Sidon, Arce, Palætyrus, multæque urbes aliae, quæ sibi Assyriorum Regi dediderunt. Cum tamen non ob id se dederent Tyrii, Assyriorum rex bellum eis rursus intulit, cum accepisset à Phœnicibus naves sexaginta, remiges octingentos. In quas invenit Tyrii navibus duodecim, disjectis boſtum navibus, homines fecere captivos quingentos. Autæa hinc apud Tyrios rerum omnium pretia. Cum abiret Rex Assyriorum, constituit custodes ad flumina & aquæductus, qui Tyrios ab aquæ baſtu arcerent. Toleratumque id Tyriis per annos quinque, bibentibus interim ex putes quos foderant. Addit Josephus eodem loco ipsum hujus Regis nomen Salmanasarum extitisse ad sua tempora in Tyriorum archivis, Senacheribi, qui G 4 Judæam

ferebant Phœnicum Annales. 3 Nabuchodonosori,

Judæam prope omnem, exceptis Hierosolymis, subegit, ut narratur 2 Reg. xviii. 13. 2 Paral. xxxii. 1. Esai. xxxvi. 1. & nomen & expeditiones in Asiam & Ægyptum in Beroſi Chaldaicis repertas testatur idem ille Josephus lib. x. cap. 1. Eiusdem Σαναχεὶς Senacheribi meminit & Herodotus libro 11. vocatque Arabum & Assyriorum Regem. Baladæ Babyloniorum Regis mentio est 2 Reg. xx. 12. & Esaiæ xxxix. Eiusdem nomen in Beroſi Babylonicas extitisse testatur Josephus Antiquæ Historiæ lib. x. cap. 3. Herodotus prælii illius in Maggedo, quo Nechao Rex Ægypti Judæos vicit, quæ historia est 2 Paral. xxxv. 22. Zach. xii. 1. meminit dicto libro 11. his verbis: Καὶ Σύροις πεζῷ ὁ Νευῶς στρατεὺλὸν ἐν Μαγδόλῳ ἐνίκησε. Et cum Syris (ita semper Judæos vocat Herodotus, ut & alii,) Necos congressus in Magdolo eos vicit.

3 Nabuchodonosori.] De hoc Beroſi locum nobis servavit Josephus Antiquæ historiæ x. aduersus Appionem libro 1. conferendus cum Eusebio, qui & in Chronico circa hæc tempora, & Præparationis libro ix. cap. 40. & 41. hunc, & qui sequetur Abydeni locum, producit, Cum audisset pater eius Nabopolassarus eum, qui in Ægypto Syriaque Cœle & Pbenice præpositus fuerat, Satrapen defecisse, ipse ferendis laboribus per ætatem impar, filio Nabucodonosoro adhuc juveni tradidit partem exercitus, ut disertorem bello peteret. Hic

autem cum eum aggressus esset prælio, ipsum cepit, regionemque omnem iterum sub imperium redigit. Sub id tempus evenit ut pater Nabopolassarus, cum morbum contraxisset, in urbe Babylone de vita discederet, postquam regnarat annos xxix. Nabucodonosor post id, simul patris morbum intellexit, rebus Ægypti vicinarumque gentium bene ordinatis, amico cuidam commisit captivos ex Judeis, Phœnicibus, ac Syris, & ex Ægypti populis, una cum exercitu rebusque alius servari dignis, reportandos Babylonem. Ipse cum comitibus paucis, breviore per desertum via, Babylonem se contulit. Ibi cum reperisset res à Chaldæis administrari, & ipsum regnum affervari ab eorum potissimo, totum patris quod fuerat imperium adeptus est; captivisque conspectis, iussit illis idoneas per Babylonicum imperium colonias assignari. Ipse vero de belli manubiis Beli aliqua templum ornavit, urbemque Babylonis quæ jam erat, nova altera addita, instauravit eum in modum, ne possent postbac qui ad obſidēdam venirent urbem abacto flumine eam aggredi, ternaque mænia urbi interiori, totidem exteriori circumdedit, partim ex cocto latere & bitumine, partim ex latere solo. Bene munita urbe, portisque magnifice ornatis, ad paternam regiam novam adjecit, supereminentem & altitudine & omni splendore, quem longum sit exsequi. Sufficerit dicere, hoc opus & magnitudine & omni rerum paratu eximium intra dies perfectum esse quindecim. In bac regia

regia ex lapide sublimia extulit ambulacra, speciemque dedit montibus persimilem, omnis etiam generis arboribus ibi confitis, addito & paradiſo penſili, quod uxor ejus in Mediæ locis educata montium aspectu delectaretur. Sed inter hæc opera morbo implicitus mox de vita excessit, cum regnasset annos XLIII. Uxor illa Nabuchodonosori est Nitocris Herodoto, libro ejus primo, ut docuit magnus Scaliger in præclara Temporum Emendatorum Appendix. Interpretatur hæc Curtius libro v. quem vide, partim & Strabo lib. xv. & Diodorus libro II. Berodus, ex quo hæc & alia supra protulimus, Beli Sacerdos fuit post Alexandri Magni tempora, cui ob divinas prædictiones Athenienses publico in gymnasio statuam inaurata lingua statuere, memorante Plinio Historiæ Naturalis libro VII. cap. 37. Librum ejus Babylonica vocat Athenæus xv. Tatianus, qui & ipse Nabuchodonosori Berodus meminisse affirmat, & Clemens, Chaldaïca. Ex iis Rex Juba profitebatur accepisse sequæ de rebus Assyriis scripsit, ut notat Tatianus. Meminere ejus & Vitruvius & Tertullianus Apologetico, & Scriptor Chronicæ Alexandrini. Nabuchodonosori mentionem alteram ex Abydeno Assyriorum Scriptore nobis tradidit Eusebius cum in Chronico, tum in fine noni de Præparatione. Verba hæc sunt: Megistenes auctor est Nabucodonosorum Hercule ipso fortiorum suis, belloque usque in Africam & Hispaniam illato, quos inde deportaverat collocasse ad dextram Ponti oram. Præterea vero narrant de eo Chaldaei, quondam cum

regiam ascendisset, numine aliquo afflatum eum hæc prædixisse: Ego Nabucodonosorus, o Babylonii, imminentem vobis prænuncio calamitatem, quam ut arceant Parcae numquam eas aut Belus generis nostri auctor, aut regina Belis permoveare poterunt. Persicus veniet mulus, qui vestris Diis auxiliantibus servitum imponet. Hujus mali adjutor erit Medus, Assyriorum gloriatio. Utinam eum, antequam cives prodat, Charybdis aut mare absorptum funditus interimat, aut ipse alio raptus erret per solitudines, ubi neque urbes neque hominum ulla sint vestigia, ubi feræ passantur, circumvolentque libere aves, ut ibi inter rupes faucesque solus vagetur: utinamque & ego felicem exitum sortitus fuisset, priusquam hæc animo meo obversarentur. Hæc ubi effatus erat, statim disparuit. Confer hæc postrema cum iis, quæ in Danielis libro de hoc Nabuchodonosoro habemus. Prima illa ex Megasthene etiam Josephus habet libro x. Antiquæ historiæ cap. II. & ait exstare Indorum IV. Habet ex Abydeno etiam hæc de Nabuchodonosoro Eusebius: Fama est ubi nunc est Babylon omnia aquam suisse, dictam Mare. Id sustulisse Bellum, agrosque distribuisse viri immenses & mœnia circumjecisse Babyloni, quæ tempus aboleverit. Nova autem mœnia strueta à Nabuchodonosoro, eaque mansisse ad imperii Macedonum tempora, portis æneis. Postea: Nabuchodonosorus, ubi in imperium successerat, Babylonam munivit trinitis mœnibus, intra dies quindecim, & Narmalcam amnem, qui divergium est Euphratis, simulque Aracanum amnem.

sori, & aliorum Chaldæorum Regum Berosus
non

amnem divertit. Tum in gratiam unum cum potestate regia Tyro civitatis Sipparenorum, fossam effecit, quæ in ambitu haberet parasangas XL, in altum vices quantum patent sparsæ manus, apposuitque septa quibus apertis irrigaretur ager. Ea septa appellant aquæductum normas. Maris quoque Rubri eluvionem operibus circumdatis repressit, Teredonem cendidit, ad reprimendos Arabum impetus, regiam præterea instruxit arboribus, quas paradisos penfiles vocant. Confer Danielem IV. 27. Strabo libro XV. ex eodem Megasthene hoc adfert: Ναζεχορόσορον δὲ τὸν παρὰ Χαλδαιοῖς εἰδοκιμότατὴν Ἡρακλέους μᾶλλον, καὶ ἔως τηλῶν ἐλάσαι. Nabuchodonosorum, cuius apud Chaldaeos fama Herculem vincit, ad Columnas venisse cum exercitu. Fuere & alii qui ejus Regis historiam attigere, sed quorum nunc nomina tantum supersunt, Diocles Persicorum secundo, Philostratus cum in Indicis, tum in Phœnicicis, qui Tyrum ab eo obseffam ait per annos XIIII. ut Josephus nos docet, cum Antiquæ historiæ dicto jam loco, tum adversus Appionem priore, ubi ex Phœnicum Actis publicis hæc profert: *Ithobalo apud Tyrios regnante, Nabuchodonosorus Tyrum obedit per annos XIIII. Post bunc regnavit Baal annos X.* Post bunc Judices constituti sunt, qui Tyrum rexere. Ecnibalus Baalachi menses duos, Chelbes Abdæi menses decem, Abbarus Sacerdos summus mensestres, Mytgonus & Gerastratus Abdellimi Judices fuere per annos sex; sed medio inter eos tempore, annum

unum cum potestate regia Tyro præfuit Balatorus. Quo mortuo, misere Tyrii qui ex Babylone Merbalum advocarent, regnavit is annos IV. Hoc quoque mortuo, advarcarunt fratrem ejus Iromum, qui regnavit annos XX. Hujus temporibus Cyrus apud Persas potens fuit. Hæc supputatio quam pulchre cum sacris libris congruat, vide Josephum dicto contra Appionem libro. Sequitur ibidem apud Josephum de Hecatæo: Πολλὰς μὲν γὰρ ἡμῖν, φτοὺς, ἀνασπάσας τις Βαβυλῶνα Πέργαι πρότερον αὐτῶν ἐποίησε μυρίadas. Nostrorum ille multa millia ait à Persis Babylонem translata. Et de bello Senacheribi, & de deportatione per Nabuchodonosorum facta, vide Demetrii locum, apud Clementem, Strom. I.

4 Et aliorum Chaldaeorum Regum Berosus non minus, quam Hebræi libri, meminerat.] Apud Berosum, post modo prolatæ, hæc sequebantur, Josepho duobus quos indicavimus locis id referente. Regnum accepit filius ejus Evilmeradobus. Hic cum iniuste per malam libidinem res administraret, petitus infidiis Neriglissoroori, qui sororem ejus in matrimonio babebat, interiit, postquam per annos regnaverat decem. Eo sublato regni compos factus imperfectior ejus Neriglissoroorus imperium tenuit per annos quatuor. Hujus filius Laboroſoarchodus puer adhuc regnum tenuit menses novem: sed quia prævæ in illo indolis multa signa apparerent, infidiis amicorum trucidatus est. Hoc mortuo cum inter se coiſſent ejus facinoris

non minus, quam Hebræi libri, meminerat.

facinoris participes, communī consensu regnum detulere ad Nabonidum ex Babiloniis unum, qui & ipse in eadem conjuratione fuerat. Hoc regnante meliora facta sunt ea quæ ad amnem erant ex latere & bitumine Babylonis moenia. Cum vero regni ejus annus ageretur decimus & septimus, venit ex Perside multo cum exercitu Cyrus, reliquaque Asia subacta, ad Babylonem perrexit. Adventu ejus cognito, Nabonidus occurrit magno & ipse exercitu, prælioque facto victus, cum paucis fugit, conclusitque se in urbem Borippenorum. Cyrus autem Babylone capta constituit exteriora ejus munimenta diruere, quod civitatem videret ad res novas mobilem, urbem vero capi difficultem: inde in Borippum proficisciatur ad obfidendum Nabonidum. Verum is obfidionis non tolerans se dedit. Cyrus benigne exceptum est Babylonia exire eum ad Carmamianam habitandam jussit. Atque ibi Nabonidus, transacto vita cetero, diem suum obiit. Abydeni, post ea quæ modo attulimus de Nabuchodonosoro verba, hæc nobis servavit Eusebius dicto loco: 'Ο δὲ οἱ παῖς Εὐιλμαλιρχὸς ἐξασθένει τὸν δὲ ὁ κηδεστη ἀποκλείας Νηγύλισάρεν, λέγεται παῖδα Λαβοσσόρασκου· γάτε δὲ ἀποθανόντων βίᾳ μόρῳ Ναβαννίδοχον ἀποδείκνυσι Βασιλέα, προσηκόντα οἱ ἡδέν. τῷ δὲ Κῦρῳ, ἐλῶν Βαβυλῶνα, Καρμανίς ἡγεμονίνης δωρέειται. Post hunc filius regnauit Evilmeraduchus. Hujus intersector, qui affinis ipsi fuerat,

Neriglissares, filium reliquit La-bossoarascum. Hoc violenta morte extincto, Babylonii Nabannida-cubum regem faciunt cum rege mor-tuo nullo junctum sanguine. Cyrus bunc, cum Babylona cepisset, Car-maniæ præfecit. Evilmeraduchus iste nominatur 2 Reg. xxv. 27. De cæteris videt Scaligerum. Ista de Babylone à Cyro capta con-gruunt, cum istis Herodoti: Οὐτώ Κῦρος ἦλαυνε ἐπὶ τὴν Βαβυλῶνα· οἱ δὲ Βαβυλόνιοι ἐκτραπευ-σάμενοι ἔμενον αὐτὸν. ἐπεὶ δὲ ἐγένετο ἐλαύνων ἄγχῳ τῆς πόλις, συνέβαλόν τε οἱ Βαβυλόνιοι, ἢ θεσσαλίης τῇ μάχῃ μαζευθη-σαν εἰς τὸ ἄχον. Sic Cyrus in Babylonem movit. Babylonii au-tem educito contra exercitu eum exspectarunt. At postquam Cyrus urbi appropinquavit, pugnarunt cum eo Babylonii, sed prælio vici in intima urbis se receperunt. Cum quibus confer Jeremiam li. 20, 30, 31. de fuga ad Borippa eundem Jeremiam ii. 30. de exsiccato amnis alveo, Herodotus consentit Jeremie xi. 32. Verba Herodoti: Τὸν γὰρ πόλαμον διάρυχε εἰσαγαγάν-σις τὴν λίρυνη ἐξσταν Κλέον, τὸ ἀρχαῖον ἔρεθρον διαβαλὼν εἶναι ἐπο-νησε, ὑπονοσήσαντο. τῷ πόλαμῳ. Amnem diffidit, parte ejus in lacum palustrem deducta, ac sic ve-terem alveum fecit per vium, aqua derivata. An ea quæ de Belesi Chaldæo narrat Diodorus lib. 11. ad Danielem possint referri, cui nomen Chaldæum fuit בְּלַת שָׂעֵן Dan i. 7. cogi-temus.

⁵ Qui Vaphres Ægypti rex Jeremiæ, ⁶ Apries est Herodoto. Jam ⁷ Cyri, & successorum ejus ⁸ ad Darium usque, pleni Græcorum libri. Multaque alia ad Judæorum Gentem pertinentia adfert Josephus, in libris contra Appionem; quibus jungi possunt, ⁹ quæ ex Strabone, & Togo supra attulimus. Nos vero, qui Christiani sumus, omnino non est, quod de eorum librorum fide dubitemus, cum ex illis pæne singulis testimonia exstant in libris nostris, quæ in Hebræis itidem reperiuntur. Neque Christus, cum plurima in Legis doctoribus, & temporis sui Pharisæis reprehenderet, umquam eos accusavit falsimoniæ in libros Mosis, aut Prophetarum commissæ, aut quod suppositis mutatïs libris uterentur. Post Christi tempora Scripturam in iis, quæ momentum habent, vitia-

⁵ Qui Vaphres Ægypti Rex Jeremiæ.] Ita Septuaginta & Eusebius vertunt quod in Hebræo Jeremiæ **XLIV. 30.** est **עֲבָדָה נְבָחוֹת**. Fuit is Nabuchodonosoro coævus.

⁶ Apries est Herodoto.] Lib. **II.**

⁷ Cyri.] Vide loca jam allata: Diodorum Siculum libro **II.** Ctesiam Persicis, Justinum libro **IV.** cap. **5.** & sequentibus. Sub Cyro jacta Templi Hierosolymitani fundamenta, sub Dario consummatum opus, Berozo teste, probat Theophilus Antiochenus.

⁸ Ad Darium usque.] Codemannum. Vide eisdem & Æschylum Persis, & Scriptores rerum Alexandri. Sub hoc Dario summus Hebræorum Sacerdos fuit Jaddus, Nehem. **XII.**

^{22.} is qui Alexandro victoriavit obviam, narrante Josepho

Antiquæ historiæ libro **xi. 8.** His ipsis temporibus vixit Hecatæus Abderita celebratus Plutarcho libro de Iside, & Laertio in Pyrrhone. Is de Judæis librum scripsi singularem, unde egregiam & urbis Hierosolymorum & Templi descriptionem deprompsit Josephus, adversus Appionem libro priore; quem locum habet & Eusebius Præparationis Euangelicæ lib. **ix.** cap. **9.** Uterque horum etiam Clearchi habent locum, qui Aristotelis verbis Judaicam sapientiam commendat. Laudatores etiam Judæorum rerumque Judaïcarum testes Josephus dicto libro nominat Theophilum, Theodoreum, Mnaseam, Aristophanem, Hermogenem, Euemerum, Cononem, Zopyrionem & alios.

⁹ Quæ ex Strabone & Togo supra attulimus.] Libro **I.**

tam,

tam, neque probari potest, neque vero credibile fiet, si quis recte cogitaverit, quam longe lateque sparsa esset per orbem terrarum Gens Judæorum illos ubique libros custodientium. Nam primum ab Assyriis abductæ in Medium Decem Tribus, duæ postea: & ex his quoque, post concessum à Cyro reditum, multi in terris exteris subsederunt. ¹ Macedones in Alexandriam magnis commodis eos invitarunt. Antiochi sævitia, Asmonæorum civilia arma, externa Pompeii, & Sossii, multos disjecerunt: plena Judæis erat ² Cyrenaïca: plenæ ³ urbes Asiæ, ⁴ Macedoniae, ⁵ Lycaoniae, etiam insulæ ⁶ Cyprus, ⁷ Creta, aque aliæ. Jam ⁸ Romæ numerus eorum ingens vel ⁹ ex Horatio,

¹ *Macedones in Alexandriam magnis commodis eos invitarunt.*] Hecatæus Josepho descriptus, in libro priore contra Appionem, de Judæis loquens: Οὐκ διάγας δὲ (nempe μυρίδες, ex præcedentibus) καὶ μελά τὸν Ἀλεξανδρός θάρατον εἰς Ἀλγυπτον καὶ θουννὸν μετέσπαν, διὰ τὸν ἐν Συρίᾳ σάσιν. Non pauca etiam milia post Alexandri mortem in Ægyptum & Phœnicen migrarunt, ob exortas in Syria seditiones. Adde Philonem in Flaccum, "Οἱ ἐν ἀποδέσσι μυριάδων ἵκατὸν τὸν Ἀλεξανδρεῖαν καὶ τὸν χῶραν Ἱερατῶν κατοικήντες ἀπὸ τῆς πρὸς Αἰγύπτῳ καταβαθμοῦ μέχρι τῶν ὁρῶν Αἴθιοπας. Non minus decies centenis millibus Ju-
deos in Alexandria & regione circumdata habitare ab Africa descenju ad fines Æthiopicæ. Ade Josephum libro xii. cap. 2. 3. & sequentibus. Libro xiii. cap. 4, 5, 6, 7, 8. xviii. iq.

Et habebant Judæi Alexandriæ jus civitatis: Josephus xiv. 17.

² *Cyrenaïca.*] Josephus Antiquæ historiæ libro xvi. 10. & alibi. Actor. vi. 9. xi. 20.

³ *Urbes Asiæ.*] Josephus xii. 3. xiv. 17. xvi. 4. Actor. xix.

⁴ *Macedoniæ.*] Act. xvii.

⁵ *Lycaoniæ.*] Act. xiv. 18.

⁶ *Cyprus.*] Act. xiii. 5.

⁷ *Creta.*] Act. ii. 11.

⁸ *Rome.*] Josephus xviii. Historiæ Antiquæ, cap. 5. Act. xviii. 2. xxviii. 17.

⁹ *Ex Horatio.*] Lib. i. Sat. iv.

— nam multo plures sumus:
ac veluti te

*Judæi cogemus in banc conce-
dere turbam.*

Sat. v.

— credat *Judæus Apella.*

Sat. ix.

— bodie tricesima sabbata,
&c.

¹ Juve-

¹ Juvenali & ² Martiali discatur. Tam diffitis inter se cœtibus imponi nulla arte potuit: nec magis ipsi in falsum convenire. Adde quod ³ trecentis ferme ante Christum annis, cura Ægypti regum, Hebraeorum libri in Græcum sermonem ab his, qui LXX dicuntur, versi sunt; ita ut jam & à Græcis, sermone quidem alio, ut sensu in summam eodem, possiderentur, eoque minus mutationem reciperent. Quin & in Chaldaicum, & in Hierosolymitanum, id est, semi-Syriacum, translati sunt iidem libri, ⁴ partim paulo ante,

¹ Juvenali.]

Quidam sororii metuentem sabbata patrem,

Et quæ sequuntur. Sat. xiv.

² Martiali.] iii. 4.

Quid jejunia sabbatariorum.

Et alibi: ut vii. 29. & 34. xi. 97. XII. 57. Adde Rutilium Itinerarium libro 1.

Atque utinam numquam Judæa
subæta fuisset

Pompeii bellis, imperioque Titi!

Latius excisæ pestis contagia
serpunt,

Victoresque suos natio victa
premit.

Quod ex Seneca desumptum,
qui dixerat de iisdem Judæis:
Cum interim usque eo sceleratissimæ
gentis consuetudo convaluit, ut per
omnes terras recepta sit. Victi
victoribus leges dederunt. Locus
est apud Augustinum de Civitate
Dei libro vi. cap. ii. Sceleratissimam gentem vocat, tan-
tum ob legum, quæ Dei unius
cultum damnabant, neglectum,
ut supra notavimus, quo nomine
& Socratem culpabat Major
Cato. Adde latissime sparsi Ju-

dæi nominis testem Philonem in
Legatione: "Οσον ἐσὶν εὐ πλιγυ-
θεωπία, ἵπερ ὃν ἔξεδέξατο μαθά-
περ τῶν ἀλλων ἔκαστον μιᾶς χώρας
τῆς ἀποκεκληρωμένης τοῦτον μόνην
περίβολον, ἀλλ' ὅλης δέω φάγαι
πᾶσα η ὀικουμένη. κέχυται γὰρ
ἄντε τὰς ἡπειρας ἢ τῆς ἄπα-
σας, ὡς τῶν αὐθιγενῶν μὴ πολλῷ
την δομὴν ἔλαττοσθαι, Quanta
illa gens εῇ hominum numero,
quam non, ut cæteras, una continet
attributa regio, sed paullo minus
terra tota. Diffusa enim est per
terras continentis perque insulas
omnes, ita ut videri possit ipsis
indigenis non multo minor. Dion
Cassius libro xxvi. de Judæo-
rum genere: Κολυθὲν μὲν πολ-
λάνις, αἰγάθὲν δὲ ἐπὶ πλεῖστον,
ῶς γε εἰς ταρρόνια τῆς νομίσεως
ἐνικαῖσθαι. Cabibita sæpe, nibilo-
minus aucta plurimum: ita ut &
libertatem Institutorum suorum
evicerit.

³ Trecentis ferme ante Christum
annis.] Vide Aristæum, & Iosephum
libro xii. 2.

⁴ Partim paulo ante.] Ut ab
Onkelo, forte & ab Iosephane,
⁵ partim

⁵ partim non multo post Christi tempora. Secutæ deinde versiones in Græcum, aliae, Aquilæ, Symmachii, Theodotionis, quas cum illa interpretum LXX Origenes contulit, & post eum alii, nulla historiæ, aut rerum pondus habentium diversitate. Philo Caligulæ ævo floruit, Josephus ad Vespasianorum tempora provixit; uterque ex Hebræorum libris ea adferunt, quæ nos hodieque legimus. His autem ipsis temporibus, magis magisque spargi cœpit Christiana Religio, quam profidentium ⁶ multi Hebræi erant; ⁷ multi Hebræas litteras addidicerant; quibus proinde promptum fuit, si quid à Judæis falsi fuisset admisum, in parte, inquam, insigni, id ipsum collatis libris antiquioribus deprehendere, apertumque facere. At^{*} non modo id non faciunt, sed etiam plurima adducunt ex veteri Fœdere testimonia plane in eum sensum, quo apud Hebræos exstant: quos fane Hebræos cuiusvis potius criminis, quam, non dicam falsi, sed vel negligentia circa hos libros convincas; ⁸ cum eos summa religione describere

ac

5 Partim non multo poſt.] Ut à Scriptore Thargumi Hierosolymitani, & Josepho cæco, aut quisquis ille est qui Jobum, Psalmos, Proverbia, & quæ Hagiographa dicuntur, vertit, unus, five plures.

6 Multi Hebræi erant.] Aut vicini Hebræis, ut Justinus qui fuit Samarita.

7 Multi Hebræas litteras addidicerant.] Ut Origenes, Eusebius, maxime vero Hieronymus.

8 Cum eos summa religione describere ac conferre soleant.] Josephus priore contra Appio-Beta: Διῆλον δὲ ἡ ιερὰ ἔγχω πᾶς

ἵμεῖς τοῖς ιδίαις γράμμασι πεπι-
στύκαμεν τοσάτη γὰρ αἰῶνα
ἡδη παρωχηνότθ, ὅτε προσθε-
ναὶ τις ὥδεν, ὅτε ἀφελεῖν αὐ-
τῷ, ὅτε μεταθεῖναι τετόλμηκεν.
Quantam vero fidem nos scriptis
apud nos receptis babeamus, rebus
ipsis appareat. Cum enim tot ſæ-
cula tranſierint, nemo aut addere
quidquam, aut demere, aut mu-
tare aliiquid eft ausus. Vide le-
gem Deut. iv. 1. Thalmudum
titulo Schebuoth. [Intelligenda
hæc sunt de temporibus quæ
Massoretharum ætatem sequuta
sunt. Alioquin ante & ſtante
Republica, & post eam eversam
à Chaldæis, non tam diligentes
fuiffe

ac conferre soleant, etiam ut litteras quoties quæque occurrat numeratas habeant. Addatur ultimo loco & hoc minime spernendum non mutatæ per Judæos de industria Scripturæ argumentum, quod Christiani ex iis ipsis, quos Judæi legunt, libris evincunt, & quidem, ut confidunt, valide, suum Magistrum Jesum esse illum ipsum Messiam, qui Judæorum majoribus jam olim sit promissus. Quod vel maxime, ne fieri posset, cavarissent Judæi, post ortum inter ipsos & Christianos certamen, si umquam in eorum potestate fuisset mutare quæ vellent.

fuisse, quam vulgo creduntur, aliquet cum ex Lud. Capelli Critica Sacra, tum ex virorum doctorum Commentariis in V.

T. adeoque ex ipsis Grotii adnotationibus. Nos quoque ad libros Historicos V. T. rem demonstravimus. Clericus.

A D D E N D A S U P E R I O R I B U S N O T I S .

Ad Not. 1. p. 152. Hecatæi auctoritas parum ad rem facit, cum sit spurius. Vide Ger. Joan. Vossium, de Historicis Græcis. Clericus.

Ad Not. 1. p. 154. Veritas

eorum quæ de Chaldæis Regibus in Scriptura leguntur, egregie confirmatur, Chronologia Canonis Astronomici Nabonassari, de quo vide Joan. Marshamum in Chronicō Canone. Idem.

H U G O

HUGO GROTIUS
DE
VERITATE
RELIGIONIS
CHRISTIANÆ.

LIBER QUARTUS.

§ I. *Refutatio specialiter Religionum à Christiana
discrepantium.*

UARTUS liber, initio facto ab ea voluptate, quam plerique homines capiunt ex spectaculo alieni periculi, cum ipsi extra periculum positi sunt, ostendit summam Christiani hominis in hac vita eam esse debere, ut non modo de reperta veritate sibi gratuletur, sed & aliis, qui in variis errorum amfractibus palabundi versantur, opem ferat, & eos tanti boni participes faciat. Quod nos aliquo quidem modo conati sumus facere, libris prioribus, quia veri demonstratio in se continet erroris refutationem: sed tamen, cum singula religionum genera, quæ se Christianis opponunt, Paganismus puta, Judaïsmus & Mahometismus, præter id quod inter se habent commune,

mune, proprios quosdam errores habeant, & peculiaria quædam argumenta, quæ nobis solent opponere; non abs re fore credimus, si specialem adversus hæc singula disputationem instituamus, rogatis lectoribus, ut & à studiis, & à longa consuetudine, tamquam bonæ mentis impedimentis, judicium liberent, quo æquiore animo de iis, quæ dicenda sunt, cognoscant.

§ II. Ac primum Paganismi. Unum tantum esse Deum. Mentes creatas bonas esse, aut malas. Bonas non colendas, nisi ad præscriptum summi Dei.

Ac primum adversus Paganos dicimus, si plures Deos statuant æternos & æquales, id jam primo libro satis refutatum, cum docuimus, unum dumtaxat esse Deum rerum omnium causam. Quod si Deorum nomine vocent mentes creatas homine superiores, eas aut bonas esse, aut malas. Si bonas dicant, primum constare ipsis deberet hoc, an bonæ sint; ¹ ne forte periculose labantur, inimicos

¹ Ne forte periculose labantur, inimicos pro amicis, transfugas pro legatis recipientes.] 2 Cor. XII. 14. Porphyrius secundo De abstinentia ab animatis: Διὰ μὲν τοι τῶν ἐναρτίων οὐκ ἡ ἀπασα γονεῖα ἔκτελεῖται. τέττας γὰρ μάλιστα οὐ τὸν προεξῶτα αὐτῶν ἔκτιμασι, οἱ τὰ κακὰ διὰ τῶν γονεῖων πάσσοι φαντασίας ἔπιτυ δέοντες. Εὗτοι γὰρ ἵκανοι διὰ τῆς τερατεργίας ἀπατῆσαι. δὶ αὐτῶν φίλτρα οὐ ἐρωτικὰ κατασκευάζεσθαι εἰ κακοδαιμονες. ἀκολασία γὰρ πᾶσα οὐ πλέοντων ἐλπίς οὐ δόξης διὰ τέττων, οὐ μάλιστα οὐ ἀπάτη. τὸ γὰρ ψῦδθό τέττους σίκειον. βάλενται γὰρ εἶναι θεοί,

οὐ η προεξῶτα δύναμις αὐτῶν δοκεῖν θεοὺς εἶναι. Per illos oppugnatos Diis omnis ars malefica perficitur. Nam qui per malas artes animis illudere ac res pravas efficerent studient, illos spiritus & eorum præfidem maxime colunt: possunt enim bi predigiorum specie imponere. Per hos philtira & alia ad amores pertinentia miseri homines sibi querunt. Omnis enim mala libido & opum spes & gloriae ab his maxime spiritibus, præcipue vero fraudes: Mendacium enim his proprium. Diis siquidem esse volunt, & qui eorum princeps est, Deus ipse baturi. Deinde de Ægyptiis Sa-

cer-

inimicos pro amicis, trans fugas pro legatis recipientes: tum vero rationem exigere, ut evidens aliquod in ipso cultu discrimen sit inter Deum summum, & has mentes: deinde sciendum esset, quis inter eas mentes sit ordo, quid à qua que boni exspectari possit, quo quamque honore affici velit Rex summus; quæ omnia cum defint in ipsorum Religione, satis hinc appetat, quam ea nihil in se certi habeat, quantoque facerent tutius, si ad unius Dei summi cultum se transferrent; quod sapientis hominis esse officium, ² etiam Plato dixit; eoque magis, quia cum bonæ Mentes Dei summi ministræ sint, ³ non possit eas non sibi addictas habere, qui Deo utatur propitio.

θεον τιθενται οἱ δὲ ἀγαθοὶ μὲν ἔν-
άπατηλις φύσεως, παντόμορφόν
τε καὶ πολύτερον, ὑποκρυψμένον,
ζῷοντας καὶ δαιμονος καὶ φυχῆς τεθ-
ητόντα, καὶ διὰ τοῦτο πάντα δύνασ-
θαι τῶν δουλευτῶν ἀγαθῶν ή πακάν
εῖναι, ἐπεὶ εἰς τὰ γε ὕπτως ἀγαθά,
ἄπειροι κατὰ φυχὴν, μηδὲν
καθάπτας συμβαλέσθαι δύναται,
μηδὲ εἰδέναι ταῦτα, ἀλλὰ πακό-
σχολεύεσθαι καὶ τωθάζειν, καὶ ἐμ-
ποζίζειν πολλάκις τοῖς εἰς ἀρετὴν
ἀφικομένοις, πλήρεις τε εἶναι τύφα
καὶ χαίρειν ἀτμοῖς καὶ θυσίαις. Illi
vero illud quidem extra controversian-
fian ponunt, esse genus quoddam
spirituum omni fraudulentiae in-
serviens, multiforme, versutum,
quod modo Deus simulat, modo
Dæmonas, modo mortuorum ani-
mas, eoque modo omnia eos posse
immittere quæ bona, quæque mala
babentur. Ad vera autem bona,
qua in animo consistunt, nihil eos

dolle. neque eorum eos babere no-
titiam; sed male uti otio, ludifi-
cari & impedire eos qui in via
sunt ad virutem, plenos esse fasces,
gaudentes nidoribus ac victimis.
Arnobius libro iv. adversus
Nationes: Sic Magi baruspicum
fratres suis in actionibus memorant
antitheos sape obrepere pro veris:
esse autem hos quosdam materiis ex
crafforibus spiritus, qui Deos se
fingunt. Idem sensus est, ne ni-
mium multa transcribam, apud
Jamblichum de mysteriis Æ-
gyptiorum lib. iii. cap. 32. &
libro iv. cap. 17.

² Etiam Plato dixit.] Μετὸ
μὲν Διὸς ἡρεῖς ἄλλοι δὲ μετὰ
ἄλλων δαιμόνων. Cum fore nos:
cum aliis Diis alii. Citat Ori-
genes contra Celsum viii.

³ Non possit eas non sibi addi-
ctas habere, qui Deo utatur pro-
pitio.] Pulchre hoc exsequitur
Arnobius libro iii.

§ III. *Malos spiritus adoratos à Paganis probatur,
& ostenditur quam id sit indignum.*

At vero non bonas, sed malas fuisse Mentes, quibus Paganorum cultus impendebatur, non levibus constat argumentis. Primum, ⁴ quod cultores suos non rejecerunt ad cultum summi Dei; imo eum cultum, quantum poterant, sustulerunt; aut saltem omnibus modis summo Deo, in cultu, æquari voluerunt. Secundo, quod unius summi Dei cultoribus mala maxima procurarunt, concitatis in ipsorum poenas magistratibus & populis. Nam cum Poëtis impune liceret Deorum parricidia & adulteria canere, & Epicureis Divinam prouidentiam è rebus tollere, neque ulla esset Religio alia tam ritibus diffona, quæ non in societatem admitteretur, ut *Ægyptiacæ, Ægyptiæ, Ægyptiæ,* Thusca sacra Romæ: soli Judæi passim ⁵ deridiculo erant, ut ex Satiris & Epigrammatis appareat, ⁶ interdum & relegabantur: ⁷ Christiani vero præterea etiam atrocissimis afficiebantur suppliciis: cuius rei non alia potest reddi causa, quam quod hæ duæ sectæ unum Deum venerarentur, cuius honori recepti Dii adversabantur, non tam inter se, quam illius æmuli. Tertio ex modo cultus,

⁴ *Quod cultores suos non rejicerunt ad cultum summi Dei.]* Bene hoc exsequitur Augustinus de Civitate Dei libro x. cap. 14, 16, 19.

⁵ *Deridiculo erant.]* Ut curti, recutiti, sabbatarii, nubium & cœli adoratores, clementes in porcos.

⁶ *Interdum & relegabantur.]* Joseph. xviii. 5. Tacitus Annalium ii. Seneca epistola cix.

Auctor. xviii. i. Suetonius Tiberio cap. xxxvi.

⁷ *Christiani vero præterea etiam atrocissimis afficiebantur suppliciis.]* Tacitus Annalium xv. quo & illa pertinent Juvenalis:

— tæda lucebis in illâ
Qua stantes ardent, qui fixi
gutturē fumant,
Et latus mediam fulces diducit
arenam.
qui

qui bonam honestamque mentem non deceat,⁸ per sanguinem humanum,⁹ per nudorum hominum in templis cursationem, per ludos¹ & saltationes plenas spurciæ: qualia nunc etiam conspiciuntur apud Americæ & Africæ populos, Paganismi tenebris obsitos. Imo, quod est amplius, & olim fuerunt, & nunc sunt populi, qui malas Mentes adorant, quas tales norunt ac profitentur;² ut Arimanum Persæ, Græci Cacodæmonas,³ Vejoves Latini, & nunc alios Æthiopum & Indorum quidam: quo nihil potest magis impium excogitari. Nam cultus religiosus quid est aliud, quam testimonium summæ bonitatis, quam agnoscas in eo, quem colas? qui si malo spiritui impenditur, falsus est ac mendax, & in se continet rebellionis crimen; cum debitus regi honos non modo ei subtrahitur, sed & in desertorem ejus atque hostem transfertur. Stulta autem est persuasio, qua fingunt, Deum bonum id non vindicaturum, quia id à bonitate alienum esset. Nam⁴ clementia, ut justa sit, suos habet limites, & ubi sclera modum excedunt, pœnam justitia ex se quasi necessario producit. Neque minus culpandum, quod metu adductos se dicant Malis mentibus præstare obsequium: cum is, qui summe bonus est, sit etiam summe communicativus, ac proinde etiam natura-

⁸ Per sanguinem humanum.] Vide quæ hac de re dicta lib. 11.

⁹ Per nudorum hominum in templis cursationem.] Ut in Lupercalibus. Livius libro 1. Plutarchus Antonio, & alii.

¹ Et saltationes plenas spurciæ.] Ut in Floralibus. Ovidius quarto Fastorum. Adde Tatianum, Origenem octavo contra Celsum.

² Ut Arimanum Persæ.]

Plutarchus de Iside & Osiride: Diogenes Laërtius in prefatione. [Vide Thomam Stanleium de Philosophia Persarum, & quæ nos in Indice ad vocem Arimanes notavimus. Clericus.]

³ Vejoves Latini.] Cicero 111. De natura Deorum.

⁴ Clementia, ut justa sit, suos habet limites.] Quomodo diliges, nisi times non diligere? Tertullianus adversus Marcionem 1.

rum cæterarum productor. Quod si est, sequitur, ut in naturas omnes, tamquam opicia sua, jus supremum habeat; ita ut ab earum nulla aliquid possit fieri, quod ipse plane impedire cupiat. Quibus positis, facile colligitur, ei, qui Deum summum ac summe bonum faventem habeat; malos spiritus non amplius nocere posse, quam Deus ille, boni alicujus causa, velit pati ut fiat. Neque vero à malis spiritibus quidquam impetrari potest, quod non rejiciendum sit, quia ⁵ malus bonum cum simulat, tunc est pessimus, & ⁶ hostium munera infidiæ sunt.

§ IV. *Contra cultum exhibitum hominibus vita functis, in Paganismo.*

Fuerunt & Pagani, & sunt nunc etiam, qui vita functorum hominum animis cultum exhibere se aiunt. Sed primum hic quoque cultus distinguendus, notis conspicuis, fuerat à summi Dei cultu: tum vero inanes sunt ad illos preces, nisi ab illis animis aliquid nobis tribui possit; de quo nihil cultoribus constat, nec quidquam est, cur magis id dicant fieri, quam non fieri. Illud vero pessimum, quod quibus hominibus hunc honorem habuerunt, ii comperiuntur magnis vitiis fuisse insignes. Ebriosus Bacchus, mulierosus Hercules, impius in fratrem Romulus, in patrem Jupiter: ita ut illorum honos ad Dei veri & probitatis ipsi placentis ignominiam redundet, ⁷ dum vitiis satis

⁵ *Malus bonum cum simulat, tunc est pessimus.]* Syri mimi versus.

⁶ *Hostium munera infidiæ sunt.]* Sophocles:

⁷ Εχθρὸν ἀδωρα δῶρα κ' ἀν δημιουρα.

Damnosa ab hoste dona, quin nec dona sunt.

⁷ *Dum vitiis satis per se blandientibus addit ex religione commendationem.]* Exemplum vide in Eunucio Terentiano Actu III. Scena v. Cyprianus epistola

satis per se ad blandientibus addit ex religione commendationem.

§ V. *Contra cultum exhibitum astris & elementis.*

⁸ *Vetus* iſto fuit cultus Astrorum, &, quæ elementa discimus, Ignis, Aquæ, Aëris, Terræ: nec ipſe quidem magno vacans errore. Nam cultus religiosi pars maxima ſunt preces, quæ adhiberi, niſi ſtulte, non poſſunt niſi apud naturas intelligentes. Tales autem non eſſe eas, quæ elementa discimus, ſenſu quodammodo appetet. De aſtris ſiquis aliud affirmaverit, nihil habebit, quo id probet; cum ex aſtrorum operationibus, quæ naturarum ſunt indices, nihil tale poſſit colligi; imo contrarium ſatis aperte colligitur ex motu non vario, qualis eſt eorum, quæ voluntatem habent liberam, ⁹ ſed rato atque präscripto. Jam vero alibi ostendimus, aſtrorum cursus ad hominum uſus eſſe temperatos: unde homo agnoscere debuit, ſe Deo & ſimiliorem parte ſui potiore, & cariorem eſſe, ac proinde nobilitati ſuæ injuriam ſe facere, ſi ſe iis rebus ſubjiciat, quas Deus ipſi donaverit: cum contra pro illis Deo gratias agere debeat, quod ipſae pro ſe non poſſunt, aut poſſe non docentur.

ſtola 11. *Deos ſuos quos vene- rantur, imitantur. Fiunt miſeris & religioſa delicta.* August. Epift. CLII. *Nil homines tam inſociabiles reddit vitæ perverſitate, quam illorum Deorum imitatio, quales commendantur & defcribuntur literis eorum.* Chalcidius in Timæo: *Itaque factum ut pro gratia, quæ ab hominibus debetur diuinæ prouidentiæ, origo & ortus ſacrilegio panderetur.* Vide locum totum.

⁸ *Vetus*.] Sunt rationes, quæ ſuadeant Idololatriam cœpiffe à cultu Angelorum & Ani- morum humanorum, quas vide in Indice Philosophiæ Orienta- lis, ad vocem *Idololatria*. Cle- ricus.

⁹ *Sed rato atque präscripto.*] Quo argumento motus quidam Rex Peruanus negabat Solem eſſe poſſe Deum. Vide historiam Incarum.

§ VI.

§ VI. *Contra cultum animantibus mutis exhibitum.*

Illud vero indignissimum, quod & ¹ ad bestiarum cultum delapsi sunt homines, Aegyptii præsertim. Quamquam enim in quibusdam aliqua se ostendit quasi umbra intelligentiae: ea tamen ipsa nihil est, si ad hominem spectetur, cum nec internos conceptus distinctis vocibus scripturaque explicent: neque opera diversorum generum faciant, neque ejusdem generis opera diverso modo; multo minus numerorum, dimensionum, cœlestiumque cursuum cognitionem affequantur. ² Contra vero homo

¹ *Ad bestiarum cultum delapsi sunt homines, Aegyptii præsertim.]* De quibus Philo in Legatione: οἱ κύνας καὶ λύκος καὶ λέοντας καὶ χρονοδεῖλος, καὶ ἄλλα πλειόνα θηρία καὶ ἔνθρα καὶ χερσαῖα καὶ πληνά δεοπλαζόντες. *Qui canes, lupos, leones, crocodilos, aliaque aquatica, terrestria, volucria animalium pro Diis habent.* Adde longam ea de re Dissertationem lib. i. Diodori Siculi.

² *Contra vero homo validissima quæque animantia, feras, aves, pisces capit solertia ingenii sui.]* Euripides Aëolo:

Βραχύ τοι σθένθω ἀνέρθω,
Ἄλλα ποικιλίαις πραπίδων
Δαμάφυλα πόντη,
Χθονίων τὸν ἀερίων τε παιδεύ-
ματα.

Vix exigua est, quamcumque homini

*Natura dedit: sed consiliis
Variis artes, quæ nata mari
Et quæ terra cæloque domant.*

Antiphon:

Τέχνη πρατέμεν ὡν φύσει πρα-
τεμέθα.

*Natura quorum superat, arte
hæc vincimus.*

Non male hinc explices quod est Gen. i. 26, & Psal. viii. 8. Latiorem hac de re differentiationem qui desiderat, videat Oppianum initio quinti de piscatu, & Basiliūm in Hexaëmeron Homilia x. Origenes contra Celsum libro iv: Καὶ ἐταῦθα δὲ ὁρᾶς τινα τρόπον ἡ σύντοις μέγα βούημα ἡραῖν δέδοιται, καὶ παντὸς ὕπερ πρετίου, καὶ δοκεῖ ἔχει τὰ θηρία, ἡμεῖς γάρ εἰ πολλῷ τῷ σάρπατι τῶν ζώων ἀσθενέστεροι, τινῶν δὲ καὶ εἰς ὑπερβολὴν βραχύτεροι, πρατέμεν δὲ τὸν σύντοιν τῶν θηρίων, καὶ τὰς τηλικύτερς ἐλέφαντας θηρευομεῖ, τὰ μὲν περιφύνοτα τιθασσένεσθαι, ὑποτάσσοντες; τῷ ἡμετέρᾳ ἡμέροπτηι πατά δὲ τῶν μὴ περιφύνοτων, ἡ μὴ δοκέντων ἡμῖν χρείαν παρέχειν ἐκ τῆς τιθασσίας, ὥστα μετὰ τῆς ἡμερέας ισάμεθα ἀσφαλείας, ὥστε δὲ μὲν βελόμενοι ἔχομεν τὰ τοιαῦτα θηρία πατηκλεισμένα· δέ τοι δὲ χρηζομεῖ τροφῆς τῆς ἀπὸ τῶν σωμάτων αὐτῶν, ὥστα αὐτὰ ἀναιρέμενοι ὡς καὶ τὰ μὴ ἄγρια τῶν ζώων. δέδοιται πάντα τῷ λογικῷ ζώῳ καὶ τῷ φυσικῷ αὐτῷ συνέστεως πατεσκευή-

homo validissima quæque animantia, feras, aves, pisces capit solertia ingenii sui, partim etiam sub leges suas subigit: ut elephantes, leones, equos, boves: ex iis, quæ maxime sunt noxia, utilitates sibi deducit, ut medicamenta ex serpentibus: hunc certe usum ex omnibus habet, quem ipsæ ignorant, quod corporum compagem situmque partium speculator, & tum species, tum genera inter se comparans, hic quoque suam dignitatem discit, quanto humani corporis perfectior cæteris, nobiliorque structura est: quæ si quis consideret, tantum abest, ut pro Diis animantia colat cætera, potius sese illorum quasi Deum quemdam, sub summo Deo, constitutum arbitrabitur.

§ VII. *Contra cultum exhibitum iis rebus quæ substantiæ non sunt.*

Adoratas legimus à Græcis, Latinis, atque aliis etiam, eas res, quæ non subsistunt, sed aliarum rerum sunt accidentia. Nam ut saeva illa ³ Febrim, Impudentiam, & similia omittam: Sanitas nihil est aliud, quam partium corporis recta temperies:

τετράδιον τοῦ θεού της γῆς. Vel binc vi-
deas quam validum nobis auxilium
datum sit intellectus, quantoque
præstet omnibus armis, quibus
instructas feras videmus. Nos
enim corpora habentes multo imbe-
cilliora, & immensum minora
aliorum animantium corporibus,
borum tamen potimur, vi mentis,
& elephantes illos tantos venamus,
queque sunt ita nata ut man-
suecere possint, ea nostræ naturæ
mansuetæ subdimus: quæ vero
aut talia non sunt, aut nullam ex
mansuetudine utilitatem nobis pro-
mittunt, ea cum nostra securitate
ita tractamus, ut cum lubet ea

teneamus conclusa: ubi eorum carne
ad victimum indigemus, ea non mi-
nus facile quam mansuetæ anima-
lium interficiamus. Apparet igitur
à summo opifice facta cuncta
serva animanti ratione utenti &
agnato ei intellectui. Claudio
Neopolitanus, apud Porphy-
rium, De non eu animantium primo, sic de homine loquitur:
“Ος ταῦ ἀλέγων δεοτόζει πόλεων,
ώς ὁ Θεὸς αὐθέωτος. Κτι μυτις
animantibus omnibus dominatur,
non minus quam hominibus Deus.”
³ Febrim, Impudentiam.] Ci-
cero de Legibus II.

Fortuna bona similitudo eventus, cum hominis desiderio: Affectus vero, quales Amor, Metus, Ira, Spes, atque alia ex consideratione rei vel bonæ, vel malæ, facilis, vel difficilis, motus quidam in ea animi parte, quæ corpori per sanguinem maxime connectitur, qui sui juris non sunt, sed Voluntatis tamquam Dominæ imperio subsunt, certe quod durationem ac directionem eorum attinet. Virtutes vero, quarum diversa sunt nomina, circa utilis electionem Prudentia, in periculis subeundis Fortitudo, in abstinentia alieni Justitia, in voluptatum moderatione Temperantia, & porro alia, pronitates quædam sunt ad rectum in animo longa exercitatione adultæ, quæ ipsæ ut augeri, ita & neglectu minui, imo & interire in homine possunt. ⁴ Honor vero, cui & ipsi tempora dicata legimus, aliorum est de aliquo tamquam virtute prædicto judicium; quod saepe & malis contingit, & bonis non contingit, ingenita hominibus errandi facilitate. ⁵ Hæc ergo cum non subsistant,

ac

⁴ Honor vero, cui & ipsi tempora dicata legimus.] Cicero dicto loco, Livius libro xxvii.

⁵ Hæc ergo cum non subsistant, &c.] Posset forte aliquis cultum hunc Ethnicorum sic interpretari, ut diceret ab iis non tam res, quæ vocibus vulgo significantur; quam vim divinam unde manant, aut Ideas quædam, quæ sunt in Dei intellectu, cultas fuisse. Sic Febris coluisse dici possent, non eam quæ morbus est & in corpore humano sedem habet, sed vim immittendæ & sedandæ Febris, quæ Deo inest; Impudentiam, non vitium hominum animis inhærentem, sed Dei mentem, quæ patitur Impudentiae

hominum aliquando quidpiam non male cedere, eamque coercere, & pœnis adficere potest. Similia de ceteris dici queant, ut de Amore, Metu, Ira, Spe quæ Adfectus sunt; quos Deus incitare, aut cohibere potest: vel de Virtutibus, quæ sunt in Divino Nominе perfectæ, & quarum tenues tantum adumbrationes in hominibus videmus, ex Ideis earum Virtutum, quæ consummatissimæ Deo sunt, prognatas; deque Honore, qui non tam est existimatio hominum, quam Dei ipsius suffragatio, qua Virtutem in honore esse, apud homines, vult. Sed Ethnici ipsi numquam sunt remita interpretationi, & absurdum est

sub

ac proinde rebus subsistentibus dignitate comparari nequeant, neque precum aut venerationis intellectum habeant ullum, pro Diis colere à recta ratione alienissimum est, cum ob hæc ipsa is colendus sit, à quo hæc dari conservarique possunt.

§ VIII. *Solutio objectionis Paganorum sumptæ à miraculis apud ipsos.*

Solent à Paganis ad Religionis suæ commendationem miracula adferri: sed adversus quæ multa excipi possint. Nam qui sapientissimi inter ipsos Paganos fuere, multa horum, ⁶ ut nulla idonea testium fide suffulta, ⁷ planeque conficta, rejiciunt. Quædam quæ facta dicuntur, contigerunt in recessu, nocte, coram uno aut altero; quorum oculis falsa rerum specie, per astus sacerdotum, imponi facile potuit. Sunt & alia, quæ admirationem tantum sui conciverunt apud ignaros rerum naturalium, præcipue occultarum proprietatum; quale quid accideret, si quis apud populos

sub nominibus obscuris & quæ plebem fallere possunt, Dei attributa & Ideas, quasi personas quasdam, colere. Simplicius & rectius multo fuit ipsum Numen, sine ambagibus, venerari. Clericus.

⁶ Ut ulla idonea testium fide suffulta, planeque conficta rejiciunt.] Livius initio: *Quæ ante conditam condendamque urbem poëticis magis decora fabulis, quam incorruptis rerum gestarum monumentis traduntur, ea nec affirmare nec refellere in animo est.* Datur hæc venia antiquitati, ut

miscendo humana divinis, primordia urbium augustiora faciat.

⁷ *Planeque conficta, &c.]* Multo satius esset in hac responsione adquiescere, quam concedere miracula; aut ea, quæ à miraculis fecernere vulgo homines non poterant, facta esse. Talia sunt oracula, prodigia & curationes morborum; quæ, si facta essent, à veris miraculis vix distingui quivissent, certe à vulgo hominum. Vide hac de re dicta à nobis in Prolegomenis *Hist. Ecclesiasticæ Sect. II. c. 1. Clericus.*

ejus rei ignaros magnete ferrum duceret: ⁸ quibus artibus Simonem & Apollonium Tyanæum valuisse, à multis proditum est. Non negem, conspecta & quædam his majora, quæ ex causis naturalibus sola humana vi non potuerint elici; sed talia tamen quæ vim vere Divinam, id est, omnipotentem, non desiderarent, cum ad eas sufficerent Spiritus inter Deum hominemque interpositi, qui pro sua celeritate, efficacia, atque solertia, facile possent diffusa transferre, & quamvis diversa componere ad effectus tales, qui homines in stuporem darent. Sed Spiritus, per quos id effectum est, bonos non fuisset, ac proinde nec bonam Religionem, jam ex iis, quæ supra diximus, appetitum inde etiam, ⁹ quod certis carminibus invitox

⁸ Quibus artibus Simonem & Apollonium Tyanæum valuisse à multis proditum est.] Tatianus: Εἰσὶ μὲν ἐν τῷ νόσῳ καὶ σάσεις τοῖς ἐν ιητίῳ οὐλησ. δαιμονες δὲ αὐτοὶ τόποι τὰς αἰτίας, ἐπειδὴν συμ-
βαύσιν, ἑαυτοῖς προγεγραφεσιν.
Sunt enim morbi & diffidia quædam in materia hac nostra: Εἰ-
cum eveniunt, dæmones eorum
causas sibi adscribunt.

⁹ Quod certis carminibus invito cogi se dicerent.] Oraculum Hecates apud Porphyrium:

"Ηλυθον εἰσαέσσα τεῖς τολυ-
φράδμονθε εὐχῆς,

"Ην θητῶν φύσις εὔρε, θεῶν
ὑποθηροσύνης.

Advenio precibus sapientibus
indigetata,

Quas genus humanum monitu
reperere Deorum.

Item:

Tίσθε μὲν δεινὸνθε ἀτ-
αθέρθε δὲ χατίζω
Θειοδάμοις: Εκάτην με δειν
ἐπειδησας ἀνάγκη;

Cujus egens Hecaten me summo
ex æthere traëtam
Carmine vinxisti, superos cui
cogere fas est?

Et Apollinis apud eundem:
Κλῦθε μεν ἐκ ἐθέλονθε, ἐπει-
δὴν μὲν ἐπειδησας ἀνάγκη.
Invitum me audi, quando me
lege ligasti.

Hi sunt secretarum artium ritus,
quibus affantur nescio quas po-
testates, ut Arnobius loquitur,
καληγαλασμένης δύλης ταις ἐπε-
δαις πεποικότες, quasi eas sibi
familias carminibus fecissent,
ut Clemens explicat. Minarum
formula est, apud Jamblichum
in Mysteriis Ægyptiorum libro
xv. cap. 5, 6, 7. Habet eadem
Lucanus libro ix. in verbis Mi-
noris Pompeii, & ex Porphyrio
Eusebius lib. v. cap. 10. Prä-
par. Alias formulas commina-
tionum habes, apud Lucanum,
ubi de Erichthone agit; & Pa-
pinium, ubi de Tirœia.

sc

se cogi dicerent, cum tamen inter sapientissimos etiam Paganorum constet, in verbis nullam talem vim esse posse sitam, sed suadendi tantum, idque pro modo significationis. Est & illorum nequitiae indicium, quod ¹ in amorem s^æpe hujus aut illius, hunc illumve renitentem se pellecturos suscipiebant, aut vanâ pollicitatione, aut effectu injuriosi; ² cum hoc etiam humanæ leges, tamquam beneficium, interdicant. Neque est, quod miretur quisquam, passum esse summum Deum, ut mira quædam à pravis Spiritibus ederentur; ³ cum deludi talibus præstigiis meriti essent, qui à veri Dei cultu pridem defecerant. Tum vero impotentiæ eorum argumentum, quod eorum opera nullum insigne bonum secum adserebant. Nam & si qui visi sunt in vitam revocati, non permanerunt in vita, nec viventium functiones exercebant. Quod si quid aliquando à divina pollutia procedens in Paganorum conspectu apparuit, non tamen prædictum est id eventurum, ad probandam ipsorum religio; unde nihil impedit, quo minus divina efficacia causas sibi longe alias propositas habuerit. Exempli causa, si verum est per Vespasianum cæco visum esse redditum, factum id est ⁴ ut is hac re venerabilior Imperium Romanum

¹ In amorem s^æpe hujus aut illius, hunc illumve renitentem se pellecturos suscipiebant.] Vide Pharmaceutriam Theocriti & Virgilii. Vide Porphyrii confessionem apud Eusebium lib. v. Præparat. cap. 17. & apud Augustinum libro x. de Civitate Dei, cap. xi. Vide eundem Porphyrium libro ii. de non esu animantium, & Origenem contra Celsum libro vii.

² Cum hoc etiam humanæ leges

tamquam beneficium interdicant.] L. ejusdem. §. adjectio. D. ad legem Corneliam de Sicariis & Beneficiis. L. si quis §. qui abortionis. D. de Paenit. Paulus sententiarum lib. v. Tit. xxxiiii.

³ Cum deludi talibus præstigiis meriti essent, qui à veri Dei cultu pridem defecerant.] Deut. xxxiiii. 3. 2 Thess. ii. 9, 10. Ephes. ii. 2, 3.

⁴ Ut is bac re venerabilior Imperium Romanum facilius adipsice-

num facilius adipisceretur; lectus quippe Deo judiciorum ipsius in Judæos minister: similesque aliorum prodigiorum causæ existere potuerunt, quæ cum Religione nihil haberent commune.

§ IX. Et ab oraculis.

Eadem ferme omnia aptari possunt & ad id solvendum, quod de oraculis opponunt, præcipue quod diximus, meritos eos homines, ut sibi illuderetur, contemptis illis notitiis, quas cuique ratio aut vetustissima traditio suggerit. Tum vero verba oraculorum ferme ambigua, & quæ facile interpretationem ex qualicumque eventu acciperent. Quod si quid definitius prædictum ab illis, non tamen necesse est ab omnifacia mente profectum; cum aut talia sint, quæ ex causis piseretur.] Tacitus Historiarum *iv.* Multa miracula evenere, queis cœlestis favor & quædam in Vespasianum inclinatio numinum ostenderetur. Dixerat ante Historiarum *i.* Occulta lege fati & ostentis ac responsis definitum Vespasiano liberisque ejus imperium post fortunam credidimus. Suetonius eadem miracula narraturus sic præfatur cap. *7.* Auctoritas & quasi maiestas quædam, ut, scilicet, inopinata & quasi novo principi deerat: hæc quoque accedit. Eumdem Suetonium vide paulo ante cap. *5.* Josephus de eodem Vespasiano libro belli Judaici *iii.* cap. *27.* Τῇ διεγέρουσαν τὸν εἰς ἵημονα Ἰητόν, καὶ τὰ σκῆπτρα διέτεινον σημεῖων προδεικνύσσει. Deo jam illum excitante ad principatum, aliisque etiam signis ei sceptra præsignificante.

5 Quæ cum Religione, &c.] Sed vide examen miraculorum,

quæ in gratiam Vespasiani & Hadriani facta singuntur, *Histor. Ecclesiasticae nostræ Sæcul. II. ann. 138. Clericus.*

6 Verba oraculorum ferme ambigua.] Vide OENOMAI hac de re loca, apud Eusebium lib. *iv.* cap. *20, 21, 22, 23, 24, 25, 26.* Hinc Phæbus dictus Græcis Aegeis. Flexioqua & obscura oracula Apollinis dicit Cicero de Divinatione *ii.* Utrum eorum accidisset, inquit, verum oraculum fuisse. [Multa oracula post eventum forte facta sunt, nec paucæ sunt rationes suspicandi multas fraudes adhibitas à vatibus. Qua de re elegantissimum libellum Gallice scripsit D. de Fontenelle, quem vide, ut quæ ad eum defendendum dicta sunt Bibliotecae Selectæ Vol. *xiiii.* & quæ Latine, ante omnes, ea de re scripta, Anton. van Dale in Libro de Oraculis.]

natura-

naturalibus jam exsistentibus praesentiri poterant, ⁷ sicut Medici quidam venturos morbos praedixerunt; aut probabiliter ex eo, quod plerumque evenit, conjectari, ⁸ quod & à rerum civilium peritis factum saepe legimus. Quod si quando etiam apud Paganos, aliquorum vatum opera usus est Deus ad ea praedicanda, quae causas certas nullas, extra Dei voluntatem, habere poterant; non id pertinuit ad confirmandam Religionem Paganicam, sed magis ad eam evertendam: qualia sunt, ⁹ quae apud Maronem existant, Ecloga quarta, ex Sibyllinis carminibus deprompta; ¹ quibus ille, id nesciens,

⁷ *Sicut Medici quidam futuros morbos praedixerunt.]* Chalcidius ad Timaeum: *Aut enim alitum volatu, aut extis, aut oraculis bonimes praemonentur, praedicente aliquo propitio dæmone, qui fit eorum omnium quae deinceps sequuntur scius, perinde ut si Medicus, juxta disciplinam medendi, dicat vel exitium, vel sanitatem.* Et terræ motus Anaximander & Pherecydes: Plin. lib. 11. cap 79.

⁸ *Quod & à rerum civilium peritis factum saepe legimus.]* Scriptor Vitæ Attici: *Ei rei sunt indicio praeter eos libros, in quibus de eo facit mentionem (Cicerio) qui in vulgus jam sunt editi, sexdecim volumina epistolarum, ab Consulatu ejus usque ad extremum tempus ad Atticum missarum: quae qui legat, non multum desideret historiam contextam illorum temporum.* Sic enim omnia de studiis principum, virtutum, mutationibus reipublicæ prescripta sunt, ut nihil in iis non appareat: & facile existimari possit, prudentiam quodam-

modo esse divinationem. Non enim Cicero ea solum, quae vivo se acciderunt, futura praedixit, sed etiam quae nunc usu veniunt, cecinit ut wates. Cicero vere de seipso libri sexti epistola sexta: *Quo in bello nihil adversum accidit, non praedicente me.* Quare, quum ut augures & astrologi solent, ego quoque augur publicus, ex meis superioribus praediis, constitui apud te auctoritatem augurii & divinationis meæ, debebit habere fidem nostra praedictio. Non igitur ex alitis involatu, nec ex cantu sinistro oscinis, ut in nostra disciplina est, nec ex tripudiis solisimis aut somniis tibi auguror: sed habeo alia signa quae observem. Sic Solen praedixit à Munychia maxima mala Athenis fore: Thales in vico, tunc despecto, forum aliquando Milefiorum futurum. Plutarchus Solone.

⁹ *Quae apud Maronem existant Ecloga quarta.]* Vide Augustinum de Civitate Dei lib. x. cap. 27.

¹ *Quibus ille, id nesciens, &c.]* Sibyllarum vaticinia omnia aut dubia,

sciens, Christi adventum & beneficia nobis depingit. Sic in iisdem Sibyllinis erat, ² pro Rege agnoscendum, qui vere Rex noster esset, & ³ ab Oriente venturum, qui rerum omnium potiretur. ⁴ Apollinis oraculum ⁵ apud Porphyrium legitur,

quo

dubia, aut conficta esse jam fatis conflat. Ideoque nollem Virgilium, Sibyllæ interpretem, quasi vaticinia, per imprudentiam, fundentem haberi; ut Caipham, qui nescius est vaticinatus. *Sibylla* nescio quæ, aut potius qui sub ejus larva latebat, ætatem auream prædixerat reddituram; ex eorum sententia, qui omnia renovatum iri putabant, & similia iterum eventura; qua de re, vide quæ dixit Grotius Lib. II. 10. & notas ad eum locum. Itaque nec Sibylla, hac in re, vates fuit, nec *Virgilii* vaticinia de Christo exscripsit. Vide *Servium* ad locum, & *I. Vossi* illius Eclogæ Interpretationem. *Clericus.*

² Pro Rege agnoscendum qui vere Rex noster esset.] Cicero meminit 11. de divinatione.

³ Ab Oriente venturum qui rerum omnium potiretur.] Suetonius de Vespasiano cap 4. Tacitus Historiarum IV.

⁴ Apollinis Oraculum apud Porphyrium legitur.] Vide Augustinum de Civitate Dei libro xx. cap. 23. & Eusebium Præparationis IV. cap. 4. Idem Porphyrius in libro de Oraculis. τὸν δὲ εὔρεσιν ὁ Θεὸς Αἰγυπτίοις ἐμάζευσε. Φοίνιξ τε καὶ Χαλδαῖοις, Λυδοῖς τε καὶ Εβραιοῖς. Βορεῖαι repertores Dei's (Apollo, scilicet) esse testatur Ἑγύπτιος, Πλανητικός, Χαλδαῖος, Λυδος

Hebræos. Paræneticus ad Græcos inter Justini opera hoc citat oraculum:

Μένοι Χαλδαῖοι σοφίαν λάχον
ηδ' ἄρ' Εβραῖοι,
Αἰγυπτίοις ἀνακλα σεβαζόμενοι θεὸν ἄγγελον.

Soli Chaldaei sapiunt, & Hebræa virum gens,
Qui puro baud genitum venerantur pectore numen.

Et illud:

Ο τῷρων τιλάσας μερόπιαν,
Ἄδαμ τε παλέστας.
Qui primum finxit mortalem,
Adamque vocavit.

De ipso Jesu Hecates oracula sunt duo, quæ ex Porphyrio transcriptis Eusebius in Evangelica Demonstratione:

Οττι μὲν ἀθανάτῳ τοῦχῳ μετὰ σῶμα προσάνει,
Πριγνόσκεις σοφίᾳ τεττυμημένος
ἄλλα γε τοῦχῳ
Ἀνέρος. εὐσεβεῖη προφερεσάτη
ἔτιν ἐκεῖνος.

Morte carere animas exutas
corpore, novit

Quemcumque exornat sapientia: sed pietate
Est anima illius quæ longe excelluit omnes.

Σῶμα μὲν ἀδρανέστιν βασάνοις
αἰὲν προσέδειται.

Τοῦχον δὲ εὐσεβεῶν εἰς βρέπον
πόδον ἴζει.

Illius invalidos corpus tulit usque dolores:

A*b*

quo ait, cæteros Deos aërios esse Spiritus, colendum autem unum Hebræorum Deum: cui dicto si parent Apollinis cultores, jam tales esse desinunt: si non parent, suum Deum mendacii accusant. Adde jam, quod, si Spiritus illi suis oraculis consultum voluissent humano generi, ante omnia generalem proposuissent vivendi normam, & certam fidem fecissent remunerationis, quæ maneret ita viventes, quorum neutrum ab ipsis factum est. Contra ⁶ laudati sæpe eorum carminibus Reges quamvis improbi, ⁷ pugilibus decreti honores divini, ⁸ pellecti homines in amores etiam non legitimos, ⁹ ad mala lucra captanda, ¹⁰ ad cædes faciendas, quæ multis exemplis demonstrari possent.

§ X. *Rejicitur Paganica Religio ex eo, quod sponte defecerit, simul ac humana auxilia defuerunt.*

Tum vero ingens nobis præter ea, quæ supra sunt allata, argumentum suppeditat contra se

*Ait anima adscendit cælestia
templa piorum.*

Eorumdem meminit ex eodem Porphyrio Augustinus lib. xxix. cap. 23. de Civitate Dei, ubi & aliud adfert oraculum, quo Apollo dixerit, legem omnium Deorum esse patrem, quem valde sancti honorant Hebræi.

5 Apud Porphyrium.] Possunt hæc recte dici in *Porphyrium*, eosque qui paria de iis Oraculis sentiebant, & quasi argumentum ad hominem, ut loquuntur Dialetici, proferri. Sed cumista non esse hæc oracula non constet, imo vero graves sint rationes credendi commenticia esse, apud Christianos, vim nullam habere possunt. *Clericus.*

6 Laudati sæpe eorum carminibus Reges, quamvis improbi.]

Vide ea quæ adfert OEnomaüs apud Eusebium Præparationis Euangelicæ lib. v. 23. & cap.

35.

7 Pugilibus decreti honores divini.] Ibidem cap. 32. de Cleomedē. Habet hoc & Origenes contra Celsum 111.

8 Pellecti homines in amores etiam non legitimos.] Ostendimus jam supra.

9 Ad mala lucra captanda.] Vide Eusebium Præparationis v. cap. 22.

10 Ad cædes faciendas.] OE-nomaüs oracula hujus generis recitat, quæ reperies dicto jam Eusebii libro c. 10. & 27.

Paganæ Religio; eo quod, ubicumque humana vi destituta est, plane concidit, tamquam sublato, quo uno stabant. Nam si oculos circumferas per quotquot sunt Imperia, Christianorum aut Mahometistarum; videbis Paganismi nullam, nisi in libris, memoriam. Imo docent historiæ, etiam illis temporibus, cum Imperatores aut vim & supplicia, ut priores; aut eruditionem & solertiam, ut Julianus, adhiberent, ad sustentandam Religionem Paganicam, in dies ei aliquid deceperint; non opposita vi ulla, non generis fulgore (fabri enim filius à vulgo Jesus habebatur,) non litterarum flore, cuius expers fuit oratio Christi legem docentium, non donis (pauperes quippe illi erant,) non ulla assentatione, cum contra omnia commoda spernenda, nihil non adversi ejus legis causa subeundum dicerent. Vide quanta fuerit Paganismi imbecillitas, cum talibus auxiliis destructus sit. Neque tantum credulitas Paganorum evanuit, ad illam doctrinam; sed & ipsi Spiritus, ad Christi nomen, ² exesserunt è corporibus, compresserunt vocem, & interrogati de silentii causa, ³ dicere sunt coacti, nihil se posse, ubi Christus invocaretur.

§ XI. *Responsio ad id, quod Religionis ortus & interitus astrorum efficacia adscribitur.*

Fuere Philosophi, qui ut ortum, ita interitum Religionis cujusque astris adscriberent. Sed ipsa, quam isti scire se profitentur, fideralis scientia tam

² Exesserunt è corporibus, compresserunt vocem.] Actor. v. 16.
viii. 7. xvi. 18.

³ Dicere sunt coacti nihil se posse, ubi Christus invocaretur.] Tertullianus Apologeticus. Vide & Lucianum Pseudomantici. A-

pollo in Daphne: Νερέων τὸ χωρίον
ἡ Δάφνη μετάνοια καὶ τέτοια καθίσια
τὸν χρησμόν. Locus hic Daphne,
plenus mortuis: id oracula imper-
dit.] Mortui illi erant Babylas
& alii Christiani martyres. Vide
Chrysostomum contra Gentiles,
diversis

diversis sub normis traditur; ⁴ ut nihil in ea certi reperiatur, præter hoc ipsum, certi esse nihil. Non de illis loquor effectibus, qui ex natura necessitate causarum sequuntur; sed de his, ⁵ qui ab humana procedunt voluntate, quæ ita suapte vi libera est, ut nihil ei necessitatis extrinsecus imprimi possit. Quod si ex impressione tali necessario sequeretur actus voluntatis, jam vis in anima deliberandi atque eligendi, ⁶ quam sentimus ipsi, frustra esset data, ⁷ omniumque legum, præmiorumque ac pœnarum æquitas sublata; cum neque culpa, neque meritum esse possit in eo, quod plane sit inevitabile. Tum vero cum actiones voluntatis malæ quædam sint, si certa necessitate ex cœlo procedunt, eo quod cœlo cœlestibusque corporibus vim tales Deus attribuerit; jam sequetur Deum, qui perfectissime bonus est, ⁸ malitiæ moralis

4 Ut nihil in ea certi reperiatur præter hoc ipsum, certi esse nihil.] Vide egregiam hac de re Bardeianis Syri Dissertationem, quam reperies in Philocalia de Origene collecta, & apud Eusebium Præparationis lib. vi. cap. 10.

5 Qui ab humana procedunt voluntate, quæ ita suapte vi libera est, ut nihil ei necessitatis extrinsecus imprimi possit.] Vide Alexandri Aphrodisiæ hac de re librum.

6 Quam sentimus ipsi.] Eusebium vide, Præparat. Euangel. libro vi. cap. 6.

7 Omniumque legum, præmiorumque ac pœnarum æquitas sublata.] Justinus Apologetico 11. Ei μὴ προαιρέσει ἐλευθέρᾳ πῳ; τὸ φένειν τὰ αἰσχρὰ καὶ αἰσεῖθαι τὰ καλὰ δύναμιν ἔχει τὸ ἀνθρώπιον γένος, ἀναιτίου ἐσι τὸν ἐπωδίποτε πρατιθείγον. Nisi

enim electione libera facultatem habet humanum genus, ut turpia fugiat, honesta sumat, in neutrā patrem ipsi adscribenda attīonis causa. Vide & quæ ibidem sequuntur. Tatianus: Ἐλευθερίᾳ τῆς προαιρέσεως, ὅπως ὁ μὲν φῶλος δικαιος κολάζηται, δι' αὐτὸν γεγονὼς μοχθηρός. ὁ δὲ δίκαιος ἐπιτινήται πατὰ τὸ αὐτεξόσιον, τῷ θεῷ μὴ παραβὰς τὸ βέλημα. In hoc data voluntati libertas, ut qui malus est puniatur iuste, quippe sua culpa factus improbus: qui vero iustus est, laudetur, ut qui eadem libertate caverit divina violare præcepta. Adde Chalcidii hac de re disputationem, in Timæo.

8 Malitiæ moralis veram esse causam.] Contra quam dixit Plato de Republica 11. Αἴτια εἰλομένα θεος δ' ἀνάτολος. Causa penes optantem: Deus extra cul-
pa

ralis veram esse causam; & cum, lege posita, profiteatur se detestari malitiam, cuius vim effectricem atque inevitabilem inferuerit ipsis rebus, velle eum duo quæ inter se sunt contraria, ut idem fiat & non fiat: & peccari in eo, quod quis agat divino impulsu. ⁹ Probabilius ab aliis dicitur, aстрorum influxibus aërem primum, deinde & corpora nostra contingi, & qualitates quasdam imbibere, quæ plerumque in animo excitent respondentes sibi appetitiones: ab his autem voluntatem illici, & iis obsequi sæpe. Verum hoc ita concessum nihil facit ad eam, quam tractare cœpimus, quæstionem. Näm Christi Religio cum homines vel maxime abducat ab iis, quæ corpori placent, ex corporis affectibus ortum habere non potuit, ac proinde nec è vi siderum, quæ, ut diximus, in animum non agunt, nisi per eos effectus. Prudentissimi Astrologorum ¹ eximunt à siderum legibus viros vere sapientes ac bonos: at tales revera fuere, qui primi Christianam Religionem suscepérunt, quod vita ipsorum probat. Quod si eruditioni quoque ex litteris aliquam vim damus, adversus corporis contagium; fuerunt semper inter Christianos etiam, qui hac laude florerent. Tum vero siderum effectus, ut doctissimi fatentur, certas mundi plagas respiciunt, & temporarii sunt. Hæc autem Religio jam per mille sexcentos annos

pam. Ut vertit in Timæo Chalcidius, quod cum Mose congruere ait Justinus dicto loco.

⁹ Probabilius.] Sed omnium verissime qui influxus illos pernegant, nec quidquam in Astris agnoscent; præter calorem, ac lucem, quibus addere licet totius molis pondus. Atqui hæc ad animum proprie nihil fa-

ciunt. *Clericus.*

¹ Eximunt à siderum legibus viros vere sapientes ac bonos.] Zoroaster: Μὴ σύγε αὐξανε τὴν εἰραγμένην. Fatum augere noli. Ptolemæus: Δύναται ὁ ἐπισήμων πολλὰς ἀποστέλλει ἐνεργείας τῶν ἀστέρων. Potest vir sapiens multas astrariorum efficientias averttere.

durat,

durat, nec in una, sed in dissitissimis mundi partibus, & quæ longe sub alio sunt siderum positu.

§ XII. Ostenditur præcipua Christianæ Religionis probari à sapientibus Paganorum: si quid in ea est difficile creditu, paria apud Paganos reperiri.

Eo vero minus Pagani habent, quo Christianam Religionem oppugnant, quod ejus partes singulæ tantæ sunt honestatis, ut suapte luce animos quasi convincant; ita ut inter Paganos quoque non defuerint, qui dixerint singula, quæ nostra Religio habet universa: utpote ² Religionem non

in

² Religionem non in ritibus, sed in animo esse possum.] Menander:

ΘΕΩΝ δὲ θύει τέλεις δίκαιον;

Μὴ λαμπρὸς ὁν ταῖς χλαμύσιν
ώς την καρδίαν.

Deo sacrificia semper ingenio
probo,

Neu tu albam vestem magis
quam mores induas.

Cicero de Natura Deorum II.
Cultus autem Deorum est optimus, idemque castissimus atque sanctissimus, plenissimumque pietatis, ut eos semper pura, integra, incorrupta & mente & voce veneremur. Idem de Legibus II:
Casti jubet lex adire ad Deos: animo videlicet, in quo sunt omnia. Persius Satyra II.

Quin damus id superis, de
magna quod dare lance

Non possit magni Messalæ lippa
tropago,

Compositum jus, fasque animi,
sanctosque recessus

Mentis, & incœcum generoso
pectus honesto?

Hoc cedo, ut admoveam tem-
plis, & farre litabo.

Qui versus respicere videntur

Pythiae oraculum, quod est apud

Porphyrium De non esu ani-
mantium secundo, ubi aliquid

à viro pio oblatum Hecatombis
alterius præfertur. Eodem libro

hæc habet paris argumenti Por-
phyrius: Nῦν δὲ ἐσθῆτα μὲν

λαμπρὰν περὶ σῶμα μὲν καθαρὸν

ἀμφισσαμένοις, ὡν ἀρκεῖν νομί-

ζεσι πρὸς τὸ τῶν Θυσιῶν ἀγνόν.

ὅταν δὲ τὸ σῶμα μετὰ τῆς ἐσθῆ-

τός τινες λαμπρυνάμενοι, μὴ κα-

θαρὰν κακῶν τὸν ψυχὴν ἔχοντες,

ἴωσιν πρὸς τὰς Θυσίας, ὅδεν δια-

φέρειν νομίζεσιν, ὥσπερ ἢ τῷ

θεοτοτάτῳ τῶν ἐν ἡμῖν χαίροντα

μάλιστα τὸν Θεὸν διακειμένον καθα-

ρῶς, ἄτε συγγενεῖ πεφυμότι. ἐν

γὖν Ἐπιδαύρῳ προγέγαπτο,

Αγνὸν δὲ γαστοῦ Σωάδε² ἐνδε-

ίοντα

² Εμφάμεν.

ἀγνεία δ' ἐσὶ φρονεῖν δύσια. Nunc

vero eum qui candida quidem

amictus sit veste, sed corpore im-

puro, idoneum negant qui pure

saci-

ralis veram esse causam; & cum, lege posita, profiteatur se detestari malitiam, cuius vim effectri-
eem atque inevitabilem inferuerit ipsis rebus, velle
eum duo quæ inter se sunt contraria, ut idem fiat
& non fiat: & peccari in eo, quod quis agat di-
vino impulsu. ⁹ Probabilius ab aliis dicitur, astro-
rum influxibus aërem primum, deinde & corpora
nostra contingi, & qualitates quasdam imbibere,
quæ plerumque in animo excitent respondentes
fibi appetitiones: ab his autem voluntatem illici,
& iis obsequi sæpe. Verum hoc ita concessum
nihil facit ad eam, quam tractare cœpimus, quæ-
stionem. Näm Christi Religio cum homines vel
maxime abducat ab iis, quæ corpori placent, ex
corporis affectibus ortum habere non potuit, ac
proinde nec è vi siderum, quæ, ut diximus, in
animum non agunt, nisi per eos effectus. Pruden-
tissimi Astrologorum ¹ eximunt à siderum legi-
bus viros vere sapientes ac bonos: at tales revera-
fuere, qui primi Christianam Religionem suscep-
runt, quod vita ipsorum probat. Quod si erudi-
tioni quoque ex litteris aliquam vim damus, ad-
versus corporis contagium; fuerunt semper inter
Christianos etiam, qui hac laude florerent. Tum
vero siderum effectus, ut doctissimi fatentur, cer-
tas mundi plagas respiciunt, & temporarii sunt.
Hæc autem Religio jam per mille sexcentos annos

pam. Ut vertit in Timæo Chal-
cidius, quod cum Mose congru-
ere ait Justinus dicto loco.

⁹ *Probabilius.*] Sed omnium
verissime qui influxus illos per-
negant, nec quidquam in Astris
agnoscunt; præter calorem, ac
lucem, quibus addere licet to-
tius molis pondus. Atqui hæc
ad animum proprie nihil fa-

ciunt. *Clericus.*

¹ Eximunt à siderum legibus
viros vere sapientes ac bonos.]
Zoroaster: Μὴ σύγε αὐχαντινούν.
Fatum augere noli.
Ptolemaeus: Δύναται ὁ ἐπισήμων
πολλὰς ἀποστέλλει ἴνεργειας τῶν
ἀστέρων. Poreft wir sapiens multas
astrorum efficientias avertere.

durat,

durat, nec in una, sed in dissitissimis mundi partibus, & quæ longe sub alio sunt siderum positu.

§ XII. Ostenditur præcipua Christianæ Religionis probari à sapientibus Paganorum: si quid in ea est difficile creditu, paria apud Paganos reperiri.

Eo vero minus Pagani habent, quo Christianam Religionem oppugnant, quod ejus partes singulæ tantæ sunt honestatis, ut suapte luce animos quasi convincant; ita ut inter Paganos quoque non defuerint, qui dixerint singula, quæ nostra Religio habet universa: utpote² Religionem non in-

² Religionem non in ritibus, sed in animo esse positam.] Mē-

nander:

Θεῷ δὲ θύε διὰ τέλεων δίναις
ών,

Μὴ λαμπρὸς ὡν τοῖς χλαυστοῖς
ώς τῇ καρδίᾳ.

Deo sacrificia semper ingenio
probo,

Neu tu albam vestem magis
quam mores induas.

Cicero de Natura Deorum II.
Cultus autem Deorum est optimus, idemque castissimus atque sanctissimus, plenissimumque pietatis, ut eos semper pura, integra, incorrupta & mente & voce veneremur. Idem de Legibus II:
Castæ jubet lex adire ad Deos: animo videlicet, in quo sunt omnia. Persius Satyra II.

Quin damus id superis, de
magna quod dare lance
Non possit magni Messalæ lippa
propaga,

Compositum jus, fasque animi,
sanctosque recessus
Mentis, & incœcum generoso
pectus honesto?

Hoc cedo, ut admoveam tem-

plis, & farre litabo.

Qui versus respicere videntur
Pythia oraculum, quod est apud
Porphyrium De non esu ani-
mantium secundo, ubi aliquid
à viro pio oblatum Hecatombis
alterius præfertur. Eodem libro
hæc habet paris argumenti Por-
phyrius: Νῦν δὲ ἐσθῆτα μὲν
λαμπρὰν περὶ σῶμα μὴ καθαρὸν
ἀμφισσαμένοις, ἐν ἀρκεῖν νομί-
ζεσι πρὸς τὸ τῶν Θυσιῶν ἀγόνι.
ὅταν δὲ τὸ σῶμα μετὰ τῆς ἐσθῆ-
τος τινὲς λαμπρυνάμενοι, μὴ κα-
θαρὰν κακῶν τὴν φυχὴν ἔχοντες,
ἴωσιν πρὸς τὰς Θυσίας, ὃδὲν δια-
φέρειν νομίζουσιν, ὥσπερ ἐ τῷ
θεοτάτῳ τῶν ἐν ἡμῖν χαίροντα
μάλιστα τὸν Θεὸν διακειμένῳ καθα-
ρῷς, ἄτε συγγενεῖ περικύότῳ. ἐν
γάννῳ δὲ ναοῖο Θυσίᾳς ἵδων
ἴοντα

Ἐμφάμεν. —

ἄγνεια δ' ἐσὶ φρονεῖν δσια. Nunc
vero eum qui candida quidem
amicus sit veste, sed corpore im-
puro, idoneum negant qui pure
saci-

sacrificet. Ubi vero & corpore & vestitu nitentes quidam, animum interim à malis purum non habent, & sic ad sacra accedunt, id nihil referre existimant; quasi non Deus maxime delectetur, eo quod in nobis divinissimum est bene se habente, ut cui cum ipso sit cognatio. At vero in Epidauri Templo præscriptum erat,

Castus odorati venias ad limina Templi,

Fas jubet. —

Castimonia autem in eo sita est, ut sancta cogites. Et aliquanto post: Θεῷ μὲν τῷ ἐπι τῶν πάσιν, ὡς τις ἀνὴρ σοφὸς ἔφη, μηδὲν τῶν ἀισθητῶν μήτε θυμιαστές, μήτε ἐπικομιδῶντες. ὅδεν γὰρ ἐξιν ἄνυλον δὲ μὴ τῷ ἀνθρώπῳ εὐένδιον ἐξιν ἀπέθαστεν. διὸ ὅδε λόγῳ τέτω δικαῖα φυὴν οἰκεῖται, ὅδε δὲ ἔνδον, ὅταν πάθει ψυχῆς οὐ μεμονωμένος. Deo ei qui super omnia est, ut vir quidam sapiens dixit, nihil eorum quae materiam habent aut aduleri, aut indigetari debet. Nihil enim est materiae particeps, quod non impurum sit materiae carenti, quare nec sermo illi convenit, qui voce exprimitur: ac ne ille quidem internus, si ex animi perturbationibus vitium contraxerit. Iterum ibidem: Οὐ γὰρ δὴ ἐν μὲν ιεροῖς οὐδὲν ἀνθρώπων θεοῖς ἀφορισμένοις, καὶ τὰ ἐν ποσὶ καθαρὰ δεῖ εἶναι καὶ ἀκηλίδωτα πέδιλα, ἐν δὲ τῷ ναῷ τῷ πατρὸς, τῷ μόσχῳ τέτω, τὸν ἐσχατον ἢ ἐπτὸς ἡμέραν χιλῶν τὸν δερματικὸν ἐχόντα προστίκει διατηρεῖν, καὶ μετ' ἀγνὸν διατηρεῖσεν ἐν τῷ ναῷ τῷ πατρὸς. Neque enim convenit, ut in iis templis, quae homines Diis dicarunt, etiam pedum vincula pura requirantur, & sine macula calcei, in templo vero summi Patris, Mundo hoc,

scilicet, non oporteat puram servare illam externam nostri corporis ultimam ē pellibus vestem, eamque quam castissime versari in illo Patris templo. Ne hoc qui de ex eodem libro omittam: Πιστεῖς δὲ δι τέτω χρείαν ἡ τέχνη οἱ θεοί, εἰ; δὲ τὸ ἁγιόταπολέπουσι τῶν προστόλων, μεγίστην θυσίαν λαμβανούσες τὴν ὥρην περὶ αὐτῶν τε καὶ τῶν πραγμάτων δάληψιν, πᾶς καὶ σώφρων καὶ ἕστιος καὶ δίκαιος εἶσαι; Qui vero persuasus est νικητής illis non egere Deos, sed ad animum spectare offerentis, optimumque eis censeri sacrificium, rectam tum de iis, tum de rebus sententiam, quomodo non is temperans, pius justusque evadat? Ubi tria ista nota quæ apud Paulum Tit. 1. 12. σωφρόνως καὶ δικαίος καὶ εὐσεβῶς, temperanter, juste, & pie. Charrondas in legum antelooquio: "Εχειν τὴν ψυχὴν καθαρὰ πάσας κακίας, ὡς τῶν θεῶν & χαιρόντων τῶν πονηρῶν θυσίας τε καὶ δαπάνας, ἀλλὰ ταῖς τῶν ἀγεθῶν δρῶν δικαίαις τε καὶ καλαῖς ἐπι τέλεσται. Omnis malitia mens esto: neque enim gauden Dii pravorum hominum sacrificiis & impendiis, sed justis & bonefis bonorum actionibus. Seneca Laetatio prolatus, lib. vi. Institutionum, cap. 24. Vultusne Deum cogitare magnum & placidum & maiestate huius verendum, amicum & semper in proximo? Non immolationibus & sanguine multo colendum, sed mente pura, honestoque proposito. Non templo illi, congestis in altitudinem saxis, exstruenda sunt. In suo cuique consecrandus est pectore. Sensum euindem habes apud Dionem Prusensem Orat. 3. Thucydides lib. 1. Εορτὴ ὅδεν ἀλλο

in ritibus, sed in animo esse positam; ³ adulterum esse etiam, qui adulterium committere voluit; ⁴ non reponendam injuriam; ⁵ uni marito unam uxorem jungendam; ⁶ foedus matrimonii debere esse perpetuum; ⁷ hominis officium esse homini cuivis

*ἰεὶν ἡ τὸ τὰ δέοντα πράτειν.
Festus dies nihil est aliud quam
officium facere.* Diogenes: *Ἄντι
ἀγαθὸς εἰς πᾶσαν ἡμέραν ἔογν
ηγένται;* *Vir bonus nonne omnem
diem festum babet?*

³ Adulterum esse etiam eum
qui adulterium committere voluit.]
Ovidius:

*Quæ quia non licuit, non facit,
illa facit.*

*Ut jam servaris bene corpus,
adultera mens est,
Omnibus exclusis intus adulter
erit.*

Seneca pater: *Incesta est etiam
sine stupro, quæ cupit stuprum.
Alibi: Non immerito in numerum
peccantium refertur, quæ pudicitiam
timori præstitit, & non sibi.*

⁴ Non reponendam injuriam.]
Plato Critone. Maximus Tyrius, Dissertatione secunda. Me-
nander:

*Οὐτῷ κράτους ἐσ' ἀνὴρ, οὐ
Γοργία,*

*"Ος τις ἀδικεῖσθαι πολεῖς' ἐπί-
γαται βοτῶν.*

*O Gorgia, ille vir virorum est
optimus,*

*Qui melius aliis callet ferre
injurias.*

Ariston Spartanus: *Dicenti cui-
piam, regium esse amicis bene,
inimicis male facere: imo, inquit,
amicis bene facere: inimicos, ami-
cos reddere.* Et apud Plutar-
chum Dion ille, Siciliæ libera-
tor, philosophici studii veram
demonstrationem in eo ait posi-

tam, non ut quis in amicos be-
nignus sit; sed si quis, injuria
affectus, sit exorabilis & cle-
mens in eos qui peccarunt.

⁵ Uni marito unam uxorem
jungendam.] Vide quæ supra ex
Sallustio & aliis ad hanc rem
attulimus. Euripides Andro-
mache:

— ὑδὲν γὰρ καλὸν
Δυῦν γυναικον ἄνδρος ἐν' ἵνας
ἔχειν
Ἄλλος εἰς μίαν βλέπωντες εὐ-
ναῖαν κύπερν
Στέργεσσιν, ἃς τις μὴ κακῆς
οἰστεν θέλη

— non etenim decet
Unum imperare feminis binis
virum:
Contentus uno conjugis vivat
tero,
Quicumque cupiet rite curatam
donum.

In ejusdem tragœdiæ choro
plura sunt in hunc sensum.

⁶ Fædus matrimonii debere
esse perpetuum.] Quale fuit apud
Romanos, ad annum urbis vi-
cesimum & quingentesimum,
Valerio Maximo teste lib. II.
cap. I. Anaxandrides in hunc
sensum:

Ο γὰρ διανός ἐστιν αἰσχύνη
ἔχειν.

*Reciprocum iter hoc numquam
vacat infamia.*

⁷ Hominis officium esse homini
cuivis benefacere.] Terentius
Heautontimorumenus:

cuivis benefacere, ⁸ præsertim egenti; ⁹ juramento quantum fieri potest abstinendum; ¹⁰ contentos nos, in vietu & vestitu, esse debere ad naturam necessariis. Quod si quid est in Christiana Religione creditu difficile, apud sapientissimos Paganorum paria inveniuntur: quod de animorum immortalitate, & reditu corporum in vitam, supra ostendimus. Sic Plato à Chaldæis edocetus ¹¹ Di-

vinam

Homo sum: humani nihil à me alienum arbitror.

Inter nos cognitionem quamdam natura constituit, ait Florentinus Jurisconsultus, L. Ut vim, D. de Justitia. Eodem spectat proverbium, *Homo homini Deus.* Cicero de officiis primo, hominibus inter ipsos, omnibus inter omnes, societatem esse ait.

⁸ *Præsertim egenti.*] Horatius lib. II. Sat. II.

Cur eget indignus quisquam te divite?

In Mimo:

Bona comparat præsidia misericordia.

⁹ *Juramento quantum fieri potest abstinendum.*] Pythagoras: μὴ ὄμνυαι θεός, ἀσκεῖν γὰρ ἀντὸν δεῖν ἀξιωτούς παρέχειν.

Non jurandum per deos: quemque enim id curare debere, ut nec iurato sibi credatur. Quod ipsum late ad aureum carmen explicat

Hierocles. M. Antoninus lib. III. in viri boni descriptione, μήτε ἔργα δέσμευτα. Cui juramento uti non sit opus. Sophocles OEdipode Coloneo:

Οὐ ταὶ στόφοις γέρεις κακὸν ταῖσθομαι.

Nolo te adigere jurejurando, ut malum.

Clinas Pythagoricus trium talentorum litem perdere maluit,

quam jurejurando rem veram affirmare. Narrat Basilius, de legendis Græcorum libris.

¹⁰ *Contentos nos in vietu & vestitu esse debere ad naturam necessariis.*] Euripides:

Ἐπει τι δεῖ βρωτοῖσι τὸν

δνοῦν μάνον,

Δῆμοντρος αἰλίς, πώματος δ'

ὑδρηχόν,

"Απερ πάρεστι καὶ πέφυχ' ἡμᾶς

τεέφεν;

Homini quid est neesse, præ-

terquam duo,

Cereale germen, atque limpba-

rūm latēx,

Quae sunt parata semper &

witæ satis?

Lucanus:

Satis est populis fluviusque Ce-

resque,

Aristides: Ἐσθίτρος γὰρ οἶκοι

καὶ σκέπται καὶ τερφῆς δέρματα.

Opus, nimirum, babemus νέστη,

τελτοὶ & alimentis.

¹¹ *Divinam naturam distinguit.*] Plato epistola ad Dionysium. Vide & Proclum in Timaeum. Primum principium Plato vocat Patrem: Secundum principium, omnium Causam & præsidem, in epistola ad Hermiam, Eraustum & Coriscum. Idipsum Mentem vocat Plotinus libro τριῶν ἀρχῶν ἡγεσίας. Numenius Δημοσιεὺς opinicem,

vinam naturam distinguit in Patrem; Mentem paternam, quam & Dei germen vocat, Mundi opificem; & Animam qua cuncta contineantur. Cum humana natura divinam jungi posse, ³ Julianus tantus Christianorum hostis creditit, & exemplum dedit in Aesculapio; quem volebat, ad tradendam hominibus medendi artem, de coelo venisse. Crux Christi multos offendit: at quæ de Diis non narrant Paganorum auctores? alios famulos Regum fuisse; fulminatos alios, disflectos, vulneratos. Et vero lætius esse honestum, quoties magno sibi constat, sapientissimi ipsorum di-

ficem, item filium, Amelius λέγον, ut videre est apud Eusebium libro xi. cap. 17, 18, 19. Vide & Cyrillum libro contra Julianum iii. iv. & viii.

Chalcidius ad Timæum primum nominat summum Deum; secundum Mentem, vel Providentiam; tertium Animam Mundi vel Mentem secundam. Alibi tria hæc sic discriminat, Ordinans, Jubens, Insinuans. De secundo sic idem: *Ratio Dei Deus est humanis rebus consilens, quæ causa est hominibus bene beataque vivendi, si non concessum sibi munus summo à Deo negligant.* Pythagorici ternarium numerum perfectum summo Deo assignant, ait Servius ad Eclogam septimam. Unde non abit quod habet de iisdem Pythagorici Aristoteles primo de Cœlo in ipso initio. [Copiosius de hisce egit vir longe doctissimus Rod. Cudworthus, Anglici Operis de Systemate intellectuali mundi, Lib. i. cap. iv. quod

consuluisse non pœnitabit. Cle-
ricus.]

3 Julianus tantus Christianorum hostis creditit.] Libro vi. Ο γὰρ Ζεὺς ἐν μὲν τοῖς νοντοῖς ἐξ ἑαυτοῦ τὸν Ἀσκληπιόν ἔγεννασεν εἰς δὲ τὸν γῆν διὰ τῆς ἡλίου γονίας ζωῆς ἐνέφηνεν. Ήτούτοις ἐπειδὴ γῆς ἐξ αὐτῶν ποιοτάμενοι πρόσδοτον, ἐνοεῖσθαι μὲν περὶ τὴν Ἐπιδαυρὸν ἐφάγη, &c. Jupiter inter ea quæ intellectu percipiuntur, de se Aesculapium genuit. Eundem terris cerni dedit, per Solis vitam genitabilem. Hic vero ex cœlo in terram progressu facta unica specie apud Epidaurum apparuit. Porphyrius, verba ejus referente Cyrillo libro quem diximus viii. Γένεσις εἶναι τι θεῶν ὡς δὴ γῆ τρέπεσθαι κατὰ κατεύθυνσι εἰς ἀνθρώπων. Genus quoddam Deorum esse quod suo tempore in homines mutetur. Quæ hac de re fuerit Aegyptiorum sententia; vide Plutarchum viii. Symp. quæstione i. Adde his locum Actorum xiv. 10.

xere.

xere. ⁴ Plato de Republica II. quasi præscius, ait, ut vere justus exhibeat, opus esse, ut virtus ejus omnibus ornamenti spolietur, ita ut ille habeatur ab aliis pro scelerato, illudatur, suspendatur denique. Et certe summæ patientiæ exemplum ut exstaret, aliter obtineri non poterat.

4 Plato de Republica II. quasi præscius ait.] Græca sic habent: Μαζιγώσεται, σρεξλώσεται, δησεται, ἐκκαυθήσεται τῷ ὀφθαλμῷ. τελευτῶν, πάντα κακὰ παθῶν, ἀγασχιδύλευθήσεται. Unde Cicero illud sumpfit, & in tertium de Republica librum retulit: Bonus ille vir vexetur, rapiatur, manus ei denique auferantur, effodiuntur oculi, damnetur, vincicatur, uratur. Laetantius, libro VI. Institutionum, cap. 17. hunc nobis locum Senecæ servavit: *Hic est ille homo honestus, qui sive toto corpore tormenta patienda sunt, sive flamma ore recipienda est, sive extendenda per patibulum manus, non querit quid patiatur, sed quam bene. Talem nobis & Euripides oculos ponit istis versibus:*

Πίμωρα, κάταιθε σάρκας, ἐμπλόσθητί με
Πίνων κελαῖνην αἷμα. πρόσθε γὰρ κάτω

Γῆς εἶσιν ἄστρα, γῆ τ' ἄκρος εἰς
αἰθέρα,
Πρὸν ἔξ οὐρανοῖς θῶνται τοῖς
τῆσσας λόγον.
*Ure bæc, cremaque membra &
impletor mei
Potans rubentem sanguinem: in
terram prius
Descendet æther, terra se in
cælum feret,
Quam noster umquam sermo
aduletur tibi.*

Tali vere convenit illud Æschyli, Platonii memoratum, dicto loco:

Οὐ γὰρ δοκεῖν ἄρισθε, ἀλλ'
εἶναι θέλει,
Βαθεῖαν ἀλοκα διὰ φρένθε καρ-
πόμενθε,
Ἄφ' ἦς τὰ κεδρὰ βλαστάνει βε-
λύρατα.
*Namque allaborat esse, non
credi, optimus.
Sulcos profundos corde demersor
gerens,
Unde illa sese pulchra confilia
exserunt.*

HUGO GROTIUS
DE
VERITATE
RELIGIONIS
CHRISTIANÆ.

LIBER QUINTUS.

§ I. *Refutatio Judaïsmi incipiens ab allocutione ad Judæos.*

Q U A L E est, quod ex obscurō specu enītentibus paulatim se ostendit inter lucem tenebrasque medium, talem se nobis ex densa Paganismi caligine gradum moventibus Judaïsmus offert, pars & primordium veri. Quare Judæos compello, ne nos aversi audiant. Cognitum nobis, ⁱ esse ipsos progeniem sanctorum virorum, quos Deus & per Prophetas, & per Angelos suos, invisere solebat; ex eadem gente natum Messiam, & primos Christianismi doctores: ipsorum esse arborem, cui nos sumus inoculati; custodes esse ipsos oraculorum Dei, quæ nos non minus ipsis

ⁱ *Essē ipsos progeniem sanctorum virorum.* quæ sequuntur, ex Rom. ix. Sumpta hæc, & x. xi. Adde Matth. xv. 24. venera-

veneramur; ac cum Paulo suspiria pro ipsis ad Deum emittimus, orantes ut quamprimum veniat illa dies, cum, ablato ² velamento, quod vultui eorum impendet, clare nobiscum visuri sunt ³ complementum Legis, cumque, ut habent veterum vaticinia, nostrum, qui alienigenæ sumus, quilibet ⁴ Hebrei viri pœnulam apprehendet, rogans ut concordi pietate colamus unicum illum Deum, Deum Abrahāmi, Isaaci, & Jacobi.

§ II. Ostenditur Judæos debere miracula Jesu habere pro sufficienter probatis.

Primum ergo rogantur, ne iriuum existimant in causa aliena, quod in sua æquum judicent. Si quis Paganus ab ipsis querat, cur credant miracula à Mose facta, nihil dicant aliud, quam inter suos adeo perpetuam constantemque ejus rei fuisse famam, ut non potuerit, nisi ex testimonio eorum, qui vidissent, proficiisci. Sic ⁵ ab Eliseo auctum apud viduam bleum, ⁶ purgatum subito à mala scabie Syrum, ⁷ hospitæ filium ad vitam revocatum, & similia alia, credunt Judæi; non aliam sane ob causam, quam quod testes bonæ fidei id proditum ad posteros transmiserunt. ⁸ De Eliæ vero in cœlum raptu, unius Elisei, tamquam viri omni exceptione majoris, testimonio fidem habent. At nos, de Christi adscensu in cœlum,

² Velamento.] ² Cor. III. 14, 15, 16.

³ Complementum Legis.] Rom. III. 21. VIII. 14. X. 4. XIII. 8. Gal. III. 24.

⁴ Hebrei viri pœnulam.] Zachiæ VIII. 20. & sequentibus. Esaiae II. 2. XIX. 18. & 24. Michææ IV. 2. Oseæ III.

⁴ Rom. XI. 25.

⁵ Ab Eliseo auctum apud viduam oleum.] ² Reg. cap. IV.

⁶ Purgatum subito à mala scabie Syrum.] Ibidem cap. XI. 5.

⁷ Hospitæ filium ad vitam revocatum.] Dicto cap. IV.

⁸ De Eliæ vero in cœlum raptu.] Dicto libro cap. II.

⁹ duo-

⁹ duodecim proferimus testes vitae inculpatæ: ¹ de Christo post mortem in terris viso, multo plures: quæ si vera sunt, verum sit necesse est & Christi dogma: planeque nihil à Judæis pro se adferri potest, quod non & nobis pari, aut potiori jure possit aptari. Sed ut testimonia omittamus, res prodigiosas à Christo factas, ² ipsorum Thalmudistarum & Judæorum confessio est: quod ipsum sufficere debet. Neque enim potest Deus dogmati, per hominem promulgato, auctoritatem efficacius conciliare, quam miraculis editis.

§ III. Solvitur, quod objiciunt, facta hæc miracula ope dæmonum.

At ope Dæmonum facta ab eo prodigia, dixerunt aliqui: verum hæc calumnia supra jam refutata est, eo quod ubi Christi dogmæ innotuit, omnis potestas Dæmonum confracta est. Quod addunt aliqui, didicisse Jesum in Ægypto magicas artes, speciem veri multo minorem habet, quam similis Paganorum adversus Mosem accusatio, ³ quam apud Plinium ⁴ & Apuleium videmus. Nam fuisse Jesum umquam in Ægypto, non constat, nisi ex discipulorum libris; qui addunt, infantem adhuc inde rediisse. At Mosem magnam ætatis adultæ partem in Ægypto egisse, ⁵ & ipsius, ⁶ & aliorum narratione certum est. Sed & Mo-

⁹ Duodecim proferimus testes.]
Marci xvi. 19. Luc. xxiv. 52.
Actor. I.

¹ De Christo post mortem in terris viso multo plures.] Matth. xxvii. 11. Marc. xvi. Luc. xxiv. Joh. xx. xxii. Cor. xv.

² Ipsorum Thalmudistarum & Judæorum confessio est.] Vide quæ allata ad librum II.

³ Quam apud Plinium.] Li-

bro xxx. cap. I.

⁴ Et Apuleium.] Apologetico II.

⁵ Et ipsius.] Exodi II. IV. & sequentibus.

⁶ Et aliorum narratione certum est.] Manethonis, Chæremonis, Lysimachi, apud Josephum contra Appionem primo, Justini, Taciti.

sem, & Jesum, valide purgat hoc crimine lex utriusque,⁷ tales artes diserte vetans, ut Deo invisas. Tum vero si Christi, & ejus discipulorum tempore, usquam aut in Ægypto, aut alibi, exstitisset ars ulla magica, qua possent ea fieri, quæ de Christo prædicantur, muti omnes subito sanari, claudis gressio, cæcis visus dari; Imperatores,⁸ Tiberius, ⁹Nero, atque alii, qui ad inquirenda talia nullis impendiis pepercérunt, haud dubie eam deprehendissent. Et si verum est,
¹ quod tradunt Judæi, senatores magni Synedrii gnaros fuisse magicarum artium, ut reos possent convincere; sane cum iidem Jesu inimicissimi fuerint, & honori ejus maxime per miracula crescenti invidentes, aut opera similia ex eadem arte edidissent ipsi, aut certis argumentis apertum fecissent ipsius opera non aliunde proficiisci.

§ IV. Aut vi vocum.

Quod vero Judæorum nonnulli prodigia Jesu adscribunt nomini cuidam arcano, quod à Salomonе in Templo positum duo leones per mille & amplius annos custodierint, quodque ab Jesu subiectum sit, non mendaciter modo, sed & impudenter confictum est: cum de illis leonibus, re maxime insigni, atque admiranda, nec libri Re-

⁷ Tales artes diserte vetans.] Exod. xxii. 18. Levit. xx. 6.
 27. Num. xxiiii. 23. Deut. xviii. 10. 1 Sam. xxviii. 9.
² Reg. xvii. 17. xxii. 6. Actor. xiii. 8, 9, 10. xvi. 18. xix. 19.

⁸ Tiberius.] Tacitus Anna- lium vi. Suetonius ejus vita c. LXIII. & LXIX.

⁹ Nero.] De quo Plinius libro xxx, cap. ii. in Magiæ hi-

istoria: *Non citbaræ tragicique cantus libido illi major fuit.*
 Postea: *Nemo umquam ulli arti impensis farvit. Ad bac non opes illi defuere, non vires, non discendi ingenium.* Mox narrat magicis cœnis initiatum à Tiridate rege.

¹ Quod tradunt Judæi.] Thal-mud titulo de Synedrio: & titulo de Sabbato.

gum, nec Paralipomena, nec Josephus quidquam prodant; sed nec Romani, qui cum Pompeio Templum intrarunt, ante Jesu tempora, tale-aliquid compererint.

§ V. *Ostenditur divina fuisse Jesu miracula, quia is docuit cultum unius Dei, qui Mundi est opifex.*

Verum posito à Christo edita esse prodigia, quod Judæi fatentur, dicimus, ex ipsa lege Mosis sequi, fidem ei adhibendam. Dixit enim Deus Deut. xviii. futurum, ut post Mosem, alii quoque Prophetæ à Deo excitarentur, iisque obedendum à populo; nisi id fieret, graves poenas denuncians. ² Certissimæ autem Prophetarum notæ sunt prodigia. Neque enim illustriora alia animo concipi possunt. Ad Deut. xiii. dicitur, si quis Prophetam se ferens prodigia ediderit, ei non credendum, si populum ad novorum Deorum cultum pelliciat. Nam illa prodigia ut fiant, in hoc tantum à Deo permitti, ut experiatur an satis constans sit populus in veri Dei cultu. Ex quibus locis, collatis inter se, ³ Hebræi interpretes recte colligunt, omni ei ⁴ qui miracula faciat, credendum, extra quam si à veri Dei cultu abducat; quia in eo solo casu prædictum sit, ne miraculis, quamvis speciosis, fides habeatur. Jesus autem non modo falsos Deos colere non docuit; ⁵ sed contra

² *Certissimæ autem Prophetarum notæ sunt prodigia.]* Et futurorum prædictiones, quæ & ipsæ prodigiis recte accensentur. Deut. xviii. 22.

³ *Hebræi interpretes.]* Vide Mosem Maimonidem, & alios productos in Conciliatore Mannaiss, quæstione iv. ad Deuteronomium.

⁴ *Qui miracula faciat.]* Cujusque prædicta impleantur. Hoc argumento valide pugnat Chrysostomus v. adversus Judæos, & sermone, Christum esse Deum in Tomo vi. Saviliiano.

⁵ *Sed contra hoc, tamquam crimen gravissimum, diserte vertitur.]* Marci xii. 29, 32. Joh.

contra hoc, tamquam crimen gravissimum, diserte vetuit, docuitque nos, & Mosis, & qui eum sequuti sunt, Prophetarum scripta venerari: quare nihil est, quod miraculis ejus objici possit. Nam quod quidam objiciunt, legem Jesu aliqua in parte à Mosis lege discrepare, id non sufficit.

§ VI. Solutio objectionis sumptae ex discrepancia inter legem Mosis & legem Jesu: ubi ostenditur lege Mosis perfectiorem aliam dari potuisse.

Nam ipsi Hebræorum Doctores normam hanc ponunt: ⁶ ad imperium Prophetæ, id est, miracula facientis, qualemcumque præceptum intrepide posse violari, excepto illo de unius Dei cultu. Et sane potestas leges condendi, quæ penes Deum fuit, cum per Mosem daret præcepta, postea ab eo non abiit: nec quisquam, qui suo jufe leges dedit, eo impeditur alias etiam pugnantes dare. Quod Deum esse immutabilem objiciunt, id nihil est: non enim de intrinseca Dei natura, sed de operibus agitur. Lux tenebris mutatur, juventus senectute, æstas hieme, quæ omnia Dei sunt opera. Adamo olim Deus poma cætera permisit, ⁷ unius arboris fructu interdixit; nempe, quia ita libuit. Prohibuit generaliter homines occidere: ⁸ Abrahamo imperavit ut filium mactaret. Victimæ seorsim à Tabernaculo ⁹ alias vetus, alias

xvii. 3. Act. xv. 20. 1 Cor. v. 10, 11, 18. vi. 9. x. 7. xii. 2. 2 Cor. vi. 16. 1 Theff. 1. 9. 1 Joh. v. 21.

6 Ad imperium Prophetæ, id est, miracula facientis, qualemcumque præceptum intrepide posse violari.] Ponitur hæc regula in Thalmude titulo de Synedrio. Sic ad præceptum Josuæ violata lex Sabbati Jos. vi. Et extra

locum lege præscriptum sacrificarunt prophetæ, ut Samuel, 1 Sam. vii. 17. xiiii. 8. & Elias 1 Reg. xviii. 38.

7 Unius arboris fructu interdixit.] Gen. ii. 17.

8 Abrahamo imperavit ut filium mactaret.] Gen. xxii. 2.

9 Alias vetus, alias accepit.] Diximus modo de hac re.

accepit. Nec sequitur, si bona fuit lex per Mo-
sem data, nullam dari potuisse meliorem. Solent
parentes cum infantibus balbutire, ad ætatis vitia
connivere, crustulo eos ad discendum allicere.
At ubi processit ætas, corrigitur sermo, instillan-
tur virtutis præcepta, ostenditur quæ sit honesti
pulchritudo, quæ ejus præmia. ¹ Non fuisse au-
tem ejus legis præcepta summe perfecta, vel eo
liquet, quod multi illorum temporum viri sancti
vitam secuti sunt illis præceptis excellentiorem.
Moses qui ultionem doloris partim manu, partim
judicio exigi permittit, ipse atrocissimis injuriis
vexatus, ² precatorem se pro inimicis constituit.
Sic ³ David rebelli filio parcí vult, ⁴ maledicta in
se jacta fert patienter. Dimisisse uxores viri boni
nusquam leguntur, cum tamen id lex permitteret.
Nimirum ⁵ ad majorem populi partem aptantur
leges: itaque in illo statu par fuit quædam dissimu-
lari, ad perfectiorem regulam reducenda illo tem-

¹ Non fuisse autem ejus legis præcepta summe perfecta.] Hebr. VIII. 7.

² Precatorem se pro inimicis constituit.] Exod. xxxii. 13, 12, 13, 31. Num. xi. 2. xxi. 13. xiv. 13. & sequentibus: xxi. 7, 8. Deut. ix. 18, 26. xxxiiii.

³ David rebelli filio parcí vult.] 2 Sam. xviii. 5.

⁴ Maledicta in se jacta fert patienter.] 2 Sam. xvi. 10.

⁵ Ad majorem populi partem aptantur leges.] Origenes adver-
sus Celsum III. Ωσπερ ἔλεγέ
τις τῶν νομοθετῶν, πέρι τὸν ἐρω-
τῶντα εἰ τὰς καλλίσεις ἔθετο τοῖς
πολίταις νόμους, οὐτὶ ἐ τὰς καθά-
ταξ καλλίσεις, ἀλλ' ὅν ἐδύνατο
τὰς καλλίσεις. Quod quidam ait
legum conditorem dixisse interro-

gatum, an optimas dedisset leges
civibus, non omnium dedisse se
optimas, sed quantum fieri pote-
rat. Porphyrius lib. i. De non
esu animantium, de legum con-
ditoribus: Εἰ δὲ ἔτοι τῷδε τὸν
κατὰ φύσιν λεγόμενον μέσον βίον
ἀφορῶντες καὶ ἡ τροπολογία ἢ οἱ
τολλοί, οἵ τα ἐκτὸς ὁς τὰ ἀγα-
θὰ η κακὰ, καὶ τὰ τοῦ σώματοῦ
ωστάτως ὑπείληπται, νεμοθετεῖ-
σιν, τι τις τὸν τύπον ταραφέρων
νόμους ἀνατρέπει βίον; Quod si
illi respicientes ad vitam illam
quæ secundum naturam est, &
media vocatur, & ad ea quæ
capiant homines, qui externa,
quaæque in corpore sita sunt, bona
maliisque existimant, leges condi-
dere; in quo lœdit vitam qui
talibus legibus melius aliquid ad-
jicit?

I pore,

pore, quo majore vi Spiritūs populūm novū ex cunctis populis Deus sibi erat collecturus. Etiam præmia lege Mosis aperte proposita, ad hanc vitam mortalem spectant omnia: unde fatendum est, ⁶ legem aliquam illa lege meliorem dari potuisse, quæ æterna præmia, non sub umbris, sed aperte proponeret, quod lege Christi factum videmus.

§ VII. *Ab Iesu in terris observatam legem Mosis, nec post abolita, nisi ea præcepta, quæ intrinsecam bonitatem non habebant.*

Notandum hic obiter ad vincendam iniquitatem Judæorum, qui Iesu coævi fuerunt, Iesum pessime ab ipsis tractatum, & suppicio deditum, cum nullum ejus admissum adversus legem posset adferri. ⁷ Circumcisus erat, ⁸ cibis utebatur Judaicis, ⁹ vestitu simili, ¹ purgatos scabie mittebat ad Sacerdotes, ² paschata, & alios dies festos religiose observabat. Si quos sanavit sabbato, ³ ostendit non tantum ex lege, ⁴ sed & ex receptis sententiis talia opera sabbato non interdicta. Tum vero primum cœpit promulgare ⁵ legum quarundam abrogationem, cum morte devicta in cœlum

⁶ Legem aliquam illa lege meliorem dari potuisse, quæ æterna præmia, non sub umbris, sed aperte proponeret, quod Christi lege fæculum videmus.] Hebr. vii. 19. 22. viii. 6. 2 Tim. i. 10.

⁷ Circumcisus erat.] I.uc. ii. 21.

⁸ Cibis utebatur Judaicis.] Cal. iv. 5.

⁹ Vestitu simili.] Matth. ix. 20.

¹ Purgatos scabie mittebat ad sacerdotes.] Mat. viii. 4. Marc.

¹. 44. Luc. v. 14.

² Paschata, & alios dies festos religiose observabat.]⁷ Luc. xi. 41. Joh. ii. 13, 23. xi. 56. XII. 1. Joh. vii. 2.

³ Ostendit non tantum ex lege.] Matth. xii. 5.

⁴ Sed & ex receptis sententiis talia opera sabbato non interdicta.] Matth. xii. 11.

⁵ Legum quarundam abrogationem.] Actor. ro. Coloff. ii. 14.

evectionis,

ejectus, etiam Spiritus Sancti conspicuis donis ornasset suos, iisque rebus ostendisset adeptum se potestatem regiam, ⁷ in qua continetur legis condendæ auctoritas: idque secundum Danielis vaticinium, capite III. & VIII. collato etiam capite VIII. & XI. qui prædixerat fore, ut paulo post destructa regna Syriæ & Ægypti (quorum posterius sub Augusto contigit) Deus regnum daturus esset ⁸ homini, qui plebeius videretur, in omnis tractus sermonisque populos, & quidem numquam desitum. Pars vero illa legis, cuius necessitas à Christo sublata est, nihil continebat suæ natura honestum: sed constabat ex rebus per se mediis, ac proinde non immutabilibus: Nam si eæ res per se aliquid haberent, cur faciendæ essent, ⁹ omnibus populis, non uni, eas præscripsisset Deus; & ab initio statim, non postquam bis mille, & quod excedit, annos vixerat humanum genus. Abel, Enoch, Noë, Melchisedec, Job, Abraham, Isaac, Jacob, omnes viri pii & Deo eximie cari, hanc legis partem ignorarunt, aut totam, aut ferme totam, neque eo minus acceperunt testimonium & suæ in Deum fiduciae, &

6 Potestatem regiam.] Aector. unum Judææ locum, quo certe 11. 36. Apoc. I. 5.

7 In qua continetur legis condendæ auctoritas.] Jacob. I. 25.

8 Homini, qui plebeius videretur.] Dan. II. 45. VII. 13. Nam filius hominis Hebræis vilitatem quamdam significat. Et sic vocantur Prophetæ, comparati cum Angelis: ut & Iachinadæ notatum ad Dan. X. 16.

9 Omnibus populis, non uni, eas præscripsisset Deus.] Id autem tantum abest, ut leges aliquot, puta de primitiis, de decimis, de congregatione ad festos dies, expresse se referant ad

amoris divini in se. Neque Moses sacerorum Je-
thronem ad hos ritus suscipiendos adhortatus est;
neque Jonas Ninevitas; nec alii Prophetæ Chal-
dæos, Ægyptios, Sidonios, Tyrios, Idumæos,
Moabitas, ad quos scribunt, ob eos non suscepitos
reprehendunt, cum peccata ipsorum satis exæcta
enumerent. Peculiaria ergo erant hæc præcepta,
¹ sive ad vitandum aliquod malum, in quod proni
erant Judæi, sive ad experimentum obedientiæ,
sive ad rerum futurarum significationem intro-
ducta. Quare non magis mirandum est, ea abo-
lieri potuisse, quam si quis Rex municipalia quæ-
dam statuta tollat, ut toti imperio jus idem sta-
tuat. Neque vero quidquam adferri potest, quo
probetur, Deum se adstrinxisse, ne quid ejus mu-
taret. Nam si dicas, præcepta hæc vocari perpe-
tua, ² eadem voce utuntur sæpe & homines, cum
significare volunt, quæ sic jubent, non esse anna-
lia, ³ aut certis temporibus, puta belli, pacis,
caræ annonæ accommodata: quo tamen non im-
pediuntur, quo minus novas de iisdem rebus con-
stitutiones edant, ubi id publica utilitas exegerit.
Sic & Dei præcepta data Hebræis alia erant tem-
poraria, ⁴ quamdiu in locis desertis ageret popu-
lus, ⁵ alia adstricta habitationi terræ Chananææ:

¹ Sive ad vitandum aliquod malum, in quod proni erant Ju-
dei.] Rituales supra modum, eoque ad idolatriam proni.
Ostendunt id passim Prophetæ: maxime Ezechiel xvi.

² Eadem voce utuntur & ho-
mines.] L. Hac edictali. Cod.
de Secundis nuptiis. L. Hac in
perpetuum. Cod. de diversis
prædis, libro xi. & alibi sæpe.

³ Aut certis temporibus, puta
belli, pacis, caræ annonæ accom-
modata.] L. Valerius apud Li-

vium lib. xxxiv. Quid tempora
aliqua desiderant leges, mortales,
& temporibus ipsis mutatas video:
quæ in pace latæ sunt, plerumque
bellum abrogat; quæ in bello,
pax.

⁴ Quamdiu in locis desertis
ageret populus.] Ut Exodi xxvii.
Deut. xxxi. 12.

⁵ Alia adstricta habitationi
terræ Chananææ.] Ut Deut. xii.
l. 20. xxvi. 1. Num. xxxiii.
52.

ab his ergo ut illa distinguat, perpetua vocat, quo intelligi possit, non debere ea usquam intermitti, nisi Deus contrariae voluntatis daret significacionem. Quod loquendi genus, cum omnibus populis sit commune, eo minus mirari debent Hebrewi, qui sciant in lege sua ⁶ jus perpetuum & servitutem perpetuam vocari, quæ duret à Jubilæo ad Jubilæum: ⁷ Messiaæ vero adventus ab ipsis vocatur complementum Jubilæi, sive magnus Jubilæus. Quid quod novi Fœderis olim ineundi promissio, apud Prophetas Hebrewos, exstat, ut ⁸ Jeremiæ xxxi. ubi pollicetur Deus novum se pactum initurum, quod ipsis mentibus sit inscripturus: neque opus habituros homines, ut Religionem alii ex aliis discant, apertam enim omnibus fore. Præterea veniam se daturum ante delictorum. Quæ res ferme ita se habet, ac si rex aliquis, post graves civium inter se inimicitias, ad pacem stabiendam, sublata legum varietate, communem omnibus eamque perfectam legem imponat, & in posterum se emendantibus polliceatur omnium commissorum impunitatem. Hæc quamquam sufficiunt, eentes per partes singulas sublatæ legis, ostendemus, eas tales non esse, ut aut Deo per se placere possent, aut semper durare deberent.

⁶ *Jus perpetuum & servitutem perpetuam.] Exodi. xxii. 6. 1 Sam. i. 22.* Et sic vocem **לְעוֹלָם** in lege rituali accipi posse sensit Josephus Albo lib. IIII. Fundamentorum, capite 16. etiam sacerdotium Phineæ dicitur **סֵלֶת**, Psal. cvi. 30, 31. *εἰς τὸν αἰώνα*, Sirachidæ xlvi. 21. 29. 30. *ιερωτύν αἰώνα*, 1 Mach. xi. 55.

⁷ *Messiaæ vero adventus ab ip-*

sis vocatur complementum Jubilæi.] In Pereck Cheleck & alibi, idque ex Esaia lxi. 2. [Pereck Cheleck est Cap. xi. Libri Thalmudici de Synedriis. Verum illic non occurrit quod habet Grotius, certe in textu Mischnæ. Accuratiores hafce citationes esse oportuit.]

⁸ *Jeremiæ xxxi.] v. 31; & sequentibus.*

§ VIII. Ut sacrificia, quæ numquam per se Deo placuerunt.

Præcipuum, & quod maxime in oculos incurrit, sunt sacrificia, de quibus multi Hebræi sentiunt, prius ⁹ ab hominum ingenio ea excogitata, quam à Deo iussa. Certe id apparet Hebræos multorum rituum fuisse appetentes, ¹ ita ut satis causæ fuerit, cur Deus plurimos eis injungeret, vel ob hoc, ne ad falsorum Deorum cultum memoria Ægyptiaci incolatus redirent. At cum eorum posteri plus æquo hæc æstimarent, tamquam per se Deo grata, & veræ pietatis partem, reprehensi sunt per Prophetas; ² *Sacrificiorum causa*, inquit Deus

Ab hominum ingenio ea excogitata.] Chrysostomus xii. de Statuis, de Abele locutus: Οὐ γέρ ταρά τι μαθών, ἐ δὲ νόμος περὶ ἀπαρχῶν διαλεγομένων ταῦτα ἀνέστας, ἀλλ' εἰδοθεν καὶ ταῦτα τῷ συνειδέτῳ διδαχθεῖς, τὸν θυσίαν ἐκεῖναν ἀνήνεγκε. Non enim ab ullo edocitus, non lege accepta quæ de primitiis aliquid constitueret, sed apud se suapte motus conscientia sacrificium illud obtulit. In responsis ad Orthodoxos, in operibus Justini, ad Interrogatum LXXXIII. Οὐδεὶς τῶν θυσάντων τὰ ἀλογα θυσίαν τῷ Θεῷ πρὸ τῆς νόμου κατὰ τὴν θείαν διάταξιν ἔθνος, καν φαίνεται ὁ Θεὸς ταῦτην προσδεξάμενος, τῇ ταῦτης ἀποδοχῇ δεινῶν τὸν θύσιαν εἴπας εἰ τῶν. Nemo eorum qui ante legem peccudes Deo obtulit, divino id iussu fecit, quamquam patet talia acceptasse Deum, & acceptando ostendisse carum sibi esse eum qui offerebat. [Copiosius hac de re egit Joan. Spencerus de Leg. Ritualibus Jud. Lib. IIII. Diff. 2. quam vide.]

I Ita ut satis causæ fuerit, cur Deus plurimos eis injungeret, vel ob hoc, ne ad falsorum Deorum cultus memoria Ægyptiaci incolatus redirent.] Hanc ipsam causam legis de sacrificiis assert Maimonides, in Ductore dubitantium lib. III. cap. 32. Tertullianus adversus Marcionem II. *Sacrificiorum quoque onera & operationem, & oblationum negotias scrupulositas nemo reprehendet, quasi Deus talia proprie sibi desideraverit, qui tam manifeste exclamat?* Quo mibi multitudinem sacrificiorum vestrorum? Et, quis exquisivit ista de manibus vestris? Sed illam Dei industriam sentiat, quæ populum pronum in idolatriam & transgressionem, ejusmodi officiis religioni sue voluit adstringere, quibus supersticio saeculi agebatur, ut ab ea avocaret illos, sibi jubens fieri quasi desideranti, ne simulacris faciendis delinqueret.

2 Sacrificiorum, &c.] Paraphrasis hæc est Grotiana Ps. I. non translatio ad verbum. Talia sunt & sequentia. Clericus.

apud

apud Davidem Psalmo, qui est apud Hebræos quinquagesimus, ne verbum quidem tecum velim commutare: nempe, ut holocausta alia super alia mibi manes; ut juvencos, aut hircos accipiam de tuis septis. Nam certe quidquid animantium per saltus pascitur, aut per montes errat, meum est. In numerato habeo & volucres & feras: ita ut, si esurirem, nihil opus esset mibi te convenire; mihi, inquam, cuius est hoc Universum, & quidquid in eo conspicitur. Putasne vesci me carne pingui, aut bibere hircorum sanguinem? imo laudem Deo sacrificia, & vota redde. Sunt inter Hebræos, qui hæc eo dici aiunt, quod qui sacrificia illa offerebant, animo vitaque impuri essent. At aliud docent, quæ attulimus verba, rem, scilicet, per se nihil habere Deo gratum. Et, si seriem totam Psalmi consideres, pios illis verbis alloquitur Deus. Dixerat enim: *Congregate mihi pios: deinde, Audi, popule mi: hæc docentis sunt.* Postea finitis, quæ attulimus, ut fieri solet, ad impios sermo convertitur: *Impio autem dicit Deus. Eumdem sensum ostendunt loca alia, ut Psal. LI. Sacrificia ut tibi dem, gratum tibi non est, neque holocaustis delectaris.* Sed quod vere tibi placet sacrificium, est animus culpæ suæ sensu dejectus: mentem enim quasi fractam atque contritam, o Deus, non despicias. Simile est illud Psal. XL. *Victima & oblato libo non delectaris.* Sed me tamquam perfossa aure tibi mancipas: non exigens aut holocaustum, aut victimam piacularem. Itaque respondi, en adsum: ac tamquam ex pacto conscripto faciam, quod velis; quæ voluptas mea est: Lex enim tua cordi meo inhæret. *Æquitatis tuæ laudes non intra cogitationes meas clando: sed veritatem tuam ac benignitatem prædico ubique: præsertim vero misericordiam tuam atque fidem celebro in numeroso cœtu.* Apud Esaiam

cap. i. sic Deus loquens inducitur: *Quo mihi tot viētimæ? Satias me tenet holocaustorum ex arietibus: & adipis quamvis pinguissimi. Nec amo sanguinem, sive ille juvencorum est, sive agnorum, sive hædorum, ut cum eo apud me appareatis.* Nam quis hoc de vobis exegit, ut eo modo subdialia impuraretis? Apud Jeremiam vero vii, locus est huic geminus, & ejus interpres: *Sic ait Dominus Angelorum, Deus Israëlis. Holocausta vestra congerite cum viētimis, & ipsi earum carne vescimini.* Nam quo primum tempore majores vestros eduxi ex Ægypto, nihil exegi aut præcepi de holocaustis & viētimis. Sed hoc est quod illis serio edixi, ut mihi obedientes forent: *sic me fore Deum ipsorum; ipsos vero meum populum.* Utque ea incederent via, quam ego ipsis eram imperaturus. *Sic omnia ipsis prospere evenitura.* Apud Oseam hæc sunt Dei verba cap. vi. *Beneficentiam in homines multo 3 acceptiorem habeo, quam sacrificium: de Deo recte sentire supra omnia est holocausta.* Apud Michæam vero cap. vi, cum quæstio esset instituta, quomodo quispiam Deum sibi optime conciliaret, arietum ingenti numero, vi magna olei, an vitulis anniculis: respondet Deus, *Dicam tibi quid sit vere bonum, mihi gratum.* *Nimirum 4 ut suum cuique reddas, ut bene aliis facias, & ut Deo humilem ac submissum te præbeas.* Quibus ex locis cum appareat, sacrificia non esse earum rerum in numero, quas Deus per se aut primario velit; populus vero irrerente paulatim, ut fit, prava superstitione, in illis

³ Acceptiorem habeo quam sacrificium.] Ita & Chaldaeus interpres hunc locum exponit.

⁴ Ut suum cuique reddas, ut bene aliis facias, & ut Deo humilem ac submissum te præbeas.] Itaque aiunt Judæi legis præcepta

numero 15 cii. ab Esaia contracta in sex, xxxiii. 15. à Michæa hoc loco in tria: ab Esaia in duo, lvi. 1. ab Abacuco in unum, ii. 4. Item ab Amos v. 6.

posuerit.

posuerit potissimum pietatis partem, & victimis suis crediderit peccata satis compensari; quid mirum est, si tandem Deus sustulit rem suapte natura medium, sed cuius usus jam in vitium fluxerat; ⁵ cum Rex quoque Ezechia à Mose erectum æreum serpentem confregerit, ideo quod populus eum religioso cultu venerari cœpisset? Neque vaticinia desunt, quæ sacrificia illa, de quibus controversia est, desitura prædixerint; quod facile quivis intelliget, qui modo considerarit, secundum Mosis Legem sacrificari soli Aaronis posteritati concessum, idque dumtaxat in solo patrio. Jam vero Psalmo cx, secundum numerum Hebræum, promittitur Rex latissime dominatus, initio regnandi facto ex Sione; qui Rex idem & Sacerdos in perpetuum futurus esset, idque instar Melchisedeci. Esaias vero cap. xix, dicit, altare visum iri in Ægypto, ubi non tantum Ægyptii, sed Assyrii quoque, & Israëlitæ Deum sint culturi: & capite LXVI. ait, futurum ut longissime dissiti & omnium sermonum populi, non minus quam Israëlitæ, munera Deo offerant, & ex ipsis quoque constituantur, qui sunt Sacerdotes & Levitæ: ⁶ quæ omnia, stante Mosis Lege, fieri non poterant. His adde, quod apud ⁷ Malachiam cap. I.

Deus

⁵ Cum Rex quoque Ezechia à Mose erectum æreum serpentem confregerit.] 2 Reg. cap. xviii. vers. 4.

⁶ Quæ omnia, stante Mosis Lege, fieri non poterant.] Adde locum Jeremiæ 11. 16. In diebus illis, dixit Dominus, non dicent ultra, Arca fæderis Domini; neque ejus rei veniet in cogitationem aut memoriam, neque visitabunt Arcam; neque ultra, ut nunc, fiet.

Ibid.] Ne ipsi quidem Judæi Legem suam observare amplius potuerunt, ex quo late sparsi sunt. Fieri enim non poterat ut mares omnes se ter Jerosolimam conferrent, ex Lege Exod. xxiii. 17. ab omnibus terris quas colebant. Ea Lex scribi non potuit, nisi populo non magno, eique à Tentorio non admodum remoto. *Clericus.*

⁷ Malackiam capite 1.] Vide hujus loci luculentam paraphras.

Deus futura prædicens, fastidio sibi esse ait Hebræorum munera; ab ortu ad occasum, apud gentes omnes nomen suum celebrari, suffitumque sibi fieri, & purissima sibi offerri. Daniel vero cap. ix. Gabrielis Angeli de Christo oraculum referens: *abolebit*, inquit, *sacrificium & munus*. Neque verbis tantum, sed & rebus ipsis satis significat Deus, non amplius probari sibi præscripta per Mosem sacrificia; cum jam, per annos amplius mille sexcentos, patiatur Judæos esse sine Templo, sine altari, sine certo generum censu, unde constare possit, qui sint, quibus sacra facere fas sit.

§ IX. Item ciborum discrimen.

Quod de sacrificiorum lege ostendimus, idem ostendamus & de ea, qua ciborum certa genera interdicuntur. Constat ergo, post magnum diluvium, ⁸ Noæ, ejusque posteris, à Deo jus datum quolibet viœtu utendi; quod jus proinde non ad Japhethum tantum, & Chamum, sed & ad Semum, ejusque posteros Abramum, Isaacum, Jacobum transiit. Sed cum postea populus, in Ægypto pravis superstitionibus ejus gentis imbutus esset; tum primum Deus quædam animantium genera edi vetuit, ⁹ seu quod illa potissimum Ægyptii

fin, apud Chrysostomum ii.
adversus Gentes.

⁸ Noæ ejusque posteris à Deo
jus datum quolibet viœtu utendi.]
Obstare videtur mentio animantium mundorum & immundorum, in diluvii historia. Sed aut id *κατὰ πρόληψιν* dictum est ad eos quibus nota lex, aut immunda intelligi debent ea quæ hominum viœtus naturali-

ter defugit: quæ profana dixit Tacitus Historiarum vi. nisi malis munda aecipere quæ herbis aluntur, immunda quæ aliis pascuntur animantibus.

⁹ Seu quod illa potissimum Ægyptii Diis suis offerrent, & ex illis aruspicium facerent.] Origenes libro iv. contra Celsum: *Δαιμονές τινες φαιλοι και (ιδια) θυτως ονομαστω* Τιτανιοι ι γιγάντες

Ægyptii Diis suis offerrent, & ex illis aruspicium face-

γυγάντειοι, ἀσεῖς; πρὸς τὸ ἀληθὲς θεῶν καὶ τὺς ἐν ἑρανῷ ἀγέλεις γεγενημένοι, καὶ πεσόντες ἐξ ἑρανῷ, καὶ περὶ τὰ παχύτερα τῶν σωμάτων καὶ ἀλάθαρτα ἐπὶ γῆς κυλινδέμενοι, βελόμενοι ἀπάγειν τὸ ἀληθινὸν Θεῖ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, οὐτοδύνοιται τῶν ζώων καὶ τὰ ἀρσακτικάτερα, καὶ ἀγρέσια, καὶ ἄλλα πανεργότερα, καὶ κινήσιν αὐτὰ πρὸς ὁ βέλοις, ὅπερ βέλοιται, η τὰς φυλασσίας τῶν τοιωνδι ζώων τρέπεταιν ἐπὶ τὰς κίνηταις καὶ κινήσιες τοιάσδε, ἵνα ἀνθρώπων διὰ τῆς ἐν τοῖς ἀλόγοις ζώοις ἀλιστόρενοι μανιτοῖς, Θεῦ μὲν τὸν περιέχοντα τὰ ἔλα μηδικτῶσι, μηδὲ τὴν καθαρὰν θεοέσσιαν ἐξετάζοι, πέτσωσι δὲ τῷ λογισμῷ ἐπὶ τὴν γῆν, πρὸς τὰς ὄρεις, τὰς δράκοντας, ἐπὶ δὲ ἀλώπεκας καὶ λύκες καὶ γάρ παραετηρίαις τοῖς περὶ ταῦτα δεινοῖς, ἐπὶ αἱ ἐναργέστεραι προγόνωσις διὰ τῶν τοιώτων ζώων γύρωνται, ἀτεμὴ δυναμένων τῶν δαιμόνων ἐν τοῖς ἡμεραλέοις τῶν ζώων τοσθτον, δύον δύναμις διὰ τὸ παραπλήσιον τῆς κακίας, καὶ εἰ κακία μὲν, οἰοντες δὲ κακίαν θεῖσαν ἐν τοῖς τοιωνδι τῶν ζώων, ἐνεργῆσαι τάδε τὰ ζῶα. οὐδὲν εἴστε ἄλλο τι Μωϋσέως τεθαύμασα, καὶ τὸ τοιώτον θαύματον ἀποφανῶ ἄξιον εἶναι, ἐπὶ φύσει κατανόστατος ζώων διαφόρος, καὶ εἰτ' ἀπὸ τῆς θεῖς μαδῶν τὰ περὶ αὐτῶν, καὶ τῶν ἐπάνω ζώων συγγενῶν δαιμόνων, εἴτε καὶ αὐτὸς ἀνακαίνων τὴν σοφίην ἐν τῇ περὶ ζώων διαλάζει, πάντα μὲν ἀλάθαρτα ἔφτειν εἶναι τὰ νομιζό-

μενα περὶ Αἰγυπτίοις καὶ τοῖς λοιποῖς ἀνθρώποις εἶναι μανιτὰ, ὡς ἐπωταν δὲ εἶναι καθαρὰ τὰ μὴ τοιωντα. *Mali quidam dæmones, & (ut sic loquar) Titanici aut gigantei, qui impie in verum numen & cœlestes Angelos se gessere, ideoque e cœlo ejecti sunt, circa corporum crassiora & impuriora in terris se agitant; cumque habeant aliquam circa futura perspicaciam, ut qui à terrenis corporibus sint liberi, & in talibus negotiis multum versati, hoc unice studentes humanum genus ut abducant à vero Deo, insinuant se in animantium fera ac rapacia maxime, deinde & incallidiora, & ea, quoties volunt, quo volunt movent, aut etiam talium animantium vim imaginofam incitant ad hos aut illos volatutis motionesve, ut homines capti divinationibus quæ per muta fiunt animalia, Deum cuncta continentem non querant, neque veram exerceant pietatem, sed cogitationibus suis decidant in terram, in aves, in dracones, quin etiam in vulpes & lupos. Observatum enim est barum rerum peritis, prædictiones maxime notabiles per id genus animantia fieri, non valentibus, ut videtur, dæmonibus tantum efficere in mansuetis animantium, quantum prava ista animantia possint in aliis quæ diximus animantibus, ob id quod ista habent vitio simile, non vitium proprie, sed quasi vitium. Quamobrem si quid aliud in Mose & miratus sum ipse, & dignum miratu existim, hoc est, quod cum percepisset naturas animantium diversas, sive à Deo edocet:*

facerent; ¹ seu quod in lege illa umbratica certis animan-

ea, quae ad animantia & ad dæmones animantium cuique affines pertinebant, sive propria ipse scientia perductus ad noscendos animantium gradus, omnia ea impura pronunciavit, quae ab Aegyptiis aliisque gentibus vim divinandi habere censebantur; contra vero omnia ea pura, quae extra illum essent censum. Similia habet Theodoretus, libro vii. adversus Græcos. Non plane alienum hinc quod Manetho dixit, Νομοθεῖσας καὶ τλέσα ἄλλα, μάλιστα τοὺς Αἰγυπτίους εἰθισμένους ἐναιρίσουμενα. Cum plurima constitisset alia, Aegyptiorum institutis pugnantia. Et quod Tacitus de Judæis: Profana illis omnia, quae apud nos sacra. Deinde: Cæso ariete velut in contumeliam Ammonis, bos quoque immolatur, quem Aegyptii Apim colunt.

[*Seu quod in lege illa umbratica certis animantium generibus certa hominum uitia notarentur.*] Barnabas in Epistola: "Οτι δὲ Μωσῆς εἴρηκεν, ὃ φάγεσθε χοίρον, ὅδε ἀσθνέον, ὅδε ὁξεῖσθε, ὅδε κόρακα, ὅδε τάντα ιχθύν ὃς ἐν ἔχει λεπίδα ἐν αὐτῷ, τρία ἔλασσεν ἐν τῇ συνέσει δόγματα. τάρας γέ τοι λέγει λόγοις αὐτοῖς ἐν τῷ Δευτερονόμῳ. καὶ διαβήσοιται πρὸς τὸν λαὸν τοῦτο τὰ δικαιώματα μα. ἀρά ἐν ἕτεν ἐνόλῃ τοῦ Θεοῦ τὸ μὴ τρώσθεν. Μωσῆς δὲ ἐν πνεύματι ἐλαῆσε τὸ ἐν χοίρον, πρὸς τοῦτο, εἴρηκεν. ὃ μη κολληθήσῃ, φτονί, ἀνθρώποις τοιούτοις, οἵτινες ἔμοιοι εἰσὶ χοίροις ὅταν γὰρ σταθῆται στι, ἐπιλανθάνοιται τοῦ κυρίου ἐαυτὸν. οἳ ταν δὲ ἵστερθῶσιν ἐπιγινώσκεται τὸν κύριον, καὶ

χοῖρος ὅταν τραγῇ, οὐκ οἶδε τὸν κύριον, ὅταν δὲ πεινάῃ, κραυγάζει, καὶ λαβάν τάλιν σιωπᾷ. ὅδε μη φάγης, φτονί, τὸν αἰτὸν, ὅδε τὸν ὁξεῖσθερον, ὅδε τὸν Ἰητίκα, ὅδε τὸν κόρακα. ὃ μὴ, φτονί, κολληθήσῃ ἀνθρώποις τοιούτοις, οἵτινες ἐκ οἰδασι διὰ κόρακον καὶ ἴδρωτος πορφύραν ἐαυτοῖς τὴν τροφὴν, ἀλλ' ἀρτάζεσι τὰ ἀλλοτρια ἐν ἀνορείᾳ αὐτῶν, καὶ ἐπιτηροῦσιν ὡς ἐν ἀκεραιούντι περιπατασίῃς καὶ καθημένα ἀρχαὶ ταῦτα ἐπιζητεῖσι τῶν; ἀλλοτρίας σάρκας καλαφάγη, ἥτια λοιμὰ τῇ πονηρίᾳ αὐτῶν. καὶ ὃ φάγης, φτονί, σμύγαναν, ὅδε πολεύσθε, ὅδε σπωτίν. ὃ μὴ, φτονί, ὄροισθη κολλάμενος ἀνθρώποις τοιούτοις, οἵτινες εἰς τέλος εἰσὶν ἀστεῖες καὶ πεκρυμένοι τῷ θανάτῳ. ὡς καὶ ταῦτα τὰ ιχθύδια μέντα ἐπιπλάγασα ἐν τῷ βιβλῷ νήχεται, μη κολυμβεῖσθαι ὡς τὰ διοικά, ἀλλ' ἐν τῇ γῇ καὶ τῷ βίβλῳ κατοικεῖ. ἀλλὰ καὶ τὸν δασύτοδα ἐν φάγη, φτονί. πρέστι; οὐδὲ γένη παιδοφθόρος, οὐδὲ ἔμοιωθήσῃ τοῖς τοιούτοις. ἐπὶ δὲ λαγωδὲς, κατ' ἐναιδὸν πλεονεκτεῖ τὴν ἀφόδευσιν ἕσσα γὰρ ἐπὶ ζῷη τοσαύτας ἔχει τρύπας. ἀλλ' οὐδὲ τὴν οὔναν φάγη. οὐ μὴ, φτονί, γένη μοιχδός, αὐτὲς φθορεῖς, οὐδὲ ἔμοιωθήσῃ τοῖς τοιούτοις. πρέστι; τοῦτο γὰρ τὸ ζῷον παρ' ἐναιδὸν ἀλλάσσει τὴν φύσιν, καὶ πολὺ μὲν ἄρρεν, πολὺ δὲ θῆλυ γίγνεται. ἀλλὰ καὶ τὴν γαλῆν ἐμίστησε καλῶς. ὃ μὴ γὰρ, φτονί, ὄμοιωθήσῃ τοῖς τοιούτοις, οἵτινες ἀκούομεν ἀνομίαν ποιοῦνται τῷ σόματι διὰ ἀκαβασίαν, οὐδὲ κολληθήσῃ ταῖς τὴν ἀνομίαν ποιοῦσσαις, τὸ γὰρ ζῷον τοῦτο τῷ σόματι κύει. Περὶ τῶν

βρυ-

animantium generibus certa hominum vitia nota-
rentur.

βρωμάτων μὲν ἐν Μωσῆς τείᾳ
βόηματα ἐν πνεύματι ἐλάλουσεν
οἱ δὲ κατ' ἑπτηνυμίαν τῆς σαρκὸς,
ἀς περὶ βρωμάτων ἐδέξαντο. Λαμ-
έραι δὲ τριῶν δογμάτων γνῶσιν
λαβεῖδ, καὶ λέγει ὄρθοισι. Μανά-
ριθῷ ἀνὴρ ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν Βουλῇ
ἀστεῖῶν· καθὼς οἱ Ἰχθύες πορεύον-
ται ἐν σκήτει εἰς τὰ βάθη· καὶ ἐν
ιδίᾳ ἀμαζωλῶν οὐκ ἔστι· καθὼς οἱ
δικοῦντες· φοβεῖσθαι τὸν κύριον, ἀ-
μαζάνεστιν ὁ; ὁ χοῖρός· καὶ ἐπὶ
καθέδρα λοιμῶν οὐκ ἐκάθισε, καλῶς
τὰ πελειὰ τὰ καθίσεντα εἰς ἀστα-
γήν. ἔχει τελείως καὶ τερπὶ τῆς
γνώσεως. ἀλλ' εἰς τε Μωσῆς, φά-
γεσθε τῶν δίχηλον καὶ μαρυ-
καρμενούν. τί λέγει; ὁ τὸν τρόφην
λαμβάνον δῆδε τὸν τρέφοντα αὐτὸν,
καὶ ἐν' αὐτῷ ἀναταυρόμενθω,
εἰργαίνεσθαι δοκεῖ. καλῶς εἶτε,
βλέπων τὴν ἐνόλην. τί ἔντι λέγει;
κολλᾶσθαι μέλα τῶν φορεμένων
τὸν κύριον· μέλα τῶν μελεῖσθων
ἢ ἔλασον διάσαλμα ἥματος ἐν τῇ
καρδίᾳ· μέλα τῶν λαλέντων τὰ
δικαιώματα κινέι καὶ τηρέντων·
μέλα τῶν εἰδότων, δῆτι ἡ μελέτη
ἔργον ἔστιν εὐφρεσύνης, καὶ μαρυ-
καρμένων τὸν λόγον τῇ κινέι. τί
δὲ τὸ δίχηλον; δῆτι ὁ διαιτός ἐν
τούτῳ κόσμῳ περιτταῖει, καὶ τὸν
ἄγιον αἰλανα ἐκδέχεται. βλέπετε
τῶς ἐνομοθέτης Μωσῆς καλῶς.
Quod dixit Moses, ne vescimini
porco, neque aquila, neque oxyptero,
neque corvo, neque piske qui
squamis careat, in secreto intel-
lectu tria comprehendit dogmata.
Quo tendat, diserte ipse in Deu-
teronomio ostendit: Et testabuntur
populo meo iusta mea. Non igitur
præceptum Dei proprie est, hoc
uel illo non vesci: sed in spiritu
dixit ista Moses. De porco loc

est quod voluit: nolite congluti-
nari cum hominibus illis, qui por-
cis sunt similes. Nam dum luxu
diffundunt, obliviscuntur dominū
sui: Ubi autem res contra eunt,
agnoſcent dominū. Nam Ἐ
porcus ubi comedit, non curat
dominū: ubi esurit, clamat: Ἐ
rursum ubi quod edat accepit, ta-
cet. Neque comedas, inquit, aquil-
lam, neque oxypterum, neque mil-
vium, neque corvum: Hoc dicit,
ne conglutineris hominibus ejus-
modi, qui labore ac sudore viētum
sibi nesciunt quærere, sed aliena
rapiunt inūſte factis suis, insi-
diatisque ponunt specie sumpta bona
fide ambulantium. Sic Ἐ ani-
mantia illa otiosa dum desident
speculantur quomodo alienis se
pascant carnibus, noxia malo suo
ingenio. Ne comedas etiam mu-
rænam, inquit, nec polypum, nec
sepiam. Hoc dicit, ne aggluti-
nando similem te reddas hominibus
talibus, qui perpetuo sunt impiū
ἢ morti servantur: sicut piscium
illi soli qui damnantur, in fundo
natant, nec in summo, ut cæteri,
fluitant, sed in imo solo degunt.
Sed nec dasypodem comedas, in-
quit: Cur vero Ἐ id est, ne sis
puerorum corruptor, aut similis
talibus. Lepus enim anno quoque
ad ejectamenta alvi fit opulentior.
Quot enim babet annos, totidem
ἢ cavernas. Sed nec hyæna,
ait, vescere: id est, nec adulter
est, aut similis adulteris. Unde
hoc? Hoc enim animal quotannis
mutat naturam, Ἐ nunc mas sit,
nunc fœmina. Sed Ἐ mustelam
merito odio habuit. Nimirum,
hoc monet, noli similis esse illis
quos audimus ore infamia patrare,
neque

rentur. Non esse præcepta hæc universalia, apparet exemplo ejus, quod constitutum est de carne bestiæ fato suo mortuæ, Deut. xiv. ut Israëlitis quidem ea vesci non liceret, ² incolis autem licet; quos quidem incolas Judæi omnibus officiis, tamquam Deo commendatos, prosequi jubentur. Veteres quoque Hebræorum magistri aperte trididerunt, ³ Messiæ temporibus, cessaturam legem

de

neque aggrega te fœminis in eum modum morigerantibus: nam animal illud ore concipit. De cibis ergo loquens Moses tria dogmata in spiritu elocutus est. At illi pro cupidine carnis suæ simpliciter de cibis ea accepere. At trium illorum dogmatum cognitionem etiam David consecutus est. Dicit enim: Beatus vir qui non ambulavit in conflito impiorum, nimisrum, quomodo pisces versantur in tenebris in profundo abditi. Et in via peccatorum non stetit; nimisrum, ut illi, qui cum videantur Deum timere, peccant porcorum instar: Et in cathedra pestilentium non sedit; nimisrum, ut volucres quæ raptui imminent. Habete & ea quæ ad scientiam pertinent. Dixit Moses: Edite omne bifidum unguis & ruminans. Quid ait? qui cibum sumit, agnoscitque altorem suum, & in eo acquiescens lætatur. Bene dixit ad præceptum respiciens. Quid igitur dicit? Adbærendum iis qui Dominum timent; iis qui in corde meditantur, quod accepere in verbis præceptum; iis qui loquuntur iusta Dei, eaque seruant; iis qui norunt meditationem opus esse lætitiae; iis qui sermones divinos ruminant. Quid vero bifidum unguis? quia vir iustus in

hoc ævo ambulat, & alterum ævum exspectat. Vide quam pulchre leges dederit Moses. Laudat hæc Barnabæ Clemens Strom. v. Habet autem multa partim his eadem, partim similia, in Philone libro de Agricultura, & libro, Pejorem infidiari meliori; quæ longum esset transcribere. Similia ex Aristæo habet Eusebius lib. viii. cap. 9.

[2] Incolis autem vesci licet.] Piis scilicet, sed non circumcisis, de quibus agitur & Levitici xxxii. 25. xxv. 4, 7. & in Thalmudicis titulis de Rege & Synedrio, & apud Maimonidem libro de Idolatria.

[3] Messiæ temporibus cessaturam legem de cibis vetitis, & suillam non minus puram fore, quam bulbulam.] Ita R. Samuel in Meccor Chaim. Thalmud in titulo Nida, Legem ait non mansuram nisi ad tempora Messiæ. Notandum etiam quosdam Juðæorum Magistros, inter quos est Bachai, sentire leges de cibis vetitis proprias esse terræ Palestinae, nec extra eas fines quemquam illis obligari. Multa etiam animantium nomina quid significant, aut ignotum esse Judæis, aut inter ipsos controversa; quod credi non debet

per-

de cibis vettis, & suillam non minus puram fore, quam bubulam. Et certe, cum ex omnibus populis unum sibi colligere Deus voluit, æquius fuit ut libertatem, quam ut servitutem, in rebus talibus, communem faceret. Sequitur inspectio festorum dierum.

§ X. *Et dierum.*

Hi universim omnes instituti sunt in memoriam beneficii à Deo accepti, cum ex Ægyptiaca calamitate liberarentur, atque deinde deducerentur in terram promissam. Jam vero Propheta Jeremias XVI. & XXIII. capite, ait, tempus venturum, quo nova, multoque majora beneficia istius beneficii memoriam ita obscurent, ut ejus vix ulla mentio sit futura. Tum vero, quod modo de sacrificiis dicebamus, etiam de festis diebus verum est, iis quoque confidere populum cœpisse; tamquam his bene observatis, non magni ducenda essent, quæ de cætero peccarentur. Unde Esaiæ cap. I. Deus ait se calendas ipsorum & dies festos fastidire, & oneri tanto sibi esse, ut vix queat sustinere. De Sabbato specialiter opponi solet, esse præceptum universale, & perpetuum; quippe non uni populo datum, sed in ipsa mundi origine Adamo omnium parenti. Respondeo, assentientibus Hebræorum doctissimis, duplex esse præceptum de Sabbato, ⁴ præceptum recordandi, Exodi xx. 8. ⁵ & præceptum observandi, Exodi xxx. 31. Præceptum recordandi impletur reli-

permissurum fuisse Deum, si ad hunc diem maneret obligandi vis.

⁴ Præceptum recordandi.] **רְמֹנָה**

⁵ Et præceptum observandi.] **וְשִׁמְרָה**

Distinctio est Mosis

Gerundensis, Isaaci Aramæ.

[*Observare & recordari* idem sunt apud Mosem, in hoc negotio, ut ostendimus ad Deut. v. 1. Vera tamen est res ipsa, quæ hic agitur. *Clericus.*

gioſa

giosa memoria mundi conditi. Præceptum obser-
vandi situm est in exacta abstinentia ab omni
alio opere. Prius illud præceptum ab initio
datum fuit, atque ei haud dubie ⁶ paruerunt viri
pii ante legem, Enoch, Noë, Abraham, Isaac,
Jacob; quorum quidem postremorum cum multæ
peregrinationes legantur, ⁷ nullum usquam indi-
cium est itineris ob Sabbathum intermissi, quod
post exitum ex Ægypto perpetuo reperias. Nam
postquam eductus ex Ægypto populus, & feliciter
transgressus rubrum mare, primum diem securum
egit Sabbathum, eoque cecinit Deo epinicum;
ex eo tempore imperata est exacta illa Sabbati
quies, cujus prima mentio est in collectione
mannæ, Exod. xxxv. 2. Levit. xxiii. 3. Et
hoc sensu causa legis de Sabbatho redditur liberatio
ex Ægypto, Deut. v. 21. Et simul hac lege
consultum est servis adversus dominorum duritiem,
nullam ipsis à laboribus respirationem indulgen-
tium, ut dictis locis videre est. Verum est, ⁸ hac
lege obstrictos fuisse etiam incolas; quia, scilicet,
una debebat esse totius populi quiecentis facies.
Cæterum aliis populis non datam hanc exactæ
quietis legem, vel inde appareat, quod multis in
locis vocatur signum, atque etiam foedus speciale
inter Deum & Israëlitas, ut Exodi xxxi. 13, 16.
Jam vero, quæ in memoriam exitus ab Ægypto
instituta sunt, non esse talia, ut numquam cessare

⁶ Paruerunt viri pii ante le-
gem.] A quibus etiam ad Græ-
cos septimæ diei veneratio ali-
qua pervenit, ut notatum Cle-
menti. Vide quæ hoc perti-
nentia diximus libro r.

⁷ Nullum usquam indicium est
itineris ob Sabbathum intermissi.]
Hoc sensu illorum temporum
pios cœllalitæ, id est, sabbata

obstervasse negat Justinus cum
Tryphone disputans, & Tertul-
lianus adversus Judæos duobus
locis.

⁸ Hac lege obstrictos fuisse
etiam incolas.] Non etiam alios
qui extra Judæam præcepta
posserorum Noæ data obser-
vabant. Ita sentiunt Hebræi,

debeant,

debeant, supra jam ostendimus, ex promisso majorum multo beneficiorum. Adde quod, si lex de quiete Sabbati fuisset ab initio lata; & eo sensu, ut tolli numquam posset, sane prævaluisset illa lex in conflictu aliarum legum, quod nunc contra se habet: nam ⁹ circumcidit infantes recte, in Sabbatho, constat; ¹ sicut & stante templo victimæ Sabbatis non minus, quam diebus aliis, jugulabantur. Mutabilitem hujus legis ipsi Hebræorum magistri ostendunt, cum ajunt, ad imperium Prophetæ recte opus fieri Sabbatho; quod probant exemplo captæ Hierichontis, die Sabbati, imperante Josua. Messiae autem temporibus, discrimen dierum sublatum iri non male eorumdem nonnulli ostendunt ex Esaiæ loco, LXVI. 23. ubi prædictitur, fore ut perpetuus sit Dei cultus à Sabbatho ad Sabbatum, à novilunio ad novilunium.

§ XI. Circumcisionem quoque externam.

Veniamus ad circumcisionem, quæ sane Mose est antiquior, quippe Abrahamo imperata, ejusque posteris. Sed hoc ipsum præceptum in hoatio fuit foederis per Mosem publicati. Sic enim dixisse Deus Abrahamo legitur Genes. cap. XVII. *Dabo tibi, & posteritati tuæ terram, in qua peregrinus egisti, terram, inquam, Cananæam in possessionem duraturam. Tu ergo fœdus meum serva, tu, inquam, & posteritas tua per sæcula. Hoc est fœdus inter me & vos, vestramque posteritatem, ut circumcidatur omnis mas.* Atqui jam supra intelleximus in hujus foederis locum successurum fœdus novum, & quidem commune populis omni-

⁹ Circumcidit infantes recte in Sabbatho constat.] Proverbiū Hebrewicum, מִלְחָמָה רֹוחַת אֶת־הַעֲמָן, Circumcisio pellit Sabbathum, Vide Joh. VII. 22. ¹ Sicut & stante Templo victimæ non minus Sabbatis, quam diebus aliis jugulabantur. Num. XXVIII. 9.

bus,

bus, quam ob causam cessare etiam debuit necessitas illa notæ discriminatricis. Est & hoc manifestum, in præcepto circumcisionis contineri mysticam quandam & excellentiorem significationem; quod ostendunt Prophetæ, ² cum jubent cor circumcidi, quo spectant Jesu præcepta omnia. Quare & promissa circumcisioni addita simili modo necesse est ad majus aliquid referantur: nempe, illud de possessione terrestri, ³ ad revelationem possessionis vere æternæ, quæ numquam apertius, quam per Jesum facta est: & ⁴ de Abrahamo constituendo in patrem plurimarum gentium, ad id tempus, quo non pauci aliquot populi, sed innumeri toto orbe diffusi, imitaturi essent illam adeo memoratam Abrahami in Deum fiduciam: quod profecto non nisi per Euangelium contigit. Mirum autem non est, umbras destinati operis auferri, opere impleto. ⁵ Dei vero gratiam huic signo adstrictam non esse, satis hinc discas, quod non vetustiores tantum, sed & ipse Abrahamus adhuc incircumcisus Deo placuit; ⁶ &, toto tem-

² Cum jubent cor circumcidi.] Deuter. x. 16. xxx. 6. Jer. ³v. 4.

³ Ad revelationem possessionis vere æternæ.] Hebr. iv.

⁴ De Abrahamo constituendo in patrem plurimarum gentium, ad id tempus, quo non pauci aliquot populi, sed innumeri toto orbe diffusi imitaturi essent illam adeo memoratam Abrahami in Deum fiduciam.] Genes. xvii. 5. Rom. iv. 11, 13, 16, 17. Luc. xix. 9. Gal. iii. 7.

⁵ Dei vero gratiam huic signo non adstrictam fuisse.] Ἐπειδὴ εἰς σημεῖον ἦν δεδομένη, ἀλλ' ἐκ εἰς διατοπατίζεις ἔργον, ait Justinus Colloquio cum Try-

phone, *Siquidem ista vestra circumcisione in signum data erat, non in opus iustitiae.* Ireneus lib. iv. cap. 30. *Quoniam autem & circumcisionem, non quasi consummatricem iustitiae, sed in signum dedit Deus, ut cognoscibile perseveret genus Abrahæ, ex ista Scriptura discimus.* Dixit enim, inquit, Deus ad Abraham: Circumcidetur omne masculinum vestrum, & circumcidetis carnem preputii vestri, & erit in signum testamenti inter me & vos.

⁶ Et toto tempore itineris per Arabum deserta omissa ab Hebrewis circumcisione fuit.] Josuæ v. 5, 6.

pore itineris per Arabum deserta, omissa ab Hebræis circumcisio fuit, Deo ob id nihil expostulante.

§ XII. *Et tamen, in his quoque tolerandis, faciles fuisse Apostolos Jesu.*

Certe erat, cur magnas gratias agerent Jesu & ejus legatis Hebræi; quod gravi illo rituum onere per ipsum liberarentur, certique suæ libertatis fierent, ⁷ per dona ac miracula Mosi nihil cedentia. Sed tamen primi nostri dogmatis publicatores ne hoc quidem ab illis exegerunt, ut suam hanc felicitatem agnoscerent: sed si præcepta Jesu omnis honestatis plenissima susciperent, facile passi sunt eos in rebus mediis ⁸ sequi quem vellent vivendi modum; ⁹ ita tamen ut alienigenis, quibus lex illa rituum numquam data fuerat, ejus observandæ necessitatem non imponerent: quod vel unum satis est, ut evidenter ostendatur, inique à Judæis rejecta Jesu dogmata, prætextu illo legis ritualis. Soluta hac objectione, quæ prope unica miraculis Jesu opponi solet, veniamus ad alia argumenta, quæ ad Judæos convincendos sunt idonea.

§ XIII. *Probatio adversus Judæos, ex eo, quod in confessio est promissum eximum Messiam.*

Constat inter nos & ipsos, in Prophetarum vaticiniis supra multos, qui Hebræis divinitus con-

⁷ Per dona ac miracula Mosi nibil cedentia.] Miracula Messiae majora esse debere quam Mosis, dixit R. Levi ben Gersom, quod vel maxime patuit in mortuis resuscitatis.

⁸ Sequi quem vellent vivendi modum.] Actor. XVI. 3. xxi.

24. Rom. xiv. 1. 1 Cor. ix.
15. Gal. v. 6. Coloss. III. 11.

⁹ Ita tamen ut alienigenis, quibus lex illa rituum numquam data fuerat, ejus observandæ necessitatem non imponerent.] Actor. xv. Galat. I. 3, 6, 15. IV. 10. vi. 12.

tigerunt,

tigerunt, magnorum bonorum auctores, unum multo cæteris excellentiorem promitti; quem nomine communi quidem, sed huic uni eximie competente, Messiam vocant. Eum nos pridem venisse adserimus: illi venturum exspectant. Supereft, ut de ea lite judicium quæramus in iis libris, quorum auctoritatem pariter agnoscimus.

**§ XIV. Ostenditur eum jam venisse ex præfigi-
catione temporis.**

Daniel, ¹ cui summæ pietatis testimonium Ezechiel perhibuit, neque nos decipere voluit, neque deceptus est ab Angelo Gabriele. Is autem Angelo dictante, cap. ix. conscriptum reliquit, post promulgatum edictum de instauranda urbe Hierosolymorum, non elapsuros annos quingentos, ² quin adesset Messias. Atqui in hunc diem elapsi sunt ab eo tempore plus bis mille anni, nec adest is, quem Judæi exspectant: nec quemquam alium nominare possunt, in quem id tempus quadret:

¹ Cui summæ pietatis testimo-
nium Ezechiel perhibuit.] xiv.

14. xxviii. 3: Josephus de Daniele fine libri x. "Οτι τὸ Θεῖον αὐτῷ Πνεύμα συμπάρεσται. Spiritus Dei ei aderat. Deinde: Απαντὰ γὰρ αὐτῷ παραδόξως ὡς εἴνι τινι τῶν μεγίστων εἰς τούχηθιν Προφῆταιν, καὶ παρὰ τὸν τῆς ζωῆς χρόνον τιμῇ τε καὶ δόξᾳ παρὰ τῶν βασιλέων καὶ τῶν αὐλήθεων, καὶ τελευτῆσας δὲ μημένη αἰώνιον ἔχει. τὰ γὰρ βιβλία ὅσα δὴ συγγραφάμενα καταλέλοιπεν, ἀναγνώσκεις παρὰ οἷς εἴτε καὶ νῦν, καὶ πεπονιμένες εἰς αὐτῶν εἴτε ὀφειλει τῷ Θεῷ. Omnia illi, supra fidem, & quantum maximorum Proprietarum ulli succedebant:

dumque vivit, in summa gratia ac honore fuit apud reges & populum: & postquam mortuus est, æterna ejus vigeat memoria. Legenduntur enim apud nos in hunc diem libri, quos à se conscriptos reliquit, quorum testimonio creditus fuisset Danieli cum Deo commercium.

² Quin adesset Messias.] Filium hominis, apud Danielem, esse Messiam consentiunt magni Judæorum magistri Salomon Jarchi, Rabbi Josue citatus ab Aben Ezra, & Saadias. Sic & Rabbi Josue qui exscidium Templi vidit, Messiae tempus advenisse dicebat, ut testatur R. Jacob in Caphthor.

In

In Jesum autem tam bene convenit, ut ³ magister Hebræus Nehumias, qui annis quinquaginta eum præcessit, aperte jam tum dixerit, non posse ultra eos quinquaginta annos protrahi tempus Messiae à Daniele significatum. Cum hac temporis nota congruit altera, quam supra attigimus, ⁴ de imperio in omnes nationes dando divinitus, ⁵ postquam Seleuci & Lagi posteritas regnare desisset; quarum posterior in Cleopatra desit, non multo antequam Jesus nasceretur. Tertia nota est dicto cap. ix. apud Danielem, quod post Messiae adventum exscindenda esset urbs Hierosolyma, quod de exscidio urbis vaticinum ⁶ ipse Josephus ad suam refert ætatem: unde sequitur, tempus Messiae adventui præstitutum jam tum præteriisse. Eodem pertinet quod apud Aggæum cap. ii. Deus Zorobabelem Ethnarcham, & Jesum Jose- deciden Pontificem Maximum mœstos, quod

³ Magister Hebræus Nehumias.] Par fuisset Grotium unde hæc haberet significasse. A Judo quodam accepisse se ait, nisi me fallit memoria, in Epist. quadam ad fratrem Gulielm. Grotium. Clericus.

⁴ De imperio in omnes nationes dando divinitus.] Lapidem illum, cuius percussi imago illa imperiorum figuram habens comminuenda esset, Messiam esse tradidit R. Levi ben Ger- son: & regnum illud cætera regna absumpturum esse regnum Messiae docent Rabbi Salomo, R. Abenesdra, & R. Saadia: Filium hominis apud Danielem esse Messiam R. Levi ben Gerson, & Saadia.

⁵ Postquam Seleuci & Lagi posteritas regnare desisset.] Vide quæ hac de re annotata ad li-

brum primum.

⁶ Ipse Josephus ad suam refert ætatem.] Libro x. cap. 12. Τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον Δαυιδὸν γέ τερού τῶν Παρθείων ἡγεμονίας ἀνέγραψε, γέ δι τοῦ αὐτοῦ ἐγκυρωθεσται. ταῦτα πάντα ἐκεῖνῷ Θεῷ δείχαγ- τῷ αὐτῷ συγγράψας κατέλειψεν, ἃς τὰς ἀναγνώσκοντας, γέ τὰ συμβάντα σπουδοῦντας, θαυμάζειν ἐπει τῇ παρὰ Θεῷ τιμῇ τὸν Δα- νιὴλον. Eodem tempore Daniel etiam de Romanorum scriptit imperio, & fore ut ab eo gens nostra vastetur. Hæc omnia ille Deo indicante præscripta reliquit, ita ut non possint qui ista legunt, & eventus considerant, non admirari Danielem ob bonorem à Deo accepum. Septuaginta annorum hebdomadas finire in exscidio Templi secundi etiam Iacchiades docet ad Dan. ix. 24.

viderent

viderent excitatum à se templum non respondere magnitudini prioris templi, solatur hoc promissio, futurum ut major honos isti Templo, quam priori, contingeret; quod profecto neque de mole operis, neque de materia, neque de arte, neque de ornatu dici posse historia horum temporum in sacris litteris, & apud Josephum, collata cum ea quæ est de Templo Salomonis, indubitatum facit. Adde quod Hebræorum Magistri adnotant, duas maximas dotes defuisse Templo posteriori, quæ priori adfuerant; ⁷ conspicuam quandam lucem divinæ majestatis indicem, & divinum afflatum. Sed quo Templum hoc posterius priori præstitum sit, ibi quidem breviter ostendit Deus, ⁸ cum pacem suam, id est, gratiam & benevolentiam, in eo templo se quasi fœdere certo stabiliturum dicit. Latius autem exsequitur Malachias cap. III. *Ecce missurus sum legatum meum, qui vias meas præparet. Brevi veniet in templum suum* (vixit autem Malachias tempore ædificati Templi posterioris) ⁹ *Dominus ille, quem vos desideratis, internuncius ille fœderis, deliciae vestrae.* Venire ergo debuit Messias, stante Templo secundo, ¹ quo nomine, apud Hebræos, venit totum illud

⁷ *Conspicuam quandam lucem divinæ majestatis indicem & divinum afflatum.]* In titulo de Documentis. Gemara Hierosolymitana cap. 3.

⁸ *Cum pacem suam, id est, gratiam & benevolentiam, in Templo se quasi fœdere certo stabiliturum.]* Notandum est quod præcedit. *Veniet desiderium omnium Gentium, & implebo domum hanc gloria.* Quod mirifice convenit cum iis, quæ jam dedimus ex Malachia, ita ut hi duo Prophetæ mutuo interpretum

fungantur vice. Venire debuisse Messiam in Templum secundum sensit Rabbi Akiba, multique alii, teste Rabbino Salomone.

⁹ *Dominus ille quem vos desideratis.]* Hunc Malachiæ locum communiter Judæi de Messia exponunt.

¹ *Quo nomine apud Hebreos venit totum illud ævum à Zorobabele ad tempus Vespasiani.]* Ut in Thalmude capite ultimo de Synedrio, & titulo Juma, & titulo Rosch Hasschanah.

ævum

ævum à Zorobabele ad tempus Vespasiani; quia Herodis Magni temporibus Templum non ex ruiniis resuscitatum fuit, ² sed paulatim per partes innovatum, qualis mutatio facit idem Templum appellari. Et sane tam constans apud Hebræos & vicinos fuit opinio, illis temporibus exspectandum Messiam; ut ³ multi Herodem, ⁴ alii Judam Gauloniten, ⁵ alii alios, qui circa Jesu tempora vixerunt, pro Messia haberent.

§ XV. (*Cum solutione ad id quod dicitur, dilatum adventum ob peccata populi.*)

Sentiunt se premi his argumentis, de Messiae adventu, Judæi: quæ ut eludent, nonnulli aiunt sua peccata in causa fuisse, quominus promissæ tempore adveniret. ⁶ Ut omittam, in dictis vaticiniis

² Sed paulatim per partes innovatum, qualis mutatio facit idem Templum appellari.] Philo de Mundo: Οὐ γὰρ δινωθεὶς ἡ πόλις μέγεν φειρέται, φθαρτὸν ἐγενέσθη, ἀλλ' ἡ πόλις τὰ μέρη ἄμεινον τὸν αὐτὸν οὐκέτι αὐτῷ ἀθέσσα κατὰ τὸν αὐτὸν ξύνον. Non cuius partes pereunt utique interitui obnoxium est, sed cuius omnes partes simul & eodem tempore pereunt. Adde L. proponebatur, D. de Judiciis & L. Quid tamen §. in navis. D. Quibus modis ususfructus amittatur.

³ Multi Herodem.] Hi Herodiani. Matt. xxi. 16. Marc. iii. 6. viii. 15. xii. 13. Tertullianus in hereticorum enumeratione: Cum his etiam Herodianos qui Christianum Herodem esse dixerunt. Paria habet de his Epiphanius: quibuscum convenit vetus ad Persium Scholia-

stes: Herodes apud Judæos regnavit tempore Augusti, in partibus Syriae. Herodiani ergo diem natalem Herodis observabant, ut etiam Sabbathum; quo die lucernas accensas & violis coronatas in festis ponunt.

⁴ Alii Judam Gauloniten.] Vide Josephum xviii. 1. Act. v. 36.

⁵ Alii alios.] Actor. xxii. 38. Josephus plura exempla habet temporibus Felicis: & post exscidium quædam.

⁶ Ut omittam in dictis vaticiniis definitum, non aliqua conditione suspensum decretum indicari.] Id diserte affirmat R. Jochanan in Schemoth Rabba, & R. David Kimchi in Psal. cviii. 5. Bene de Daniele Josephus libro x. circa finem: Οὐ γὰρ τὰ μέλλοντα μόνον ἀποφίενται διέλει, καθάπερ καὶ οἱ ἀλλοι;

ciniis definitum, non aliqua conditione suspensum decretum indicari: quomodo ob peccata differri adventus potuit, cum hoc quoque prædictum esset, ⁷ ob plurima & maxima populi-peccata urbem exscindendam, paulo post Messiae tempora? Adde quod Messias venturus erat, hac quoque de causa, ⁸ ut corruptissimo seculo medicinam ficeret, simulque cum emendandæ vitæ regulis criminum veniam adferret; unde de ejus temporibus apud Zachariam dicitur cap. xiii. fore tunc fontem apertum domui Davidis, & Hierosolymitis omnibus, ad peccata abluenda: & apud ipsos Hebraeos receptum est Messiam appellare ⁹ И с ч С х о - Р Е Р, hoc est placatorem. Plane autem à ratione abhorret, dicere ob morbum aliquem dilatum id, quod præcise ei morbo erat destinatum.

§ XVI. Item ex statu præsenti Judæorum collato
cum his quæ lex promittit.

De eo, quod dicimus, advenisse pridem in terras Messiam, ipse etiam sensus Judæos potest con-

ἄλλοι Προφῆται, ἄλλα καὶ παρὸν ὥριζεν, εἰς ὃν ταῦτα ἀποσθέται. Non enim solum futura prædixit toto vite suæ tempore, ut & alii Prophetæ, sed & tempus definitivit, quo quæque eventura erant. Nulla conditione suspensum fuisse decretum de Messia illo tempore mittendo, appareat & ex Málachia III. 1. Præterea cum novi fœderis auctor deberet esse Messias, ut & ibi Malachias & alii Prophetæ ostendunt, non potuit ejus adventus suspendi à conditione observati fœderis, quod antiquatum venerat.

⁷ Ob plurima & maxima pec-

cata urbem exscindendam paulo post Messiae tempora.] Dan. ix. 24.

⁸ Ut corruptissimo seculo medicinam ficeret, simulque cum emendandæ vitæ regulis criminum veniam adferret.] Esaias LIII. 4. & sequentibus; Jeremias xxxi. 31. & sequentibus; Ezechiel. xi. 19, 21.

⁹ И с ч С х о - Р Е Р.] Vide Chaldaicum Paraphraſten Cant. 1. 14. Messiam peccata nostra portaturum dicit R. Judas in Chafidim, R. Simeon in Bereschith Rabba,

vincere. ¹ Promisit Deus, fædere per Mosem inito, ipsis felicem possessionem terræ Palæstinæ, quamdiu vitam suam ad legis præscriptum componerent: ² contra si adversus eam graviter delinquerent, exsiliū aliaque id genus mala ipsis minatus est. Quod si tamen, aliquo tempore pressi malis, & pœnitentia peccatorum ducti, ad obedientiam rediissent; se misericordia populi tactum iri, effecturumque, ut, quamvis in ultimas mundi plagas dispersi, redirent in patriam; ut videre est, tum alibi, tum Deuteronomii xxx. & Nehemiæ i. Atqui jam anni sunt mille & ultra quingentos, quod Judæi patria carent, Templo carent, ³ & si quando novum ædificare voluerunt, semper sunt impediti; etiam flammorum globis ad fundamenta erumpentibus cum operarum pernicie, ⁴ quod ab Ammiano Marcellino, Scriptore non Christiano, proditum est. Cum olim populus gravissimis sceleribus se contaminasset, liberos passim sacrificasset Saturno, adulteria pro nihilo duceret, viduas & pupilos expilaret, infontem sanguinem magna copia funderet, ⁵ quæ omnia

¹ Promisit Deus, fædere per Mosem inito, ipsis felicem possessionem terræ Palæstinæ, quamdiu vitam suam ad legis præscriptum componerent.] Exod. xv. Levit. xvi. Deut. vi. vii. xi. xxviii.

² Contra si adversus eam graviter delinquerent, exsiliū aliaque id genus mala ipsis minatus est.] Levit. xxvi. Deut. iv. xi. xxviii.

³ Et si quando novum ædificare voluerunt, semper sunt impediti.] Sub Adriano, sub Constantino, sub Julianō: Chrysostomus ii aduersus Judæos.

⁴ Quod ab Ammiano Marcell-

lino Scriptore non Christiano est proditum.] Libro xxiii. Chrysostomus ii aduersus Judæos: Πῦρ ἐνταῦθασαν ἐν τῶν Θεμελίων εἰθέως παλέφλεγέ τε πολλὰς ἀρρώστιας, ἢ μὲν ἀλλὰ καὶ τὰς λίθους τοῦ τόπου ἐκείνης. Ignis ē fundamentis exsiliens multos homines combusit, ipsos quin etiam loci illius lapides. Totus locus dignus qui legatur. Paria habet Scriptor idem in Matthæum Homilia iv. & Sermone Christum esse Deum.

⁵ Quæ omnia illis Prophetea reprobrant.] Esai. i. 17. iii. 14. 15. v. 23. xi. 2. 3. lxx. K

omnia illis Prophetæ exprobrant; passus est exsilium, sed ⁶ non diutius annis septuaginta; atque interea non omisit Deus ⁷ per Prophetas illos alloqui & solari spe reditus, ⁸ indicato etiam ejus tempore. At nunc, ⁹ ex quo semel ejecti patria sunt, manent extorres, contemti: nullus ad eos venit Propheta: nulla futuri reditus significatio: Magistri ipsorum, quasi spiritu vertiginis afflati, ad turpes fabulas & ridicula dogmata delapsi sunt; quibus scatent libri Thalmudici, quos Legem ore datam audent dicere, & cum iis, quæ Moses scripsit, conferre, aut iis præferre etiam. Nam quæ ibi leguntur ¹ de Dei fletu, quod urbem passus sit excindi, ² de ejus quotidiana diligentia in legenda Lege, ³ de Behemoth & Leviathane, ⁴ multisque rebus aliis, tam sunt absurdâ, ut etiam referre tædeat. Et tamen tanto tempore Judæi, nec ad falsorum Deorum cultus deflexerunt, ut olim, nec cædibus se contaminant, nec de adulteriis accusantur: ⁵ Deum vero & precibus, &

jejunis,

xxv. Amos 11. 6. Jer. 11. 111. v. viii. 31. viii. ix. xi. xvi. xxii. Ezech. ii. vi. vii. viii. xvi. xxii. xxiv. Dan. ix. Michæas 11. 1, 2, 3.

6 Non diutius annis LXX.]
Objicit hoc R. Samuel, in epistola ad R. Isaacum.

7 Per Prophetas illos alloqui & solari spe reditus.] Jer. xxx. xxxi. xxxii. Ezech. xxxvi. xxxvii.

8 Indicato etiam ejus tempore.] Jerem. xxv. 15. xxix. 10.

9 Ex quo semel ejecti patria sunt, manent extorres, contemti; nullus ad eos venit Propheta.] Thalmud in Baba Bathra.

1 De Dei fletu, quod urbem passus sit excindi.] Præfatio

Echa Rabbathi. Similia in Thalmude, titulo Chagiga, in Debarim Rabba & in Berachoth.

2 De ejus quotidiana diligentia in legenda Lege.] Thaanith, Aboda Zara.

3 De Bebemotbo & Leviathan.] Thalmud Baba Bathra. Paraphrastes Chaldæus ad Cant. Canticorum VIII. 2.

4 Multisque rebus aliis.] Quorum multa transcriptit Christianus Gerfon in suo ad Judæos libro. Vide ejus capita de diabolis, de Messia, de revelationibus per Eliam, de Gehenna, de regno Deorum tribuum trans amnem Sabbaticum, de Rabbinorum facinoribus.

5 Deum vero & precibus & jejuniis

jejunii, certant placare, nec exaudiuntur. Quæcum ita se habeant, omnino ex duobus alterum statuendum est, aut foedus illud per Mosem factum omnino esse abolitum, aut teneri Judæorum universitatem gravis alicujus peccati, tot jam per secula durantis: quod quale sit, ipsi dicant; aut si dicere non possunt, nobis credant; peccatum illud esse contemti Messiae, qui ante advenerit, quam hæc mala ipsis contingere coeperunt.

§ XVII. *Probatur Jesus esse Messias, ex his quæ de Messia prædicta fuerunt.*

Et hæc quidem, ut diximus, ostendunt, venisse jam ante tot sæcula Messiam: addimus nos, non alium eum esse, quam Jesum. Nam quicumque alii pro Messia haberi se voluerunt, aut habitu sunt, nullam reliquerunt sectam in qua ea opinio perseveraret. Nulli nunc aut Herodis, aut Judæ Gaulonitæ, aut qui Adriani temporibus Messiam se dixit,⁶ & doctissimis quibusdam impo-suit,⁷ Barchochebae sectatores se profitentur. At Jesu qui nomen dent, ex quo ipse in terris fuit, in hunc diem fuerunt,⁸ suntque plurimi, nec in una regione, sed quam late hic orbis patet. Possem hic multa alia adferre olim de Messia prædicta, aut credita, quæ in Jesu evenisse credimus, cum de aliis ne adseverentur quidem: quale est, jejunii certant placare.] Quod Justino. Mentio ejus apud Eu-

si ipsis credendum est, optime de Deo merentur, Messiam falsum, quem tanta pars humani generis recipit, repudiando.

⁶ Et doctissimis quibusdam impo-suit.] Ut Rabbi Akibæ, Thalmud in titulo de Synedrio & liber Zemach David.

⁷ Barchochebae.] Qui ὁ τὸς πατεῖται λόγος ἀπογένεται:

K 2

⁹ quod

⁸ Suntque plurimi, nec in una regione, sed quam late hic orbis patet.] Vide quæ hac de re al-lata ad librum secundum.

⁹ quod ex Davidis fuit posteritate, ¹ quod ex virginem natus est, ² edocto ea de re cœlitus eo, qui virginem eam duxerat, cum ex alio prægnantem in matrimonio non fuerat retenturus; ³ quod natus est Bethlehami, ⁴ quod dogma suum ferere cœpit in Galilæa, ⁵ quod omne genus morbos sanavit, cæcis visum, claudis gressum dedit: sed uno contentus sum, cuius effectus in hunc diem durat. Ex ⁶ Davidis, ⁷ Esaiæ, ⁸ Zachariæ, ⁹ Oseæ vaticiniis manifestissimum est, Messiam non tantum Judæorum, sed & aliarum gentium magistrum fore: ¹ per ipsum collapsuros cultus falsorum Deorum, & ad unius Dei cultum perducendam ingentem multitudinem alienigenarum. Ante Jesu adventum, sub falsis cultibus totus fere orbis jacebat: deinde paulatim evanescere illi cœperunt, nec

⁹ Quod ex Davidis fuit posteritate.] Psal. LXXXIX. 4. Esa. 1v. 2. xi. 10. Jerem. XXII. 5. Ezech. XXXIV. 24. Mich. v. 2. Matth. i. 1. 20. ix. 27. XII. 23. xv. 22. xx. 30. 31. XXI. 9. 15. XXII. 42. & sequent. Marc. x. 47. XII. 35. 36. 37. Luc. i. 27. 32. 69. II. 4. II. XVIII. 38. 39. XX. 42. 44. Joh. vii. 42. Actor. XIII. 34. XV. 16. Rom. i. 3. 2 Tim. II. 3. Apoc. v. 5. XXII. 16.

¹ Quod ex virginem natus est.] Esa. VII. 14. Matth. i. 18, 22, 23. Luc. i. 35.

² Edocto ea de re cœlitus eo qui virginem eam duxerat.] Matth. i. 20.

³ Quod natus est Bethlehami.] Mich. v. 2. Matth. II. 1, 2, 3.

⁴, 5, 6. Lucae II. 4.

⁴ Quod dogma suum ferere cœpit in Galilæa.] Esaiæ IV. 1. Matth. IV. 12, 13. Marc. I. 4. Luc. IV. 14, 15, 16. & alibi

fæpe.

⁵ Quod omne genus morbos sanavit, cæcis visum, claudis gressum dedit.] Esaias XXXV. 5. LXI. I. Matth. XI. 5. Luc. IV. 18. & alibi paſſim. Adde quod mortuos refuscitavit, quod inter præcipuas Messiaæ notas ponit R. Levi ben Gersom.

⁶ Davidis.] Psal. II. 8. XXII. 28. LXVIII. 32. LXXII. 8, 17.

⁷ Esaiæ.] II. 2. XI. 10. XIV. I. XIX. 18. XXVII. 13. XXXV. XLII. & XLIII. præcipue XLIX. 6. LI. 6. LII. 15. LIV. LV. 4, 5. LX. 3. & sequentibus LXV. I, 2. LXVI. 19. & seqq.

⁸ Zachariæ.] II. II. VIII. 20. & sequentibus IX. 9, 10, II. XIV. 16.

⁹ Oseæ.] II. 24.

¹ Per ipsum collapsuros cultum falsorum Deorum.] Esa. II. 18. 20. XXXI. 7. XLVI. I. Sophonias I. 4, 5, 6. Zach. XIII. 2,

singuli

singuli tantum homines, sed & populi & reges ad unius Dei cultum converti. Hæc non Judæorum Rabbinis debentur, sed Jesu discipulis, eorumque successoribus: ita ² populus. Dei factus est, qui ante non erat, & impletum est, quod per Jacobum prædictum fuerat, Genes. XLIX. antequam plane tolleretur civilis potestas à posteris Judæ, venturum Silo, quem ³ Chaldæus, & alii Interpretæ, Messiam exponunt, ⁴ cui parituræ essent etiam exteræ gentes.

§ XVIII. *Solutio ejus quod dicuntur quædam non impleta.*

Opponi hic à Judæis solet, quædam de temporibus Messiae prædicta esse, quæ non conspiciantur impleta. Sed quæ adducunt, obscura sunt, aut diversam recipiunt significationem; propterea quæ non debent deseriri ea, quæ sunt manifesta, qualia sunt sanctitas præceptorum Jesu, præmii excellentia, & in eo proponendo sermo perspicuus; quibus cum accedant miracula, sufficere hæc ad amplectendum ejus dogma debebant. Ad vaticinia, ⁵ quæ libri clausi nomine nuncupari solent,

² *Populus Dei factus est qui ante non erat.]* Osee 11. 24.

³ *Chaldæus.]* Tam Jonathan, quam Hierosolymitanæ paraphræses Scriptor. Item Thalmudici titulo de Synedrio, Bereith Rabba, Jakumus ad Pentateuchum, Rabbi Salomo & alii. **תְּלָשׁ** quod nunc Judæi volunt esse virgam castigationum, Thargum Chaldæo expõnitur **תְּלָשׁ**, & Græcis eodem sensu **ἀγχῶν**. Aquilæ **στρωτερον**. Symmacho **ἐξεστία**. **תְּרָחַ** autem per **בֶּן** filius ejus, expõnunt Chaldæus, R. Siloh, R.

Bechai, R. Salomo, Abenesdra & Kimchi. Vide pulchre dicta de hoc loco apud Chrysostomum, Sermone Christum esse Deum.

⁴ *Cui parituræ essent etiam exteræ gentes.]* Vide dictum locum Eliaæ xi. 10. qui huic lucem adferit.

⁵ *Quæ libri clausi nomine nuncupari solent.]* Esaias xxix. 11. Daniel. xii. 4, 9. & ibi Iacchades. Vide quæ hanc ad rem differit Chrysostomus Sermone 11. Cur obscurum sit Vetus Testamentum.

recte intelligenda, opus sœpe est Dei quibusdam auxiliis, quæ merito illis subtrahuntur, qui aperta negligunt. Loca autem, quæ objiciunt, varie exponi, ne ipsi quidem ignorant: & si cui conferre libeat interprètes veteres, ⁶ qui in Babylonico exfilio, aut alioqui circa Jesu tempora extiterunt, cum his, qui scripserunt postquam Christianorum nomen in odio apud Judæos esse cœpit; inveniet explicationes novas repertas partium studio, cum olim receptæ essent aliæ, quæ cum Christianorum sensu satis conveniebant. Multa in sacris litteris non ex proprietate verborum, ⁷ sed figura quadam esse intelligenda, ne ipsi quidem ignorant: ⁸ ut cum Deus descendisse dicitur, cum ei ⁹ os, ¹ aures, ² oculi, ³ nares, tribuuntur. Quidni ergo hunc in modum explicemus & pleraque de Messiæ temporibus dicta? qualia sunt, ⁴ lupum cum agno, pardum cum hœdo, leonem cum pecore stabulaturum, lusurum cum anguisbus infantem, ⁵ montem Dei surrecturum supra

⁶ Qui in Babylonico, &c.] Videtur Grotius respicere ad Chaldeos Interpretes Veteris Testamenti, atque ex sententia Judæorum loqui, à quibus antiquiores habentur, quam sunt. Vide Brian. Waltoni Proleg. in Bibl. Cap. xii. Clericus.

⁷ Sed figura quadam esse intelligenda, ne ipsi quidem ignorant.] Quomodo Maimonides in libro i ad locum Esaiæ xi. 6. de Messiæ temporibus ἀληγορεῖς vult intelligi. Idem dicit ad ipsum Esaiæ locum David Kimchi qui & similia habet ad Jerem. ii. 15. v. 6.

⁸ Ut cum Deus descendisse dicitur.] Ut Gen. xi. 5. xviii. 21. Vide de his similibusque

locutionibus Maimonidem Doctoris dubitantium Parte i. cap. 10. & 11. 29. & sequentibus, & eundem ad Deuter. ubi de Rege. Messiæ rēs fore cœlestes ait liber Cabalisticus Neザã Ifraël.

⁹ Os.] Ut Jeremiæ ix. 12.
¹ Aures.] Ut Psal. xxxi. 3. xxxiv. 16.

² Oculi.] Loco Psalmi proxime citato.

³ Nares.] Psalm. xviii. 9. Jer. xxxii. 37.

⁴ Lupum cum agno.] Dicto loco Esaiæ xi. 6. & sequentibus.

⁵ Montem Dei surrecturum supra montes alios.] Esaiæ ii. 2. Michæl iv. 1. & seqq. montes.

montes alios, venturos eo alienigenas, ut sacra faciant. Sunt quædam promissa, quæ ex antecedentibus aut consequentibus verbis, aut etiam ex ipso sensu conditionem in se tacitam continent. Sic multa Hebræis promisit Deus, si Messiam misum reciperent, eique parerent: quæ si non eveniunt, habent ipsi, quod sibi imputent. Quædam vero etiam definite & sine conditione promissa, si inpleta nondum sunt, adhuc possunt expectari. Constat enim etiam apud Judæos, tempus, sive regnum Messiæ, durare ad finem sæculorum.

§ XIX. Et ad id quod opponitur de humili statu & morte Jesu.

Offendit multos humilis Jesu fortuna: inique vero; cum in sacris litteris passim dicat Deus, erigi à se humiles, & superbos sterni. ⁸ Jacob extra se nihil præter baculum ferens Jordanem transiit: rediit eodem maxima vi pecoris ditatus. Moses exsul, pauper, pecora pascebatur, ⁹ cum ei in rubo Deus apparuit, populique sui ductum mandavit. ¹ David itidem gregem pasicens ad regnum vocatur, multisque aliis exemplis talibus plena est sacra historia. De Messia vero legimus, fore eum ² lætum pauperibus nuntium, ³ non clamorem excitaturum in publico, aut jurgiis usurum;

⁶ Tempus sive regnum Messiæ durare ad finem sæculorum.] Perrek Chelek. p. 97.

⁷ Erigi à se humiles, & superbos sterni.] 1 Reg. II. 8. Psal. xxxiv. 19. Prov. xi. 2. Esaias LVII. 15. LXVI. 2.

⁸ Jacob extra se nihil præter baculum ferens Jordanem transiit.] Gen. xxxii. & seqq.

⁹ Cum ei in rubo Deus appa-

ruit.] Exodi IIII.

¹ David itidem gregem pasicens ad regnum vocatur.] 1 Sam. XVI.

7, II.

² Lætum pauperibus nuntium.] Esaias LXI. 1. Matth. XI. 5. Adde Zach. IX. 9.

³ Non clamorem excitaturum in publico aut jurgiis usurum, sed acturum leniter.] Esaias XLII.

2, 3, 4. Matth. XII. 19, 20.

sed acturum leniter, ita ut parcat arundini concusse, & in ellychnio fumigante alat, quod restat caloris. Neque magis cætera ejus mala, & mors ipsa, invisum eum cuiquam facere debent. Nam saepe à Deo permitti, ut pii ab impiis non vexentur modo, ⁴ ut Lotus à Sodomæ civibus, sed interficiantur quoque, manifestum est ⁵ exemplo Abelis parricidio enecti, ⁶ Esaiæ dissecti, ⁷ Maccabæorum fratribus cum matre ad mortem excruciatorum. Ipsi Judæi Psalmum canunt LXXIX. in quo hæc verba sunt: *Dederunt servorum tuorum cadavera in cibum volucrum, reliquias eorum, quos tu, ô Deus, amas, bestiis: sanguinem eorum effuderunt in pomærio Hierosolymorum: nec quisquam fuit, qui eos sepeliret, & quæ sequuntur.* Ipsum vero Messiam debuisse per ærumnas, & mortem pervenire ad regnum suum, & ad potestatem summis bonis ornandi familiam suam, negare nemo poterit, qui ad ista Esaiæ verba, ⁸ capite LIII, animum volet attendere. *Quotusquisque credidit sermoni nostro, & vim Dei agnovit?* Idque ideo, quia surrexit ille, Deo adspiciente, tamquam tener surculus, tamquam herba ex solo arenoso: in vultu ejus nihil pulchri, nihil decori, nec, si adspiceres, quidquam erat quod oblectaret; contemui patebat, & inter homines erat velut abjectissimus, multos dolores, multas ægritudines expertus: omnes se ab eo avertiebant: tanto erat despiciatur, nulloque in pretio. Sed vere

⁴ Ut Lotus à Sodomæ civibus.] Gen. xix.

⁵ Exemplo Abelis parricidio enecti.] Gen. iv.

⁶ Esaiæ dissecti.] Ita habet Judæorum traditio, ad quam respicit Scriptor ad Hebræos xii. 37. & Josephus x. 4. Chalcidius in Timæum: *Cum Prophetæ à conseleratis, unus*

membratim sectus, alter obrutus saxis.

⁷ Maccabæorum fratribus cum matre ad mortem excruciatorum.]

² Maccab. vii. Josephus libro τετραγωνικοπολιτευματικων.

⁸ Capite LIII.] Quem locum de Messia interpretantur Chaldaeus Paraphraates, & Gemara Babylonica, titulo de Synedrio.

⁹ nostros

⁹ nos fratres ille morbos pertulit, nostra mala toleravit. Nos illum habuimus tamquam de cœlo tactum, à Deo iustum atque depressum: sed ob nostra peccata vulneratus est, attritus ob nostra crimina. ¹ Pœna, quæ nobis salutem pareret, ipsi imposta est: tumices ipsius dati sunt nobis pro remedio. Certe enim nos ut oves aberraveramus omnes hac atque illuc: ipsi Deus infixit pœnam, quæ nostris criminibus debebatur: Et tamen cum opprimeretur & gravissime cruciaretur, vocem nsn emisit, sicut agnus mactandus, aut ovis, quæ tondetur, silent muta. Post vincula, post judicium, è medio sublatus est: sed rursus vitæ ejus durationem quis digne eloqui poterit? Nimurum, ex hoc loco, in quo nos vivimus, ereptus est: sed hoc malum ei evenit ob populi mei scelera. Ad mortem usque & sepulturam datus est in manus potentium atque impiorum, cum tamen nemini fecisset injuriam, neque in sermone ejus reprehensus fuisse unquam dolus malus. Sed quamquam Deus eo usque eum passus est conteri, doloribusque affici, tamen ² quia se constituit hostiam piacularem, ³ videbit posteritatem, vitam aget durabilem, & quæ Deo sunt placita, per ipsum feliciter curabuntur. Liberatum se à malo conspiciens, ait Deus, ⁴ voluptate satiabitur, eo maxime, quod dogmate suo ipse justus servus meus multos absoluat, eorum crimina auferens. Dabo ei part-

⁹ Noſtrōs morbos ille pertulit.] Morborum voce quævis mala intelligi docet ad hunc locum Abarbanel.

¹ Pœna quæ nobis salutem pareret, ipsi imposta est.] De Messia hæc explicat Rabboth & Salomon Jarchi ad Gemaram titulo de Synedrio.

² Quia se constituit hostiam piacularem.] De malis volente animo toleratis hic ait Al-seck.

³ Videbit posteritatem.] Voce seminis quæ in Hebreo est, significari discipulos ait hic Alseck. Sic semel serpentes Hebræi interpretantur Chananeos. Nec aliter accipiunt nonnulli eorum filios, Esaiæ VIII. 18. ut Thalmud Hierosolymitanum notat titulo de Synedrio.

⁴ Voluptate satiabitur.] Hæc ad futurum seculum refert Abarbaniel.

tem eximiam, ⁵ ubi inter præliatores spolia dividuntur, quia morti se dedidit, & sceleratis adnumeratus est, cumque poenas alienorum criminum ferret ipse, pro fontibus se constituit peccatorem. Quis potest nominari, aut regum, aut prophetarum, in quem hæc congruunt? Nemo sane. Quod autem recentiores Judæi commenti sunt, agi hic de ipso populo Hebræo disperso in omnes gentes, ut suo exemplo ac sermone multos ubique proselytos facheret; is sensus primum plurimis sacrarum litterarum testimoniis repugnat quæ clamant, Judæis ⁶ nihil mali accidisse, quod non ipsum, & insuper majora multo, suis factis essent promeriti. Deinde ipsa Propheticæ orationis series eam non fert interpretationem. Dicit enim sive Propheta, quod isti loco videtur convenientius, sive Deus: *hoc malum illi evenit, ob populi mei scelera.* Populus autem Esaiae, aut etiam populus Dei pecularis, est populus Hebraicus. Quare is, qui tam gravia perpeccus ab Esaia dicitur, non potest idem populus esse. Melius antiqui Hebræorum Magistrorum fatebantur hæc de Messia dici; quod cum viderent quidam posteriorum, ⁷ duos Messias commenti sunt, quorum alterum vocant Josephi filium, qui mala multa & mortem cruentam patet; alterum Davidis filium, cui cuncta propere succederent; ⁸ cum multo facilius esset, &

Prophe-

⁵ Ubi inter præliatores spolia dividuntur.] Hæc spirituali modo intelligenda docet Gemara Babylonica titulo סוכך. Per spolia intelligi sapientum honores & præmia dicit Alseck ad kunc locum.

⁶ Nibil mali accidisse quod non ipsum, & insuper majora multo, suis factis essent promeriti.] Ap-

paret id locis Prophetarum jam supra positis, & Danielis ix. & Nehemiæ ix. Adde quod is, de quo agit Esaias, deprecaturus erat Deum pro Ethnicis, quod Judæi non faciunt.

⁷ Duos Messias commenti sunt.] Thalmud titulo Succha: R. Salomo: R. David Kimchi.

⁸ Cum multo facilius esset & Prophe-

Prophetarum scriptis congruentius, unum agnoscere, qui per adversa & mortem ad regnum esset perventurus, quod nos de Jesu credimus, & verum esse res ipsa docet.

§ XX. *Et quasi viri probi fuerint, qui eum morti tradiderunt.*

Retinet multos à fuscipienda Jesu disciplinā præconcepta quædam opinio, de virtute ac probitate majorum suorum, ac maxime Sacerdotum; qui Jesum præjudicio damnarunt, & dogma ejus repudiarunt. Sed quales sæpe majores ipsorum fuerint, ne me sibi maledicere existiment, audiant ipsis verbis, & legis suæ, & Prophetarum, à quibus sæpe appellantur ⁹ incircumcisi auribus & corde; ¹ populus labiis & rituum apparatu Deum honorans, animo autem remotissimus. Majores ipsorum fuerunt, ² qui Josephum fratrem suum parum absuit quin interficerent, re autem ipsa in servitutem vendiderunt. Majores ipsorum & illi, ³ qui Mosem perpetuis seditionibus ad vitæ tædium adegerunt, ducem suum ac liberatorem, cui terra, mare, aër obediebant: ⁴ qui panem cœlitus missum fastidierunt; ⁵ qui velut de summa penuria conquesti sunt, cum aves comeñas adhuc

Prophetarum scriptis congruentius unum agnoscere, qui per adversa & mortem ad regnum esset perventurus.] Quod ipsum non uno in loco ad hoc Esaiæ caput sequitur Abarbaniel.

⁹ *Incircumcisi auribus & corde.] Jerem. iv. vi. 10.*

¹ *Populis labiis & rituum apparatu Deum honorans, animo autem remotissimus.] Deut. xxxii. 5, 6, 15, 28. Esaias xxix. 13. Amos v. 21. Ezech. xvi. 3.*

² *Qui Josephum fratrem suum*

parum absuit quin interficerent, re autem ipsa in servitutem vendiderunt.] Gen. xxxviii.

³ *Qui Mosem perpetuis seditionibus ad vitæ tædium adegerunt.] Loca notata supra ad librum 11.*

⁴ *Qui panem cœlitus missum fastidierunt.] Num. xi. 6.*

⁵ *Qui velut de summa penuria conquesti sunt, cum aves comeñas adhuc ruſtarent.] Dicto capite xi. in fine.*

ructarent. Majores ipsorum fuerunt,⁶ qui Da-
vide, tanto ac tam bono rege, deserto, secuti sunt
rebellem filium. Majores ipsorum fuerunt,⁷ qui
Zachariam, Jojadæ filium, trucidarunt in loco
sanctissimo, viictimam crudelitatis suæ facientes
ipsum Sacerdotem. Jam vero⁸ Pontifices quod
attinet, tales fuerunt, qui Jeremiæ falso crimine
mortem machinati sunt, & perfecissent, nisi pro-
cerum quorumdam obstatisset auctoritas⁹ extor-
serunt tamen, ut captivus haberetur, ad ipsum
usque momentum captæ urbis. Si quis putet,
meliores fuisse eos, qui Jesu temporibus vixerunt,
eum ab hoc errore liberare Josephus poterit, qui
atrocissima eorum facinora describit, & poenas
graviores omnibus umquam auditis,¹⁰ & tamen,
ut ipse censet, infra meritum. Neque de Syne-
drio melius exstimatorum; præsertim cum eo
tempore Senatores non veteri more cooptari, ma-
nibus impositis,² sed ex potentium nutu legi sole-
rent; ut & Pontifices, non jam perpetua,³ sed
annali & saepe empta dignitate. Non mirari ergo
debemus, si homines arrogantia tumidi, ambi-
tione & avaritia insatiabiles, in furorem acti sunt,
conspicto homine, qui sanctissima præcepta ad-
ferens vitam ipsis suam, ipsa diversitate, exprobra-

⁶ Qui Davide, tanto ac tam
bono rege, deserto secuti sunt
rebellem filium.] 2 Sam. xv.

⁷ Qui Zachariam, Jojadæ
filium, trucidarunt.] 2 Paralip.
xxiv. 21.

⁸ Pontifices quod attinet, tales
fuerunt, qui Jeremiæ falso cri-
mene mortem machinati sunt.] Je-
remiæ xxvi.

⁹ Extorserunt tamen, ut cap-
tivus haberetur ad ipsum usque
momentum captæ urbis.] Jerem.
xxxviii.

¹⁰ Et tamen, ut ipse censet,
infra meritum.] Dicit is neque
urbem aliam talia perpetram
mala, neque ab omni ævo sæ-
tem fuisse omnium scelerum
feraciorem. Plus Judæis mali
à semetipuis illatum, quam à
Romanis, qui illorum facinora
expiaturi venerant.

² Sed ex potentium nutu legi
solerent.] Josephus xiv. 19.

³ Sed annali & saepe empta
dignitate.] Josephus xviii. 3.
& 6.

bat. Nec aliud illi criminis datum, quam quod olim optimo cuique. ⁴ Sic Michæas ille, qui Josaphati tempore vixit, in custodiā datus est, quod intrepide verum contra quadringentos falsos Prophetas adseruisset. ⁵ Eliæ Achabus objecit, plane ut Jesu Sacerdotes, ipsum esse, qui pacem Israëlis turbaret. ⁶ Jeremiæ quoque criminis datum, id quod Jesu, vaticinatio adversus Templum. Addendum hic, quod Magistri Hebræorum veteres ⁷ scriptum reliquerunt, temporibus Messiæ homines fore canina impudentia, asinina contumacia, ferina crudelitate. Deus ipse, qui quales Judæi plerique exstiti essent, Messiæ tempore, multo ante præviderat, futurum dixerat, ⁸ ut qui populus suus non fuisset, in populum adsumeretur, ⁹ ex Judæorum autem urbibus

⁴ Sic Michæas ille, qui Josaphati tempore vixit, in custodiā datus est.] 1 Reg. xxii.

⁵ Eliæ Achabus objecit, plane ut Jesu Sacerdotes, ipsum esse, qui pacem Israëlis turbaret.] 1 Reg. xviii. 17. Achabus Eliæ dicit, **הָאָרֶת וְהַעֲרֵן יִשְׂרָאֵל**, ubi Græci, ἐστὶ διατρέφων τὸν Ἰσραὴλ; Nonne tu es qui turbas Israëlem? Sic Sacerdotes de Jesu, apud Lucam xxii. 2. Τῷτον εἴρομεν διατρέψοντα τὸ θόρυβον, Hunc invenimus turbare Israëlem.

⁶ Jeremiæ quoque criminis datum, id quod Jesu, vaticinatio adversus Templum.] Jerem. vii. & sequentibus. xxvi. 6, 11.

⁷ Scriptum reliquerunt, temporibus Messiæ homines fore canina impudentia, asinina contumacia, ferina crudelitate.] Thalmud de Synedrio, Ketuboth, & Sota: R. Salomo ad dictum titulum de Synedrio c. Helech,

Thalmud titulo de Ponderibus. Traditione Rabbi Judæ in Gemara ad eundem titulum de Synedrio c. Helech: quo tempore adveniet filius David, domus institutionis divine fiet lupanar. Vide Jerem. x. 21. xxix. 14. [Erat hic grave mendum, nam pro Gemara legebatur Masoreta. Exstant autem hæc verba in Gemara ad Cap. xi. tituli de Synedrio: qua ætate veniet filius Davidis, domus conventus, בְּתַהְמוֹן, fiet lupanar. Edit. Cocceii §. 27. Clericus.]

⁸ Ut, qui populus suus non fuisset, in populum adsumeretur.] Osee 11. 24.

⁹ Ex Judæorum autem urbibus ac vicis singulis vix unus & alter irent ad sacrum montem: sed quod ad illorum numerum decesset, id expleturos extraneos.] Jeremiæ III. 14. 17. Adde Esaiam LIII.

ac vicis singulis vix unus, & alter, irent ad sacram montem: sed quod ad illorum numerum deesset, id expleturos extraneos: item ¹ Messiam Hebreis in ruinam fore: sed lapidem hunc rejectum ab ædificio præfectis, potissimo loco positum iri ad coagmentationem operis.

§ XXI. *Responsum ad objectionem, plures Deos à Christianis coli.*

Restat, ut duabus accusationibus respondeamus, quibus Judæi & dogma & cultum Christianorum impetunt. Prius est, quod plures à nobis Deos aiunt coli. Sed hoc nihil est, nisi in odium contorta alieni dogmatis explicatio. Quid enim est, cur magis id Christianis objiciatur, quam ² Philoni Judæo, qui saepe tria in Deo statuit, & *Dei rationem* five ³ *sermonem* vocat *Dei nomen*,

¹ *Messiam Hebreis in ruinam fore: sed lapidem hunc rejectum ab ædificio præfectis potissimo loco positum iri ad coagmentationem operis.*] *Esaiae viii. 14. Psal. cxviii. 22.*

² *Philoni Judæo qui saepe tria in Deo statuit.*] *De sacrificiis Abel & Cain:* Ήνίκα ὁ Θεὸς δοξοφορέμενος ὑπὸ δυοῦ τῶν ἀνωτάτων δυνάμεων, ἀρχῆς τε αὐτῷ ἀγαθότος, ἐπὶ ὃ μέσος πριγκήπειας φαναστατὸς ἐνεγύρσατο τὴν ὄρατην ψυχὴν, ὃν ἐνάξη μεμέτρηται μὲν ὑδαμῶς, ἀπειγύραφοι γέρει σιδυνάμεις αὐτῷ, μεμέτρηκε δὲ τὰ δόλα. *Cum Deus comitatus duabus summis suis efficaciis, imperio, ac bonitate, medius ipse* ⁴ *unus, tres conceptus operatus est animo perspicaci, quorum nullus mensura capitur; immensæ enim ejus eff-*

caciae: sed singulæ totum metiuntur. Mox ἀρχὴν etiam vocat ἔργοιαν, & ἀριθμόντα vocat εἰργεῖται, aitque à pio animo non enunciari, sed in silentii arcano adservari. Similia habet in libro de Cherubim; libro secundo de Agricultura Noæ vocat τὸν δεσμοτοιχὸν, τὴν ἵλεω δύναμιν, id quod est, vim dominam, vim beneficam. Maimonides initio libri de Fundamentis, & post eum Joseph Albo distinguunt in Deo, Id quod cognoscit, quo cognoscitur, & cognitionem. Habet quæ hic pertinent & Aben-esdra ad Genes. xviii. & Maimonides Doctoris dubitantium parte i. cap. 68.

³ *Sermonem vocat Dei nomen.*] In Allegoriis, & de Confusione linguarum.

⁴ mundi

⁴ mundi opificem, ⁵ neque ingenitum, ut est Deus Pater omnium, neque ita genitum ut sunt homines? ⁶ quem & Angelum sive legatum universum hoc curantem, & ipse Philo, ⁷ & Moses Nebemanni

*[4 Mundi opificem.] In Allegoriis: Ο λόγος αὐτῷ δὲ καθά-
νεπ ἐγγάρω προσχρησάμενος εἰ-
κοσμοτοῖς. Verbum ejus quo velut
instrumento usus mundum fecit:
De Caino: Οργανὸν δὲ λόγον τὸ
Θεῦ δὶ δὲ καλεσκενάσθη. Instru-
mentum autem Dei videbis esse
ipsum verbum Dei, per quod factus
est Mundus. [Melius λόγον hic
rationem vertas in Philone, quod
pluribus ostendi in Dissertatione
ad initium Joannis. Clericus.]*

*[5 Neque ingenitum, ut est
Deus pater omnium, neque ita
genitum ut sunt homines.] Locus
est libro, Quis haeres sit rerum
divinarum. Idem verbum Philo-
ni vocatur Dei imago, libro
de Monarchia: & de Somniis à
Deo immissis: interdum ἀντι-
νόμια, ut libro Pejorem insi-
diari meliori: & χαρακτήρι libro
II. de Agricultura. Confer Jo-
han. I. & Hebr. 1. 3.*

*[6 Quem & Angelum sive le-
gatum universum, hoc curantem,
& ipse Philo.] Αγγέλον vocat in
Allegoriis, & libro de Cherubim:
Αρχάγγελον vero libro de
Haerede divinorum bonorum, &
libro de Confusione linguarum.
Idem & Angelus & נָבָנִי dicitur R. Samueli in Mecor Chaim.*

*[7 Et Moses Nebemanni filius.] Ejus verba sic transtulit doctissimus Masius ad Josuæ cap. v.
Iste Angelus, si rem ipsam dicamus, est Angelus redemptor: de
quo scriptum est: Quoniam nomen
meum in ipso est: Ille, inquam,*

*Angelus qui ad Jacob dicebat:
Ego Deus Bethel. Ille, de quo
dictum est: Et vocabat Moses
Deus de rubo. Vocatur autem
Angelus, quia mundum gubernat.
Scriptum est enim: Eduxit nos
Jehovā (id est, Dominus Deus)
ex Aegypto, & alibi: Misit An-
gelum suum, & eduxit nos ex
Aegypto. Præterea scriptum est:
Et Angelus faciei ejus salvos fecit
ipso. Nimirum, ille Angelus qui
est Dei facies: de quo dictum est:
Facies mea præbit, & efficiam
ut quiescas. Denique ille Ange-
lus est, de quo vates: & subito
veniet ad Templum suum Domi-
nus, quem vos queritis, & An-
gelus fæderis quem cupitis. Rux-
sum alia ejusdem verba sic:
Animadverte attente quid ista
sibi velint. Moses enim & Israë-
litæ semper optaverunt Angelum
primum. Cæterum quis ille esset,
vere intelligere non potuerunt.
Neque enim ab aliis percipiebant,
neque prophetica notione satis ad-
sequabantur. Atqui facies Dei
ipsum significat Deum: quod
apud omnes interpretes est in con-
fesso. Verum ne per somnum
quidem ista intelligere quisquam
possit, nisi sit in mysteriis legis
eruditus. Mox: Facies mea præ-
cedet, hoc est, Angelus fæderis,
quem vos cupitis, in quo videbi-
tur facies mea. De quo dictum
est: Tempore accepto exaudiam te.
Nomen enim meum in eo est. Fa-
ciamque ut quiescas, sive efficiam,
ut ipse sit tibi lenis & benignus.
Neque*

manni filius, appellat: ⁸ aut Cabalistis, qui Deum distinguunt in tria lumina, & quidem nonnulli iisdem, quibus Christiani, nominibus, Patris, Filii, sive Verbi, & Spiritus Sancti. Et ut id sumam, quod apud omnes Hebræos maxime confessum est, Spiritus ille, quo agitati sunt Prophetæ, non est aliquid creatum, & tamen distinguitur à mittente: quomodo & illud, ⁹ quod Schekina vulgo vocant. Jam vero in Messia habitaturam eam vim divinam, quam Sapientiam vocant, plurimi Hebræorum tradiderunt, ² unde Chaldaeo Paraphraſtae Messias Dei Verbum dicitur: sicut & ³ augusto illo Dei ⁴ itemque Domini no-

*Neque te ducat per jus rigidum:
sed placide & clementer. Confer
quæ habet Manassis Conciliator
ad quæſtionem xix. super Ge-
neſim. [Nomen patris hujus
Rabbini melius efferatur Nach-
man, nam ſcribitur נחמן Nabb-
man.]*

*8 Aut Cabalistis qui Deum
distinguunt in tria lumina, &
quidem nonnulli iisdem, quibus
Christiani, nominibus, Patris,
Fili, sive Verbi, & Spiritus
Sancti.] Vide additamenta ad
Lexicon Hebraicum Schindleri
in notis אֱמָן. Et in
Deo non obſtare unitati, ait li-
ber dictus Schep-tal.*

*9 Quod Schekina vulgo vo-
cant.] Et distinguunt à Spiritu
Sancto: Gemara Hierosolymita
titulo de Dōcumentis cap.
3. & Gemara Babylonica titulo
Joma cap. 1. Schekina per
annos tres & dimidium ſe tena-
iffe in Monte Oliveti, expe-
ſtantem conuerſionem Iudæ-
orum, ait R. Jonathan, in p̄ſe-
fatione Eckā Rabthi: quo recte
accepto nihil verius.*

*1 Plurimi Hebræorum tradi-
derunt.] Rabbi Salomo. Idem
ad Genes. xix. 18. agnoscit à
Deo adsumi poſſe humanam na-
turam: quam & olim ad tem-
pus adſumptam putat, cui con-
ſentit Thalmud, titulo Sche-
buoth & Sabbatnoth.*

*2 Unde Chaldaeo Paraphraſta
Messias Verbum Dei dicitur.] Ut
Ofez vii. [At falli eos qui
quidquam, præter Deum ipsum,
Verbo Dei ſignificari, apud Chal-
dæum Paraphraſten, putant, o-
ſtendit vir doctus in Biblia Vi-
ritatis edita anno MDCCE, diu post
Auctoris mortem. Clericus.]*

*3 Augusto illo Dei.] Nempe
וְיַהֲוֵה, Jonathan & David
Kimchi ad Jeremiam xxiii. 6.
cum quibus conſentit R. Ab-
ba in Eckā Rabthi. וְיַהֲוֵה
Zacharias xiv. 16.
Futurum eo tempore ut Deus
דָּבָר digito monſtretur, ait
Thalmud in Taanith ex Eſaiā
xxv. 9.*

*4 Itemque Domini nomine.]
מֶלֶךְ אללה Psal. xlvi. 7. quem
Pſal-*

mine Messias appellatur apud Davidem, Esaiam,
& alios.

§ XXII. *Et humanam naturam adorari.*

Æque parata responsio est ad alterum, quod objiciunt nobis; nos, scilicet, cultum Deo debitum impertire naturæ à Deo conditæ. Dicimus enim, à nobis Messiæ non aliud honorem, aliudve cultum exhiberi, quam exigunt ⁵ Psalmus II.
& Psalmus CX. quorum illum in Davide rudi modi impletum, sed excellentius ad Messiam pertinere, etiam ⁶ David Kimchi, magnus Christianorum adversator, agnoscit; posterior vero de alio, quam de Messia, exponi non potest. Nam quæ recentiores Judæi alii de Abrahamo commiscuntur, alii de Davide, alii de Ezechia, frivola sunt. Psalmus ipse Davidis est, ut docet Hebræa inscriptio. Quod ergo David *Domino suo dictum* dicit, id nec Davidi ipsi, nec Ezechiæ, qui inter posteros Davidis fuit, Davide nulla re excellenter, aptari potest. Abrahamus autem sacerdotium aliquod eximium non habuit, imo Melchiseucus ⁷ ei tamquam se minori bene precatus est. Sed & hoc, & quod additur ⁸ de sceptro ex Sione exituro & perventuro in oras ultimas, plane in Messiam competit, ⁹ ut loci similes de Messia

Psalnum de Messia agere agnoscit Chaldæus ibi Paraphrastes, ut & jam dicto Esaiæ loco. Item יְהוָה in Psalm cx. quem de Messia agere jamjam patebit.

⁵ Psalmus II. & Psalmus CX. Hæc loca & Zachariæ IX. 9. de Messia exponit doctissimus Rabbi Saadia.

⁶ David Kimchi.] De Messia eundem Ps. II. exponunt Abraham Esdra, & R. Jonathan in

Bereith Rabba.

⁷ *Ei tamquam se minori bene precatus est.*] Et ab eo decimas sacerdotali jure accepit, Gen. XIV. 19, 20.

⁸ *De sceptro ex Sione exituro, & perventuro in oras ultimas.*] Psal. cx. 2.

⁹ *Ut loci similes de Messia haud dubie agentes patefaciunt.*] Ut Genes. XLIX. 10. & qui ex Prophetis adducti sunt supra.

haud

haud dubie agentes patefaciunt: nec aliter accepterunt vetustiores Hebræi & Paraphrastæ. Proprie autem Jesum Nazarenum esse, in quo hæc impleta sint, possem vel solis ipsius discipulis id adfirmantibus credere, ob summam eorum probitatem; sicut & Judæi Mōsi credunt de iis, quæ sine teste alio, à Deo sibi tradita dixit. Sed ad sunt præter hoc plurima & ¹ validissima argumenta summæ illius potestatis, quam obtinere Jesum dicimus: conspectus ipse vitæ redditus à multis: conspectus in cœlum avehi: tum vero dæmones ejecti, morbi que sanati solo ipsius nomine, & linguarum dona data discipulis, quæ regni sui signa Jesus ipse promiserat. His adde, quod sceptrum ejus, id est, sermo Euangeli ex Sione profectus, nulla humana ope, sola divina vi ad ultimos terrarum fines pervasit, populosque & reges sibi subegit, plane ut Psalmi prædixerant. Judæi Cabalistæ inter Deum & homines medium statuunt ² Enoch quemdam filium, nullo tantæ potestatis indicio. Quanto nos justius illum, qui tanta dedit sui documenta? Neque ad Dei Patris imminutionem id pertinet, ³ à quo venit hæc po-

¹ Validissima argumenta summa illius potestatis quam obtinere Jesum dicimus.] Quæ vide tractata libro supra 11. Adde & quæ dicta hujus libri initio.

² Enoch quemdam filium.] Nomen quod ei faciunt Hebræi est מְטָרֹת Metator. Ita Latinis dicitur qui regi viam parat. Lucanus:

Audax Hesperios veniam metator in agros.

Vegetius libro 11. Metatores in castris dicuntur, qui præcedentes locum castris idoneum eligunt.

Suidas: Μετάτωρ ὁ ἀρροτέλλης μετός ἄγγελος τῷ τῷ ἀρχοτῷ. Metator, nuncius qui à principe præmittitur. [Metatron, מְטָרֹת potius vocant Rabbinī, de quo vide Joan. Buxtorfi Lexicon Chaldaicum & Rabbinicum.]

³ A quo venit hæc potestas Jesu.] Ipso fatente: Johan. v. 19, 30, 36, 43. vi. 36, 57. viii. 28, 43. x. 18, 29. xiv. 28, 31. xvi. 28. xx. 21. & Apostolo Hebr. v. 5. Rom. vi. 4. 1 Cor. xi. 4.

testas.

testas Jesu, ⁴ & ad quem redditura est, ⁵ & cuius honori illa inservit.

§ XXIII. *Absolutio hujus partis, cum precibus pro Judæis.*

Subtilius ista rimari non hujus est operis, neque de his egissimus, nisi ut pateret, nihil esse in Christiano dogmate aut impium, aut absurdum; quod obtendere quis possit, quo minus Religionem tantis prodigiis ornatam, tam honesta præcipientem, tam eximia pollicentem, amplecti possit. Nam eam qui sit amplexus, is jam de specialibus quæstionibus consulere debet libros illos, quibus Religionis Christianæ dogmata contineri supra ostendimus. Quod ut fiat, oratur Deus, ut Judæorum mentem sua luce collustret, & efficaces reddat preces, ⁶ quas ipse Christus jam in cruce pendens pro illis fudit.

⁴ Et ad quem redditura est.] idoli esse nomen, quando Christiani in ejus honore respiciant

Fatente Apostolo 1 Cor. xv. 24. Deum Mundi opificem.

⁵ Et cuius honori illa inservit.] Quas ipse Christus jam in Joh. xiii. 31. xiv. 13. Rom. xvi. 27. Ideo Thalmud in titulo de Synedrio negat Jesum

Deum Mundi opificem.

Quas ipse Christus jam in

cruce pendens pro illis fudit.]

Luc. xxiii. 24.

HUGO GROTIUS
DE
VERITATE
RELIGIONIS
CHRISTIANÆ.
LIBER SEXTUS.

§ I. *Refutatio Mahumetismi; origo ejus.*

Sextus liber Mahumetistis oppositus, præfatio-
nis vice, Dei judicia adversus Christianos ad
ipsam usque Mahumetismi originem deducit; quo-
modo, scilicet, ¹ vera illa atque simplex pietas,
quæ inter Christianos gravissime vexatos oppres-
sique floruerat, paulatim refrigerescere cœperit; ex
quo per Constantinum & sequentes Imperatores

[¹ *Vera illa atque simplex pietas, quæ inter Christianos gravissime vexatos oppressisque floruerat.] Ammianus Marcellinus fine libri xxii. de Constantio: Eratque super his admovere facilis quæ donabat, Christianam Religionem absolutam & simpli-
cem anili superstitione confundens: in qua scrutanda perplexius, quam*

*componenda gravius, excitavit dissidia plurima; quæ progressa fuisse aluit concertatione verborum, ut catervis antifitum, jumentis publicis ultiro citroque dis-
currentibus per Synodos, quas ap-
pellant, dum ritum omnem ad suum trabere conatur arbitrium,
rei vehiculariæ succideret nervos.*

effectum.

effectum est, ut ea professio non tuta tantum, sed & honorata esset, ² mundo velut intruso in Ecclesiam: ³ principes primum Christianos nullum fecisse bellandi modum, etiam cum pace frui liceret: ⁴ Episcopos acerrime inter se certasse de summis

² *Mundo velut intruso in Ecclesiam.*] Vide de hac re pulchre dicta Chrysostomi Morali secundo ad 2 Corinth. cap. XII. post v. 10.

³ *Principes primum Christianos nullum fecisse bellandi modum, etiam cum pace frui liceret.*] Marcianni laudabile dictum apud Zonaram: Μὴ δὲν ὅωλα Βασιλίᾳ κινεῖν, ἔως εἰγνέειν ἐξόν. Non debere principem arma sumere, quam diu pace frui liceret.

⁴ *Episcopos acerrime inter se certasse de summis sedibus.*] Ammianus libro XXVII. Et bunc quoque (Viventium ex quaestore Palatii) discordantis populi seditiones terruere cruentæ, quæ tale negotium excitavere. Damasus & Ursinus, supra humanum modum ad rapiendam Episcopalem sedem ardentes, scissis studiis asperrime conflictabantur, adusque mortis vulnerumque discrimina adjumentis utriusque progressis: quæ nec corrigere sufficiens Viventius, nec mollire, vi magna coactus fecerit in suburbanum: & in certatione superaverat Damasus, parte quæ ei favebat instanti. Constatque in basilica Sicinini, ubi ritus Christiani est conventiculum, unodie CXXXVII. reperta cadavera peremptorum: efferatamque diu plebem ægre delinitam. Neque ego abnuo, ostentationem rerum considerans urbanarum, bujus rei cupidos, ob impetrandum quod appetunt omni contentione laterum juri-

gare debere; cum id adepti futuri sint ita securi, ut ditentur oblationibus matronarum, procedantque vehiculis insidentes, circumspœcte vestiti, epulas curantes profusas, adeo ut eorum convivia regales superent mensas. Qui esse poterant beati revera, si, magnitudine urbis despecta, quam vitiis opponunt, ad imitationem Antistitum quorundam provincialium viventer, quos tenuitas edendi potandique parcissime, vilitas etiam indumentorum, & supercilia humi spectantia perpetuo numini verisque ejus cultoribus, ut puros commendant & verecundos. Postea: Hæc inter Prætextatus præfecturam urbis sublimius curans, per integratatis multiplices actus & probitatis, quibus ab adolescentiæ rudimentis inclaruit, adeptus est id quod raro contigit, ut cum timeretur, amorem non perderet ci-vium, minus firmari solitum erga judices formidatos: cuius auctoritate justisque veritatis suffragiis tumultu lenito, quem Christianorum iurgia concitarunt, pulsoque Ursino, alta quies pari jam proposito ci-vium Romanorum aptissime adolescebat, gloria clari rectoris plura & utilia disponentis. Hic est Prætextatus, de quo historiam, haud indignam quæ hic ponatur, narrat Hieronymus ad Pammachium contra errores Joannis Hierosolymitani: Prætextatus, qui defig-natus Consul est mortuus, solebat luden

summis sedibus: ac ⁵ sicut olim arbori vitæ prælata arbor scientiæ maxima dederat mala, ita tunc quoque curiosam eruditionem pietati antehabitam, ⁶ & ex Religione artem factam: cui deinde consequens

Iudens beato Papæ Damaso dicere:
Facite me Romæ urbis Episcopum,
& ero protinus Christianus. Vide
& quæ idem habet Ammianus
libro xx. Non frustra Concilium
Africanum Cœlestinum
Romanæ urbis Episcopum mon-
net: Ne fumosum typhum sœculi
in Ecclesiam Christi, quæ lucem
simplicitatis, & humilitatis diem
Deum videre cupientibus præfert,
videamus inducere. Adde nobi-
les Epistolas Gregorii Romani
Episcopi, vere magni, lib. iv.
32, 34, 36. lib. vi. 30. lib.
vii. Indict. i. epist. 30.

Sicut olim arbori vitæ præ-
lata arbor scientiæ maxima dede-
rat mala.] Gen. ii. & iii.

6 Et ex religione artem fa-
*ctam.] Vide quæ jam produxi-
 mus ex Ammiani libro xxi.*
Idem libro xxii. in Juliani
historia. Utque dispositorum ro-
boret effectum, dissidentes Chri-
stianorum antipates cum plebe di-
scissa in palatum intromissos mo-
nebat, ut civilibus discordiis
consopitis quisque nullo vetante
religioni suæ serviret intrepidus:
quod agebat ideo obstinate, ut dis-
sensiones augente licentia, non ti-
meret unanimam posse plebem,
nullas infestas hominibus bestias,
ut sunt sibi ferales plerique Chri-
stianorum, expertus. — Procopius
Gotthicorum i. cum tempera-
mento tamen hic ut & alibi
audiendus: Πρέσβεις ἐν Βυζαντίῳ
παρὰ τὸν Ρωμανὸν ἀρχιεξέα ἦνον,
ὅτε τῆς Ἐφέσου ἱερεὺς Τιωάτιος,

ὑ Δημήτριος ἐκ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ Φιλίστων, δόξης ἔνεκεν, ὃν Χρι-
 σιανοὶ ἐν σφίσιν αὐτοῖς ἀνιδέγουσιν ἀμφαγοῦτες. τὰ δὲ αὐλογόμενα
 ἔγα τέξεις ἀμέν, ὡς ἡπικα ἐπι-
 μήσομαι. ἀπονοίας γὰρ μανό-
 δες τινὸς ἡγεμονίαι εἶναι, διέξεντο-
 θαι τὸν τε θεὸν φύσιν, ὅποια τολ-
 εῖν. ἀνθεώσω γὰρ ἀδὲ τὰ ἀν-
 θεώσεια εἰς τὸ ἀκριβές (οἷμα)
 καλαποτά, μὴ τοι γε τὰ ἐς θεὸν
 φύσιν ἥνοντα. ἐμοὶ μὲν ἐν ταῖς τοῦ
 μὴ ἀπιστοῖς τὰ τελιμητέα. ἔγω
 γὰς οἴκι ἀν ἀδὲ ἄλλο περὶ θεοῦ,
 ὅ, τι ἄν εἴποιμι, ἢ ἐπὶ ἀγαθοῖς
 τε παντάσιον εἴη, ὡς ἔντεσθαι
 ἐν τῷ ἐξοστῷ τῷ ἀπό τῷ ἔχει. λε-
 γέτω δὲ ἀστερ ηγεμονίεν ὑπὲρ
 αὐτῶν οἰεται καὶ ἴερεὺς καὶ ἰδιώτης.
 Hæc dum ille agitat, legati à
 Byzantio ad Romæ antipitem ve-
 niunt, Ephesi antipates Hypatius,
 Philipporum vero Macedoniae pro-
 vinciae Demetrius, ob ea quæ inter-
 se controversa Christiani habent.
 Ea vero quæ sint, quamquam
 per cognita, memorare me iudeat.
 Insanæ enim temeritatis esse exi-
 stimo, natura Dei qualis sit scruta-
 tari. Homini enim nec humana,
 quantum ego existimo, plane in
 aperto sunt: tantum absit ut ei
 pateant ea quæ ad æternum numen
 pertinent. Liceat ergo mihi im-
 pune de talibus silere, non com-
 monenti ea quæ aliis sancta ha-
 bentur. Ipso hoc tantum de Deo
 quod dicam habeo, esse eum om-
 nino bonum, ejusque potestate om-
 nnia contineri. Qui plus scriverit,
 plus.

sequens fuerit, ut ⁷ ad exemplum eorum, qui turrim Babyloniam ædificabant, affectatio temeraria rerum sublimium diffonas locutiones & discordiam pareret: quibus plebs conspectis, saepè nescia quo se verteret, culpam in sacras litteras rejecit, & eas tamquam venenatas cœpit fugere. Religio autem passim non in mentis puritate, sed, quasi reducto Judaismo, in ritibus collocari cœpit; ⁸ & in iis, quæ corporis magis exercitationem, quam animi emendationem in se continent; ⁹ itemque in studio flagrante semel electarum par-

plus de eo dicat, sive in sacerdotum est ordine, sive in plebe. Laudat Gregoras libro vii. dictum Lysidis Pythagorici, unde Synefis: τὸ δημοσίζ φιλοσοφεῖν μεγάλης ἐς ἀνθρώπως ἔργε τὸν θείων καταφρονίσεως. *Apud populum subtiliter philosophari, causa hominibus fuit magni contemptus rerum diuinarum.* Idem libro x. multum dissuadet tales disputationes, & de Latinis sui temporis loquens: Τὸς Ἱταλὲς δισκέων γῆ μέμφουσι ἵταπως ὑποτι γῆ μελα πολλῆς τὸς ὁρῶν τῆς θεολογίας ἐπισπόνθας. Italos ego rideo atque contemno, quod ita temere magnoque cum supercilie ad Theologiam profiliant. Addit mox: Οὐτω γὰρ παρ' αὐτοῖς εἰστεὶ τοῖς βαναύσοις ἐπικέχθαι τὰ θεολογίας μυστήσα. γῆ ὅτω πεχήνασιν ἀπωτελεῖ ἐπὶ τῷ συλ λογισμῷ ἐμβαίνειν τοῖς λόγοις αὐτῶν, ἀστωπερ ἐπὶ τῇ χλόῃ γῆ ημαῖς τὰ βοσκήματα. γῆ οἱ τῷ πιστεύειν ὀξεῖδις ἀμφιστον ἔχοντες, οἱ οἱ μηδὲ ἔπως δεῖ πιστεύειν εἰ δότες, μηδὲ οὐ, τι ἐξιν ὃ πιστεύειν φασιν, ἀγοράς γῆ περιπάτεται γῆ

7 Ad exemplum eorum, qui turrim Babyloniam ædificabant.] Gen. xi. exprobrat has controversias Christianis saepè Mahometes, præsertim Azoara xxvi. xxxii.

8 Et in iis quæ corporis magis exercitationem, quam animi emendationem in se continent.] 1 Tim. iv. 8. Coloss. 11. 23.

9 Itemque in studio flagrante semel electarum partium.] Rom. x. 2. 1 Cor. 1. 12. & sequentibus.

tium:

tium: ¹ tandemque evenit, ut ubique multi essent Christiani nomine, re paucissimi. Non dissimilavit Deus hæc populi sui vitia: quin ² ex ultimo Scythiae ³ ac Germaniae recessu immensa agmina, quasi diluvio, effudit in orbem Christianum: & cum datæ ab his strages maximæ non satis proficissent, ad corrigendos superstites, justo Dei permisso ⁴ in Arabia Mahumetes novam sevit religionem, pugnantem eam directa fronte cum Christiana Religione, sed quæ verbis quodammodo exprimeret vitam magnæ partis Christianorum. Accepta hæc Religio primum à Saracenis, qui ab Heraclio Imperatore defecerant: quorum armis brevi subacta Arabia, Syria, Palæstina, Ægyptus, Persis, post infessa Africa, & trans mare etiam Hispania. Sed Saracenorum potentiam tum alii, ⁵ tum Turcæ maxime exceperunt, gens & ipsa pugnacissima; quæ post longa adversum Saracenos certamina, in fœdus invitata facile suscepit Religionem suis moribus congruentem, imperiique majestatem in se transtulit. Captæ Asiae Græciæque urbes, & promota armorum felicitate, in Hungariam Germaniæque fines deventum est.

¹ Tandemque evenit, ut ubique multi essent Christiani nomine, re paucissimi.] Salvianus libro IIII. de Gubernatione Dei: Præter paucissimos quoq[ue]dam qui mala fu- giunt, quid eß aliud omnis cætus Christianorum, quam sentina vi- tiorum?

² Ex ultimo Scythiae.] Hun- nos, Avaros, Sabiros, Alanos, Euthalitas, Turcas.

³ Ac Germaniae recessu.] Got- thos, Erulos, Gepidas, Van- dalos, Frañcos, Burgundiones, Suevos, Alemannos, Saxonas,

Varnos, Longobardos.

⁴ In Arabia Mahumetes, &c.] Digna est quæ legatur vita Ma- hammedis, Anglico sermone scripta, ab Humf. P rideaux & Londini edita anno 1697. Sed præ ceteris omnibus legenda ea, quæ ab Abul' Feda Arabice scripta & edita à Viro doctissimo Joan. Gagnierio, cum eximiis notis. Clericus.

⁵ Tum Turcæ maxime exce- runt.] Vide Turcica Leunclavii, & Laonicum Chalcocondylam.

§ II. *Eversio fundamenti Mahometistarum, de non inquirendo in Religionem.*

Hæc Religio plane ad fundendum sanguinem facta multum ritibus gaudet, ⁶ credique sibi vult, nulla inquirendi libertate: unde librorum, quos sanctos habet, lectio plebi interdicta est. Quod ipsum statim manifestum est indicium iniquitatis. Merito enim suspecta merx est, quæ hac lege obtruditur, ne inspici possit. Verum quidem est, non æqualem esse omnibus ad omnia cognoscenda perspicaciam, multos arrogantia, alias affectibus, consuetudine nonnullos in falsum abripi: sed ⁷ ut via ad æternam salutem cognosci nequeat ab his, qui nullo commodi aut honoris respectu eam quærunt, se suaque omnia Deo subjicientes, & eum pro auxilio orantes, bonitas divina vetat credi. Et sane cum judicandi vim Deus inferuerit humanæ menti, nulla pars veri dignior est, in quam

⁶ Credique sibi vult nulla inquirendi libertate.] Alcoranus Azoara **xiii.** ut habet prima editio Latina, quam hic in lectoris gratiam sequimur.

⁷ Ut via ad æternam salutem cognosci nequeat ab his, qui nullo commodi aut honoris respectu eam querunt, se suaque omnia Deo subjicientes, & eum pro auxilio orantes, bonitas divina vetat credi.] Responso ad quæstionem IV. ad Orthodoxos, inter opera Justini: "Oti δὲ ἀδύνατον ἐσὶ μὴ τυχεῖν τῆς εὐέστειας τῷ ἐν ὅλῃ καζδίᾳ τε καὶ δυάμεν ἐπιζητοῦτι τὸν ἀληθεῖαν, μαρτυρεῖν δὲ πόγιον. τὰς δὲ αἰτῶν λαμβάνει, καὶ διτάνει τοῖς πάντας ἀποφέρει, καὶ τῷ εὑρθεῖ, καὶ τῷ κευοντι ἀνηγόρεται. Fieri autem nequire ut non ad inventionem perveniat,

qui toto corde ac viribus quæreret veritatem, testatur Dominus dicens: Quisquis petit, accipit: & qui quærerit, inveniet, & pulchri aperietur. Origenes **viii.** contra Celsum: Ἐχρήν δὲ αὐτὸν σπουδῆσαι, ἵτι πάντες ἔφορον καὶ πάντες ἐπωκέντον δὲ πονοῦσι πάνταν πατέρα καὶ δημιουργὸν, τὸν ἐκάπει προσαγέσσον ζητάσαν αὐτὸν καὶ αὐτοῦ εἰδέσσειν βαλομένην, καὶ ἀξίαν κοίνον, καὶ τύτοις τινὰ ἀπονέμει καζών τὴν προσαστίαν αὐτῷ. Cogitare eum oportuit communem omnium opificem ac patrem, qui cuncta spectat, auditque, æqua retribuere voluntati ipsum quærenti ac pie vivere cupienti, eique fructum largiri aliquem sui patrocinii.

ea impendatur, quam illa, quæ ignorari sine amittendæ salutis æternæ periculo non potest.

§ III. *Probatio adversus Mahumetistas, ex libris sacris Hebræorum & Christianorum: eosque non esse corruptos.*

⁸ Mosem à Deo missum, ⁹ item Jesum, ¹ & viros sanctos fuisse, qui Jesu disciplinam primi propagarunt, Mahumetes ejusque sectatores fatentur. At in Alcorano, lege Mahumetis, ² multa narrantur, plane contra quam à Mose & ab Jesu discipulis sunt prodita. Ut ex multis unum sumamus exemplum, Jesum in cruce mortuum, intra tertium dieni in vitam rediisse, conspectumque à multis, omnes Apostoli discipulique Jesu maximo consensu testantur. Contra docet Mahumetes, ³ Jesum clam subductum fuisse in cœlum, cruci autem affixum fuisse quoddam ejus simulacrum; ac proinde non mortuum Jesum, sed deceptos Judæorum oculos. Hæc objectio evadi non potest, nisi dicat Mahumetes, quod & dicit, ⁴ libros cum Mosis, tum discipulorum Jesu, non quales

⁸ *Mosèm à Deo missum.] Azoara v. xxii.*

⁹ *Item Jesum.] Azoara v. xii.*

¹ *Et viros sanctos fuisse qui Jesu disciplinam primi propagarunt.] Azoara v. lxxi.*

² *Multa narrantur plane contra quam à Mose & ab Jesu discipulis sunt prodita.] Ut templo Mechaë structum ab Abrahamo, Azoara ii. Alia de Abrahamo, Azoara xxxi. Confusa Gedeonis & Saulis historia, Azoara iii. in historia Exodi multa, Azoara xvii. & xxx. & xxxviii. In historia Josephi*

multa, Azoara xxii. de Avibus ab Abrahamo disiectis, & in vitam revocatis, Azoara iv. de Maria apud Zachariam educata, Azoara v. de avibus ex luto factis per Jesum, ibidem, & xiii.

³ *Jesum clam subductum fuisse in cœlum, cruci autem affixum fuisse quoddam ejus simulacrum, ac proinde non mortuum Jesum, sed deceptos Judæorum oculos.] Azoara xi.*

⁴ *Libros cum Mosis tum discipulorum Jesu, non quales fuerant mansisse, sed corruptos esse.] Azoara ix.*

fuerant

fuerant mansisse, sed corruptos esse. Sed hoc commentum jam supra à nobis libro tertio refutatum est. Certe si quis Alcoranum corruptum diceret, negarent hoc Mahumetistæ, idque sufficere dicerent adversus non probantes: at ipsi ultimo adferre, pro integritate sui libri, ea argumenta non possent, quæ nos afferimus, de sparsis statim exemplis per orbem terrarum, & quidem, non ut Alcorani, uno sermone, custoditisque fide tot sectarum tam discrepantium circa cætera. Persuadent sibi Mahumetistæ, Johannis capite xiv. ubi de Paracleto mittendo agitur, existisse aliquid scriptum de Mahumete, quod Christiani deleverint. Sed hic ab ipsis libet querere, hanc scripturæ mutationem velintne factam post Mahumetis adventum, an antea. Post Mahumetis adventum fieri plane non potuit, cum jam eo tempore exstarent toto orbe plurima, non Græca tantum, sed Syriaca, Arabica, & in dissitis ab Arabia partibus, Æthiopica, & Latina exemplaria non unius versionis: hæc autem omnia eo in loco consentiunt, nulla scripturæ varietate. Ante Mahumetis adventum nulla fuit mutandi causa: nemo enim scire poterat, quid dicturus esset Mahumetis. Imo si Mahumetis dogma nihil haberet Jesu dogmati contrarium, non magis difficiles fuissent Christiani in libris ejus recipiendis, quam in libris Mosis & Prophetarum Hebræorum fuerunt. Ponamus utrumque nihil scriptum fuisse, aut de Jesu dogmate, aut de Mahumetis: doceret æquitas, pro Jesu dogmate habendum, in quod Christiani omnes; pro Mahumetis, in quod Mahumetistæ consentirent.

§ IV. Ex comparatione Mahumetis cum Christo.

Conferamus jam utriusque dogmatis adjuncta
L 2 atque

atque affectiones, ut videamus, utrum utri præferendum sit: ac primum de auctoribus videamus.
⁵ Jesus Mahumetis ipsius confessione erat Messias ille, in Lege & Prophetis promissus: ⁶ ab ipso Mahumete vocatur Dei Verbum, ⁷ Mens, ⁸ Sapientia: ⁹ dicitur eidem nullum ex hominibus patrem habuisse. ¹ Mahumetes, solito naturæ ordine, genitus etiam à suis creditur. Jesus vitæ semper immaculatae, cui nihil objici posset: ² Mahumetes diu raptor, ³ mulierosus semper. ⁴ Jesus in cœlum evectus, fatente Mahumete: Mahumetes in sepulcro detinetur. Uter potius sequendus sit, quis non videat?

§ V. Item facta utriusque.

Accedant utriusque facta. ⁵ Jesus visum cæcis, claudis gressum, ægrotis sanitatem dedit; imo, fatente Mahumete, etiam vitam mortuis. ⁶ Mahumetes

⁵ Jesus Makumetis ipsius confessione erat Messias ille in Lege & Prophetis promissus.] Azoara xxix.

⁶ Ab ipso Mahumete vocatur Dei verbum.] Azoara v. xi. & in libro doctrinæ Mahumetis Jesus à Mahumete vocari λόγον, ἢ τρεῖς Θεούς, ait Euthymius Zigabenus in disputatione contra Saracenos.

⁷ Mens.] Azoara iv. xi. xxix. & in dicto libro.

⁸ Sapientia.] Dictis locis.

⁹ Dicitur eidem nullum ex hominibus patrem habuisse.] Azoara xxxi.

¹ Mahumetes solito naturæ ordine genitus etiam à suis creditur.] Vide librum Generationis Mahumetis.

² Mahumetes diu raptor.] Vi-

de Chronica Mahumetis versla ex Arabico. Vide Disputationem Saraceni & Christiani à Petro Abbe Cluniacensi editam.

³ Mulierosus semper.] Azoara xlili. xlili. lxxv. & lxxvi. Vide dictam Disputationem.

⁴ Jesus in cœlum evectus, fatente Mahumete.] Azoara xi.

⁵ Jesus visum cæcis, claudis gressum, ægrotis sanitatem dedit, imo, fatente Mahumete, etiam vitam mortuis.] Azoara v. xiii.

⁶ Mahumetes se missum ait, non cum miraculis, sed cum armis.] Azoara iii. xiv. xvii. xxx. lxxi. [Vide, hac de re, vitam Mohammedis Anglica Lingua editam ab erudito Viro Humpbredeo Prideauxio p. 30. ubi multis ostendit Pseudopropheta tam

humetes se missum ait, non cum miraculis, sed cum armis. Secuti tamen sunt, qui ei & miracula attribuerent: at qualia? Nempe, quæ aut arte humana facile possumt effecta reddi, ut de columba ad aurem advolante: aut quorum nulli sunt testes, ut de camelō noctu ei locuto: aut quæ sui absurditate refelluntur, ⁷ ut de magna Lunæ parte in manicam ipsius delapsa, & ab ipso remissa ad reddendam sideri rotunditatem. Quis non dicat in causa dubia, ei legi standum, quæ certiora pro se habet divinæ approbationis testimonia?

§ VI. *Eorum qui primi utramque Religionem receperunt.*

Videamus & eos, qui hanc & illam legem primi suscepérunt. Qui Jesu legem amplexi sunt, viri erant Dei timentes, vitæ simplicis: convenit autem Deo, ut tales neque sermonum præstigiis, neque specie prodigiorum, decipi patiatur. At ⁸ qui Ma-

tem non ausum miracula ulla jaſtare. Attamen, sequaces ejus multa jaſtarunt, ut liquet ex Vita Mohammedis ab Abul' Feda scripta, de qua jam antea Clericus.

⁷ Ut de magna Lunæ parte in manicam ipsius delapsa, & ab ipso remissa.] Azoara LXIV. Vide latius hanc fabulam ex capite Ceramur, apud Cantacuzenum Oratione in Mahumetem §. 23.

⁸ Qui Mabumetismum primi suscepérunt prædones erant.] Ostendit vox ipsa Saraceni, quod شرک signifies. Vide Scaligerum de Emendatione Temporum lib. III. cap. de Periodo Arabum. [Fuere quidem vere

latrones, qui primi Mohammedem sunt sequuti; sed vox Arabicæ, ad quam respicit Scaliger, significat clam furari, non prædari. Nec credibile est ipsos infame nomen sibi adsumisse; ne jam dicam fuisse hoc antiquius Mohammedem, cum apud Ptolemaeum & Pbilostorgium inveniatur. Itaque malim eorum sequi sententiam, qui deducunt Saracenorum nomen à voce شرك Schark, quæ orientem sonat, unde شركين Scharkiin, Saraceni, seu Orientales, quomodo etiam Arabes in Scriptura vocantur. Qua de re adi Eduard. Pocockium ad Specimen Histor. Arabum, ab initio, Clericus.

metismum primi suscepunt prædones erant, homines ab humanitate ac pietate alieni.

§ VII. *Modorum, quibus lex utraque propagata est.*

Sequitur ut modum ostendamus, quo Religio utraque propagata est. De Christiana aliquoties jam diximus, incrementa ejus esse ex miraculis, non Christi tantum, sed & discipulorum, & qui eis successerunt, tum vero ex ipsa malorum & suppliciorum patientia. At Mahumetismi doctores nulla ediderunt miracula, nullas graves ærumnas ac dura mortium genera ob eam professionem pertulerunt. Sed ⁹ Religio illa, quo arma eunt, sequitur, & armorum accessio est: ¹ nec aliud ipsi argumentum pro ea magistri adferunt, quam bellorum successum, & imperii magnitudinem, quibus nihil ad hanc rem fallacius. Paganica sacra ipsi improbant. Et tamen scimus, quantæ fuerint Persarum, Macedonum, Romanorum victoriæ, quam late patuerint eorum imperia. Neque Mahumetistis semper prosperi bellorum eventus.

² Notæ clades, quas plurimis in locis terra mari-

que

⁹ Religio illa, quo arma eunt,
sequitur, & armorum accessio est.]
Azoara x. xviii. xxvi.

¹ Nec aliud ipsi argumentum
pro ea magistri adferunt, quam
bellorum successum, & imperii
magnitudinem.] Azoara xxxiv.
XLVII.

² Notæ clades.] Quæ à temporibus Grotii majores fuere.
Expulsi enim sunt, post multas
clades, ditione Austriaca, Hungaria,
Transilvania & Peloponneso, ante aliquot annos; vi-
sumque Turicum Imperium,
ab eo tempore, retro sublapsum

referri. Clericus. Anno quidem
1715. post hasce notulas pri-
mum editas, recuperarant Tur-
cæ Peloponnesum, segniter à
Venetorum Præfeti defen-
sam. Sed anno sequente 1716.
cum Hungariam & Corcyram
Insulam invadere conarentur,
primum sunt in Hungaria in-
genti prælio vieti à Cæsarianis
copiis, quibus Eugenius à Sa-
baudia præerat, amiseruntque
urbem Themiscyram ad deditio-
nem, vehementi oppugnatione,
adaictam: tum à Corcyra, vir-
tute Comitis Schuleburgii, non
finc.

que acceperunt: tota Hispania pulsi sunt. Non potest res, quæ vices tam incertas habet, quæque bonis ac malis communis esse potest, nota esse certa veræ religionis: eoque minus, quod arma eorum injusta sunt; 3 cum sæpe ea moveant adversus populos sibi non molestos, nulla injuria cognitos, ita ut nihil armis obtendere possint, nisi solam Religionem, quod maxime est irreligiosum. Nam 4 cultus Dei nullus est, nisi ab animo volente procedat. Voluntas autem docendo & suadendo elicetur, non minis, non vi. Coactus qui credit, non credit, sed credere se simulat, ut malum vitet. Qui mali sensu aut metu extorquere assensum vult, eo ipso ostendit, se argumentis diffidere. Rursus autem hunc ipsum obtentum Religionis ipsi destruunt, cum subactos sub imperium patiantur uti, qua velint, Religione: imo & 5 palam agnoscent interdum, Christianos in sua lege servari posse.

§ VIII. *Præceptorum inter se.*

Contendamus inter se & præcepta. Hinc patientia præcipitur, imo & benignitas in male volentes: inde ultio. Hinc perpetua matrimonii

sine clade, repulsi in classem
suam aufugerunt. Cum hæc scriberem mense Aprili 1717.
minabantur se novis copiis conscriptis eadem tentaturos, quibus tamen Cæsariani non multum moveri videbantur. Clericus. Revera sunt, sequente æstate, ad Albam Græcam ingenti prælio vieti, eodem Eu-

genio duce, eaque Urbs & Pars Serviæ in potestatem Caroli VI. Cæsar Aug. redactæ. *Idem.*

3 Cum sæpe ea moveant adver-

sus populos sibi non molestos.] Azoara xix.

4 Cultus Dei nullus est, nisi ab animo volente procedat.] Lac-

tantius libro x. cap. 20. Nihil est enim tam voluntarium quam religio, in qua si animus sacrificantis adversus est, jam sublata, jam nulla est.

5 Palam agnoscent interdum, Christianos in sua lege servari posse.] Azoara I. & XII. Liber de Doctrina Mahumetis. Vide Euthymium.

fides, morum mutua toleratione: ⁶ inde discedendi licentia. Hic maritus, quod ab uxore exigit, præstat ipse, & affigendum uni amorem exemplo suo docet: ⁷ ibi aliæ super alias mulieres, nova semper libidinum irritamenta. Hic intus ad animum revocata Religio, ut eo bene culta fructus exserat humano generi utiles: ibi eadem ⁸ in circumcisione, ⁹ aliisque rebus per se mediis, vim suam prope totam consumit. Hic temperatus ciborum vinique usus permittitur: ibi ¹ vetitum sue vesci, ² bibere vinum, quod tamen magnum Dei munus est ad animi & corporis bona cum modo sumptum. At ante quidem legem perfectissimam, qualis est Christi, rudimenta quasi puerilia præcessisse non mirum est: post eam vero publicatam, redire ad figuræ præposteriorum. Neque ulla potest causa adferri, cur post Christianam Religionem longe optimam, aliam decuerit proferri.

§ IX. Solutio ejus quod objiciunt Mahumetistæ de Dei filio.

Offendi se ajunt Mahumetistæ, quod Deo filium demus, cum uxore non utatur, quasi filii vox in Deo non possit diviniorem habere significationem. At ipse Mahumetes multa Deo adscribit non minus indigna, quam si uxorem habere diceretur: puta ³ manum ipsi frigidam esse, idque

⁶ *Inde discedendi licentia.*] Vide Euthymium, & eos qui de rebus Turcicis scripsere.

⁷ *Ibi aliæ super alias mulieres.*] Azoara III. VIII. IX. XXXIIII.

⁸ *In circumcisione.*] Vide & Bartholomæum Georgevitum de Ritibus Turcarum.

⁹ *Aliisque rebus per se mediis.*] Locum vide.

Ut lotionibus, Azoara ix. Vide & Euthymium.

¹ *Vetitum sue vesci.*] Azoara II. xxvi.

² *Bibere vinum.*] Vide Euthymium, & alios qui res Saracenicæ scriperunt.

³ *Manum ipsi frigidam esse idque se taetum expertum.*] Locum vide.

se tactu expertum: ⁴ gestari in sella, & his similia. Nos vero cum Jesum Dei filium dicimus, hoc significamus, quod ipse, ⁵ cum eum Verbum Dei dicit: ⁶ verbum enim ex mente, suo quodam modo, gignitur: adde jam, quod ex virgine, sola Dei opera vim paternam supplente, natus est; quod in cœlum evectus Dei potestate; quæ & ipsa Mahumeti confessa ostendunt ⁷ Jesum, singulari quodam jure, Dei filium appellari posse, & debere.

§ X. Absurda plurima in libris Mahumeticis.

At contra in scriptis Mahumeticis ⁸ quam multa sint à veritate historiæ aliena, quam multa plane ridicula, longum foret eloqui. Talis est fabula ⁹ de pulchra muliere, quæ ab Angelis vino captis solenne didicerit carmen, quo in cœlum adscendi & ex eo descendere solet: quæ cum adscendisset in multam coeli altitudinem, deprehensam à Deo,

vide apud Richardum contra Mahumetistas cap. I. & cap. XIV. & apud Cantacuzenum, Oratione in Mahumetem II. §. 18. & oratione IV. non longe à principio.

& 15.

⁷ Jesum singulari quodam jure Dei filium appellari posse & debere.] Luc. I. 35. Johan. x. 36. Actor. III. 13, 14, 15. xIII. 33. Hebr. I. 5. v. 5. In dicto libro doctrinæ Mahumeticis Jesus inducitur Deum suum Patrem appellans.

⁸ Quam multa sint à veritate historiæ aliena.] Ut de Alessandro Magno, qui ad fontem pervenerit, in quo Sol quiesceret, Azoara xxviii. de Solomone, Azoara xxxviii.

⁹ De pulchra muliere.] In libro Doctrinæ Mahumeticis est haec fabula, sumpta ex libro Enarrationum. Vide & Cantacuzenum Oratione II. in Mahumetem, c. 15.

ibique fixam, atque eam esse stellam Veneris. Talis illa ¹ de mure in nave Noë nato, ex elephanti stercore: ² contra autem fele ex leonis halitu. Atque illa maxime ³ de morte in arietem commutanda, qui medio inter coelum & inferos spatio sit stabulaturus; ⁴ & de epulis in vita altera excernendis per sudorem; ⁵ deque mulierum gregibus cuique assignandis, ad concubitus voluptates: quæ profecto talia sunt omnia, ut oporteat culpa sua esse in stuporem datos, qui istic fidem habent, praesertim cum Euangelii lux ipsos circumfulgeat.

§ XI. *Peroratio ad Christianos, qui ex occasione antedictorum officii sui admonentur.*

Hac ultima disputatione absoluta, sequitur peroratio, non jam ad extraneos, sed ad omnis generis ac nominis Christianos: summatim monstrans eorum usum, quæ dicta sunt hactenus, ut & quæ recta sunt fiant, & quæ prava vitentur. Primum ⁶ ut puras manus elevent ad Deum illum, ⁷ qui omnia conspicua atque inconspicua

¹ *De mure in nave Noë nato ex stercore elephantis.]* Sunt hæc dicto libro doctrinæ Mahumetis.

² *Contra autem fele ex leonis balitu.]* Ibidem.

³ *De morte in arietem commutanda.]* In fine dicti libri doctrinæ Mahumetis.

⁴ *Et de epulis in vita aliena excernendis per sudorem.]* Dictus liber de doctrina Mahumetis.

⁵ *De mulierum gregibus cuique assignandis ad concubitus voluptatem.]* Vide quæ supra adducta ad librum secundum.

⁶ *Ut puras manus elevent ad Deum illum.]* ¹ Tim. 11. Jac. 4v. 8. Tertullianus Apologético: *Illuc suspicientes Christiani manibus expansis, quia innocui: capite nudo, quia non erubescimus: denique fine monitore, quia de peccatore oramus pro omnibus Imperatoribus, vitam illis prolixam, imperium securum, domum tutam, exercitus fortes, senatum fidelem, populum probum, orbem quietum.*

⁷ *Quæ omnia conspicua atque inconspicua fecit ex nibilo.]* Coloss. 1. 16. Hebr. xi. 3. Acto. 4v. 24. 2 Macgh. vii. 28. fecit

fecit ex nihilo, ⁸ cum certa fiducia eum curam nostri gerere, ⁹ cum, nisi ejus permisso, ne passer quidem cadat; ¹ ac ne eos timeant, qui tantum corpori nocere possunt, præ eo, cui & in corpus, & animum, æquale jus est. ² Confidant non Deo tantum Patri, sed & ³ Jesu: ⁴ quando in terris aliud nomen non est, quod nos salvos praestet: ⁵ quod recte facturos, si cogitaverint, non qui illum Patrem, hunc Dominum voce nuncupant, æternum victuros, sed qui ex eorum voluntate vitam componunt. Monentur deinde ⁶ sanctum illud dogma Christi, ut pretiosissimum thesaurum, sollicite custodire: atque eam ob rem etiam ⁷ saepe legere sacra scripta, quibus nemo possit decipi, nisi qui prius se ipse deceperit.

⁸ Nam & fideliores fuisse eorum Scriptores &

⁸ Cum certa fiducia eum curam noſtri gerere.] 1 Petr. III. II. v. 7.

⁹ Cum niſi ejus permisſu ne paſſer quidem cadat.] Matth. x. 29.

¹ Ac ne eos timeant qui tantum corpori nocere possunt, præ eo, cui & in corpus & in animum æquale jus est.] Matth. x. 28. Lucas XII. 4.

² Confidant non Deo tantum Patri, sed & Jesu.] Joh. XIV. 2. Hebr. IV. 15, 16. Eph. III. 12. & 17.

³ Jesu.] Adde: filio ejus unigenito, quem Mediatorem inter se & nos esse voluit, cui potestatem omnem in celo & terra tribuit. Clericus.

⁴ Quando in terris aliud nomen non est, quod nos salvos praestet.] Actor. IV. 12.

⁵ Quod recte facturos, si cogitaverint, non qui illum Patrem, hunc Dominum voce nuncupant, æternum victuros, sed qui

ex eorum voluntate vitam componunt.] Joh. VIII. 41. & sequentibus: Matth. VII. 21.

Joh. XV. 14. 1 Joh. II. 3, 4.

⁶ Sanctum illud dogma Christi, ut pretiosissimum thesaurum, sollicite custodire.] Matth. XIII. 44, 45. 1 Cor. IV. 7. 1 Tim. VI. 20. 2 Tim. I. 14.

⁷ Sæpe legere sacra scripta.] Coloss. IV. 16. 1 Thess. V. 27. Apoc. I. 3.

⁸ Nam & fideliores fuisse eorum Scriptores, quam ut necessaria veritate nos fraudare vellent.]

Tertullianus de hereticis sic loquitur in Praescriptione: Solent dicere, non omnia Apostolos scisse, eadem agitati dementia, qua rursus convertunt: omnia quidem Apostolos scisse, sed non omnia omnibus tradidisse: in utroque Christianum reprobationi subjecientes, qui aut minus instructos, aut parum simplices Apostolos misserit. Vide & quæ sequuntur ibidem longe utilissima.

afflatus divini pleniores, quam ut necessaria veritate nos fraudare vellent, eamve nube aliqua obtegere: ⁹ fed adferendum animum paratum obsequio: id si fiat, ¹ nihil eorum nos fugiturum, quæ credi, sperari, aut fieri à nobis debent: ² atque eo modo ali & excitari in nobis illum Spiritum, ³ qui futuræ felicitatis arrhabo est datus. Absterrentur præterea ab imitatione Paganorum: ⁴ primum in cultu falsorum Deorum, ⁵ qui nihil sunt, nisi vana nomina, ⁶ quibus mali Dæmones utuntur, ⁷ ut nos à veri Dei cultu avertant: ⁸ quare non posse nos eorum sacris participare, ita ut simul & Christi sacrificium nobis prospicit: ⁹ secundo, in vivendi modo licentioso, nec aliam habente legem, quam à cupiditate dictatam; ¹ unde Christianos longissime abesse oporteat, ² qui non tantum Paganis præstare multum debeant, ³ sed & Judæorum legisperitis & Phariseis, quorum

⁹ Sed adferendum animum paratum obsequio.] Johan. vii. 17. v. 44. Matth. xi. 25. Philipp. iii. 15. 2 Petri iii. 16. Oseeæ xiv. 10.

¹ Nihil eorum nos fugiturum, quæ credi, sperari, aut fieri à nobis debent.] 2 Tim. iii. 15, 16. Johan. xx. 31. 1 Petr. i. 23.

² Atque eo modo ali in nobis & excitari illum Spiritum.] 2 Tim. vi. 1 Theff. v. 19.

³ Qui futuræ felicitatis arrhabo est datus.] Ephef. i. 14. 2 Cor. i. 22. v. 5.

⁴ Primum in cultu falsorum Deorum.] 1 Cor. viii. 5, 6.

⁵ Qui nihil sunt nisi vana nomina.] Ibidem v. 4. x. 19.

⁶ Quibus mali Dæmones utuntur.] 1 Cor. x. 20. Apoc. ix. 2,

⁷ Ut nos à veri Dei cultu avertant.] Matth. xiiii. 19. Eph. ii. 2. Apoc. ix. 9. 2 Theff. ii. 9.

⁸ Quare non posse nos eorum sacris participare, ita ut simul & Christi sacrificium nobis prospicit.] 1 Cor. x. 20.

⁹ Secundo, in vivendi modo licentioso, nec aliam habente legem, quam à cupiditate dictatam.] Eph. ii. 3. Tit. ii. 14.

¹ Unde Christianos longissime abesse oporteat.] 2 Corinth. vi. 15.

² Qui non tantum Paganis præstare multum debeant.] Matt. v. 47. vi. 7, 32.

³ Sed & Judæorum legisperitis & Phariseis, quorum iustitia in externis quibusdam saeculis consistens non sufficit ut ad cœlestis regnum.

quorum justitia in externis quibusdam factis consistens non sufficit, ut ad cœleste regnum perveniatur. ⁴ Nullo nunc in pretio esse circumcisio-
nem manu factam, sed alteram internam cordis,
⁵ observationem mandatorum Dei, ⁶ novum opificium, ⁷ fiduciam in diligendo efficacem, ⁸ unde agnoscantur veri Israëlitæ, ⁹ mystici Judæi, hoc est, Dei laudatores. ¹ Ciborum discrimina, ² sabbata, ³ dies festos, ⁴ umbras esse rerum, quæ in Christo & Christianis exsistant. Ex occasione Mahumetismi hæc adferuntur monita, ⁵ prædictum à Domino Jesu, venturos quosdam post sua tempora, qui à Deo se missos mentirentur; ⁶ sed etiamsi Angelus de cœlo veniret, non recipiendum esse dogma aliud, ⁷ quam illud Christi, tan-

regnum perveniatur.] Matth. v.
20. xxiii. 23. Rom. iii. 20.
Galat. ii. 16.

*4 Nullo nunc in pretio esse circumcisio-
nem manu factam, sed alteram internam cordis.*] i Cor.
vii. 19. Galat. v. 6. vi. 15.
Philipp. iii. 3. Ephes. ii. 11.
Coloss. ii. 11. Rom. ii. 29.

*5 Observationem mandatorum
Dei.*] i Cor. vii. 19.

6 Novum opificium.] Galat.
vi. 15.

*7 Fiduciam in diligendo effica-
cem.* Galat. v. 6.

*8 Unde agnoscantur veri Israë-
lite.*] Rom. ix. 6. i Cor. x.
18. Gal. vi. 16. Joh. i. 47.

*9 Mystici Judæi, hoc est, Dei
laudatores.*] Rom. ii. 28. Philo
de Allegoriis: Τοῦ ἐξορθογνω-
μένου δὲ Ἰόδας σύμβολον. Judas
symbolum ejus qui Deum profi-
setur.

1 Ciborum discrimina.] Acto.

x. 13, 14, 15. xv. 19, 20.

i Cor. x. 25. Col. ii. 16, 21.

2 Sabbath.] Coloss. dicto loco.

3 Dies festos.] Ibidem. Rom.
xiv. 5.

*4 Umbras esse rerum quæ in
Christo & Christianis exsistant.*] Col.
ii. 17. Hebr. x. 1.

*5 Prædictum à Domino Jesu,
venturos quosdam post sua tem-
pora, qui se a Deo missos men-
tiirentur.*] Joh. v. 43. 2 Theff.
ii. 9. Matth. vii. 15. xxiv.
ii. Marci xiii. 22. i Joh. iv.
1.

*6 Sed etiamsi Angelus de cœlo
veniret, non recipiendum esse dog-
ma aliud.*] Gal. i. 8.

*7 Quam illud Christi tantis
testimoniis probatum.*] i Joh. v.
7, 8. Hebr. ii. 9. xii. 1. Jo-
han. i. 7. v. 32, 37, 39, 46.
Luc. xxiv. 27. Acto. ii. 22.
23. x. 43.

tis testimonii probatum. Quippe ⁸ olim quidem Deum multis variisque modis allocutum pios, qui fuerunt: postremo autem voluisse eum nos compellare per filium suum, ⁹ rerum omnium Dominum, ¹ splendoris paterni effulgentiam, substantiae ejus expressam imaginem, ² per quem condita sunt, quae fuerunt, aut erunt, ³ qui suo imperio agit ac fert omnia, ⁴ & expiatis peccatis nostris ad dextram Dei sublatus, ⁵ dignitatem supra Angelos consecutus est: ⁶ quo proinde legis auctore nihil potest exspectari magnificentius. Revocatur etiam, eadem occasione, ipsis in memoriam, ⁷ arma Christi militibus assignata, non esse qualibus Mahumetes nititur, sed Spiritus propria, apta expugnandis munitionibus, quae se adversus Dei cognitionem erigunt: pro scuto fiduciam, quae tela ignita diaboli repellat: pro lorica, justitiam sive rectitudinem vitae; ⁸ pro galea, quae quod infirmissimum est tegat, spem

⁸ Olim quidem Deum multis variisque modis allocutum pios, qui fuerunt: postremo autem voluisse eum nos compellare per Filium suum.] Hebr. 1. 2.

⁹ Rerum omnium Dominum.] 1 Corinth. xv. 27. Hebr. 11. 5.

¹ Splendoris paterni effulgentiam, substantiae ejus expressam imaginem.] Hebr. 1. 3.

² Per quem condita sunt quae fuerunt, aut erunt.] Ibidem. Coloss. 1. 16.

³ Qui suo imperio agit ac fert omnia.] Hebr. 1. 3. Apoc. 1. 5.

⁴ Et expiatis peccatis nostris ad dextram Dei sublatus.] Hebr.

1. 3. ix. 12. Matth. xx. 28.

⁵ Joh. 11. 2. iv. 10. Matt.

xxvi. 64. Marci xvi. 19. Act. 11. 33, 34. VII. 55, 56. Rom. viii. 34. Ephes. 1. 20. Coloss. iii. 1. Hebr. VIII. 1. x. 12. xxi. 5.

⁵ Dignitatem supra Angelos consecutus est.] 1 Petr. III. 22. Hebr. 1. 13. Eph. 1. 21.

⁶ Quo proinde legis auctore nibil potest exspectari magnificentius.] Hebr. 11. 3, 4, 5, 6, 7, 8. III. 3, 4, 5, 6.

⁷ Arma Christi militibus assignata.] Rom. xiii. 12. 2 Cor. vi. 7. x. 4. Ephes. vi. 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18.

⁸ Pro galea.] Vide præter dictum ad Ephefios locum, 1 Thess. v. 8.

æternæ

æternæ salutis; ⁹ pro ense vero tradita divinitus verba, penitissimas animi partes penetrantia. Sequitur post hæc exhortatio ¹ ad mutuam concordiam, quam Christus suis abiens tam serio commendavit: ² non multos inter nos esse doctores debere, sed unum Jesum Christum: ³ omnes Christianos in idem nomen baptizatos: ⁴ quare non debere inter ipsos sectas esse & scissuras, quibus ut remedium tandem adhibeatur aliquod, suggerentur dicta illa Apostolica, ⁵ sapiendum temperanter, ⁶ pro modo cognitionis, quam cuique Deus admensus est: ⁷ si qui minus omnia intelligent, eorum ferendam imbecillitatem, ⁸ ut placide ac fine jurgiis nobiscum coalescant: ⁹ si qui intelligentia præstent cæteris, par esse, ut & studio erga cæteros excellant: ¹ hos vero, qui aliter ali-

qua

⁹ Pro ense vero.] Vide præter dictum locum, Eph. vi. 17. Hebr. iv. 12. Apoc. i. 16.

¹ Ad mutuam concordiam, quam Christus suis tam serio commendavit.] Joh. xiv. 27. xiii. 34, 35. xv. 12, 17. xvii. 20. & sequentibus: xx. 19, 26. i Joh. iii. 23. Adde Ephes. iii. 14. & sequentibus: vi. 16. Heb. xiii. 20. Matt. v. 9.

² Non multos inter nos esse doctores debere, sed unum Jesum Christum.] Matth. xxi. 8. Jacob. iii. 1.

³ Omnes Christianos in idem nomen baptizatos.] Rom. vi. 3, 4. i Cor. i. 13, 15. Galat. iii. 27. Ephes. iv. 5. Coloss. ii. 12.

⁴ Quare non debere inter ipsos sectas esse & scissuras.] i Cor. i. 10. xi. 18. xii. 25.

⁵ Sapiendum temperanter.] Rom. xii. 3, 16. i Cor. iv. 6.

⁶ Pro modo cognitionis, quam cuique Deus admensus est.] Diecto loco ad Romanos, & xii. 6. 2 Cor. x. 13. Ephes. iv. 7, 15, 16.

⁷ Si qui minus omnia intelligent, eorum ferendam imbecillitatem.] Rom. xiv. 1. xv. 2. i Cor. viii. 7.

⁸ Ut placide ac fine jurgiis nobiscum coalescant.] Rom. xiv. 1. 2 Cor. xii. 20. Gal. v. 20. Philipp. i. 16. II. 3, 15. i Cor. xi. 16.

⁹ Si qui intelligentia præstent cæteris, par esse ut & studio erga cæteros antecellant.] Rom. viii. 1, 2, 3, 9. XII. 8. XIII. 3, 14, 16. i Cor. xiii. 2. 2 Cor. vi. 6. viii. 7. 2 Pet. i. 5, 6.

¹ Hos vero qui aliter aliqua in parte sentiunt, expectandos donec

qua in parte sentiunt, exspectandos donec & ipsis Deus veritatem latentem aperiat: ² interim, de quibus constat, retinenda, & opere implenda. ³ Nunc ex parte sciri: ⁴ venturum illud ævum, quo omnia certissime cognoscenda sint. Etiam hoc rogantur singuli, ⁵ ne inutile detineant talentum sibi concreditum: ⁶ sed omnem impendant operam, ut alios Christo acquirant: ⁷ quam ad rem non tantum adhibendos rectos salutaresque sermones, ⁸ sed & emendatae vitæ exemplum; ut ex servis de bonitate Domini, & ex actionibus de legis puritate judicium fiat. Postremo loco reversa, unde exierat, ad lectores populares oratio obsecrat eos, ⁹ si quid hic boni est, de eo agant Deo gratias: ¹ si quid minus placeat, rationem ut habeant, tum communis naturæ hominum ad multos errores pronæ, ² tum & loci ac temporis,

quo

donec & ipsis Deus latentem veritatem aperiat.] Philip. III. 15. Eph. IV. 2. I Cor. XIII. 4, 7. ¹ Thess. IV. 14. ² Cor. VI. 6. Galat. V. 22. Coloss. IV. 11, 55.

² Interim de quibus constat retinenda & opere implenda.] Philipp. III. 16. Jacobi I. 22, 23, 24, 25.

³ Nunc ex parte sciri.] I Cor. XIII. 9, 12.

⁴ Venturum illud ævum, quo omnia certissime cognoscenda sint.] Ibidem. V. 10, 12. I Joh. III. 2. Matth. V. 8.

⁵ Ne inutile detineant talentum sibi concreditum.] Matth. XXV. 15. & sequentibus.

⁶ Sed omnem impendant operam, ut alios Christo acquirant.] I Cor. IX. 19, 20, 21, 22.

⁷ Quam ad rem non tantum adhibendos rectos salutaresque sermones.] Gal. VI. 6. Ephes. IV. 29. ² Timoth. I. 13. Tit. II. 8.

⁸ Sed & emendatae vitæ exemplum, ut ex servis de bonitate Domini, & ex actionibus de legis puritate judicium fiat.] I Petr. III. 1, 16. Eph. VI. 6. ² Tim. III. 24. I Petr. II. 12. Ephes. IV. I. Philipp. I. 27.

⁹ Si quid hic boni est, de eo Deo agant gratias.] Jacob. I. 17. ² Thess. I. 3. I Corinth. I. 4.

¹ Si quid minus placeat, rationem habeant, tum communis naturæ hominum ad multos errores pronæ.] Jac. III. 2. Gal. VI. I, 2.

² Tum & loci.] Quod optimus

quo opus hoc effusum verius, quam elaboratum est.

mus & doctissimus vir Lupistensio carcere, cui in perpetuum damnatus erat, tenetur; quo loco & tempore profecto tot insignia opera summa eruditione, limatissimo judicio & ingenio singulari numquam elaborare potuisse, sine incredibili constantia, animique tran-

quillitate & fide in Deum inconcussa; ob quæ bona in eum collata, in usum totius Christianitatis, Deo gratias agent quicumque animo veritatis studioso cum cætera ejus opera, tum etiam hoc legent. Quod ex animo quidem nos facimus. *Cleritus.*

F I N I S .

T Y P O -

T Y P O G R A P H U S

L E C T O R I S.

QUUM de nova hac editione sic adornanda cogitarem, ut adnotaciones ipsius textus verbis subjunctæ, uno intuitu conspici possent, ea præ primis difficultas fese obtulit, ut notæ longiores continuam textus seriem vel omnino interrumperent, vel saltem difficilem redderent. Cui cum alio modo obviam ire non possem, quædam ex allegatis Græcis longioribus (quæ & longe major Lectorum numerus utplarūm negligere solet) retenta tantum interpretatione Latina, ad calcem libri rejicere consultum duxi. Itaque ea, ne quid opusculo deficiat, hic exhibeo, simulque paginæ numerum quæ interpretationem Latinam continet adjicio.

LOCA PRÆTERMISSA.

Pag. 26. Καὶ γὰρ τὸν ἐξ ἀρχῆς τῶν ὄλον σύστασιν μίαν ἔχειν θέαν ἡγανόν τε ψῆφον, μεμυγμένης αὐτῶν τῆς φύσεως· μετὰ δὲ ταῦτα διατάπιον τῶν σωμάτων ἀπὸ ἀλλήλων, τὸν μὲν κόσμον περιλαβεῖν ἅπασαν τὴν ὁραμένην ἐν αὐτῷ σύνταξιν, τὸν δὲ ἀέρα κινήσεις τυχεῖν συνεχοῦς. Καὶ τὸ μὲν πυκῶδες αὐτὸν πρὸς τοὺς μετεπορτάτους τόπους συνδραμεῖν, ἀνωφέρεις ὑπὸ τῆς τοιαύτης φύσεως λίγη τὴν καθόπιτα· ἀφ' ἣς αἴτιας τὸν μὲν ἥλιον ψῆφο λοιπὸν πλῆθεῖ τῶν ἀστρῶν ἐναποληπθῆναι τῇ πάσῃ δικῇ, τὸ δὲ ἴλυοῦς ψῆφο λοιπὸν μείλιτος τῶν ὑγρῶν συγκριστεῖν· ἐπὶ τῷ αὐτῷ καταστῆναι, διὰ τὸ βάρος, εἰλέμενον δὲ ἐν ἑσυτῷ, ψῆφον συνεχοῦς, ἐκ μὲν τῶν ὑγρῶν τὸν Σάλασσαν, ἐν δὲ τῶν σερμηνῶτέρων ποιῆσαι τὴν γῆν πλαώδην ψῆφοντος ἀπαλλήντα ταῦτη δὲ τὸ μὲν πρῶτων τὴν περὶ τὸν ἥλιον πυρὶ καταλάμψανθε, πῆξιν λαβεῖν, ἵνεια διὰ τὴν Θερμασίαν ἀναζυμεῖν τῆς ἐπιφανείας, συνοιδῆσαι τινὰ τῶν ὑγρῶν καὶ πολλὸς πήπος, ψῆφον γενέσθαι περὶ αὐτὸν συπόδιον υμέσοις λεπτοῖς περιεχορέειν. ὅπερ ἐξὶν ἐν τοῖς ἔλεσι ψῆφος λιμνᾶς τῶν τόπων ἔτι ψῆφον ὁράσθαι γινόμενον· ἐπειδὲν τῆς χώρας καὶ φυγραέντης ἄφικτος διεπύθειν ὁ ἀπὸ γενίσαι, μὴ λαβεῖν τὸν μεταβολὴν ἐκ τοῦ καθ' ὀλίγον ζωγρομένων δὲ τῶν ὑγρῶν διὰ τῆς θερμασίας τὸν εἰρημένον τρόπον, τὰς μὲν νύκτας λαμβάνειν αὐτίκα τὴν τροφήν ἐκ τῆς πίστησης ἀπὸ τοῦ περιέχοντος ὄμιχλης, τὰς δὲ πλεύρας υπὸ τοῦ μαύρων πλευρῶν τελείαν αὔξονται λαβόνται, ψῆφον δὲ ἕσχατον τῶν κυριοφορείν τὴν τελείαν αὔξονται λαβόνται,

τέ ψῆφον περιρράγειν, ἀναφυῆναι ψῆφον πανιδαποὺς τύπος ζώων· τούτων δὲ τὰ μὲν πλείστης θερμασίας καινονοπικότα πρὸς τοὺς μετεπορτάτους τόπους ἀπελθεῖν, γενόμενα πίνα. τὰ δὲ γεωδεις ἀν δεχόμενα συγκρίσειν ἐν τῇ τῶν ἐρπεῖῶν ψῆφον ἀλλων τῶν ἐπιγείων τάξει καταρθμηθῆναι. τὰ δὲ φύσεως ὑραῖς μάλιστα μείειλποτά πρὸς τὸν ὁμογενῆ τόπον συνδραμεῖν ὑγρασθέντα πλωλά· τὴν δὲ γῆν ἀεὶ μᾶλλον σεργεμένην ὑπό τε τῷ περὶ τὸν ἥλιον πυρὸς ψῆφον πνευματων, τὸ τελειωταῖον μηκέτι δύνασθαι μιδέν τῶν μειζόνων ζωογονεῖν, ἀλλ' ἐν τῆς πρὸς ἀλληλα μιξεος ἔκαστα γεννᾶσθαι τῶν ἐμειχόν. ἔουσε δὲ περὶ τῆς τῶν ὄλον φύσεως ὃδ' Εὔρυπτίδης διαφορούν τοῖς προειρημένοις, μαθητὴς ὁ Ἀγαζαῖος τὴν φυσικῶν ἐν γὰρ τῇ Μελανίππῃ τίθουσι γένος.

Ὡς ἔργανος τε γαῖα τὸν μορφὴν μία.

Ἐπεὶ δὲ ἔχωρισθησαν ἀλλόλων δίχα,

Τίμεσι πάντα κατέδωκαν εἰς φάσι,

Δένδρη, πετενά, θηρεας, ὃς δέ ἀλληλα τρέφει,

Γένος τὲ θυντῶν.

Καὶ περὶ μὲν τῆς πρότης τῶν ὄλον γενέσεως τοιαῦτα παρειλήφαμεν. τοῦ δὲ ἐξ ἀρχῆς ζωογονεύν τὸν γῆν εἰς παράδοξον εἶναι τοι φαίνεται τὸν τότε ἐνέργειαν, φασὶ ψῆφο μέχει τοῦ γενόμενα μαζίσυρεῖν ἐαυτοῖς· καὶ γὰρ τὴν Θησαύρα τῆς Αἰγαίου, καθ' ὃς ἂν καιρούς πλεονάση τὴν ἀνάβασιν ὁ Νεῖλος, ψῆφο μὲν γῆς διὰ τοῦτο καθύγει γενόμενη, τῆς δὲ περὶ τὸν ἥλιον θερμασίας ἀφων προσπεστάσης, ψῆφο μέχει τοῦτο καὶ πολλὸς τόπος τῆς ἐπι-

260 LOCA PRÆTERMISSA.

ἐπιφανίας σήμεως γνομένης, πλῆθ^θ ω μυᾶν ἐκ γῆς ἀναρθρώσιον γεννᾶσθαι. ὅπο τ' ἔν τῆς γῆς σκληρᾶς γεγενμένης καὶ τοῦ περιέχοντος ἀξέθη ὑπέτι διαίησθη^θ τὴν ἐξ ἀρχῆς ἐνταξίαν καὶ εὐκρασίαν φύσιθαι ζῶα, φανερὸν εἶναι λέγονται, διότι καὶ τὴν ἐξ ἀρχῆς τῶν ὄλων γένεσιν ἐκ τῆς γῆς συνέβαστε ζωγρονεῖσθαι πανοίας φύσεις ἐμφύκοντα.

Pag. 150.] Μέλα δὲ ταῦτα πολλῷ χρόνῳ ὑπέρον τῶν ἐγχορίων τις; "Ἄδαρ^θ ὄνομα πλειόνων ἴστασι, Δαρμαστῆς τε καὶ τῆς ἀλλού Συζήλας ἔξω Φοινίκης ἐβασίλευσε. πόλεμον δὲ ἐκενέγκας πρὸς Δαβίδον βασιλέα τῆς Ἰεδαίας, καὶ πολλαῖς μάχαις κρεμθεῖς, ὑσάτη τε παρὰ τὸν Εὐφράτην ἐν ἡ ἡπλάται, ἀριστ^θ ἐδοξεῖν εἶναι βασιλέων ῥώμην τῆς ἀνδρείας. τελευτῆσαν^θ δὲ ἐκείνη, ἀπόγονοι ἐπὶ δέκα γενεᾶς ἐβασίλευον, ἐκάτιν παρὰ τὴν παῖδος ἄρμα τῇ ἀρχῇ καὶ τὸ ὄνομα τούτῳ ἐκδεχομένας, ἀστερίοις οἱ Πτολεμαῖοι ἐν Αἰγύπτῳ, μέγιστον δὲ πάντων δυνθεῖς ὁ τρίτ^θ, ἀναμάχεοθαι βαλλόμεν^θ τὴν τὴν προπάτορο^θ ἡπταν, σρασεῖσας ἐπὶ Ἰεδαίοις ἐπόρθησε τὴν νῦν Σαραδεῖτιν καλεμένην.

Ibid.] Αἰείας τελευτῆσαν^θ, ὁ ὑπὸ αὐτῷ Εύρωμ^θ ἐβασίλευσεν. ὑπ^θ τὰ πρὸς ἀναλολάς μέρη τῆς πόλεως προσέχουσεν, καὶ μείζον τὸ ἀστον πεποίκη, καὶ τὴν Ὀλυμπίην Διὸς τὸ ἱερὸν καθ' ἐσυλόν ἐν νήσῳ, χώσας τὸν μελαχνὸν πότνον, συνήψε τὴν πόλει, καὶ χρυσοῖς ἀναθήμασιν ἐκόσμησεν ἀνατάς δὲ εἰς τὸν Λίβανον ὑπόβικτον πρὸς τὴν τῶν ναῶν καλασκευήν, τὸν δὲ τυχαγγῆντα^θ Ιεροσόλυμαν Σολομῶν πέραν φασὶ πρὸς τὸν Εἴρωμον αἰγυμάτια, καὶ παρ' αὐτοῦ λαβεῖν ἀξιῶν τὸν δὲ μὴ δινηθεῖνα λύσαι τὰ αἰνίγματα πολλὰ τῶν χρημάτων εἰς τὸ ἐπιζήμιον ἀναλῶσαι. εἴτα δὲ Ἀδεμηνόν τινα Τύρου ἀνδρα τὰ

προδεθέντα λύσαι, καὶ μάτων ἄλλα προσαλέν, ἀ μὴ λύσαντα τὸν Σαλομῶνα, πολλὰ τῷ Εἰρώμῳ προσαπόλιται χρήματα.

Ibid.] Τελευτῆσαν^θ δὲ Ἀδεμηνός, διεδέξατο τὴν βασιλείαν ὁ νιός αὐτῷ Εύρωμ^θ, βιώσας ἐπιτριάκοντα τέσσαρα. ὑπ^θ ἔχοντα τὸν εὐρύχωρον, τὸν τε χρυσὸν πλοντα τὸν ἐν τοῖς τοῦ Διδού ἀνέσπιν, ἔπειτα ὑπὸν ἔλων ἀπελθὼν ἔκοψε, ἀπὸ τοῦ λεγομένου ὄρες Λιβάνου, καθέδινα ἔλωνα εἰς τὰς τῶν ιερῶν σέγας, καθελόν τε τὰ ἀσχατὰ ιερά, καινὸνς ναὸς ἀκοδόμησεν. τόπον τῆς Ἡρακλέους καὶ τῆς Ἀσάρης τέμενος ἀνιέρευσεν· πρότερον τε τοῦ Ἡρακλέους ἔγερσιν ἐποίησατο ἐν τῷ Περσίων μηνὶ, εἴτα τὸ τῆς Ἀσάρης, ὅποτε Τίμων^θ ἐπετράπευσεν, μηδὲ ἀποδίδει τὰς φόρους, οἷς ὁ ὑπόλιθος ἐαυτῷ πάλιν ἀνέζεψε, ἐπὶ τῶνταν δὲ τις ἦν Ἀβδημος^θ, παις νεότερος^θ, οἷς ἐνίκα τὰ πρεσβύτερα, ἀ επετασσες σολομῶν διατελέσθησαν^θ Βασιλεύειν. Ἐφρίδαι δὲ ὁ χρόνος^θ ἀπὸ τούτων τῷ βασιλέως ἄχρι τῆς Καρχηδόνης^θ κίστης ὑπτως. τελευτῆσαν^θ Εἰρώμῳ διεδέξατο τὴν βασιλείαν Βαλεάζορ^θ ὁ νιός, ἢς βιώσας ἐπὶ τεσσαράκοντα τρία, ἐβασίλευσεν ἐπὶ τὴν πόλια, μετὰ τοῦτον Ἀβδέρημο^θ. ὃ τούτων ἐν βιώσας ἐπὶ εἴκοσι ἐνίκα, ἐβασίλευσεν ἐπὶ τὴν ἐννέα τέτταν οἱ τῆς τροφῆς αὐτῷ ὑιοὶ τέσσαρες ἐπιτελεύταντος ἀπόλεσταιν· αὖτον δὲ πρεσβύτερο^θ ἐβασίλευσεν ἐπὶ δέκα δύο μεθ' οὓς Ἀσαρέω^θ ὁ Δελασαράζης, ὃς βιώσας ἐπὶ πεντήκοντα τέσσαρα, ἐβασίλευσεν ἐπὶ δώδεκα. μελά τε τον ὁ ἀδελφὸς αὐτῷ Ἀσέρημος^θ, βιώσας ἐπὶ τέσσαρα καὶ πεντήκοντα, ἐβασίλευσεν ἐπὶ ἐνέα. ὑπ^θ ἀπόλειο ἀπὸ τοῦ ἀδελφῆς Φέλιζο^θ ὁ λαζανὸν τὴν βασιλείαν ἔρξεν μητρὶ ὄκλῳ, βιώσας ἐπὶ πεντήκοντα. τὸν ἀνελέν Ειθώσαλο^θ ὁ τῆς Ἀσάρης

της ιερεὺς, ὃς βασιλεύσας ἔτη τριάντα οἰκοῦ δύο, ἐβίωσεν ἔτη ἑπτάκοντα ὥρας. τέτον διεδέξατο Βαδέζορθον, ὃς βιώσας ἔτη τεσσαράκοντα πεντή, ἐβασίλευσεν ἔτη ἕξ. τούτη διάδοχος γέγονε Μάτηνθος ὃ ὥρα, ὃς βιώσας ἔτη τριάκοντα δύο, ἐβασίλευσεν ἔτη ἑνεά, τοῦτη διάδοχος γέγονε Φυγμαλίων. βιώσας δὲ ἔτη πεντήκοντα ἕξ, ἐβασίλευσεν ἔτη τεσσαράκοντα ἑπτά. ἐν δὲ τῷ ἐπὶ αὐτῷ ἀβδόμῳ ἔτει ἡ ἀδελφὴ αὐτῆς φυγῆτα ἐν τῇ Λισύῃ πόλιν ἀνοδῶντες Καρχιδόνα.

Pag. 151.] Καὶ Ἐλελαιόνα ἐβασίλευσεν ἔτη τριάκοντα ἕξ. ὅτῳ ἀποσάνθων Κιτταίνην ἀνταλεύσας, προσηγάγειο αὐτοὺς πάλιν. ἐπὶ τούτες πέμψας δὲ τὸν Ἀσσυρίων βασιλέας, ἐπῆλθε Φοινίκην πολεμῶν ἀπασαν, ὃς τοις σπειτάμενοι εἰρήνην μετὰ πάντων ἀνεχόστεν ὅπιστον. ἀπέση τὸ Τυρίαν Σιδῶν καὶ Ἄρκη καὶ Ἕρατηρος καὶ πολλαὶ ἄλλαι πόλεις, αἱ τῷ τῶν Ἀσσυρίων ἑαυτὰς βασιλεῖς παρέδοσαν. διὸ Τυρίων ὁ οἶκος τοῦ Ιασοῦντος ἐπὶ αὐτοὺς ὑπέρεισε, Φοινίκων συμπτωρωτάνθων αὐτῷ ναῦς ἑπτάκοντα καὶ ἑπτακόπες ἐμπλακούσις. αἱς ἐπιπλεύσαντες Τύρου ναυσὶ δεκαδύο, τῶν νεῦν τῶν ἀντιστάλων διασπαρεισάν, λαμπάνεται αἰχμαλώτες ἄνδρες εἰς πεντακοσίαν. ἐπειδόν δὲ τῶν πάντων ἐν Τύρῳ τιμὴ διὰ ταῦτα. ἀναβείνεις δὲ τὸν Ἀσσυρίων βασιλέας, κατέπησε φύλακας ἐπὶ τοῦ ὠδαμοῦ, καὶ τῶν ὑδραγωγῶν οἱ διακαλύπτεσι Τυρίους ἀρύσσασθαι, καὶ τέτο οὐδὲν γενόμενον ἐκπλέονταν, πίνοντες ἐκ φέραιων ὀρυκτῶν.

Pag. 152.] Ἀκάστας δὲ ὁ πατέρας αἵ τοῦ Νασωτολάσαρος ὅτι δὲ τελαγμένος Σαλέάτων ἐν τε Αἴγυπτῳ, καὶ τοῖς περὶ τὸν Συρίαν τὴν κείλην, καὶ τὸν Φοινίκην τόποις ἀποσάτης γέγονεν, ἐν διανύμενος

αὐτὸς ἐπὶ κακοπαθεῖν, συσῆσας τῷ ὑψῷ Νασωχοδονόσορῷ ὃντι ἐπὶ ἑνὶ ἡλικίᾳ μέρη τινὰ τῆς δυνάμεως, ἐξέπεμψεν ἐπ' αὐτὸν. συμβιβάς δὲ Νασωχοδονόσορος τῷ ἀποσάτῃ, καὶ πασαλαζάμενος, αὐτοῦ τε ἐκμείνεσε, καὶ τὸν χώραν ἐξ ἀρχῆς ὑπὸ τὴν αὐτοῦ βασιλείαν ἐπωνοεῖ· τῷ τε παλῇ αὐτῷ συνέν Νασωταλλατάρων καὶ τὸν πεντήκοντα τὸν καιρὸν ἀρχωτοῖς ἐν τῇ Βασιλωνίᾳ τόποις μεταλλάξαι τὸν βίον ἐπη βεβασιλευκότι εἰκοσιεπτέα· αἰσθέρινθος δὲ μετ' ἐπολὺ τὴν ταῖς παλαζές τελευτὴν Νασωχοδονόσορος, καλαζήσας τὰ καλὰ τὸν Αἴγυπτον ἀράγματα, καὶ τὸν λοιπὸν χώραν, καὶ τὰς αἰχμαλώτες Ἰαδατὸν τε καὶ Φοινίκων καὶ Σύρων καὶ τὰν καὶ τὸν Αἴγυπτον ἔνδιναν συλάξας τιτὶ τῶν πλάνων μετὰ τῆς δυνάμεως, καὶ τῆς λοιπῆς ὀφελείας ἀνακριζεῖν εἰς τὴν Βασιλωνίαν, αὐτὸς ὄρμήσας ὀλιγοσδες παρεγένετο διὰ τῆς ἐρήμου εἰς Βασιλῶνα. καλαλαβόν δέ τὰ περιγραμματα διουκύμενα ὑπὸ Χαλδαίων, καὶ διαπρημένην τὴν βασιλείαν ὑπὸ τὴν Βεβλίσην αὐτῶν, πυρεύσας ἐξ δοκιλής τῆς παλικής ἀρχῆς, τοῖς μὲν αἰχμαλώτοις παραγενόμενος· συνέταξεν αὐτοῖς ἀποικίας ἐν τοῖς ἐπιληπτοτάτοις τῆς Βασιλωνίας τόποις ἀποδεῖξαι. αὐτὸς δὲ ἀπὸ τῶν ἐκ τῶν πολέμων λαφύρων, τό, τε βόλης ιερὸν καὶ τὰ λοιπὰ κοσμήσας φιλόμινας, τὸν τε ὑπαρχόνταν ἐξαρχῆς πόλιν καὶ ἐτέαν ἐξωθεν προχαριστάμενος καὶ ἀνακανίσας περὶ τὸ μητέρι δύνασθαι τὰς πολιορκητὰς, τὸν ποταμὸν ἀνασφέοιλας, ἐπὶ τὸν πόλιν καλασκευάζειν, περιεβάλειο τεῖς μὲν τῆς ἔνδον πόλεως περιβόλεσσ, τρεῖς δὲ τῆς ἔξω τέτων, τές μὲν ἐξ ὀστῆς πλίνθου καὶ ἀσφαλίσ, τές δὲ ἐξ αὐτῆς πλίνθου, καὶ τειχίσας ἀξιολόγως τὸν πόλιν, καὶ τὰς πυλῶνας κοσμήσας ιεροὺς πρεσβύτες,

πρεσβᾶς, προσκαλεσκάσε τοῖς πατρικοῖς βασιλείοις ἔτερα βασιλεῖα ἔχόμενα ἐκείνων, ὑπερεγένητα ἀνάσημα καὶ τὸν πολὺν πολιέτειαν μακρὰ δὲ ἵστις ἔστι, ἐάν τις ἔξηγος τῷν ὅτα γένεται πρεσβολὴν ὡς μεγάλα καὶ ὑπερέφανα συνεπελέσθη ἡμέραις δεκαπεντέ. ἐν δὲ τοῖς βασιλείοις τέτοις ἀναλήμματα λίθινα ὑψηλὰ ἀνοικοδομήσας, καὶ τὸν ὄψιν ἀποδέξιον ἴμοιστάτην τοῖς οὐρανοῖς, καλαφύλευσας δένδρους παντοδαποῖς ἔξειργάσασθαν, καὶ καλασκευάσας τὸν παλάμενον κρημασὸν παράδεισον, διὰ τὸ τὴν γυναικαν αὐτῆς ἐπιθυμεῖν τῆς ὁρείας διαθέσεως, ὡς τεθραμμένην ἐν τοῖς κατὰ Μιδίαν τόποις· μετὰ τὸ ἀξέσθαι τῷ πρεσβολέμένῃ τείχεις, ἐμπεσὼν εἰς ἀρρώστιαν, μειπλάξασθαν τὸν βίον, βεβασιλευκῶς ἐπὶ τεσταράκοντα τεία.

Pag. 153.] Μεγασθένης δὲ φύσι βασιλοῦ σοροῖς Ἡξακλέῳ ἀλληλιμοτερον γεγονότα ἐστὶ τε Λιβύην καὶ Ἰσρήπην σειλεῦσαι· ταύτας δὲ χειροσαμένους, ἀποδασμὸν αὐτέων εἰς τὰ δεξιά τῷ Πόντῳ καλοικίσται. μετὰ δὲ λέγεται πρὸς Χαλδαίου, ὡς ἀναβᾶς ἐστὶ τὰ βασιλεῖα καλασχεθεῖν Θεῷ ὅτεν δή. φθεγχάμενῷ δὲ εἴπειν θάτω. Ἐγὼ Ναβαχοδόρος, ὡς Βασιλώνοι, τὴν μέλλουσαν ὑμῖν προσαγγέλλω συρφορὴν, τὴν ὃτε βῖλῷ ἐμὸς πρόγονῷ, ὃτε βασίλεια βῖλλις ἀποτρέψαι μοίρας πεῖσαι σθένεστι· οἵτινες Πλέστης ἡμίονος τοῖς ὑμετεροῖς δαίμονοις χρεώμενῷ· συμμάχοισι, ἐπάξει δὲ δυλοτύπην· ἢ δὴ συναίτιος ἐστι Μήδης τὸ Ἀστυριον αὐχημα· ὡς εἴθε μιν, πρόσθεν ἂδεναι τὰς πολιότας, χάρυσθεν τίνα, ἢ Σάλασσαν εἰσδεξαμένην αἰσθῶσαι προφόροις, ἢ μιν ἀλλας ὁδὸς σραφένηα φέρεσθαι διὰ τῆς Ἑρήμης, ἵνα ὃτε ἀρεα, ὃτε πάτος ἀνθρώπων, θῆρες δὲ νομὸν ἔχοις καὶ ὁρίθες πλάκοιται, ἐν τε πε-

τροπῇ καράδρησι μάνον ἀλόμενον ἐμέ τε, τορνὸς ἐν νόον βαλέσθαι ταῦτα, τέλεθρος ἀμείνονθε κυρσαί. ὁ μὲν θεσπίστας παραχρῆμα ἡφάνετο.

Ibid.] Λέγεται δὲ τῶν μητέρων ἀρχῆς ὕδωρ εἶναι, Σάλασσαν καλεομένην. Βῖλον δὲ σφίς παῖσαι, χώραν ἐκάστω ἀπομινύαντα καὶ Βασιλῶντα τείχει προστάλαιν. τῷ χρόνῳ δὲ ἵνεομένῳ ἀφοποθήσαι· τειχίσαι δὲ αὐθίς Ναβαχοδόρος, τὸ μέχρι τῆς Μακεδονίων ἀρχῆς διαμεῖναι, ἐν τηλοπίσιον.

Ibid.] Ναβαχοδόρος δὲ διαδεξαμενῷ τὴν ἀρχὴν, Βασιλῶν μὲν ἐπείχεται τριστάλαι περιβόλῳ πεντεκαΐδεκα ἡμέρης, τόντε Ἀρμακαλὸν πόταρον ἐξηγαγεῖν, ἐνταχέας Εὐφράτεων, τόν τε Αἰγαίανον. ὃτερος δὲ τῆς Σισωπατῶν πόλις λάκκον ὄρυξάμενῷ, περιμέσεον μὲν τεσσαράκοντα παραπορέων, βάθῳ δὲ δεργυίσεον εκοσι, πούλας ἐπέστηται, τὰς ἀνθύπολες ἀρδεσκον τὸ πεδίον· καλέσαι δὲ αὐτὰς ὀχέτογνάμονας. ἐπειδήχοτε δὲ καὶ τῆς ἐρυθρᾶς Σαλάσσης τὴν ἐπικλιντινήν, καὶ Τερρέδονα πόλιν ἔκβιστεν, καὶ τὰς Ἀράβας εἰσελάσαι. τὰ τε βασιλεῖα δένδροι· πηκτοτε, κρημασθεὶς παραδείσους ὑπέμεστας.

Pag. 154.] Ἐπὶ Ειθωσάλεω τῷ βασιλέως ἐποιόρκυτε Ναβαχοδόρος τὴν Τύρον ἐπι τρία καὶ δύκα. μετὰ τέτον ἐβασίλευσε Βαλάλ ἐπι δύκα. μετὰ τέτον δικασταὶ αὐτοῖς, Εικέαλῳ· Βασλάχῳ μῆνας δύο, Χέλοντος Ἀβδαίν μῆνας τρεῖς, Μύτιγονῳ καὶ Γεράσεργον τῷ Αἰδηλίμια δικασταὶ ἐπι ἔξι, ὃν μεταξὺ ἐβασίλευσε Βαλάτοξῳ ἐναύλῳ ἔνα. τάτε τελευθανάσιος, ἀστεριαγέας μετεπέμψαντο Μέρβαλον ἐπι τῆς Βασιλῶντος, καὶ ἐβασίλευσε ἐπι τέσσαρα. τάτε τελευθανάσιος

μετεπέμψαντο τὸν ἀδελφὸν αὐτῷ Εἰρηνὸν, ὃς ἐβασίλευεν ἔτη εἴκοσιν ἐπὶ τέττα Κῦρος Περσῶν ἐδυνάμετο.

Ibid.] Τῆς δὲ βασιλείας κύριος ἐγένετο ὁ ὑιὸς αὐτῷ Εὐιλιμαράθος, ὃς τὸν παραγμάτων ἀνόμως καὶ ἀσελγῶς, ἐπιβλευθεὶς ὑπὸ τοῦ τὴν ἀδελφὸν ἔχοις αὐτῷ Νηριγλιστορούρης ἀνηρέθη, βασιλεύσας ἔτη δύο. μελάδε τὸ ἀναιρεθῆναι τέτον, διαδεξάμενῳ τὴν ἀρχὴν ὁ ἐπιβλευστὰς αὐτῷ Νηριγγλιστορούρης ἐβασίλευεν ἔτη τέσσαρα. τέτην ὑιὸς Λαβοροσοάρχοδος ἐκυρίευσε μὲν τῆς βασιλείας παῖς ὡν μῆνας ἑπέα, ἐπιβλευθεὶς δὲ διὰ τὰ πολλὰ ἐμφανεῖν κακόθη, ὑπὸ τῶν φίλων ἀπειλυμανίσθη. ἀπολομένα δὲ τέτη, συνελθόντες οἱ ἐπιβλεύσαντες αὐτῷ, κοινῇ τὴν βασιλείαν περιέθηκαν Ναβονίδῳ τοὺς ἐπὶ Βαβυλῶνος, ὅντι ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐπιστράτεως ἐπὶ τέτη, τὰ περὶ τὸν πολαρὸν τείχη τῆς Βαβυλωνίου πέλεως ἐξ ὀπίῃς πολινθεὶς καὶ ἀσ-

φάλις κατεκοσμήθη. Ἐπος δὲ τῆς βασιλείας αὐτῷ ἐν τῷ ἐπιλακαιδεκάτῳ ἔτει, παρεξεληλυθὼς Κῦρος ἐπὶ τῆς Περσίδος μελάδηνάμετος πολλῆς, καὶ καλαζεφάρμενος τὴν λοιπὴν Ασίαν ἄπασαν, ἀρμητεν ἐπὶ τῆς Βαβυλωνίας· αἰσθόμενος δὲ Ναβονίδος τὴν ἔφοδον αὐτῷ, ἀπαιλίσσας μελάδηνάμετος καὶ παρελαξάμενος, ἡττηθεὶς τῷ μάχη καὶ φυγὴν ὀλιγοσδές, συνεκλείσθη εἰς τὴν Βορσιωτηνῶν πόλιν· Κῦρος δὲ Βαβυλῶνα καταλαβόμενος καὶ συνιάξας τὰ ἔξω τῆς πόλεως τείχη κατασκάψαι, διὰ τὸ λίγην αὐτῷ παραγματικὸν καὶ δυσάλιον φανῆναι τὴν πόλιν, ἀνέζευξεν ἐπὶ Βόρσιωτον, ἐκπολιορκήσων τὸν Ναβονίδον. τέτες Ναβονίδες ὥχη μπομείνατος τὴν πολιορκίαν, ἀλλ’ ἐγχειρίσατος αὐτὸν περτέρον, Χριστόμενος Κῦρος φιλανθρώπως, καὶ δὲς οἰκηθῆσιν αὐτῷ Καρμανίαν, ἐξέστεμψεν ἐπὶ τῆς Βαβυλωνίας. Ναβονίδῳ μὲν ὅν τὸ λοιπὸν τὴν χρόνια διαγενόμενος ἐν ἐκείνῃ τῇ χώρᾳ, διέσρεψε τὸν Βίον.

Libri VI. de Veritate Religionis Christianæ

F I N I S.

JOAN-

JOANNIS CLERICI
 DE
 ELIGENDA,
 INTER DISSENTIENTES
 CHRISTIANOS,
 SENTENTIA
 LIBER.

§ I. *Quærendum esse apud quosnam Christianos hodie
 vera Christi doctrina quam maxime vigeat.*

Quisquis, veri cognoscendi studio, Novi Testamenti Libros legerit, nec judicio destitutus erit; non poterit diffiteri, quin in iis veritatis argumenta, quæ Libris II. & III. exposuit HUGO GROTIUS, ad unum omnia inveniantur. Itaque, si qua beatæ immortalitatis cura tangatur, quæ in iis Libris credenda proponuntur amplecti, quæ præcipiuntur facere, quæ denique speranda docentur, iis confidere sui officii esse intelliget. Alioqui si quis de Veritate Religionis Christianæ se dubitare negaret, simulque dogmata ejus, præcepta aut promissa fide & obsequio digna per omnia minime censeret; is secum ipse pugna-

ret, atque ex animo Christianum se non esse manifesto ostenderet.

Inter præcepta autem Christi & Apostolorum, hoc habetur; ut ¹ coram hominibus nos profiteamur esse discipulos Christi, si eum nos pro suis agnoscere, cum extre^{mum} feret de vivis & mortuis judicium, velimus; sin minus, ut eum negaverimus magistrum, coram hominibus, sic illum vicissim in ultimo illo humani generis conventu, coram Deo, discipulos nos esse suos negaturum. ² Noluit, nimirum, Christus qui sibi crederent, eos esse clam discipulos suos; quasi suæ eos pudaret disciplinæ, aut quasi pluris hominum existimationem, beneficia, minas & supplicia, quam præcepta sua & promissa vitæ æternæ facerent; sed palam & coram omnibus esse Christianos, ut alios etiam homines ad veram Religionem amplectendam adlicerent, Deoque, si ita ei videretur, ³ vitam ab eo acceptam, vel in exquisitis cruciatis, redderent; dum ejus præcepta omnibus

¹ Ut coram hominibus, &c.] Sic Christus Matth. x. 32. πάς ἔτις ὄμολογόντει ἐν ἑμοὶ ἔμποσθεν τῶν ἀθεώτων, ὄμολογόντος καὶ ἐν αὐτῷ ἔμποσθεν τῶν ταῖς με τὰ ἐν Ἐρανοῖς. ἔτις δὲ ἐν ἀγνοσταῖς με ἔμποσθεν τῶν ἀθεώτων, ἀγνοομένων τὸν καὶ ἔμποσθεν τῶν ταῖς με τὰ ἐν Ἐρανοῖς: quisquis me professus erit (magistrum) coram hominibus, agnoscam & ego eum (discipulum) coram Patre meo qui est in cælis. Quisquis vero negaverit me (magistrum) coram hominibus, negabo illum & ego (discipulum meum fuisse) coram patre meo qui est in cælis. Vide &

² Tim. ii. 12. Apoc. iii. 5. ² Noluit, nimirum, Christus, &c.] Ideo etiam dixit Matth. v. 14. Discipulos suos esse lucem

mundi, nec posse urbem in monte statim occultari, nec accendi lucernam, ut modio subjiciatur; sed candelabro imponi, ut illuceat omnibus, qui sunt domi, &c.

³ Vitam ab eo acceptam.] Luc. xii. 4. Christus vetat timere eos qui occidunt corpus, nec postea quidquam facere posunt, jubetque eum timeri qui, postquam occisi fuerimus, nos potest in gehennam ignis conjicere. Quin etiam omnis generis mala Difficilis prænunciat Matth. x. 39. & seqq. atque eum, qui ipius causa vitam amiserit, eam (de-nuo) inventurum, &c. Quibus præceptis paruerunt prisci præfertim Christiani, qui ob testimonium Euangeli doctrinæ præbitum Martyres, id est, testes dicti sunt.

anteponere se palam profitentur. Sic & Paulus, ⁴ si ore confessi fuerimus Dominum Jesum, & animo crediderimus eum à Deo è mortuis excitatum esse, docet nos salutem consequuturos; *cörde enim, inquit, creditur, in justitiam: ore vero confessio fit, in salutem.* Ait enim Scriptura: qui ei credit pudore non adficietur. Quæ cum ita sint, oportet eum, qui Religionem Christianam veram esse existimat, hanc animi sui sententiam, quavis data occasione, intrepide aperire & profiteri.

Præterea necesse est eum querere, si qui sint ejusdem sententiæ, & ⁵ cum iis pacem ac amicitiam singularem colere; hoc enim indicio discipulos suos agnitus iri docet Christus, si se vicissim ament, omniaque proinde amoris & benevolentiae officia sibi invicem exhibeant. Quin etiam eos hortatus est, ⁶ cœtus ut haberent, *in nomine suo*, hoc est, qui Christiani vocarentur; seque vel duobus, tribusve ideo convenientibus, ad futurum promisit. Quo pacto, præter amorem mutuum & arctiorem Christianorum, in unum cœtum coëuntum, amicitiam, ⁷ dogmatum etiam perpetuitati consulitur, quæ vix possent perpetua esse, si unusquisque seorsim sibi sentiret, nec cuiquam, nisi conduceret, animi sententiam aperiret; nam

⁴ Si ore confessi fuerimus.] Rom. x. 9, 10, 11.

⁵ Pacem cum iis ac amicitiam, &c.] Joan. xiii. 34, 35. Novum præceptum do vobis, ut ametis invicem: ut quemadmodum vos amavi, ita vos mutuo ametis. Hac ex re omnes cognoscunt vos esse meos discipulos, si mutuum amorem babeatis. Vide 1 Joan. 11. 7. 11. 11, 16, 23.

⁶ Cœtus ut haberent in nomine suo, &c.] Matth. xviii. 19, 20.

⁷ Dogmatum perpetuitati, &c.]

Sic & Philosophi omnes doctrinam suam ad posteros transmiserunt, Scholarum opera, in quibus docetur; sed Ecclesiæ Christianæ, multo arctiore & firmiore vinculo conjunctæ, certius & facilius doctrinam à Magistro acceptam ad finem usque sæculorum propagabunt. Quod sine cœtibus fieri vix posset. Vulnerat & hoc efficere Pythagoras, sed frustra fuit, quod nihil celeste in doctrina ejus esset. Vide Laertium, & Jamblichum.

quæ occultantur, paullatim in oblivionem veniunt, & tandem penitus extinguntur. Christus autem & doctrinam suam, & Ecclesias, quæ eam profiterentur, ut ne desineret humano generi benefacere, perpetuas esse voluit.

Itaque quisquis cognitionem Religionis Christianæ ex Novo Testamento haufit, veramque putat, is & hoc profiteri &⁸ se adgregare similia profitentibus debet. Verum quia non est hodie (uti nec olim fuit) unum hominum genus, unusve cœtus *in Christo nomine* convenientium; non est illico credendum esse vere Christianum, qui sancto illo nomine censeri cupit; nec proinde cœtui cuiusvis eorum, qui se Christianos dicunt, ⁹ sine examine, se adiungere licet. Videndum ante omnia, an eorum dogmatibus conveniat, cum ea forma sanorum verborum, quam ex Novi Testamenti adtentâ lectione animo concepimus. Alioqui posset fieri ut pro Christiano cœtu eum haberemus, qui non esset, nisi, nomine tenus, Christianus. Ergo hominis est prudentis, nulli cœtui, certe in perpetuum, nomen dare: nisi apud quem perspexerit eam, quam vere putat doctrinam Christianam, vigere. Ita ut nihil quidquam dicere, aut facere necesse habeat, contrarium iis quæ à Christo tradita, ac præcepta esse credit.

§ II. Iis adhærendum, qui Christianorum nomine dignissimi sunt.

DISSENTIENTIBUS Christianis, nec tantum dissentientibus, sed se invicem (proh pudor!)

⁸ Se adgregare, &c.] Vide Epistolas ad Timotheum & Titum, ubi jubentur Ecclesias constituere, & Hebr. x. 25.

⁹ Sine examine, &c.] Vide Thess. v. 21. Sed disertius

damnantibus, atque è cœtibus ferali odio proscribentibus; eorum ulli sine examine adsentiri, aut ex ejus formula, nequaquam expensa, alias damnare, non imprudentis tantum, sed etiam præcipitis & iniqui esset hominis. Cœtus qui veram illam Religionem, cuius delineationem animo concepit, vel partim rejiceret, credentemque damnaret, non posset ab eo per omnia vere Christianus haberri, nec impetrare ut quovis ipse quoque damnaret, quos damnandos, ejiciendosque cœtibus Christianorum Ecclesia illa censeret. Ergo videndum, ante omnia, est, homini prudenti, & æquo, in his Christianorum dissidiis, quinam sint sancto Discipulorum Christi nomine dignissimi, iisque adhærendum.

Si quis quærat quid esset, ex Religionis Christianæ ingenio, faciendum, si nullus omnino cœtus Christianus esset; apud quem videretur vera Christi doctrina palam doceri, & apud quem non imponeretur necessitas dogmatis cuiuspiam damnandi, quod verum judicassemus; tum vero opera esset danda ei, qui errores deprehendisset, ut alios ab iis revocaret; qua in re, una cum maximo candore, summa prudentia simul ac constantia essent adhibendæ; ne homines sine fructu offenderentur, aut nimis cito de iis ad veritatem moderationemve adducendis spes abjiceretur. Interea prudenter & modeste esset dicendum quod pro vero haberetur, nec damnandus quisquam foret, ex alieno arbitrio, quasi errore infectus, qui recte

I. Una cum maximo candore, &c.] Hic locus est præcepto Christi Matth. x. 16. quo jubemur prudentes esse instar serpentium, simplices instar columbarum; hoc est, ita simplices esse, ne in imprudentiam delabamur:

sic prudentes ne callidi fiamus, & in candorem peccemus. Quia in re pauci sunt, qui per omnia medium inter oppositos imprudentiae & calliditatis scopulos cursum tenere norint.

sen-

sentire videretur. Numquam ita Deus deseruit deseretve Christianum nomen, nulli ut supersint vere Christiani, aut saltem non possint in rectam viam reduci; cum quibus, si alii nolint ad saniorrem sententiam redire, possimus arctiorem quamdam societatem colere, & palam etiam à pertinacibus, quod tamen, nisi omnibus frustra tentatis, faciendum non est, secedere, ² si illicitum sit apud eos candide & modeste dicere quod sentias, atque abstinere a damnandis iis, quos minime damnandos esse existimes. Religio Christiana vetat, contra animi sententiam, loqui, ac mentiri, & damnare innoxios; nec ingratus Deo esse potest quisquis, ex divinorum illorum præceptorum reverentia, & admiratione, quidvis potius patietur, quam ut ea perfringat. Eiusmodi animi affectio, quæ ex cognitione officii, amoreque Dei ardenterissimo nata est, non potest Deo non summopere placere.

Igitur dissentientibus Christianis dispiciendum, quinam optime omnium sentiant, nec damnandi umquam, nisi qui, re probe perspecta, damnatione digni nobis videntur; iisque adhærendum, qui nec ulla dogmata credi, quæ à nobis falsa habentur, nec ulla, quæ putamus esse vera, damnari postulant. Quod si à nullo cœtu Christiano impetrari posset; tum vero cum iis, qui nobiscum

² Si illicitum sit, &c.] Dum licet dissentire, & dissensum profiteri, non est cur à cœtu publico, nisi perversa in eo essent Christianismi fundamenta, abeamus; sed ubi hoc non licet, nec possumus, nisi dissimulata, aut abnegata veritate, in eo vivere, tum vero relinquendus cœtus; non licet enim mentiri, aut dissimulare verita-

tem, dum mendacium ejus locum obtineret, honoresque, soli veritati debitos, sibi vindicaret. Nisi hoc fieret, modio lux subjeceretur. Sic Christus à cœtibus Judæorum non secessit, nec Apostoli eos deseruerunt, dum licuit in iis Magistri doctrinam profiteri, & docere. Vide A&T. xiii. 46.

sentirent, ne veritatem proderemus, mentiremurque, secedendum ab iis omnibus esset.

§ III. *Ii sunt Christianorum nomine dignissimi, qui purissime omnium profitentur doctrinam, cuius veritatem probavit GROTIUS.*

VERUM non levis momenti quæstio est, nec soluta facilis, qua queritur, quinam omnium Christianorum, quorum nunc sunt cœtus, rectissime sentiant, sintque nomine, quo appellantur, dignissimi. Christianæ omnes Ecclesiæ, tam eæ quæ jam dudum à Romana secesserunt, quam Romana ipsa, hoc sibi singulæ tribuunt: nec est, si rationes omnes seponas, cur huic, potius quam illi, fidem habeas; stultum enim esset ejusmodi electionem ³ casui permettere, & controversias omnes, talorum jaētu, ut sic loquar, dirimere.

Cum vero GROTIUS sectæ nullius hodiernæ Christianæ peculiarium dogmatum veritatem ostenderit; sed ejus tantum Religionis, quam Christus & Apostoli homines docuerunt; sequitur ut ea Christianorum familia sit omnibus præferranda, quæ maxime omnium ea tuetur, quæ Christus & Apostoli docuerunt. Ea demum per omnia vere Christiana est Religio, quæ, sine ullius cogitationis humanæ mistura, ad Christum auctorem tota referri potest. In eam quadrant argumenta illa veritatis, quæ Libro II. de Veritate Religionis Christianæ exposita sunt, nec alii ulli conveniunt, nisi quatenus cum ea consentit.

Quod si quis detrahatur, vel addat doctrinæ à Christo traditæ, eo magis à vero recedit, quo plus detrahit, aut addit. Cum autem Christi doctrinam dico, eam intelligo, quam plane constat,

³ Casui permettere.] Vide not. 2. p. 267. ad §. II.

apud omnes Christianos, esse doctrinam Christi; hoc est, quæ, ex Christianorum omnium sententia, aut diserte habetur in Libris Novi Testamenti, aut necessaria consequentia ex iis solis deducitur. De dogmatibus, quæ, ut nonnulli Christianorum putant, ore à Christo & ab Apostolis tradita, ad posteros alia via pervenerunt; nimirum, institutione, quæ voce tantum facta est, aut quæ ritu quopiam conservata, ut volunt, nec nisi sero scriptis mandata sunt; nullum aliud hic judicium feram, nisi de iis non liquere, apud omnes Christianos, quemadmodum de Libris Novi Testamenti constat. Non dicam falsa ea esse, nisi cum recta Ratione, aut Revelatione pugnant; sed tantum de eorum origine non constare, ideoque esse de iis inter Christianos controversias; qui ceteroqui de dogmatibus consentiunt, quorum veritatem demonstravit GROTIUS. Dum autem quidpiam incertum nobis videtur, ⁴ eo quasi certi niti, in rebus præsertim magni momenti, nemini sapienti probaretur.

§ IV. *De consensu & diffensu Christianorum.*

QUAMVIS acerrimæ sint inter Christianos controversiae, eæque magno animorum æstu agitantur, adeo ut undequaque audiantur querelæ, de negatis à nonnullis contendentium rebus manifestis; attamen quædam adeo clara sunt, ut omnes de iis

⁴ *Eo quasi certo niti, &c.]* Hoc ipsum est quod vult Paulus Rom. xiv. 23.] ubi docet quod non est ex fide id peccatum esse; πάντες δέ ὁ ἐν ἐκ τιμων ἀμαρτίᾳ ἐγίνεται. Ad quem locum adtulimus verba Philonis, ē libro de Profugis, Ed. Paris. pag. 469. ἀριστον ι-

ρεῖον ἡσυχία γε ἐποχὴ τερπὶ ὡν ἐπι-
στοι τιμων: præstantissima est
victima quies & cobibitio iudicii
in iis rebus, de quibus non sunt
quæ fidem faciant. Paullo post
ηρεμia δὲ ἀσφαλῆς ἐν σκότῳ, quies
est tuta in tenebris, five, ubi non
constat quid faciendum.

consentiant. Nec exiguum est eorum veritatis argumentum, quod à certandi cupidissimis & affectibus pæne occæcatis communi consensu admittantur. Nolim quidem propterea cetera omnia, de quibus certatur, esse dubia aut obscura, quod de iis non consentiant Christiani. Facile fieri potest ut nonnullis fiat obscurum, quod clarum esset, nisi affectu præpedirentur. Verum vix ac ne vix quidem fieri queat, ut acerrimis adversariis, & disceptandi libidine ardentibus de re obscura conveniat.

Consentiunt ergo primum Christiani, qui quidem hodie vivunt, de numero & veritate Librorum Novi Testamenti; sique nonnulla sit, inter Eruditos, ⁵ de aliquot Epistolis Apostolicis, controversia, ea non est magni momenti, omnesque agnoscunt nihil nisi veri iis contineri, nec quidquam iis retentis, aut rejectis, in doctrina Christiana mutari. Qui consensus non est exigui momenti, cum hic sit sermo, de indubitate fonte Revelationis Divinae, sub Novo Foedere. Cætera vero Revelationis antiquæ servata, ut nonnulli putant, monumenta aut vestigia, in dubium ab aliis revocantur.

Præterea consentiunt Christiani, in multis fidei capitibus, quæ credenda, facienda, & speranda complectuntur. Credunt, exempli causa, omnes, qui quidem non desipiunt, ut potissima hic capita memorem; I. esse unum Deum æternum, omnipotentem, summopere bonum ac sanctum, omnibus denique attributis præstantissimis, sine ulla imperfectionis mistura, prædictum; à Deo illo, mundum & quidquid in eo est, humanumque adeo

⁵ *De aliquot Epistolis.]* De bus Joannis, de quarum auctor Epistola ad Hebreos, de altera bus disceptant Eruditii. Petri, deque duabus posteriori-

genus esse creatum ; ab eodem omnia regi & summa sapientia gubernari ; II. esse ei Deo Filium unicum Jesum Christum, natum è Virgine Maria Bethlehemi, sine viri concubitu, sub finem vitæ Herodis Magni, imperante Augusto Cæsare ; deinde cruci adfixum & mortuum, cum imperitaret Tiberius, & Pontius Pilatus Procurator esset Judææ ; ejus vitam vere, in Historia Euangelica, narrari ; à Patre ideo missum, ut homines viam salutis doceret, à vitiis morte sua redimeret & Deo reconciliaret ; missionemque illam suam innumeris miraculis confirmasse ; mortuum esse, ut dixi, resurrexisse, & cum à pluribus & sæpius esset conspectus, qui cum illo etiam colloquuti fuerant, eumque tetigerant, in cœlum, iis spectantibus, sublatum, ubi nunc regnet, & unde reversurus aliquando sit ; ut de iis qui tunc erunt vivi, & mortuis omnibus, è sepulcris excitatis, ex Euangelica lege, ultimum judicium ferat ; credenda esse omnia quæ docuit, parendum omnibus quæ præcepit, seu ad Dei cultum, seu ad temperantiam, in coërcendis affectibus nostris, seu ad caritatem erga alios exercendam pertineant ; iis præceptis nihil potuisse sanctius, melius, utilius, & convenientius humanæ naturæ dari ; homines tamen, solo Jesu excepto, ea violare, nec posse ad salutem, nisi Dei misericordia, pervenire ; III. esse Spiritum Sanctum, qui Apostolos Jesu Christi adflavit, miracula in eorum gratiam fecit, animosque hominum piorum, ut constanter Deo pareant, flectat & in calamitatibus vitæ confirmet ; ei Spiritui, per Apostolos loquenti, non minus credendum ac Patri & Filio, & per omnia parendum ; IV. Patri, Filio, & Spiritui Sancto originem suam, & conservationem debere Ecclesiam Christianam, à Christi usque-

temporibus ad hæc nostra; omnes qui hisce crediderint, & præcepta Euangelica observarint, misericordiam à Deo consequuturos, qua resurrectionis, si mortui fuerint cum Christus veniet, & vitæ æternæ beatæ participes futuri sint: contra vero omnes qui Euangeli fidem derogaverint, nec ejus præcepta observaverint, resurrecturos, si mortui sint, ut plectantur, & pœnas æterna morte datus; V. denique oportere Christianos hæc omnia profiteri, cum in Baptismo, quo testamur nos vitam vitiorum immunditiis purgatam, ad Euangeli præscriptum, agere velle; tum etiam in Cœna Dominica, qua mortem Christi ex ejus præcepto celebramus, donec veniat, ostendimus que nos velle ejus discipulos haberi, & omnium, qui eam similiter celebrabunt, fratres; eos porro ritus, si rati habeantur à nobis, ut par est, & religioso animo celebrentur; cœlestem gratiam ac spiritum divinum ad nos convehere.

⁶ Hæc, aliaque cum his necessario connexa, (omnia enim minutatum memorare hic nihil adti-

6 Hæc, aliaque, &c.] In superiori doctrinæ Christianæ expozitione, sequuti sumus ordinem Symboli quod Apostolicum dicitur, vitavimusque voces omnes, quæ in controversiam, apud Christianos, vocatae sunt; quia agimus de iis, in quibus consentiunt. Nec properea damnamus, quasi falsa, quæcumque, explicationis aut confirmationis causa, adduntur; è contrario studium explicantium aut confirmantium veritatem cœlestem vehementer probamus; nec dubitamus quin multa inventa sint & inveniri porro queant, ad ejus illustrationem. Rechte hanc in rem

Tertullianus de Virginibus verlandis Cap. I. Regula quidem fidei una omnis est, sola immobilitas & irrefrabilis; credendi, scilicet, in unicum Deum omnipotentem, mundi conditorem, & filium ejus Jesum Christum natum ex Virgine Maria, crucifixum sub Pontio Pilato, tertia die resuscitatum à mortuis, receptum in cœlis, studentem nunc ad dexteram Patri, venturum judicare vivos & mortuos, per carnis etiam resurrectionem. Hac lege fidei manente, cetera jam discipline (seu doctrinæ) & conversationis admittunt novitatem correctionis; optante, scilicet, & proficiente usque ad finem gratia Dei, &c. nebat)

nebat) credunt omnes Christiani; nec discriminem ullum est, nisi quod nonnulli hisce multa addunt; quibus superiora dogmata explicari, aut supplementis augeri oportere putant, & quæ non Scriptis Apostolicis, sed traditione ac usu Ecclesiæ, Scriptisve posteriorum ætatum, ad posteros propagata existimant. De hisce additamentis, aliud nihil dicam, nisi quod jam monui; de iis non constare, inter Christianos, quemadmodum constat de dogmatibus expositis; quæ sunt, sua perspicuitate, extra omnem dubitandi aleam posita, si modo Scripturæ Sacræ auctoritas admittatur; quam nemo fanus, inter Christianos, rejicit.

Si quis horum dogmatum memor expendat argumenta, quibus Religionis Christianæ Veritas probatur, animadvertis (quod probe observari magni interest) vim omnem argumentorum circa hæc versari, non circa controversa illa capita, quæ orbem Christianum dividunt: quemadmodum jam innuimus.

§ V. Unde unumquemque Religionis Christianæ cognitionem haurire oporteat.

IN hoc Christianorum dissensu, consensuque, nihil tutius prudentes judicabunt, quam Christianæ Religionis cognitionem ex fonte minime suspecto, & quem omnes incorruptum ac purum fluere fatentur, haurire. Is autem fons est nullius singularis Ecclesiæ Fidei Symbolum, aut Confessio, sed Libri soli Novi Testamenti, quos genuinos esse omnes agnoscent. Fateor nonnullos Christianorum interdum dictitare non posse eos Libros intelligi, nisi ex doctrina Ecclesiæ suæ; sed & alii continuo reclamant, &, ut hoc unum dicam, suspecta est sententia, quæ nititur tantum testimonio adfirmantium, eorumque quorum ma-

xime intereat veram videri. Alii ajunt opus esse insolito auxilio Spiritus Sancti, non tantum ut fides Scripturæ habeatur, quod non ægre concedi possit; sed etiam ut sententia verborum ejus intelligatur, quod qui probari queat non video. Verum esto hoc etiam; si modo agnoscant omnes, qui religioso & Veritatis studio animo Novi Fœderis Libros legunt, eum spiritum à Dei bonitate impetrare; nihil est, cur ulterius quisquam contendere necesse habeat. Itaque prudenter & tuto unusquisque ex iis Libris petere potest Religionis Christianæ cognitionem; adhibitis tamen iis subfidiis, quæ ad ejusmodi Libros intelligendos aut necessaria, aut utilia sunt; in quæ, hoc loco, non inquiremus.

Quisquis ergo crediderit Libris Novi Testamenti fideliter descriptam esse Revelationem Divinæ voluntatis à Christo adlatam; idem omnia quæ illic occurrent, prout ea intelligere poterit, credenda, facienda, speranda amplecti necessario debebit. Quisquis enim Christo credit, omnia quæ ab eo manasse putat, religioso animo excipere debet. Nulla se exceptione tueri potest, qua nonnulla eorum, quæ à Christo profecta agnoscit, admittat, alia rejiciat. Talia autem sunt omnia illa dogmata, quæ antea exposui, & de quibus consentiunt, ut dixi, omnes Christiani.

Ad cetera quod adtinet, de quibus contendunt, cum non sint tantæ perspicuitatis, vir religiosus ac pius deliberare potest & debet, atque interea judicium cohibere, donec clariora sibi facta sint. Imprudentis enim esset admittere, aut rejicere, quæ verane sint, an falsa, nondum satis constaret: nec æterna salus, in Libris Novi Testamenti, hanc aut illam sententiam controversam amplectenti; sed summam Religionis Christianæ, quallem

lem descripsimus, animo fideliter admittenti, & moribus exprimenti promissa est.

§ VI. *Aliud Christianis imponi non debere, præter id quod ex Novo Testamento haurire possunt.*

IGITUR 7 hoc unum jure Christianis omnibus imponi potest, ut quæcumque Novi Fœderis Libris inesse putant amplectantur, pareantque iis quæ jussa ibidem vident, & abstineant ab iis quæ illic vetantur. Si quid præterea, quasi necessarium, exigatur, nullo jure exigitur. Quis enim æquus judex postulet à Christiano, ut credat à Christo manasse dogma; quod non videt in solis illis fidei atque indubitatis, ex omnium sententia, monumentis quibus Revelatio Christi, ad nos usque, propagata est? Sint & alia dogmata vera, ut hoc aliquamvis per concedamus; vera tamen haberi non possunt, ab eo qui, dissidentibus Christianis, medium viam sequutus, nullum certum monumentum Revelationis Christi, præter Novi Testamenti Libros, admittit. Dum hoc credit, aliud nihil ab eo exigi jure potest; hoc autem credet, donec claris argumentis ei constet aliunde tuto Christianismi cognitionem peti posse; quod numquam, ut puto, fiet.

7 *Hoc unum, &c.]* Huc spectat quod habet Christus Matth. xxiii. 8. & seqq. *Vos vero ne vocemini Rabbi, unus enim est uester Magister Christus, omnes autem vos fratres estis.* Nec patrem vestrum vocate quemquam in terra, unus enim Pater uester qui est in cœlis: neque vocemini Doctores; unus enim Doctor uester est Christus. Vide & Jac. iii. 1. Eodem pertinet Ap. iii.

7. ubi dicitur Christus habere clavem Davidis, & ita describitur: qui aperit (Cœlum, nempe) nec quisquam claudit: qui claudit, nec quisquam aperit. Si soli Christo sit credendum, nec ullum certum revelationis per Christum factæ superstis monumentum, præter Novum Testamentum; hinc liquet hisce tantum Libris, in fidei negotio, fas esse credi.

8 Si

* Si quis ergo aut adimere Christianis adgrediat-
tur Libris Novi Testamenti, aut iis addere, quæ
vera esse minime constat; is nequaquam est au-
diendus, quippe qui à nobis postulat, quod nemo
prudens concederit, ut id credamus de quo nobis
non liquet, aut omittamus id quod omnes certum
esse Revelationis Euangelicæ monumentum ag-
noscunt. Nihil opus est singulatim ac minutam
tim omnes expendi controversias; quod infinitum
pæne esset, nec nisi à viris eruditissimis & otio
abundantibus fieri potest. Quisquis nobis neces-
sario credendum imponit, quod credere non possu-
mus, is nos à se expellit; quia nec vi extorqueri
potest fides, nec quisquam Dei timens & veri amans
id quod non credit profiteri, in gratiam cujusquam,
sustinebit.

Sed objiciunt aliter sentientes, si unicuique re-
linquatur judicium liberum, de sententia Libro-
rum Novi Testamenti, tot exorturas Religiones,
quot erunt capita; & Veritatem, quæ unicâ est,
errorum multitudine continuo oppressum iri. Ego
vero existimem, antequam objectionibus oppug-
netur sententia, quæ certis argumentis nititur, ea
oportere everti fundamenta, quibus inædificata
est; quia iis firmis remanentibus, tota superstructa
moles inconcussa permanet, ut hic videmus. Si
enim incommodum quodpiam ex dictis nasceretur,
nihilo secius vera haberentur, donec ostensum
esset non firmo talo ea niti. Verum, ut hoc
nunc omittamus, falsum est usque adeo obscuram
esse Novi Testamenti Revelationem, ut non à

* *Si quis adimere, &c.]* Huc nunciavi vobis, sit Anathema.
pertinet dictum Pauli Gal. 1. 8. Ac sane nemini est Euangelio
Si nos, aut Angelus è cœlo nun- quidquam, quasi necessarium,
ciaverit vobis Euangelii nomine addere; aut detrahere, quasi
præter id quod Euangelii nomine inutile.

quovis

quovis sanæ mentis & veri studio summa Religionis Christianæ recte ex ea hauriri possit, & re vera hauriatur, quod experientia constat; nam omnes Christiani, ut ostendimus, de summa rei consentiunt; quod & GROTIUS Lib. II. §. 17. observarat. Paucorum quorumdam delirorum, aut malorum hominum nullam hic rationem habemus; cum integræ Christianorum Societates, præ nimio alioqui contendendi studio facile dissidentes, & in contraria omnia abeuntes, consentiant.

§ VII. *Admirandam esse Providentiam Divinam,
in conservatione Doctrinæ Christianæ.*

HAC in re, ut in aliis innumeris, quæ ad gubernationem rerum humanarum pertinent, admiranda est omnino Providentia Divina; quæ, cum tot dissidia olim fuerint, sintque etiamnum hodie, inter Christianos, attamen Libros Novi Testamenti illibatos ad nos usque conservavit, ut ex iis instauraretur doctrina Christiana, quotiescumque corrumpi eam contingeret; nec hunc modo tantum thesaurum integrum ad nos usque demisit, verum etiam, in medio dissidiorum ardore, doctrinam ipsam Christianam ita tutata est, ut numquam Religionis summa ex Christianorum memoria interciderit.

Pars non spernenda Christianorum hodie contendit multos errores, superioribus sæculis, paulatim in Christianorum scholas irrepsisse; quod cum alii negarent, ea de causa, sæculo post Christum natum XVI. facta est illa in Occidente insignis secessio; qua res Christiana in duas partes, non usque adeo impares secta est. Attamen sæculis illis, quorum errores à Christianorum parte, quam dixi secessionem fecisse, & vitia ab utraque mirum in modum, nec falso, exagitantur; semper

per remansit summa illa Religionis Christianæ, antea à nobis delineata. ⁹ Nullum est sæculum, tantis ignorantiae & vitiorum tenebris obsitum, ex cuius Scriptoribus superstitionibus non possint capita fidei ante memorata facile colligi. Multa sane (neque enim hoc dissimulandum) aliena, & Scriptis Novi Testamenti ignota sunt addita & in Christianam Theologiam intrusa; quibus factum est ut ne verum Euangelici illius satoris triticum tantos fructus proferret, quantos alioqui, spinis, noxiisque, aut inutilibus herbis purgato agro, protulisset. Multa vitia ac delicta non admissa tantum, aut tolerata, sed etiam laudata sunt; nec eo secius salutaris doctrina incolumis fuit, servatis Novi Testamenti Libris, & sensu communi inter Christianos; quibus factum est ut subinde exorti sint viri insignes, qui vitia & errores ævi sui castigarent, & contra torrentem brachia dirigere auderent. Sic obstatit Deus ne, ex Christi promisso, ¹ portæ sepulcri contra Ecclesiam prævalerent; hoc est, ne umquam extingueretur cœtus

⁹ Nullum est sæcūlum, &c.] Nulla sæcula pejus audiunt, quam x. & xi. ut fatentur ii qui Romanæ Sedi adhærent, non minus ac qui ab ea secessione fecerunt. Attamen si quis, animi gratia, legat in Bibliotheca Patrum Scripta eorum sæculorum, facile illinc colligere dogmata omnia quæ memoravimus §. IV. poterit. Vixit etiam initio sæculi XII. Bernardus Monasterii Claræ Vallis Abbas, cuius etiamnum eruditio, pietas & constantia à plerisque laudantur, & cuius Scripta à sequentibus ætatis lectorum nonnulla damnata sunt. Illinc autem facilime etiam integrum

doctrinæ Christianæ corpus colligi queat. De sequentibus sæculis usque ad XVI. res non minus certa est, nec de sequentibus quisquam dubitat.

¹ Portæ sepulcri, &c.] Sic explicamus πύλας ἡδον, quia nec ea vox, nec Hebraica שׁבֵּת Schœol, cui respondet, usquam in Sacris Libris significat Cacodæmonem; sed tantum sepulcrum, aut statum mortuorum, quod Grotius & alii observarunt. Itaque ex hoc loco, hoc unum colligi potest, numquam fore ut profus intreat Ecclesia Christiana; seu ut nullus superstitionis cœtus, apud quem summa doctrinæ Euangelicæ non remaneat.

omnis,

omnis, in quo doctrina Christiana incolumis servaretur; quamvis interdum alienis & contrariis etiam dogmatibus permista, aut obscurata, interdum sincerior ac purior fuerit. Nisi re vera, ut hoc obiter observemus, à Deo ad nos missa fuisset ea doctrina, numquam profecto ex tanta vitiorum ac errorum eluvione emersisset; sed obruta tandem, humani ingenii mutabilitate & stultitia, funditus periisset.

§ VIII. *Respondetur quæstioni cur Deus inter Christianos dissidia & errores nasci passus sit.*

ERIT forte, qui objiciat hic nobis, Divinam Providentiam melius conservationi doctrinæ Christianæ consulturam fuisse, si errores, qui inter Christianos sunt ac fuerunt, antevertisset, veritatemque ac concordiam, quæ eam comitaretur, perpetuam omnipotentia sua inter eos aluisset. Verum nostrum non est Deum docere, quomodo se gerere debuerit, in rerum humanarum gubernatione, ut melius haberent. Officii nostri contra est Deo fuisse sapientissimas rationes id patiendi, quod passus est, existimare; quamvis eas ne conjectura quidem adsequi possemus. Sed si probabiles rationes reddi queant eorum, quæ fiunt; nostrum etiam est Deum propter has, aut graviores etiam causas, passum esse ea fieri, quæ quotidie eveniunt, credere.

Ut autem ex re ipsa conjecturam capere liceat, ante omnia statuendum est hoc Deo consilium fuisse, ² homines liberos creare, & finere liberos ad

² *Homines liberos creare.*] Maximo hoc consensu docuit universa Christiana Antiquitas. Vide *Justinum Martyrem Apol.*

i. c. LIV. & LV. *Irenæum Lib.*
iv. c. 9. & 29. sub finem, c. 71.
& 72. *Origenem in Philocalia c.*
xxi. *Eusebium in Præp. Euang.*
Lib.

ad extreum esse; hoc est, neque ita bonos, ut necessario semper boni essent; neque ita malos, ut necesse haberent sub vitiis in perpetuum succumbere; sed mutabiles, ita ut à vitio ad virtutem, & vicissim à virtute ad vitium transire possent; idque eo facilius, aut difficilius, quo diutius, aut minus diu virtuti, aut vitio adducti fuissent. Talem videmus fuisse olim Populum Hebræum, tales postea etiam Christianos. Neuti ineluctabili quadam vi ad virtutem, aut ad vitium adducti sunt; sed legibus dumtaxat, quæ præmia bonis, pœnas malis proponebant, coerciti, ad quas varia accesserunt à Divina Providentia excitamenta ad virtutem, & dehortamenta à vitiis; sed quorum tamen neutra homines libertate insita, seu parendi, aut non parendi Deo facultate, spoliarunt; prout res ipsa demonstrat, nam semper boni & mali fuerunt, quamvis divinæ leges virtutem omnibus æque præscriberent, & vitia veterarent. Id ipsum futurum, apud Christianos, satis significaverat Christus Parabolis duabus; ³ altera de zizaniis, quæ inimicus sevit, post satum tritum; ⁴ altera de rete, quod bonos & putridos pisces æque capiebat; quibus significavit futurum ut, in Ecclesia, Christiani semper mali bonis admitti essent; unde sequitur eum probe vidisse mala, quæ perpetuo erant in Ecclesia Christiana futura. Quin etiam Paulus Corinthios monuit ⁵ oportere

effe

Lib. vi. c. 6. & alios quorum dicta profert Dionys. Petavius
Dogm. Theol. Tom. I. Lib. vi,
cap. 6. Multa quoque habet
hanc in rem Tom. 3. Lib. III.
IV. & V.

³. Altera de zizaniis, &c.]
Matth. c. XIII. 24. & seqq.

4 Altera de rete.] Matth.
XIII. 47. & seqq.
5 Oportere effe, &c.] 1 Cor.
XIII. 19. Δεῖ γὰρ αἴρεσθαι
ἰπῦν εἶναι ἵνα οἱ δόκιμοι φανεροὶ
γένωνται ἐν ιπῦν. Hoc est, prout
sunt homines, necesse est, nisi
in melius mutentur, inter vos
excripsi

esse inter Christianos sectas, ut probati manifesti fiant. Ac sane ⁶ nisi fuissent inter Christianos dissensiones de doctrina, vix fuisset locus electioni, eique generi virtutis, quo fit ut Veritas omnibus præferatur. Ergo, hæc quoque in re, elucet Divina Sapientia, quæ ex mediis hominum vitiiis singulis plane virtus ut effloresceret efficit.

Quod si quis hic objiciat, ⁷ ut faciunt nonnulli, præstisſe nullam esse ejusmodi virtutem, quam exſtitisſe ei contraria vitia; unde tot horrenda ſcelera, tot calamitates, tantæque miseriæ humano generi incubuere & tam graves poenæ, etiam post vitam hancce, imminent; tum vero respondebi-mus, non tanti hæc mala Deo fuiffe, ut propterea nullum ſpecimen daret potentiæ ſuæ, in liberis creandis Naturis. Hoc niſi factum eſſet, poſſe fieri nulla credidiffet Creatura. Imo ne Deus qui-dem ipſe liber existimatus eſſet, niſi ipſe eam de ſe opinionem omnipotentia ſua animis hominum inſeruiffet, quam alioquin ex ejus operibus num-quam concepiffent. Neque coli potuiffet, ſi omnia non bonitate libera, ſed fatali quadam neceſſitate & feciſſe & facere creditus fuiffet; niſi fatali quoque cultu, ac minime libero. Cum tanto malo, quantum eſt Dei ignoratio, & Virtutis exſtinctio, non poſſunt comparari vitia ac calamitatis hujus, aut alterius vitæ; in quibus ſi quid præterea negotium nobis faceſſat, reputemus oportet Deum eſſe optimum, iuſtissimum, potentifſi-

exoriri ſectas, quibus boni à malis feceruentur; dum boni veritati & caritati adhærebunt, ceteris in alia omnia abeuntibus. Vide Matth. xviii. 7.

6 Niſi fuiffent.] Plenius hæc diuideta vide Historiæ noſtræ Ecclesiastice Sæculo I. Ann.

LXXXIIII. 8.

7 Ut faciunt nonnulli.] Multis hanc objectionem proposuit, ornavitque rhetoriciſ omnibus ſuciſ Pet. Bælius, quem in aliquo voluminibus Biblioteca Selectæ & præſertim ix. x. & xii. ſer-mone Gallico confutavimus.

mum,

mum, & sapientissimum, qui non nisi convenienter virtutibus suis ager, viamque facile inveniet, & inibit; qua ea, quæ impedita nobis videntur, expediat, omnibusque intelligentibus Naturis nihil à se factum esse, quod fieri non debuerit, ostendat. Interim, dum ea dies exoriatur, qua omnes ignorantiae nostræ nebulæ discutientur; ea nobis dedit sui documenta, & virtutum suarum specimen, ob quæ ei prorsus confidere, & quod fieri vult exspectare æquo animo possimus & debeamus.

Plura possent hanc in rem dici, sed quæ nos ab eo fine, ad quem tendimus, advenirent, & ad alia, quæ huc non pertinent, transversos agerent.

§ IX. Purissime omnium eos doctrinam Christianam profiteri & docere, qui ea tantum quasi necessaria, de quibus consentiunt Christiani, credenda, facienda, speranda proponunt.

HIS itaque omissis, ut redeamus ad sententiam, inter Christianos dissentientes, eligendam; nihil tutius, ac sapientius fieri posse videtur, in hoc rerum statu, quam si ei Christianorum familiae nomen demus, quæ solum Novum Testamentum pro norma fidei suæ, sine ulla humanorum decretorum mistura, agnoscit; satisque habet ut unusquisque ex eo formulam fidei suæ hauriat, ad ejus præcepta mores suos exigat, & sibi quæ pollicetur speranda proponat. Quod si ex animo & sine furore, finis ejus investigationis erit illa ipsa forma sanctorum verborum, quam in tot ac tantis errorum, dissidiorumque procellis, & sæculorum tam multorum lapsu, ac mutationibus regnorum, & civitatum, semper eamdem mansisse ostendimus. Ea continentur quæcumque ad fidem & mores necessaria sunt; quibus si quis alia addere velit, licitum quidem est, pro temporum, locorumque ratione,

ratione, modo ne quasi necessaria ab eo imponantur; ⁸ quod solius est summi Legislatoris; aut contraria dogmata obtrudantur.

Non licet Christianis ita, ut diximus, adfectis collum subdere opinionum humanarum jugo, aut profiteri se credere, quod non credunt; aut id facere, quod apud animum suum improbant, quia præceptis Christi contrarium esse putant. Ideoque ubicumque Christiana illa libertas, quam dixi, minime conceditur, inde migrare necesse habent: non quasi aliter sentientes prorsus damnent, sed quia animi quisque sui, non alieni, lumina sequi, seu id facere, quod optimum factu judicat; id vitare, quod malum putat, omnino debet.

§ X. *Cum iis Eucharistiæ participes prudentes omnes fieri debere, qui nihil aliud à Christianis postulant, præter id quod unusquisque in Novis Fœderis Tabulis invenit.*

CUM Christus duo veluti Symbola Christianismi instituerit, Baptismum & Eucharistiam; non fuit quidem nostri arbitrii Baptismum suscipere, ubi judicamus purissimum esse Christianismum, quia recens nati baptizati sumus; sed cum nonnisi matuoriore ætate ad Eucharistiam accedamus, de Societate Christiana, cum qua velimus ejus participes fieri, despiceremus possumus; quod si ab initio à nobis factum non est, fieri tamen aliquando debebit.

Sunt qui Eucharistiam, quæ, ex institutione

⁸ Quod solius est summi Legislatoris.] Eam in rem vide quæ habet Paulus Rom. xiv. 1. & seqq. ubi de iis qui imponebant alias ritus, aut qui observantes damnabant; quod jūs testatur ad solum Christum pertinere. Eodem spectat quod habet Jacobus Cap. iv. 12. Εἰς ἐξι νομοθέτης ὁ δινάμενος σῶσαι καὶ ἀπολέσαι: Unus est Legislator qui potest servare & perdere.

Christi,

Christi,⁹ symbolum est pacis & caritatis Christi-anorum inter se, habeant quasi vexillum quad-dam dissensionis, excludantque ex ea omnes, qui-bus tutum non videtur jugum ullum subire, præ-ter id quod Christus nobis imposuit; seu credenda, facienda, speranda ulla suscipere, quasi necessaria, præter ea quæ in Novi Fœderis Tabulis ex-stare sibi persuaserunt: & qui proinde religioni ducunt formulas alias fidei admittere, præter eam quam diximus. Cum ejusmodi hominibus pacem quidem colere fas, jusque est; ¹ sed Eucharistiam celebrare ea lege, ut præter Novi Testamenti Tabulas, alia fidei & morum norma admittatur, omnesque, qui eam admittere nolunt, Ecclesia exclusi intelligentur, homini religioso ac prudenti nefas habebitur.

At eorum qui æternæ salutis impetrandæ leges nullas alias norunt, præter eas quæ sunt à Christo & Apostolis in Fœderis Euangelici Tabulis positæ, prout possunt ab unoquoque intelligi, Eucharisti-cam mensam adire tuto possunt & debent quicun-que Euangeli vere amantes sunt. Excipiuntur enim ab iis & vocantur etiam ad hanc mensam, quicumque Novi Testamenti Libros pro unica fidei & vitæ norma agnoscunt; qui mores suos, ex animo, ad eam normam componunt; qui tan-demi neque Idolatriam ullam admittunt, neque alios ut dogmata quædam profiteantur se credere,

9 Symbolum est pacis, &c.]
Vide 1 Cor. x. 16, 17. ubi me-morato calice & pane Eucha-ristico, quorum multi participes sunt, subjicit Apostolus: *Quia unus panis, unum corpus multi sumus; nam omnes unius panis participes sumus.* Quæ verba Eu-charistia conjunctionem Chri-stianorum significari ostendunt:

& optimi quique interpretes ani-madverterunt.

1 Eucharistiam celebrare.] Hæc quoque fuit mens Grotii, ut li-quet ex ejus libello, *an semper communicandum per Symbola, ubi loquitur de causis intermittendæ Communionis, Tom. iv. Oper. Theol. p. 511.*

quæ

quæ non credunt, male habent. Liquet sane communionem non posse coli, cum eo, qui vi uitetur ut dogmata sua aliis imponat; qui alia Numina, præter verum Deum Patrem, Filium & Spiritum Sanctum, colat; aut moribus suis se præcepta Euangelica parvi facere, ostendat; aut qui alias salutis leges, quam quæ in ipsis æterni Fœderis Libris præscriptæ sunt, agnoscat; aut qui contra se gerit dignus est, cum quo omnes Christiani communionem colant, & qui præferatur ceteris omnibus, qui aliter sentiunt. ² Nemo mortalium, imo ne Angelorum quidem, novum Euangelium credendum imponere Christianis potest; ex hoc autem Euangeli, verus Christi discipulus est, qui toto animo credit ejus doctrinæ, & quidem soli, ita ut ei pareat, pro infirmitate hujus vitæ, quam optime potest, Deum unum colat; proximum amet ut se ipsum; & temperanter, ad cetera omnia quod adtinet, vivat. Si quid hinc detrahatur, mutilantur leges Fœderis, de quibus nemo quidquam, præter Deum solum, remittere potest; si quid vero addatur, inane est jugum, quod nemini Christianis imponere licet. A Deo, solo salutis æternæ arbitro, ejusmodi leges accipere possunt.

Quæret forte quispiam à me, quo tandem nomine distinguantur à ceteris cœtus illi Christiani, quos modo designavi? Atqui nihil interest, quo vocabulo adpellentur; Ecclesias omnes à me designatas putent Lectores, in quibus id invenient, quod dixi. Ubi cumque erit unica illa fidei norma, & libertas, quam descripsi, illic verum esse Christianismum pro certo habeant; nec quærant nomen, quod nihil ad rem facit. Multos esse puto ejusmodi cœtus, & plures ac numerosiores

² Nemo mortalium, &c.] Vide not. ad § I.

in dies ut fint Deum optimum Maximum precor; ut tandem in omnes terras ejus regnum adveniat, atque ei soli totum humanum genus pareat.

§ XI. *De Disciplina Ecclesiastica.*

HIC sece nobis nonnulla difficultas objicit, quæ nascitur ex forma regiminis Ecclesiæ & Disciplina, ut vocatur, Ecclesiastica; nulla enim Societas, qualis est Ecclesiastica, sine ordine stare potest, ideoque forma quædam regiminis constituta fuit. Quæritur vero, apud Christianos, quæ regiminis forma ab Apostolis sit; videtur enim cæteris præferenda, quæ ab initio fuit constituta, ac proinde ex duabus Ecclesiis, in quibus alioquin æque pure ac caste Euangelium doceretur, ea anteponenda, in qua esset Apostolica regiminis forma; quamvis regimen sine re, hoc est, sine Euangeliō, sit inane Ecclesiæ simulacrum.

Duae autem nunc sunt Regiminis formæ, quarum una est, qua sub uno Episcopo, qui solus jus habet ordinandi Presbyteros, vel inferioris ordinis Ministros Euangelicos, Ecclesia agitat: altera vero, cum ab æqualibus Presbyteris, quibus adjunguntur, ex Plebe viri aliquot prudentes & probis moribus, Ecclesia regitur. Qui sine præjudicio legerunt quod supereft Scriptorum Christianorum antiquissimorum, ³ satis norunt priorem disciplinæ formam, quæ Episcopalis vocatur; qualis est in Magnæ Britanniæ parte meridiana, ubique, proximo post Apostolos sæculo, obtinuisse; unde esse institutionis Apostolicæ colligere licet. Alteram vero, quam Presbyteranam vocant, instituerunt multis in locis Galliæ, Helvetiæ, Germaniæ,

³ Satis norunt, &c.] Vide Sæculi I. ad Ann. LII. 6. & Ecclesiasticam nostram Historiam LXVIII. 8. & seqq.

& Bel-

& Belgii, qui sæculo XVI. ab Ecclesia Rômanâ secessionem fecerunt.

Qui Historias ejus sæculi adtentius legerunt probe sciunt ideo tantum introductam esse hanc posteriorem regiminis formam, quod Episcopi nollent concedere iis, qui doctrinam & mores Christianorum emendatione necessaria indigere contendebant, emendanda ea esse, quæ corrupta conquerebantur. Alioqui si Episcopi tunc temporis idem facere ubique sponte sua voluissent, quod in Anglia haud multo post factum est, regimen illud etiamnum hodie, apud omnes qui secesserunt ab Ecclesia Romana, obtineret, & innumeræ calamitates, quæ, omnibus perturbatis ac convulsis, contigerunt, anteverti potuissent. Nulla enim fuit ratio, si vere rem æstimemus, mutandi regiminis, præter hanc; quod stante vetere regmine, æqui nihil impetrari posset. Itaque Presbyterana forma, plerisque in locis, est instituta; quod ubi semel factum est, omnium, qui Reipublicæ Civili iis in locis præfunt, ita interfuit, interestque etiamnum hodie nihil mutari, ut maneat necesse sit; nisi quis mallet propterea periculose turbari omnes ditiones, in quibus obtinet; quod prudentes numquam concedent, neque est optandum. Forma regiminis constituta olim fuit, ad conservationem doctrinæ Christianæ, non ad perturbationem Reipublicæ; quæ, sine discrimine ipsius Religionis, contingere vix potest.

Itaque prudentes viri, quamvis Apostolicam, similemque ubique administrandæ Ecclesiæ formam præoptarent; res in eo statu, in quo sunt, relinquendas potius putarunt; quam adeundum, quod novarum rerum molitionem semper comitur, periculum. Interea quicumque sapuerunt se invicem propterea minime oderunt, conviciis pro-

sciderunt, aut damnarunt, ut fervidores solent; quasi ex alterutra forma salus æterna penderet, quod nusquam in Scriptis Apostolicis doceri videbant, neque ex Religionis Christianæ indole colligi potest.

§ XII. A GROTTIO magno in pretio habitam antimquam Disciplinam, sed sine alterius damnatione.

QUICUMQUE Scripta viri summi HUG. GROTTII legerunt, doctrinamque ejus ac mores introspererunt, norunt hominem ⁴ eam formam sanorum verborum animo concepisse, cuius veritatem probavit, nec aliam Religionem, pro vera, habuisse. Sed cum studiose Antiquitatis Christianæ Scripta legisset, intellectissetque formam Episcopalem esse primævam, vehementer eam probavit; qualis in Anglia obtinet, ut ⁵ ex disertis ejus verbis liquet, quæ in ima pagina adscriptimus.

Itaque dubitandum non est, si res fuissest ipsius arbitrii, nec fluctibus rerum adversarum nimium jactatus, ac inimicorum etiam malignitate & conviciis præter meritum exacerbatus & exagitatus

4 *Eam formam, &c.]* Vide inter alia Institutionem baptizatorum puerorum, quam ex Belgicis verbis in Latinos ipse auctor transtulit, Oper. Theol. Tom. IV. pag. 629. Sæpius etiam in postremis Operibus testatur quidquid est necessarium ad salutem, satis perspicue in Novo Testamento contineri. Vide adnotata ejus ad Consult. Cassandri sub finem, ubi de sufficientia ac perspicuitate Scripturæ. Hoc autem posito, liquet ex eo posse à quovis colligi summam Religionis Christianæ, qualem antea protulimus.

5 *Ex disertis ejus verbis.]* In Adnot. ad Consult. Cassandri Act. xiv. Episcopi sunt Presbyterorum Principes & illa ὥροςαί à Cbristo præmonstrata s̄t in Petro; ab Apostolis vero ubicunque fieri poterat constituta, & à Spiritu Sancto comprobata in Apocalypsi. Quare sicut est optandum ut illa ὥροςαί constituantur ubique, &c. Vide & postea de Potestate Ecclesiastica, & Rivotiani Apologetici Discussionem pag. 714. col. 2. Alia etiam proferruntur in Epistolis huic libello subjectis,

eset;

esset; quin se fuisset adjuncturus iis, qui antiquam disciplinæ formam tuebantur, & qui ab eo nihil amplius exegissent, quam quod antea dictum est, & quod ipse verum esse eximie probavit. Cujus rei ea sunt argumenta, quæ tanti nobis visa sunt, ut ea huic libello subjungenda duxerimus.

§ XIII. *Parænesis ad dissentientes Christianos, ne capita ulla doctrinæ, præter ea quæ quivis in Novo Testamento videt, suntque semper credita, à se invicem exigant.*

HÆC cum ita sint, dissidentes omnes Christianos non possumus non vehementer adhortari, ut meminisse velint eam solam veram esse Christianæ Religionis summam, cuius veritas, argumentis à GROTIUS adductis, probari potest; non capita illa controversa, quæ alterutri negant, & quæ tot malorum causa fuerunt; dein nemini posse persuaderi, qui Novum Testamentum religioso animo legerit, ac meditatus fuerit, ⁶ alium esse Legislatorem, præter Christum, ex cujus legibus salus æterna pendeat; nec quemquam ita animatum posse, aut debere ab animo suo impetrare, ut quidquam admittat, quasi necessarium ad salutem, quod præter Christi & Apostolorum doctrinam sit, vel ut verum credat quod ei contrarium esse existimat; itaque nullum certius ac præsentius remedium esse dissensionum, quam ut nihil imponatur Christianis, præter ea quæ unusquisque apud animum suum certo novit esse revelata; nec quidquam inde timendum incommodi, quandoquidem omnium sæculorum, quæ à Christo ad nos usque

⁶ *Alium esse Legislatorem.]* Dicta sunt hanc in rem verba Jacobi Cap. iv. 12. quæ adtulimus ad § 1. ubi & alia hac pertinentia. Præterea res ipsa hic loquitur, cum, dissentientibus Christianis, nemo sit adversarius auctoritati crediturus.

sciderunt, aut damnarunt, ut fervidiores solent; quasi ex alterutra forma salus æterna penderet, quod nusquam in Scriptis Apostolicis doceri videbant, neque ex Religionis Christianæ indole colligi potest.

§ XII. A GROTTIO magno in pretio habitam anti-quam Disciplinam, sed sine alterius damnatione.

QUICUMQUE Scripta viri summi HUG. GROTTII legerunt, doctrinamque ejus ac mores introspererunt, norunt hominem ⁴ eam formam sanctorum verborum animo concepisse, cuius veritatem probavit, nec aliam Religionem, pro vera, habuisse. Sed cum studiose Antiquitatis Christianæ Scripta legisset, intellexissetque formam Episcopalem esse primævam, vehementer eam probavit; qualis in Anglia obtinet, ut ⁵ ex disertis ejus verbis liquet, quæ in ima pagina adscriptimus.

Itaque dubitandum non est, si res fuisset ipsius arbitrii, nec fluctibus rerum adversarum nimium jactatus, ac inimicorum etiam malignitate & conviciis præter meritum exacerbatus & exagitatus

4 Eam formam, &c.] Vide inter alia *Institutionem baptizatorum puerorum*, quam ex Belgicis versibus in Latinos ipse auctor transtulit, Oper. Theol. Tom. IV. pag. 629. Sæpius etiam in postremis Operibus testatur quidquid est necessarium ad salutem, satis perspicue in Novo Testamento contineri. Vide adnotata ejus ad Consult. Cassandri sub finem, ubi de sufficientia ac perspicuitate Scripturæ. Hoc autem posito, liquet ex eo posse à quovis colligi summam Religionis Christianæ, qualem antea protulimus.

5 Ex disertis ejus verbis.] In Adnot. ad Consult. Cassandri Act. xiv. Episcopi sunt Presbyterorum Principes & illa προσαρτία à Christo præmonstrata est in Petro; ab Apostolis vero ubicunque fieri poterat constituta, & à Spiritu Sancto comprobata in Apocalypsi. Quare sicut est optandum ut illa προσαρτία constituantur ubique, &c. Vide & postea de Potestate Ecclesiastica, & Rive-tiani Apologetici Discussionem pag. 714. col. 2. Alia etiam proferruntur in Epistolis huic libello subjectis,

effet;

esset; quin se fuisset adjuncturus iis, qui antiquam disciplinæ formam tuebantur, & qui ab eo nihil amplius exegissent, quam quod antea dictum est, & quod ipse verum esse eximie probavit. Cujus rei ea sunt argumenta, quæ tanti nobis visa sunt, ut ea huic libello subjungenda duxerimus.

§ XIII. *Parænesis ad dissentientes Christianos, ne capita ulla doctrinæ, præter ea quæ quivis in Novo Testamento videt, suntque semper credita, à se invicem exigant.*

HÆC cum ita sint, dissidentes omnes Christianos non possumus non vehementer adhortari, ut meminisse velint eam solam veram esse Christianæ Religionis summam, cujus veritas, argumentis à GROTI adductis, probari potest; non capita illa controversa, quæ alterutri negant, & quæ tot malorum causa fuerunt; dein nemini posse persuaderi, qui Novum Testamentum religioso animo legerit, ac meditatus fuerit, ⁶ alium esse Legislatorem, præter Christum, ex cujus legibus salus æterna pendeat; nec quemquam ita animatum posse, aut debere ab animo suo impetrare, ut quidquam admittat, quasi necessarium ad salutem, quod præter Christi & Apostolorum doctrinam sit, vel ut verum credat quod ei contrarium esse existimat; itaque nullum certius ac præsentius remedium esse dissensionum, quam ut nihil imponatur Christianis, præter ea quæ unusquisque apud animum suum certo novit esse revelata; nec quidquam inde timendum incommodi, quandoquidem omnium sæculorum, quæ à Christo ad nos usque

⁶ *Alium esse Legislatorem.]* Diserta sunt hanc in rem verba Jacobi Cap. iv. 12. quæ adtulimus ad § 1. ubi & alia huc pertinentia. Præterea res ipsa hic loquitur, cum, dissentientibus Christianis, nemo sit adversarius auctoritati crediturus.

fluxerunt, experientia constat à nemine fani cerebri summam illam Christianæ Religionis, quam antea proposuimus, rejectam. ⁷ Hoc si unum hodie à Christianis, quasi necessarium, exigeretur, brevi omnia dissidia desinerent, & quidquid maneret in sententiis discriminis, non ad corpus ipsum Ecclesiarum; sed ad privatos pertineret, quorum unusquisque conscientiæ suæ rationem Deo est redditurus. Si modo de summa rei consentire se intelligerent, quemadmodum re vera consentiunt, & se invicem in cæteris ferrent; nec alios ministri, aut aliis malis artibus ad suam sententiam, aut suos ritus trahere conarentur; ea esset concordia, quæ sola in terris sperari potest. ⁸ In hac humani generis ignorantia & inscitia, tam variis affectibus præpedita, nemo prudens exspectet omnes posse, idem ut sentiant, ac faciant, vi, aut rationibus adduci. Generosiores animi, intelligentesque probare nequeunt vim, quæ Mendacii, non Veritatis est satelles; nec minus eruditæ, affectibusve, aut educationis præjudiciis, aliisque occæcati, quales semper erunt longe plurimi, rationum pondus satis intelligunt, nec interea cogendi sunt contra id quod sentiunt facere, aut loqui. Satis habeant,

⁷ Hoc si bodie unum, &c.] Hæc fuit sententia Jacobi I. Magnæ Britanniæ Regis, si Is. Casaubano credimus, qui hæc habet in *Resp. ad Epistol. Card. Perronii*, ad 3. Observat. p. 30. Ed. Lond. 1612. *Verissime scriptum esse, in explicatione rōw ἀπόδος ἀναγκαῖω Rex arbitratur, rerum absolute necessiarum ad salutem non magnum esse numerum.* Quare existimat ejus *Majestas, nullam ad ineundam concordiam breviorē viam fore, quam si diligenter separantur necessaria à*

non necessariis; & ut de necessariis convenienter omnis opéra insumatur; in non necessariis libertati Christianæ locus detur, &c.

⁸ In hac humani generis ignorantia.] Pūlcre Hilarius de Trinitate Lib. x. n. 70. Non per difficiles nos Deus ad beatam vitam quæstiones vocat, nec multiplici eloquentis facundiæ genere sollicitat. In absoluto nobis ac faciliter est æternitas, Jesum & suscitatum à mortuis per Deum credere & ipsum esse Dominum confiteri.

per Deum immortalem, qui regimini Ecclesiarum præfunt, Euangelio credi, fidemque illam solam quasi necessariam prædicari, præceptis ejus solis pareri, salutemque ex ejus legum observatione expectari, & omnia recte habebunt. Dum humana divinis, & dubia, ne quid gravius dicam, certis æquabuntur, nullus erit contentionum finis, nec ulla spes pacis; quam à Deo Optimo Maximo votis omnibus exposcere pii omnes debent, & opera sua, quoad ejus fieri potest, promovere.

JOANNIS CLERICI
 CONTRA
 INDIFFERENTIAM
 RELIGIONUM
 LIBER.

§ I. *Amari Veritatem oportere in omnibus, sed præsertim in rebus magni momenti.*

Quisquis primus dixit ¹ æternum esse, inter Veritatem & Mentem Humanam, scodus; cuius quidem effectus interdum veluti pendent atque intermittuntur, pro humanæ naturæ mutabilitate atque affectibus, sed quod numquam dissolvitur proflus; rectissime nobis sensisse videtur. Nemo est enim qui cupiat falli, imo qui non malit, de quavis re, præsertim alicujus momenti, scire quid verum sit, quam errare; etiam in iis, quæ in mera contemplatione sita sunt. Vero natura delectamus, ab errore abhorremus; & si quam viam sciremus, qua ad Veritatem tuto per-

¹ *Quisquis primus dixit, &c.]* Joan. Smithius, in Selectis Dissertationibus editis Londinii, 1660. Hinc Augustinus Serm. cxl. de verbis Euang. Joan. Tom. v. col. 682. *Veritatem & vitam omnis homo querit;* sed vians non omnis homi invenit.

Ib. Serm. cl. col. 716. *Falli odit anima. Quantum falli oderit anima naturaliter, bine intelligi potest, quoniam qui, mente alienata, rident, plorantur à sanis. Si proponantur ista duo, falli vis, an verum tenere? Omnis homo respondet: verum tenere. venire*

venire liceat, libentissime eam iniremus. Unde factum ut semper inventi sint præclari viri, & qui magnas laudes ab omnibus retulere, qui Veritati inquirendæ totam vitam absumserunt. Innumeris fuerunt, suntque etiamnum hodie, Physici & Geometræ, qui labores incredibiles suscepérunt, ut ad Veritatem pervenirent; nec ulla ² majore se affectos voluptate dixerunt, quam cum diu investigatam se tandem inveptisse putarunt. Quinimo inter multa alia, quibus Homines sunt Brutis superiores, merito Veritatis amorem & cognitionem numeramus.

Verum cum quævis Veritas non sit ejusdem momenti, multaque theoretica dogmata, vera licet, negligamus, quod ex eorum cognitione fructum exiguum aut nullum capere possimus, quæ proinde labore multo emta nolimus; sunt contra quædam tanti momenti, ut quovis studio ea redempta merito cupiamus. Talia sunt quæ pertinent ad vitam bene & beate agendam; quorum cognitionem maximi omnes faciunt, & diligentissime querunt. Ad quod si accedat ex vita bene ac beata acta (semper autem id quod bonum est, hoc est, Veritati consentaneum, etiam beatum esse judicandum) sequi æternam, post hoc breve ævum, felicitatem; quod Christiani omnes, cùcumque Sectæ sint addicti, se credere profitentur; agnoscendum est cognitionem viæ, qua ad eam pervenire licet, numquam nimis caro emi.

§ II. *Nihil esse majoris momenti, quam Religionem, ac proinde ei cognoscendæ diligentem operam dandam.*

NOBIS hic res non est cum spretoribus omnis Religionis, quos satis confutavit, in superiore

² Majore, &c.] Vide vitam Pythagoræ, apud Diogenem Laerium. Lib. viii. 12.

Opere, vir maximus HUGO GROTIUS; quod quisquis animo Veri cupido legerit, dubitare non poterit quin Deus sit, qui ab hominibus coli vult, & nunc quidem eo cultu, qui est à Christo præscriptus; & sui cultoribus æternam beatitatem, post hanc mortalem vitam, pollicetur.

Quod cum ita sit, nemo dubitet quin Religio sit longe maximi momenti; ac proinde cum sit non una Christianorum familia, inde sequitur dannum esse operam, ut cognoscamus, quænam eorum sit maxime dogmatibus & præceptis à Christo relictis consentanea. Neque enim omnes possunt eodem loco haberi, cum sint quædam inter se ita dissidentes, doctrina & cultu, ut se gravissimorum errorum ac vitiati cultus divini vicissim incusent; quin & nonnullæ de aliis loquantur, quasi æterna salute essent prorsus exclusæ. Quod si verum esse constaret, sine dubio esset ab iis quam primum discedendum, ut ei soli adhærerent, qui te Christianos haberi volunt, quæ vere aliis talia objiceret. Ageretur enim non de hac brevi vita, innumbris malis & incommodis, quomodo cumque agatur, obnoxia; sed de suppliciis, quæ Deus iis, qui Euangeli non crederent, minatus est; deque beatitudine comparanda, cui nihil deerit, nec ullus finis erit.

Sunt tamen homines, non quidem eruditæ, & qui seriæ lectioni Scripturarum addicti fuerint, ut dissidia Christianorum cognoscerent, atque unde stet Veritas scirent; nihil enim minus, quam talia curarunt; qui ita dè hisce dissidiis sentiunt, ut perinde censeant esse, quamcumque sententiam, & quemcumque cultum sequantur. Putant rem esse, quæ media est atque indifferens, quamcumque Sectam Religionis Christianæ amplectamur, aut certe nos amplecti profiteamur. Nec de vulgo loqui-

loquimur, sunt Regna, in quibus, non Plebs tan-tum, sed & Proceres & Summatæ nunc à Ro-mana Sede secessionem fecerint; mox ad obse-quium ei præbendum, mutato Rege, redierint; denique summæ Potestati, ei Sedi adversanti, ad-jutores fuerint. Sub Henrico VIII. Angliae Rege, multa facta sunt Decreta non Regis tantum, sed Procerum Regni auctoritate, contra Romanam Sedem; cui Henricus iratus erat, ob rationem, quam pauci probaverint. Eo mortuo, cum Eduardus VI. ejus filius, concessisset in eorum par-tes, qui non tantum Romanæ Sedis auctoritati nuncium remiserant, quod Pater ejus fecerat; sed & dogmata alia, quæ ab ea Sede damnabantur, amplexus esset, se id quoque probare palam testati sunt. Mox fato functo Eduardo, cum Maria Regina, Romano Pontifici addictissima, fratri suc-cessisset; iidem Proceres eam Reginam adjuverunt, ad opprimendas partes eorum, qui, spreta Ponti-ficis auctoritate, Eduardo Rege, floruerant. Mor-tuæ postea Mariæ successit Elisabetha, quæ fratris Eduardi Sectam sequuta est & longo regno penitus confirmavit, ut fundamentis, quæ illa olim jece-rat, etiamnum hodie innitatur.

Qui legent Historiam eorum temporum, depre-hendent tantam inconstantiam Procerum ejus regni, ut vix ac ne vix quidem sibi persuasuri sint eos non fuisse in sententia eorum, qui credunt perinde esse ad salutem consequendam, quamcumque Sectam Christianam amplectamur. Eas mutationes qui tribuerit partim metui, me adsentientem quidem habebit; sed cum reproto gentis Anglicæ constan-tiam, fortitudinem & contemtum mortis, quem non raro ostendit; mihi etiam non ægre persuadeo vite præsentis amorem atque indifferentiam Reli-

gionis, in Proceribus præsertim, fuisse mutationum tam frequentium causas potissimas.

§ III. *Indifferentiam Religionis esse natura sua illicitam, legibus divinis vetari atque ab omnibus Christianorum Sectis damnari.*

RELIGIONEM habere numero earum rerum, quæ mediæ sunt naturæ, ita ut eam mutare, instar vestium, aut certe profiteri & mox negare, prout tempora poscunt, liceat, gravissimum errorum esse multæ rationes ostendunt; quarum aliquot è præcipuis proferemus, deductas è natura rei, è legibus divinis, eque omnium Gentium Christianarum consensu.

Primum turpe est mentiri, in re præsertim tanti momenti, cum ne in levioribus quidem liceat, nisi forte mendacio plus profimus, quam veritate. Sed in hoc negotio non possunt homines mentiri aut etiam dissimulare, sine gravi noxa; cum, quoad est in illis situm, Mendacium in re maxima confirmant & Veritatem ei contrariam opprimant atque æternis tenebris damment. Pessimi est exempli, præsertim in viris ad aliquam dignitatem elevatis, quos inferioris fortis homines nimis facile imitantur; quo modo fit ut non solum ipsi peccent, sed etiam alios ad peccandum adducant exemplo, quo nihil est apud hominum vulgus efficacius; quia multo magis id quod faciunt ii, quos summo honore prosequuntur, quam quod dicunt, attendant.

Turpe etiam est & viro forti prorsus indignum, propter brevem hancce vitam, mentiri, & malle Deo, quam hominibus displicere. Ideoque præstantiores Philosophi maluerunt certæ morti se exponere, quam quod Numini, ut putabant, displice-

plicebat, facere; ut ostendit exemplum ³ Socratis, qui maluit cicutam bibere, quam definere philosophari, prout solebat, & superstitem esse. Alii etiam Philosophi maluerunt ⁴ solum vertere, quam dogmata, quæ cœperant tueri & vera credabant, prodere. Fuerunt & viri fortes, apud Ethnicos, qui rectis moribus, sæculo suo convicium fecerunt, & satius multo habuerunt mori, quam Tyrannis blandiri, & recto vitæ instituto valedicere; quales fuere ⁵ Thrasea Pætus & ⁶ Helvidius Priscus, qui maluerunt mori, quam vitia & male facta Cæsarum probare, aut dissimulare. Quod cum factum sit ab hominibus, quibus non erat, nisi dubia spes alterius viæ beatioris, postquam hanc amisissent; tanto magis debet fieri ab iis, quibus spes multo clarius & certior æternæ felicitatis facta est.

Omnia sæcula viderunt & laudarunt eos, qui, patriæ terrestris causa, mortem intrepido animo tulerunt. Quod cum ita sit, quis non laudet eos, qui patriam terrestrem coelesti, & vitam hanc mortalem æternæ illi, quam sacræ Litteræ nobis revelarunt, postposuere? Quis non vituperet viles animas, quæ vitam, quam cum brutis communem habemus, malunt retinere, brevi tempore

³ Socratis.] Vide quæ de eo congesimus Silvarum [Philologiarum Lib. I. c. 3.

⁴ Solum vertere.] Galenus Lib. affectus animi sequi temperamentum corporis Cap. ultimo, sub finem: ubi de Stoïcis: ἐκεῖνοι μὲν ἀπειτῶν αὐτὸς τὴν παρέγδηα μᾶλλον, οὐ τὰ δόγματα προδέουσι: illi sibi persuaserunt potius patriam (relinquere) quam dogmata prodere.

⁵ Thrasea Pætus.] Qui sub Nerone, quod ei adulari nollet,

periit. Vide Tacitum Annal. Lib. xvi. 24. & seqq.

⁶ Helvidius Priscus.] Thrasea gener, qui eodem tempore Italia exire jussus, ut ait Tacitus Ibid. deinde occisus à Vespasiano, ut habet Suetonius, in hujus vita, C. xv. quod satis reverenter novum Dominum non habuisset. Ejus etiam filius à Domitiano occisus est. Vide Suetonium, in hujus vita, Tacitum in vita Agricolæ c. xlv.

amittendam; quam eam, quæ amitti nequit, prima data occasione, adipisci. Milites videmus, qui, non tam patriæ causa, quam ut gratiam Regum & Principum sibi aut familie superstite parent, maxima pericula impavide adeunt, & sibimet ipsi gratulantur, quod iis parentes vulneribus sunt affecti, quibus sentiunt se mox interituros. Imo mercenarii ipsi fortissime pro iis, à quibus exiguo stipendio conducti sunt, pugnant ac vitam profundunt; & sunt qui nolint, ut Veritatem tueantur, rem æternam & Numini longe gratissimam, maximisque præmiis conjunctam, se periculo, non dicam vitæ, sed ne amittendarum quidem facultatum, aut dignitatum caducarum, objicere! Ergo res ipsa clamat oportere, Veritatis & Virtutis causa, quidvis potius preferre, quam ut, iis omissis, indignam viris vitam, aut fragilia bona conservemus.

Itaque hoc nobis præcepit Christus, cuius hæc sunt verba: ⁷ *Omnis qui confitebitur me, coram hominibus, confitebor & ego eum, coram patre meo, qui in cœlis est.* *Qui autem negaverit me, coram hominibus, negabo & ego eum, coram Patre meo, qui in cœlis est;* quibus verbis significat se eum agnitorum pro Discipulo suo, & vita æterna, in Ultimo Judicio, donaturum, qui doctrinam ipsius facili & dictis numquam dissimularit. Prudenter quidem alibi ipse testatus est debere hoc fieri, cum dixit ⁸ *Margaritas non esse porcis objiciendas.* Sed ea prudentia eo non spectat, ut per totam vitam, si opus fit, ad vitandam hominum iram atque invidiā, dissimulemus, nedum ut mentiamur; verum ut ne, alieno tempore & loco, homines per vicaciter errantes ad faniorem mentem revocare frustra adgrediamur. Aperte monet, post verba

⁷ *Omnis, &c.*] Matth. x. 12. ⁸ *Margaritas.*] Matth. viii. 6.

adlata de confessione Religionis, fore interdum ut faciendum hoc sit, cum maximo odio propinquorum nostrorum, atque imminente certæ mortis periculo: ⁹ *Qui amat, inquit, patrem aut matrem, plus quam me, non est me dignus; & qui amat filium, aut filiam, super me, non est me dignus;* qualis est, qui dogmata & præcepta, à Christo accepta, dissimulat, in gratiam familiæ. Nec omisit Christus monere, propter constantiam ejusmodi, mortem oportere exspectari, neque eo secius in instituto pergendum, & qui propterea vitam hanc amitteret, eum beatam immortalitatem, in altera vita, consequutur: ¹⁰ *Qui non accipit crucem suam, & sequitur me, non est me dignus. Qui invenerit vitam suam (in hoc sæculo) perdet illam (in futuro) & qui perdididerit (in terris) vitam suam, propter me, inveniet eam, in cœlo, eamque longe feliciorem atque æternam.*

Quæ doctrina ita perspicua est, ut nulla Christianorum, hoc tempore, familia, circa eam diffideat. Qui Romano Pontifici parent, & qui desierunt parere, quicumque sint, omnes uno ore contendunt nefas esse dissimulare quod sentimus de Religione; ubi aguntur dogmata majoris momenti, & cum res sine seditione & tumultu fieri potest. Nam rectius est, in iis, sine quibus fides Deo debita, & sanctitas morum incolumes sunt, dissimulare quid sentiamus: ne contentiones perpetuae, inter Christianos, excitentur; cum per pauci sint Viri Eruditi, qui de omnibus pariter sentiant. *Dissimulare* autem dicimus, non *simulare*; nam tacere quid sentias non est *mentiri*, sed dicere te credere id quod non credas, id demum

⁹ *Qui amat.*] Matth. x. 37. ¹⁰ *Qui non accipit.*] Ibid. x.
38, 39.

mēndacium est. Ad quod accedit, si dogma quod-piam palam lege sanciatur, quod falso putes, licitum esse oportere modeste dissensum suum testari, sine contentione, & tumultu. Alioqui prō mansueto regimine Christianarum Ecclesiarum, quod non excludit omnem dissensum, cum caritate conjunctum; incideremus in meram tyrannidem, à qua ne minimum quidem dissentire liceret. Innumeræ sunt quæstiones Theoreticæ obscuræ, præsertim iis qui ejusmodi studiis operam numquam dederunt; in quibus quæstionib; libertas Christiana illæsa maneat oportet; qua in re, etiam omnes Christiani consentiunt; cum sint innumera Scripturæ loca, & opiniones Theologicæ ingenti numero, in quibus impune Viri docti semper disenserunt & dissentient; etiam apud eos, qui consensum in aliis rigidius æquo exigunt.

§ IV. Non facile dissentientes damnados, quasi res erroris, aut cultus illiciti, cum quibus salus æterna consistere non possit; adeo ut nemo eorum, qui eos admittunt, misericordiam à Deo consequi possint; nec tamen fas esse profiteri nos credere quod non credimus, aut facere quod damnamus.

Qui ab Ecclesia Romana secesserunt, non consentiunt quidem per omnia inter se, ut nec ii, qui in ea manserunt; sed ex Eruditissimorum quorumque Virorum sententia, in nulla re dissident, quæ cum fide Deo debita, obsequioque ei præbendo, consistere non possit. Sed varia ab iis Ecclesiæ Romanæ reprobrantur, cum in dogmatibus, tum in cultu, quæ plane falsa atque illicita putant, Verumne sit hoc judicium, an secus, hic non inquirimus. Sed hoc constat, etiam ex ejus Ecclesiæ

iae sententia, non licere iis profiteri se ea adprobare, quae improbant; nec quemquam admittit in communionem suam, qui profiteatur se ab ea, in illis, dissentire.

Sunt tamen, inter dissentientes, ² Viri Celebres atque Eruditi, qui dum prorsus sibi illicitum esse putant ad eam accedere, ob dogmata & cultum, in quibus diversi ab ea abierunt; non censem tamen fas esse omnes, qui in ea Ecclesia vivunt & moriuntur, indoctos & doctos, salute æterna excludere. Sane qui putant quidpiam in iis esse, quod adversatur fundamentis ipsis Christianismi, sibi nullatenus licere existimant iis adsentiri, nec sine gravissimo delicto simulare se probare quod damnant; quo delicto se à salute exclusum iri, si in id incidenter, atque ad mortem usque perseverarent, judicant. Sed qui bona fide talia amplectuntur, quod credant esse consentanea Revelationi Divinæ, aut certe cum ea non ita pugnare, ut fidem ac sanctitatem Christianam evertant; sive ob genus studiorum, cui ab adolescentia operari dedere, sive defectu cognitionis & judicii, ejusmodi, inquam, homines salute exclusos pronunciare non sustinent; quia quo usque porrigitur Misericordia Divina, erga id genus homines non satis norunt. Innumeræ sunt circumstantiae locorum & temporum, atque animorum affectiones nobis ignotæ; quæ miserorum mortalium delicta, apud Deum, elevant, faciuntque ut condonari nonnullis ab eo possint, quæ in aliis doctioribus damnarentur. Itaque æquitatis & prudentiæ Christianæ esse statuunt, dum dogmata & cultum im-

² *Viri Celebres.*] Inter alios gio Protestantum tuta via ad Gulielmus Chillingworthius, in salutem; ubi & alios secure Libro Anglico inscripto: Religio-sentientes memorat.

probant,

probant, homines Divinæ sapientiæ & Bonitati dijudicandos permettere; dum iis opinionibus adsentiri, aut cultui adesse sibi non licere pro certo habent.

Hinc certe nemo colligat homini, in contraria sententia educato, ac legendis sacris libris, more eorum qui secesserunt, exercitato; si contra conscientiam suam ea faciat, aut dicat, quæ putat esse illicita & falsa, dumtaxat ob hujus vitæ commoda, licere veniam à Deo sperare; si moriatur in habitu faciendi & dicendi, quod ipse improbat; facturus etiam ac dicturus, si diutius viveret. Nulla est, nec erit, ut sperare licet, familia, quæ de Christi nomine censeatur, à qua vir ejusmodi salutem consequi posse censeatur.

Videant ergo simulatores quid agant, cum ita se gerunt, ut Rationis, Revelationisque lumina tam turpiter spernant; ut iis repugnare sustineant, utque Christianorum omnium, quicumque sint, judicium nihil faciant. Nec putandum est ejusmodi homines esse eruditos, remque probe eis & mature expensam fuisse. Sunt spretores eruditonis omnis Theologicæ, nec eam umquam adtingerunt, sine qua nullum rectum judicium de re ejuscemodi ferri potest. Non minus nobilem illam Philosophiam, quam tanti fecerunt Romani olim Proceres, haustram quippe è lumine Naturæ, spernunt; quia adfectibus indulgere, quod ne Philosophiæ quidem Ethnicæ probatur, cupiunt. De præteriorum sæculorum judiciis securi, hodierna omnia spernentes, deque futuro ævo non admordum anxii, similiores sunt pecudibus, quam hominibus Ratione præditis, qua non utuntur. Qui ita fingunt ac mentiuntur, ut faciunt, nullo numero, locoque haberi possunt; atque indigni sunt quibus

quibus ullus fidem habeat, in rebus hujus ævi, quandoquidem Deo atque Hominibus, in re maximi momenti, illudere audent. Sunt inter eos, qui dicere sustineant in Religione sentiendum semtiendum semper cum summa Potestate; quæ si mutetur, mutandam etiam cum illa fidem; quos tam male sentire de Christiana Fide non est mirum, cum ne Religione quidem ulla Naturali fint imbuti, nec rectæ Rationis aut Virtutis rationem ullam habeant. Infelices Reges, aut Potestates, talibus hominibus fidentes, qui nec Religioni Naturali, nec Revelatae fidem servant! Profecto qui, omni studio Litterarum destituti, nullis Virorum Doctorum, quicunque fint, judiciis credunt, nec Veritatem ulla ratione curant, atque in perpetua simulatione vivunt, indigni sunt prorsus quibus ulla fides habeatur, in iis quæ ad Rempublicam spectant.

Attamen ejusmodi homines, Veritatis licet & Virtutis spretores, sibi boni Cives atque ingeniosi homines, præ ceteris videntur; cum neutrum sint, nec esse possint, qui Verum & Falsum, Virtutem & Vitium susque deque habent, omnia dicere & facere parati quod sibi utile putabunt. Tales vero homines & bonæ menti & recte factis nuncium remiserunt, dignique sunt qui ab omnibus spernantur, & fugiantur.

§ V. Deo gratum esse posse errantem, atque ex errore delinquentem, simulatorem non posse.

Ea est humanæ naturæ conditio, ut multi sint homines, ceteroque non mali, quibus, aut prava educatione, aut quod desint doctores & libri, quibus ab errore revocentur, aut etiam ingenium, quo

quo possint Christianorum controversias intelligere & de iis judicium ferre, vita, veluti in tenebris, exigitur. Ejusmodi homines, pro captu suo, quæ docentur de Religione Christiana amplexi, eaque bona fide sequuti, pro humanæ naturæ statu, misericordia digniores sunt, quam ira. Religio eorum plena ignorantia, mutila, & manca etiamnum est, sed bonæ fidei. Ideoque credibile est fore ut is, qui non metit, ubi non sevit, pro summa sua æquitate, iis ignoscat, aut certe multo leviores poenas imponat, quorum est ea fors.

Sed si reputemus homines esse, quibus nec educatione, nec doctores, nec libri, nec ingenium defuere; ut intelligerent quorum esset, in controversiis de Religione, potior causa & quorum deterior; & qui partes errantium sequuntur, ea tantum de causa, quod opes, voluptates & honores hujus vitæ apud eos consequentur; iis sane hominibus non possumus non indignari, nec quisquam est qui eos excusare sustineat, aut certe possit ejusmodi vitæ propositum tueri, nisi profligatae sit impudentiæ. Hinc facile intelligere est, si nos, quorum virtus etiamnum valde imperfecta est, non possumus iis ignoscere, quanto severior futura sit summa Dei Justitia, erga eos qui Mendacium Veritati, scientes & prudentes prætulerint, ob caduca atque incerta hujus vitæ mortalis bona.

Deus, pro sua summa misericordia, ignoscit ignorantiae, cuius vitium non est causa, imperfectis virtutibus, atque hominum qui decepti sunt, erroribus, præsertim nulla intercedente nequitia, nec ullo Religionis contemtu; sed numquam, ut Christus nos docuit, iis veniam concedat, qui, veritate cognita, maluerint mendacium profiteri. Imo ne hominibus quidem ejusmodi simulator gra-

tus

tus esse potest; qui nollent habere amicum, qui, ob leve emolumentum, paratus esset veteris amicitiae jura omnia conculcare. Quare ex iis, quæ dicta sunt, colligimus nullum esse turpius & periculosius flagitium; quam eorum qui, in rebus gravissimis, dissimulant quid optimum putent, & deterioribus palam favent. Quod Ratio ipsa docet, confirmatque Religio Christiana, consentientibus omnium, quotquot sunt, Christianorum familiis.

F I N I S.

T E S-

TESTIMONIA

DE

HUGONIS GROTTII

Adfectu erga Ecclesiam Anglicanam.

LECTORI S.

CUM haberem sequentes litteras ab Amplissimo & Eruditissimo Viro HENRICO NEWTONIO, à Sereniss. Magnæ Britanniæ Regina ad. R. C. Sereniss. Magni Ducis Etruriæ, extra ordinem, missō; cuius singulari humanitati alia multa debeo; vijsus mibi sum omnibus Grotiani nominis amantibus rem gratam, nec parum Ecclesiæ Anglicanæ honorificam facturus, si eas hic ederem. Ex iis certe constare potest summum virum quam optime sensisse de Ecclesia Anglicana, & in illa, si licuisset, libentissime victurum fuisse. Iis ergo, Candide Lector, fruere, deque viro, qui tam bene de Republica Christiana meritus est, bene sentire perge. Vale.

I.

HENRICUS DE NOVA VILLA
PETRO HIERON. BARCELLINO,

Abbati S. Eusebii de Urbe

S. D.

F Lorentiam Liburno, Pisisque, ubi febrim pæne ex aëris intemperie contraxeram, sanus salvusque tandem reversus, nihil prius habui, Optime Barcelline, amplissima Illustriss. Magliabechii

Biblio-

Bibliotheca instructus, quam meam de summo viro *Hugone Grotio* fidem liberare, & ex Scriptis ejus, præsertimque Litteris, ubi veritas, ubi candor, ubi animi simplicitas, ac intimi mentis sensus reteguntur, ostendere quam magnifice, omni vitæ tempore & paullo ante obitum, cum illi mors & immortalitas in conspectu essent, de nobis senserit, scripseritque. Novi quid de eo dixerint sui ordinis princeps *Petavius*, *Brietus*, *Valesiusque* & tot alii *Vestræ Communionis* celeberrimi viri; qui bene volebant, favebantque viro, bono Christianitatis communi nato. Notum quoque universis quanta & in Patria & in Exilio, postquam etiam ad gradum sublimiorem, apud *Exteros*, enectus fuerat, à *Calvini* sectatoribus in bonis, dignitate ac fama, perpeccus fuerit; & quantum denique controversiarum æstus (dum paci in Republica & inter Ecclesias procurandæ unice mentem intendebat; quod multis, quam mirandum! quam dolendum! dispuicuit) indolem alias pacificam ac modestam, cum se modis indignis à suis tractari videret, transversam egerit, mitique sapientiae, quæ illi à natura, judicioque inerat, interdum prævaluerit. Attamen hæc non impedivere, quominus ita de Patre suo magnus quoque filius *Carolo II. Magnæ Britanniæ*, cui opera patris dicavit, maximo Regi, simulque omnibus dixerit ea quæ mox subjiciam; cum nullas adulandi, aut metuendi causas haberet, quippe in Republica partes adversas filio sororis *Caroli* sequutus; cumque jam privatus esset, rustico ac litterato otio conditus, senex, & morti, ideoque libertati vicinus; Patris enim opera edidit, edita non vidit, & vita ejus una cum vita parentis, eodem volumine cernitur, legiturque. *Tu enim, inquit Pet. Grotius, inter omnes Reges unus ille es, quem protectorem suum pars Christi-*

Christiani Orbis, si non major, sanior certe jamdiu agnoscit. Tu idem ille, cuius se Fidei ac Defensioni ipsa se Fides Christiana non invita subjicit; cuius potissimum in regnis, is sacrarum litterarum intellectus, is Divini Numinis cultus, is, in exercenda nimia illa disputandi de arcanis fidei dogmatibus licentia recepta, est modus, quibuscum convenire se auctor idem & parens meus jam pridem testatus & publice Scriptis his professus est.

Nunc ipsum audi *H. Grotium* sua verba loquenter, suos ita exprimentem sensus, in Epistola Parisiis anno MDCXXXVIII. ad *Joan. Corvinum* data, non Anglum, sed Batavum alias Ecclesiæ Theologum & itidem Jurisconsultum, adeoque rerum divinarum humanarumque scientem, de Reformatione Religionis, apud nostros, superiore saeculo facta: *In Anglia vides quam bene processerit dogmatum noxiорum repurgatio, hac maxime de causa, quod qui id sanctissimum negotium procurandum suscepere, nihil admiserint novi, nihil sui, sed ad meliora saecula intentam habuere oculorum aciem.* Tunc illa etiamnum florebat, nondum coorto bello civili, nec Rege debellato, aut captivo, nedum damnato & securi percusso. Ea demum, contra spem omnem humanam, reducto in solium avitum Filio, obstupescente Europa, denuo resloruit & quasi renata est; ac deinde post varios casus, minas, metusque adhuc illæsa & secura manet, vigetque.

Neque tantum sentiebat ipse bene de Ecclesia Anglicana, sed etiam amicis præcepit, qui à suis partibus erant in Batavia, &, quod non minimum, periculorum, damnorumque communione conjuncti, ut ordines sacros ab Episcopis nostris susciperent; quos certe non eo nomine Schismaticos, non Hæreticos esse credidit, aut ab aliis credi voluit. His igitur verbis Fratrem compellat: *Suaderem iis (scilicet,*

licet, Remonstrantibus) ut constituerent inter se quosdam in eminentiori gradu, ut Episcopos, & ut ii *χειροθεσίαν* sumerent ab Archiepiscopo Hiberno, qui ibi est, & ita ordinati ordinarent deinde Pastores ceteros; & hoc ineunte anno MDCXLV. qui illi fatalis erat, adeoque & litteris ipsis admodum infelix. Episcopus, de quo loquitur, erat, ni fallor, *Joannes Bramhallus* tunc temporis, apud Hibernos, Episcopus Derrensis & restituto in regna Carolo II. Archiepiscopus Armachanus ac proximus eruditissimo *Ufferio* Hiberniæ Primi; qui postea, iisdem in terris, Ecclesiæ nostræ vindicias in *Mileterium* edidit. Vide etiam quid de publico Dei apud nos cultu, 8. Aprilis anno MDCXLV. eidem dixerit: *Liturgia Anglicana, ab eruditis omnibus, habita semper est optima.*

Videtur admodum probabile hunc virum, qui Reformationem Anglicanam *sanc̄tissimum negotium* vocat, qui datos, suscepitosque ab Episcopis ejusdem Ecclesiæ facros ordines & in Anglia statos sacrorum ritus, præceptasque publice summum Numen adorandi formulas cunctis ceterarum in orbe Christiano Ecclesiarum præstare credidit, voluisse se ei Ecclesiæ adjungere, ut animi sensu, ita & externo cultu, & sic dénum, ut voto antea, sic re ipsa, membrum fieri Ecclesiæ Catholicæ. Verum rem effectam dare non potuit, quia paullo post venit ei summa dies. Eodem quippe anno, è Gallia Holmiam delatus est, legationem renunciaturus, atque inde domum rediens & naufragium passus, 28. Augusti vita Rostochii excessit; numquam satis deflendus, cum quod vitæ ejus decessit, decesserit etiam studiis, litterisque; nec umquam satis laudandus, ob ea quæ, in omni litterarum genere, incepit perfecitque: pacis, illæsa Veritate, habita temporum & dissidiorum ratione, veterisque in

in Ecclesia regiminis, quod apud Anglos ab initio,
& si Ecclesiasticis Annalibus fides, ab ipso Apostolorum ævo obtinuit, abusibus ubique sublatis,
amantissimus; Imperiorum denique, Ecclesiarumque concordiae, qua sermonibus, qua exemplo,
qua scriptis, semper studens consulensque. Sit apud
Deum, Dominum communem, ei sua merces!
Sit & ejus grata semper apud posteros memoria!
Vale. Florentiae XII. Kal. Maias MDCCVI.

II.

HENRICUS DE VILLA NOVA
JOANNI CLERICO

S.

EN novum amplissimumque tibi, doctissime Clerice, de *Hugone Grotio* testimonium adfero,
atque priore, si dignitas in Republica, aut rerum in Auctore notitia spectetur, sive etiam quod, *Grotio* adhuc superstite, scriptum fuerit, gravius.
Desumptum est è litteris ad maximum Praesulem *Gulielmum Laudium*, tunc Archiepiscopum Cantuariensem, quocum etiam litterarum commercium saepius habuit, Parisis 24. Octobris stylo Gregoriano anno MDCXXXIII. scriptis; quarum copia mihi nuper facta est ex Anglia, beneficio Illustrissimi viri D. Joannis Sommeri, summi olim florentissimi regni Cancellarii, tunc Legum, * nunc studiorum Praefidis. In iis litteris, sequentia de *Grotio* habet Illustrissimus Vicecomes *Scudamorus*, eo tempore in Galliis nostræ gentis legatus.

* Hoc anno 1709. Concilii Privati Sereniss. Reginæ Praes factus est.

“ Cum

“ Cum primum legatum *Grotium* videbo, non
“ prætermittam id facere quod mihi de illo man-
“ dasti. Sane, Domine, persuasum mihi est eum
“ ex animo & vehementer amare & revereri te
“ & rationem qua te geris. Profitetur se corpore
“ & animo favere Ecclesiæ Anglicanæ, & hoc
“ fert de ea judicium: videri illam omnium Ec-
“ clesiarum, quæ hodie sunt, maxime perenna-
“ turam.

Cum vero ex Scriptis tuis abunde constet, non
fine nostra quidem laude, neque maximo Extero-
rum emolumento, te optime quoque Anglicum
callere sermonem, ipsa nunc *Scudamori* verba, ad
finem Epistolæ lubens subjiciam. Vale. *Genuæ*
xvii. Kal. Febr. MDCCVII.

*The next time I see Embassador GROTIUS, I
will not faile to perform your commandements con-
cerning him. Certainly, Mylord, I am perswaded
that he doth unfeignedly and highly love and reverence
your person and proceedings. Body and soul he pro-
fesseth himself to be for the Church of England, and
gives this jugement of it, that it is the likeliest to last
of any Church this day in being.*

III.

ALEXANDRO FORRESTERO

S. D.

FRANCISC. CHOLMONDELEIUS.

Ex Anglica Lingua versa.

Q UOD cupis scire de *H. Grotio*, maximo
propemodum viro omnium, quos umquam
ulla tulerit ætas, sic habet. Contigit me Lutetiam
O venire,

venire, paullo post rem transactam. Cum vero notissimus essem D. *Crowdero*, saepe mihi confidenter dixit, fuisse hoc ultimum monitum, quod magnus ille vir uxori dedit, sicut sui officii esse credidit; ut eum mori in communione Ecclesiae Anglicanæ declararet, in qua Ecclesia optabat & ipsam vivere. Hoc ipsa aperuit, cum data opera venisset ad nostram Ecclesiam (quæ erat in ædibus *Ricardi Brownii*, qui tunc in Gallia erat nomine *Regis Angliæ*) ubi è manu D. *Crowderi*, Cappellani eo tempore Ducis Eboracensis, Coenæ Dominicæ Sacramentum accepit. Factum hoc est statim post mortem ejus viri, quam primum per ipsius rationes licuit. Archiepiscopus *Bramhallus*, Hiberniæ primas, in defensione sui ipsius & Episcopalis Cleri, contra *Ricardi Baxteri* Presbyterani accusationem Papismi, ita de *Grotii* Religione loquitur p. 21. *Ille adfæctu erat amicus, & desiderio verus filius Ecclesiae Anglicanæ, quam uxori sua & aliis amicis laudaverat, auctorque ut ei firmiter adhærerent, quatenus eis opportunum esset. Ego ipse & alii multi vidimus ejus uxorem mandatis viri parentem, quod palam illa testabatur, saepe ad preces nostras & sacramentorum celebrationem venientem.* Cum *Matthias Turnerus*, *Grotii* amicus, cuperet scire cur ipse non adiret communionem Ecclesiae Anglicanæ; respondit se libenter id facturum fuisse, nisi ratio muneris Legati Sueciæ obstaret. Ceteroqui vehementer probabat doctrinam & disciplinam nostram, & in nostra Communione optabat vivere & mori. Si quis putet se melius nosse mentem *Grotii*, ex conjectura, & consectariis, quam ipsum, aut dissimulasse eum, apud uxorem & liberos, fruatur sua ipsius opinione, sed non multos habebit sibi adsentientes. Vale. *E Valle Regia.*

23. Junii MDCCVII.

Ez

*Ex aliis ejusdem litteris datis 6. Octobr.
MDCCVII.*

Nuper tibi narravi plenius quod noram de vidua magni illius viri *Hugonis Grotii*. Deinde in memoriam revocavi pium illum & bonum prorsus virum *Spencerum Comptonum Equitem, Comitis Northamptoniae filium*, mihi narrasse se praesentem adfuisse, cum vidua *Grotii* hoc professa est & Sacramentum accepit.

F I N I S.

20 MA 59

Prostant venales apud JOHANNEM NOURSE.

LIBRI LATINI.

HKAINH' ΔΙΑΘΗKH. Novum Testamen-
tum, cum versione Latinâ Ariæ Montani,
in quo tum selecti versiculi 1900, quibus omnes
Novi Testamenti voces continentur, asteriscis no-
tantur; tum omnes & singulæ voces, semel vel
sæpius occurentes, peculiari nota distinguuntur.
Autore Johanne Luesden, professore. Editio nova
accuratissime recognita. 12mo, 1741.

ANTI-LUCRETIUS, sive de Deo & Natura,
Libri novem. Eminentissimi S. R. E. Cardinalis
Melchioris de Polignac opus posthumum, illus-
trissimi abbatis Caroli d'Orleans de Rothelin curâ
& studio editioni mandatum. 2 vol. 12mo. Edi-
tio nova, 1750. Price 4s.

T. LIVII PATAVINI historiarum ab urbe
condita libri qui supersunt, XXXV. Recensuit
& notis ad usum scholarum accommodatis illus-
travit J. B. L. Crevier, Emeritus rhetoricae pro-
fessor in collegio Dorman-Bellovaco Universita-
tis Parisiensis. 7 vol. 12mo, 1750.

COMPENDIUM HISTORIÆ UNIVERSALIS
ab initio mundi ad tempora Caroli magni impe-
ratoris, conscriptum à Johanne Clerico. Editio
nova prioribus correctior, 12mo.

JACOBI VANIERII è societate Jesu sacerdotis
PRÆDIUM RUSTICUM. Editio nova, auctior
& emendatior, 12mo.

Q. HORATII FLACCI OPERA, ex castigatio-
nibus, observationibusque Bentleii, Cuningamii
& Sanandonis emendata, 12mo.

LAMBERTI BOSS ELLIPSES GRÆCÆ, sive de vocibus quæ in sermone Græco supprimuntur. Sexta editio, Christiani Schottgenii. V.C. Observationibus clariss. Bernholdii & suas adject & præfatus est M. J. R. F. Leisnerus. 12mo.

MARCI HIERONYMI VIDÆ Cremonensis Albi episcopi poemata quæ extant omnia. Quibus nunc primum adjiciuntur ejusdem dialogi de rei-publicæ dignitate. Ex collatione optimorum exemplarum emendata: Additis indicibus accuratis. 2 vol. 12mo.

D. JUN. JUVENALIS & A. PERSII FLACCI SATYRÆ, ex optimis codicibus recensuit notisque selectissimis illustravit Thomas Marshall, A.M. Editio tertia cæteris emendatior, cui accesserunt nova argumenta, necnon dissertatio de origine, progressu & regulis satyræ, 12mo.

LUSUS WESTMONASTERIENSES, sive epigrammatum & poematum minorum delectus; quibus adjicitur solitudo regia. Editio tertia, 12mo, 1750.

CONSULTATIONES MEDICÆ: sive sylloge epistolarum cum responsis Hermanni Boerhaave, 12mo.

PHARMACOPOEIA COLLEGII REGALIS MEDICORUM LONDINENSIS, 4to, 1746.

—Idem in Duodecimo, 1747.

DE MORBIS INFANTUM DISSERTATIO, quam anno 1729, Lugduni Batavorum, edidit pro gradu doctoratus R. Conyers, in 8vo, 1748. Price 1s.

EXERCITATIS GEOMETRICA de descriptione linearum curvarum. Auctore Gulielmo Braikenridge, E.A. P. 4to.

LIVRES FRANCOIS.

5

LE NOUVEAU TESTAMENT de notre Seigneur Jesus Christ, nouvelle édition exactement revue sur le texte de M. Martin, par D. D. Min. de la Savoie, 1750.

LA LITURGIE ou formulaire des prières publiques, selon l'usage de L'Eglise Anglicane. Nouvelle édition revue & corrigée, 1748.

ESTHER TRAGEDIE tirée de l'écriture Ste. par M. Racine. Nouvelle édition revue avec soin & ponctuée à l'usage de la jeunesse, qu'on veut former à une prononciation correcte, par D. D. de la S. R. 1745.

METHODE POUR APPRENDRE facilement L'Histoire Romaine, avec une chronologie du règne des empereurs, & un abrégé des coutumes des Romains. Sixième édition, corrigée & augmentée, 1739.

DE L'ESPRIT DES LOIX. Nouvelle édition, avec les derniers corrections & illustrations de l'auteur. 3 vol. 12mo, 1750.

NOUVELLE METHODE pour apprendre à bien lire & à bien orthographier en deux parties. Pour l'usage de son altesse royale Madame la Princesse Louise présentement reine de Denmarc. Par Jean Palairé ci-devant précepteur pour la langue Francoise, &c. de L. A. R. Monseigneur le Duc de Cumberland, Madame la Princesse Marie, & Mad. la Princesse Louise. Huitième édition, corrigée & augmentée. 8vo, 1750.

NOUVELLE GRAMMAIRE ANGLOISE par M. Rogiffard, contenant la meilleure méthode pour apprendre facilement cette langue, 1738.

CATALINE TRAGEDIE, par M. de Crebillon, de l'academie Françoise. Representée par les comediens ordinaires du roi pour la premiere fois le 20 Decembre, 1748.

EXERCICES FRANCOIS & ANGLOIS pour les enfans, avec des exercices de conversation & de lettres, & un choix de bons-mots au nombre de LXXX. par D. D. de la S. R. 1746.

LES AVANTURES DE GIL BLAS de Santilane par Monsieur le Sage. Nouvelle edition, avec des figures. 4 Vol. 1749.

LE DIABLE BOITEUX par M. le Sage. Nouvelle edition, avec des figures, 12mo, 1750.

LETTRES D'UN FRANCOIS, 3 Vol. 12mo.

ENGLISH BOOKS.

A COMPLETE HISTORY OF THE SEVERAL TRANSLATIONS OF THE HOLY BIBLE AND NEW TESTAMENT, into English, both in MS. and print; and of the most remarkable editions of them since the invention of printing. By John Lewis, A. M. chaplain to the Right Hon. Thomas Earl of Malton, and minister of Margate in Kent. The second edition, with large additions, 8vo.

THE PRINCIPLES OF THE CHRISTIAN RELIGION. Translated from the French by the Rev. Mr. Lally, late fellow of Peter-House, Cambridge. In 3 vols. 8vo, 1749.

N. B. The translator was encouraged to this undertaking from a persuasion that he could not do a more acceptable service to his countrymen, than to give them an opportunity of reading this excellent work, which has received the highest applause from several eminent writers, particularly

larly from the learned Mr. West, in his observations on the history and evidences of the resurrection of Jesus Christ; likewise from the ingenious author of the observations on the conversion of St. Paul, &c.

A TREATISE ON MIRACLES, wherein their nature, conditions, characteristics and true immediate cause are clearly stated; and all the objections and difficulties which have been hitherto raised against their credibility, or the evidence arising from them, especially in Mr. Chubb's discourses upon that subject, are fully considered and answered; with a postscript containing some remarks on Dr. Middleton's introductory discourse to a larger work, &c. by Abraham Lemoine, rector of Everly, Wilts, and chaplain to his Grace the Duke of Portland. 8vo, 1747.

THE SPIRIT OF LAWS, translated from the French of M. de Secondat, Baron de Montesquieu, with corrections and additions, communicated by the author. 2 vol. 8vo, 1750.

THE PRINCIPLES OF NATURAL AND POLITICAL LAW; by J. J. Burlamaqui, counsellor of state, and late professor of natural and civil law at Geneva. Translated into English by Mr. Nugent. 2 Vol. 8vo, 1748.

CRITICAL REFLECTIONS ON POETRY, PAINTING, AND MUSICK. With an enquiry into the rise and progress of the theatrical entertainments of the ancients. Written in French by the Abbé du Bos, member and principal secretary of the French academy. Translated into English by Thomas Nugent, Gent. from the fifth edition, revised, corrected, and enlarged by the author. 3 vol. 8vo, 1748.

20 MA 59
F T N I S.